

สื่อนี้หาแห่งเทศ: ชีวิตและความรักของผู้หญิงมุสลิมโสดในจังหวัดปัตตานี

นางสาวจิตต์ปภัทสรณ์ บัตรประโคน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ ภาควิชาศึกษาศาสตร์และมนุษยวิทยา

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository(CUIR) are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

SEXUAL PASSION: LIVES AND LOVE OF SINGLE MUSLIM WOMEN
IN PATTANI PROVINCE

Miss Chittpapat Batprakhon

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Anthropology

Department of Sociology and Anthropology

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2011

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

สื่อนหาแห่งเพศ: ชีวิตและความรักของผู้หญิงมุสลิมโสดใน

จังหวัดปัตตานี

โดย

นางสาวจิตต์ปภัสสรณ์ บัตรประโคน

สาขาวิชา

มานุษยวิทยา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิติ ภาวีครพันธ์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย ยาวะประภาษ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา คุณินทร์พันธ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิติ ภาวีครพันธ์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชุติมา ประภาศวุฒิสาร)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ดร.วราภรณ์ แซ่มสนิท)

จิตต์ปภัสตร์ บัตรประโคน : สีเน่หาแห่งเพศ: ชีวิตและความรักของผู้หญิงมุสลิมโสดใน
จังหวัดปัตตานี. (SEXUAL PASSION: LIVES AND LOVE OF SINGLE MUSLIM
WOMEN IN PATTANI PROVINCE) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผศ. ดร.นิติ
ภาวครพันธุ์, 157 หน้า.

วิทยานิพนธ์เรื่องสีเน่หาแห่งเพศ: ชีวิตและความรักของผู้หญิงมุสลิมโสดในจังหวัด
ปัตตานีให้ความสนใจเชิงเนื้อหาที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ส่วนตัว หรือ
ความสัมพันธ์ใกล้ชิดส่วนตัวที่เกี่ยวข้องกับความรักและการแสดงออกถึงความปรารถนาทาง
เพศของผู้หญิงมุสลิมโสดในจังหวัดปัตตานี

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อความรักและ
ความสัมพันธ์ส่วนตัวใกล้ชิด ทั้งที่เป็นอุปสรรคและเอื้อให้เกิดทางเลือกอิสระในการใช้ชีวิต
ประกอบด้วย ปัจจัยทางศาสนา วัฒนธรรม การศึกษา เศรษฐกิจ เพศสถานะและเพศวิถี ซึ่ง
การต่อรองและตอบโต้กับปัจจัยเหล่านี้สร้างความหมายแก่ความรัก สีเน่หาทางเพศ และ
ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ผู้หญิงแต่ละคนตัดสินใจด้วยเหตุผลและการตระหนักรู้ตัวตน

ความหมายความรักมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้หญิงแต่ละคน
โดยความรักและประสบการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเพศของผู้หญิงมุสลิมโสดยังแสดงให้เห็น
ถึงการเปลี่ยนแปลงใน 2 ประการสำคัญ ประการแรกคือความรักได้ลดความสำคัญของการ
คำนึงเรื่องผลประโยชน์ และประการที่สองความรักนำมาสู่การเปิดเผย ต่อรองและสำรวจ
ความรู้สึกของกันและกันมากขึ้น

รูปแบบความสัมพันธ์กับคนรักวางอยู่บนฐานความเสมอภาค การแลกเปลี่ยนและ
สร้างสมดุลของอารมณ์ความรู้สึก ความสอดคล้องเหมาะสมกัน โดยเฉพาะคนรักต้องเป็น
มุสลิมที่มีศรัทธา ผู้หญิงคาดหวังให้คนรักแสดงออกถึงความรักทั้งการกระทำและคำพูด ความ
รักเป็นพื้นฐานของการแต่งงาน และการมีครอบครัว โดยการสร้างความสัมพันธ์ก่อนการ
แต่งงานเป็นสิ่งที่จำเป็นที่คนรักจะเรียนรู้กันและกันภายใต้กรอบศาสนา

ภาควิชา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ทยามือชื่อ.....
สาขาวิชา..... มานุษยวิทยา..... ทยามือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
ปีการศึกษา..... 2554.....

5180708324 : MAJOR ANTHROPOLOGY

KEYWORDS : LOVE / SINGLE /MUSLIM WOMEN

CHITTPAPAT BATPRAKHON : SEXUAL PASSION: LIVES AND LOVE OF SINGLE MUSLIM WOMEN IN PATTANI. ADVISOR: ASST. PROF. NITI PAWKAPAN, Ph.D., 157 pp.

This thesis focused on conditions affecting changes in personal space or intimate relationship in relation to love and expression of sexual passion of single Muslim women in Pattani Province.

The study results show that the social and cultural factors affecting love and intimate relationship, both those that are obstacles and those that allow for a choice of living a free life consist of religious, cultural, educational, economical, gender-related, and sexual factors. Negotiation with and reaction to these factors give definitions to love, sexual passion, and intimate relationship, about which each woman makes decisions with reason and self-awareness.

There are many definitions to love, depending on the women's personal experience. Love and experience in intersexual relationship of single Muslim women also reflect 2 major changes. The first one is love has reduced the importance of the concern of benefits and the second one is love leads to more opening, negotiation, and exploration of the partner's feelings.

The mode of relationship with partners is grounded in equality, exchange, and generation of emotional balance, accordance and suitability and what is especially important is the partners must be Muslims with faith. The women expect their partners to express their love through both actions and words. Love is the foundation of marriage and family. Women see that in premarital relationship it is important for partners to learn about each other within the frame of religion.

Department : Sociology and Anthropology Student's Signature

Field of Study : Anthropology Advisor's Signature

Academic Year : 2011

กิตติกรรมประกาศ

แม้เส้นทางการศึกษาของข้าพเจ้าจะยาวนานเสียจนลืมนึกไปว่าเริ่มต้นขึ้นเมื่อใด แต่การเดินทางแสนไกลจนถึงวันที่วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงออกมาได้นั้น นับเป็นช่วงเวลาที่สำคัญในชีวิตข้าพเจ้า ซึ่งได้รับ “น้ำใจ” จากผู้คนจำนวนมากที่คอยช่วยเหลือ สนับสนุน ให้คำชี้แนะ และให้กำลังใจ ควรแก่การระลึกถึงตลอดไป

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ รศ.ดร.ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ ที่รับเป็นประธานกรรมการ ซึ่งท่านเป็นอาจารย์ผู้สอนวิชาสัมมนาทฤษฎีที่ช่วยเปิดโลกมานุษยวิทยาให้แก่ข้าพเจ้า อาจารย์ ดร.วราภรณ์ แซ่มสนธิ ที่ตอบรับการเป็นกรรมการภายนอก ผศ.ดร.ชุตินา ประภาศวุฒิสาร ผู้ทำให้ข้าพเจ้ารู้จักกับ “เรื่องเล่า” และการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เชิงสตรีนิยม ทำให้ข้าพเจ้ามี “ดวงตา” ในการมองเห็นชีวิตผู้คน โดยเฉพาะผู้หญิงในแง่มุมใหม่เสมอ สุดท้ายคือ รศ.ดร.นิติ ภวัครพันธุ์ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ซึ่งมักจะมีคำถามมาให้คอยเติมและต้องคิดตามไปอยู่เรื่อย ขณะที่ข้าพเจ้าคร่ำเคร่งกับการเขียนวิทยานิพนธ์ที่ถูกกำหนดด้วยภาษาวิชาการ อาจารย์ช่วยเตือนให้ระลึกถึงความรื่นเริงและความสุขของ “ความรัก” แต่ไม่ลืมนึกเตือนว่า สิ่งนี้ไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ จำเป็นต้องตอบให้ได้ว่า “ทำไมเขาจึงรัก เงื่อนไขอะไรที่ทำให้เขารัก และให้นิยามความรักเช่นนี้”

ในช่วงชีวิตที่อยู่ปัตตานี ข้าพเจ้าได้รับความเอื้อเฟื้อ ความเอาใจใส่ และความห่วงใยในจากคุณลม้าย มานะการและคุณอุบล ขวัญเมือง ผู้ให้ทั้งที่พัก อาหารการกิน ประสานงาน หาผู้ให้ข้อมูล และหางานพิเศษให้ข้าพเจ้าพอมีรายได้ระหว่างเก็บข้อมูล งานวิทยานิพนธ์นี้จะสำเร็จไม่ได้ถ้าขาดผู้ส่งเสบียงและกำลังใจเช่นทั้งสองคน นอกจากนี้ขอบคุณวนิชชะ สุหลง หญิงสาวแห่งหมู่บ้านดาโต๊ะและคุณบัณฑิตา จารุมา ที่ช่วยเก็บข้อมูลในภาวะคับขัน คุณมะรอนิง สาและ หรือ “เจ๊ะซุ” ที่ช่วยให้ภาพของชุมชนชาวประมงอ่าวปัตตานี ความสัมพันธ์ของผู้คนในท้องถิ่น และความรักในมุมมองแบบผู้ชาย

ที่สำคัญอย่างยิ่งคือขอบคุณผู้หญิงมุสลิมที่มีได้ปรากฏชื่อจริงในวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้ให้เวลาที่พิเศษในการจะแบ่งปันเรื่องราวของความรักหลากหลายอารมณ์กันไป บางคนแต่งงานและสร้างครอบครัวของตนเองก่อนที่วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะแล้วเสร็จ อีกหลายเชื่อว่า “ทุกคนมีคู่ และเขาจะมาหาเราในวันหนึ่ง”

สุดท้ายนี้ข้าพเจ้าขอบคุณ คุณแม่ปุ่นณภา บัตรประโคน ที่อดทนรอคอยจะยินดีกับความสำเร็จของลูกสาว และขอบคุณ คุณพ่อนฤชิต บัตรประโคน ที่สนับสนุน ให้กำลังใจ คอยดูแลอยู่ห่างๆ แบบผู้ชายที่ไม่ค่อยแสดงออกเรื่องความรัก

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามวิจัย.....	4
วัตถุประสงค์.....	4
ขอบเขตการศึกษา.....	4
คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎี.....	7
แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	8
แนวคิดวัฒนธรรมอิสลาม (Islamic Culture).....	8
จริยธรรมที่เกี่ยวกับเพศในอิสลาม (Sexual Ethics).....	10
แนวคิดเรื่องความรัก (Love Concepts).....	16
การศึกษาเรื่องผู้หญิงมุสลิมที่เกี่ยวกับประเด็นเรื่องเพศ.....	31
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	38
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	44
ระเบียบวิธีวิจัย.....	45
การเลือกพื้นที่ศึกษา.....	46
กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา.....	46
การเข้าถึงข้อมูล.....	46
การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	50
บทที่ 4 สังคมมุสลิมปัตตานี.....	51

	หน้า
สังคมวัฒนธรรมในปัตตานี.....	52
การศึกษาในปัตตานี.....	56
เศรษฐกิจในปัตตานี.....	59
ชีวิตผู้หญิงมุสลิมในปัตตานี.....	62
บทบาทหญิงชายมุสลิม.....	63
ร่างกายและการควบคุมเรื่องเพศ.....	67
อยู่เป็นโสดในสังคมมุสลิม.....	68
บทที่ 5 ชีวิตและความรักของผู้หญิงมุสลิมโสด.....	72
เรื่องของเราะะ.....	74
เรื่องของมะ.....	80
เรื่องของฮานี.....	85
เรื่องยา.....	94
เรื่องของเต๊ะ.....	100
เรื่องของบะ.....	104
เรื่องของเยาะ.....	108
เรื่องของก๊ะ.....	119
บทที่ 6 ความรักเป็นฉันใด.....	127
ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่กำหนดความรักของผู้หญิง.....	128
ความรักของผู้หญิงมุสลิมโสด.....	134
ความรักสมัยใหม่.....	135
ความรักกับเวลา.....	138
ความรักกับความเสี่ยง.....	139
การต่อรองและการสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ใหม่.....	141
ตัวตนกับสิเนหาแห่งเพศ.....	144
บทที่ 7 บทเรียนรัก.....	146
ความหมายของความรัก.....	146
รูปแบบของความรัก.....	147
ข้อจำกัด.....	148

	หน้า
ข้อเสนอแนะ.....	149
รายการอ้างอิง.....	150
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	157

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากร (บาท).....	60
ตารางที่ 2 แสดงอัตราการว่างงาน.....	60
ตารางที่ 3 สรุปลักษณะสำคัญของกลุ่มผู้หญิงมุสลิมโสดจำนวน 8 คน	73

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1 แสดงเส้นทางการศึกษาในสังคมมุสลิมปัตตานี

หน้า

57

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับแต่สถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้¹ เริ่มขึ้นในปี 2547 มีการวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่เกิดขึ้น เพื่อแก้ไขสถานการณ์ให้กลับคืนสู่ภาวะปกติ แต่จนถึงปัจจุบันในปี 2555 สถานการณ์ความไม่สงบยังคงดำเนินอยู่ และต้องเผชิญกับเงื่อนไขของความรุนแรงที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เช่นแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหาผ่านกลไกฝ่ายความมั่นคงกลายเป็นการเติมเชื้อไฟให้ลุกลาม แต่ควบคู่ไปกับภาพความรุนแรง และความพยายามของหลายองค์กรเพื่อสร้างสันติภาพ ยังได้สร้างความตื่นตัวทางวิชาการที่เกี่ยวข้องในมิติต่างๆ เช่น วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ การเมือง ก่อให้เกิดความรับรู้ที่นอกเหนือจากภาพความรุนแรงที่ถูกฉายอยู่ซ้ำๆ

จังหวัดปัตตานีมีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และผูกพันกับโลกของอิสลามมาตั้งแต่ในอดีต ศาสนาอิสลามเข้าสู่ปัตตานีราวคริสต์ศตวรรษที่ 10 ตามตำนานเมืองปัตตานีเล่าว่าชาวปัตตานีนับถืออิสลามตามกษัตริย์คือพญาตุนักปา ซึ่งได้สัญญาจะเข้ารับอิสลามตามคำขอรับและชักชวนของซิด ซาฮีด ครูศาสนาอิสลามและหมอ ผู้ให้การรักษาโรคจนหายจากอาการประชวร ทำให้ปัตตานีเป็นรัฐอิสลาม (อารีฟิน บินจิ, 2550 : 60-64, ประพนธ์ เรืองณรงค์, 2540: 30-31) ตำแหน่งแห่งที่ของปัตตานีในโลกมลายูและ “ภูมิศาสตร์อันศักดิ์สิทธิ์” ของศาสนาอิสลาม ส่งผลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวปัตตานี ดังปรากฏในรูปของสิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรม พิธีกรรม ตำนาน ความเชื่อ ภาษา การแต่งกายและการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยผู้นับถือศาสนาอิสลามหรือมุสลิมจะดำรงชีวิตอย่างมุสลิมที่เคร่งครัด ศาสนาเป็นระบอบในการดำเนินชีวิต หรือเป็นวิถีชีวิตของศาสนิกชนด้วย หลักการทางศาสนาไม่ได้แยกออกจากการดำเนินชีวิต ชีวิตของทุกคนต้องอยู่ในกรอบของศาสนา (คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ, 2549: 29) ซึ่งการบัญญัติเรื่องแบบแผน รูปแบบพฤติกรรมอย่างละเอียดและครอบคลุม

¹ ประกอบด้วยจังหวัดปัตตานี นราธิวาส และยะลา รวมถึง 4 อำเภอในจังหวัดสงขลาได้แก่ อ.สะบ้าย้อย อ.นาทวี อ.เทพา และอ.จะนะ

ทุกแง่มุมของชีวิต ทำให้ศาสนาอิสลามแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ ในโลกเช่น การปฏิบัติศาสนกิจตามบัญญัติให้มุสลิมต้องละหมาด 5 เวลา หรือการแต่งกายของสตรีที่ต้องปกปิดมิดชิด ด้วยการคลุมผ้าหรือฮิญาบ

การแต่งกายที่ต้องปกปิดมิดชิดแสดงถึงการดำรงตนอยู่ในกรอบศาสนาที่สัมพันธ์กับการควบคุมพฤติกรรม การแสดงออก และอารมณ์ความรู้สึกทางเพศในพื้นที่ส่วนตัวของผู้หญิงด้วย หากเป็นผู้หญิงมุสลิมที่ยังไม่แต่งงานจะต้องระมัดระวังการปรากฏตัวในที่สาธารณะเพียงลำพัง โดยปราศจากผู้ปกครองติดตามมาด้วย รวมถึงการจำกัดปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนต่างเพศในพื้นที่และโอกาสต่างๆ แต่การไปเยือนปัตตานีในหลายครั้งของผู้ศึกษากลับได้พบประสบการณ์ที่ต่างออกไปจากความเข้าใจที่มีต่อผู้หญิงมุสลิม

หญิงสาววัยรุ่นมุสลิมมากับเพื่อนต่างเพศจังหวัดปัตตานีรับประทานอาหารร่วมกันในฟาดฟู้ดห้างดัง คุยหัวเราะต่อกระซิกหยอกล้อกันไม่ต่างจากวัยรุ่นที่พบได้ทั่วไป ท่าทีที่แสดงออกก็ไม่ได้สนใจต่อบรรยากาศรอบข้างมากนัก ภายในเมืองสามารถพบเห็นนักศึกษาหญิงมุสลิมเดินทางด้วยการนั่งซ้อนท้ายมอเตอร์ไซค์ใกล้ชิดกับนักศึกษาชาย กระทั่งการพบเจอคู่รักที่นั่งพลอดรักกันในที่ลับตาข้างทาง หรือตามสวนสาธารณะ และริมหาดทราย แม้จะเป็นสังคมมุสลิมก็ยังได้ยินเรื่องราวการอยู่ร่วมกันก่อนแต่งงานของคู่รักที่กำลังเรียนหนังสือ นอกจากนี้การได้พูดคุยกับหญิงสาวมุสลิมบางคนก็พบว่ากรอบศาสนาที่หล่อหลอมให้หญิงต้องเป็นฝ่ายยอมตามความต้องการของคนอื่นหรือการต้องเป็นเมียและเป็นแม่ที่ดี เป็นสิ่งที่บิบบคั้นจิตใจ และต้องการที่จะมีชีวิตที่เลือกโดยตัวเองแสดงถึงการให้ความหมายและคุณค่าเรื่องความสำเร็จส่วนตัวมากขึ้น

จากประสบการณ์ที่ผู้ศึกษาพบทำให้เกิดความสนใจว่าการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ส่วนตัว หรือความสัมพันธ์ใกล้ชิดส่วนตัว (Intimacy Relationship) ที่เกี่ยวข้องกับความรัก (Love) และการแสดงออกถึงความปรารถนาทางเพศ (Sexual Passion) ของผู้หญิงมุสลิม ผู้หญิงมุสลิมให้ความหมายกับเรื่องความรักและความปรารถนาทางเพศอย่างไร เงื่อนไขใดที่ทำให้ตัวตนของผู้หญิงมีชีวิตแตกต่างไปจากภาพของมุสลิม “เคร่งศาสนา” แต่เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการสร้างสรรค์ตัวตนโดยสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางสังคมรอบตัวอย่างเป็นพลวัต โดยมุ่งความสนใจไปยังกลุ่มหญิงมุสลิมที่ยังไม่แต่งงาน หรือผู้หญิงมุสลิมโสด ซึ่งไม่เพียงแต่จะสะท้อนถึงความปรารถนาทางเพศแล้ว หากยังทำให้เข้าใจถึงความอันตรายหรือความเสี่ยงในการตอบสนองต่อความปรารถนาของตนเอง เนื่องจากเป็นอารมณ์และความรู้สึก รวมถึงประสบการณ์ที่อยู่นอกสถาบันการแต่งงานและครอบครัว

การศึกษานี้มุ่งเน้นการศึกษามุสลิมในบริบททางสังคมมุสลิมในลักษณะของ “มุสลิมศึกษา” ดังนั้นจึงเป็นการศึกษา “ข้อเท็จจริงทางสังคม” ไม่ใช่ “ความจริงทางศาสนา” อันเป็น “สัจจะ” ที่ต้องเคารพและเปลี่ยนแปลงไม่ได้ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 1998) โดยให้ความสำคัญกับประสบการณ์ ความคิด อารมณ์ความรู้สึก ความเชื่อ พฤติกรรมและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับความปรารถนาทางเพศของผู้หญิงเป็นศูนย์กลาง ซึ่งความเข้าใจประเด็นที่เกี่ยวข้องกับศาสนาขึ้นอยู่กับเงื่อนไขในชีวิตที่มีการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ของแต่ละคน ทำให้ “ข้อเท็จจริง” ที่ปรากฏ อาจมีลักษณะร่วมและแตกต่างกันไป แต่มีผลต่อความคิดและการกระทำของผู้หญิงในเรื่องความรัก

ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ใกล้ชิดส่วนตัวตามแนวคิดของแอนโทนี กิดเดนส์ (1992) ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในสังคมสมัยใหม่เป็นความสัมพันธ์ที่เสมอภาคและเท่าเทียมกันมากขึ้น โดยผู้หญิงเป็นฝ่ายที่ได้รับประโยชน์จากทางเลือกและการตัดสินใจที่มีอิสระในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง แต่ชีวิตจริงของผู้หญิงมุสลิมโสดในสังคมปัตตานีซึ่งตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่น เช่น การเป็นมุสลิมที่เคร่งครัดในการปฏิบัติตามกรอบศาสนา การเป็นมลายูที่ต้องรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม กระทั่งบทบาทของผู้ดูแลและรับผิดชอบในครัวเรือน ทำให้เห็นถึงความเป็นไปไม่ได้และข้อจำกัดในการกำหนดชีวิตตนเองอย่างอิสระ ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์หญิงชายที่ซับซ้อนมากขึ้น

จากทัศนะของนักสตรีนิยมแนวถอนรากถอนโคนที่มองความรักคือเครื่องมือการกดขี่ผู้หญิง เป็นผลจากภายใต้วัฒนธรรมที่ให้ชายเป็นใหญ่ ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ชายควบคุมและครอบงำผู้หญิง แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่หญิงชายมีความสัมพันธ์แนวราบซึ่งต้องเกื้อกูล พึ่งพาอาศัย และต่างตอบแทนผลประโยชน์ของหญิงชาย ทำให้ความรักไม่ใช่การกดขี่ผู้หญิง แต่เปิดกว้างต่อการมีส่วนร่วมในอำนาจ โดยมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ใกล้ชิดส่วนตัวที่ผู้หญิงให้ความสำคัญกับการเติมเต็มความต้องการของตนเอง การตอบสนองต่อความพึงพอใจส่วนตัวแทนที่ผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของครอบครัวหรือตระกูล ส่งเสริมความเป็นอิสระและการใช้อำนาจที่ผู้หญิงจะสามารถกำหนดชีวิตตัวเองได้

จุดยืนการศึกษานี้มองเรื่องความรัก ความสัมพันธ์ส่วนตัวใกล้ชิด และความปรารถนาทางเพศของผู้หญิงมุสลิมโสดเป็นโอกาสที่ผู้หญิงจะพัฒนาตัวตนให้เป็นอิสระจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ ซึ่งความรักทำให้ผู้หญิงได้รับความสุขและความพึงพอใจที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ ขณะที่ความเสี่ยงที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นถึงการทำร้ายและต่อรองกับเงื่อนไข

ทางสังคมวัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งความเป็นอิสลามที่มีอิทธิพลสูงต่อตัวตนของผู้หญิงเป็นความสัมพันธ์กันในเชิงประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงได้ตามแนวทางมุสลิมศึกษา

คำถามวิจัย

1. ผู้หญิงมุสลิมใตุนิยามความหมายของความรัก การให้คุณค่าเรื่องความรัก ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การแต่งงาน และการมีครอบครัวอย่างไร
2. ผู้หญิงมุสลิมใต้อารมณ์สร้างรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การแต่งงาน และการมีครอบครัวอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาความหมาย การให้คุณค่าเรื่องความรัก ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การแต่งงาน และการมีครอบครัวของผู้หญิงมุสลิมใต
2. ศึกษาารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การแต่งงาน และการมีครอบครัวของผู้หญิงมุสลิมใต

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาวิเคราะห์การสร้างความหมายและคุณค่าเรื่องความรัก ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การแต่งงาน และการมีครอบครัวของผู้หญิงมุสลิมที่ครองใต ในจังหวัดปัตตานี โดยการศึกษาที่น่าจะทำให้ทราบถึงตัวตนและความปรารถนาแห่งเพศที่เกิดขึ้น รวมถึงรูปแบบและแบบแผนที่ผู้หญิงใตเหล่านี้สร้างขึ้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และโดยเฉพาะความสัมพันธ์ที่เป็นส่วนตัว

ขอบเขตด้านพื้นที่ เป็นการศึกษาในจังหวัดปัตตานีเพราะพื้นที่จังหวัดปัตตานีมีปัจจัยที่สะท้อนความเป็นสังคมสมัยใหม่ในหลายประการ เช่น เป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับสูง มีท่าเรือ แหล่งธุรกิจประมงและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง มีโรงงานอุตสาหกรรม เช่น โรงงานแปรรูปยางพารา สร้างงานและดึงดูดแรงงานจากภาคเกษตรกรรมเข้ามารับจ้างเป็นจำนวนมาก เป็นที่ตั้งของห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ กลายเป็นแหล่งพบปะ ใช้เวลาว่างจับจ่ายซื้อของ และบริโภคสินค้าในประเภทและมาตรฐานเดียวกับทั่วประเทศ สร้างรูปแบบการใช้ชีวิตใหม่ให้เกิดขึ้น การเป็นที่ตั้งของสถาบันอุดมศึกษาอย่างมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยา

เขตปัตตานีที่กลายเป็นพื้นที่ให้หนุ่มสาวทั้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และนอกพื้นที่เข้ามาเรียนร่วมกัน

ขอบเขตด้านกลุ่มศึกษา กลุ่มคนที่ทำการศึกษาและผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) คือผู้หญิงโสดที่มีภูมิลำเนาและอาศัยอยู่ในจังหวัดปัตตานี แบ่งเป็นกลุ่มที่ผู้ศึกษาเคยรู้จักเป็นการส่วนตัวมาก่อน และกลุ่มที่ได้รับการแนะนำภายหลัง จากคนในพื้นที่ที่มีความคุ้นเคยกับกลุ่มผู้หญิงโสด โดยวางหลักเกณฑ์การคัดเลือกที่สำคัญ ประกอบด้วย การเป็นผู้หญิงโสด หรือยังไม่ได้แต่งงาน ขณะที่ทำการศึกษามีอายุสูงกว่า 15 ปี ซึ่งเป็นอายุที่ถือว่าบรรลุนิติภาวะ และสามารถเข้าสู่วัยแต่งงาน มีภูมิลำเนาและอาศัยอยู่ในจังหวัดปัตตานี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 โดยยินดีและสมัครใจในการให้ข้อมูล

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

สีเนหาแห่งเพศ (Sexual Passion) คือ ความปรารถนาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ เช่น ความรัก ความพึงพอใจ และการกระทำที่แสดงความรู้สึก

ผู้หญิงมุสลิมโสด (Single Muslim Woman) คือ ผู้หญิงที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี ครอบโสดหรือยังไม่ได้แต่งงาน โดยมีอายุสูงกว่า 15 ปี ซึ่งเป็นอายุที่ถือว่าบรรลุนิติภาวะ และสามารถเข้าสู่วัยแต่งงานแล้ว

เพศสถานะ (Gender) คือ พฤติกรรมและบทบาททางสังคมที่สังคมกำหนดให้แต่ละเพศ ทำให้เกิดการยอมรับ คาดหวังและการกระทำตามบทบาทนั้น เช่น ผู้ชายเป็นช่างทำหน้า ผู้หญิงเป็นช่างทำหลัง ผู้ชายจึงเหมาะสมจะเป็นผู้นำมากกว่าผู้หญิง แต่ความแตกต่างของบทบาทนำมาซึ่งความสัมพันธ์อำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง โดยได้รับการถ่ายทอดผ่านสถาบันทางสังคมต่างๆ เช่น ครอบครัว โรงเรียน ศาสนา สื่อมวลชน มีคำที่ใช้ในความหมายเดียวกัน เช่น บทบาททางเพศ เพศวัฒนธรรม เพศภาวะ

เพศวิถี (Sexuality) คือ การแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับเพศ ไม่ว่าจะเป็นความคิดฝัน จินตนาการ ความรัก อารมณ์ ความรู้สึก ความพึงพอใจ และการกระทำที่แสดงออกมา เช่น การสร้างความสัมพันธ์ การนัดพบ การเกี่ยวพาราฮี หรือ การมีเพศสัมพันธ์ รวมถึงยังเป็นระบบความคิดความเชื่อที่กำหนดและกำกับความสัมพันธ์และพฤติกรรมทางเพศ เช่น ความสัมพันธ์รักต่างเพศเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ทำให้ความสัมพันธ์รักร่วมเพศเป็นสิ่งที่เบี่ยงเบนและผิดปกติ ซึ่งคำที่ใช้ในความหมายเดียวกัน เช่น วิถีทางเพศ ความสัมพันธ์ทางเพศ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

สร้างความสนใจต่อการศึกษาตัวตนของผู้หญิงมุสลิมโสดในประเด็นความสัมพันธ์ที่มีความใกล้ชิดเป็นส่วนตัวเช่น ความรัก เพื่อทราบความหมายของความรักและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องที่แสดงถึงตัวตนของผู้หญิงมุสลิมโสด

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้ศึกษาจะได้นำเสนอแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการใช้มุมมองมุสลิมศึกษาในการค้นหาความหมายของชีวิตมุสลิมต้องทำความเข้าใจหลักการและบัญญัติทางศาสนาที่เกี่ยวข้อง และบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อความคิดและการกระทำ ผู้ศึกษาได้อธิบายผ่านแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมอิสลาม และจริยธรรมเรื่องเพศในอิสลาม เพื่อให้เห็นถึงโครงสร้าง ความสัมพันธ์ ความหมาย คุณค่า และบรรทัดฐานของความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชีวิตทางศาสนา โดยเฉพาะเรื่องเพศที่เป็นประเด็นสำคัญของการศึกษาครั้งนี้ สำหรับมุมมองความหมายและคุณค่าของความรัก ความสัมพันธ์ส่วนตัวใกล้ชิด และสิเนหาแห่งเพศ ผู้ศึกษาทำความเข้าใจกับแนวคิดเรื่องความรักทั้งระดับที่เป็นอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวในเชิงอัตวิสัย ทำให้เห็นพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลง และการก่อตัวขึ้นที่สัมพันธ์กับร่างกายและจิตใจของปัจเจก ขณะที่ให้ความสำคัญกับอิทธิพลทางวัฒนธรรมซึ่งกำหนดและสร้างความหมายของความรักในเชิงภววิสัย มุมมองความรักในการศึกษาครั้งนี้เป็นสิ่งประกอบสร้างขึ้นภายในความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนและปัจเจกภายนอกของปัจเจกสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ใกล้ชิดส่วนตัวของกิตเดนส์ (1992) ซึ่งเป็นกรอบความคิดหลักในการทำความเข้าใจเรื่องความรักและความสัมพันธ์ส่วนตัวในสังคมสมัยใหม่ โดยให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกที่มีกระบวนการสะท้อนย้อนคิดไปมาระหว่างตัวตนกับเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม สร้างความรักและความสัมพันธ์ที่มีความจำเพาะของตนเองขึ้นมา

นอกจากนี้การทำความเข้าใจแนวทางการศึกษาเรื่องเพศในผู้หญิงมุสลิมเพื่อให้เห็นถึงความหลากหลายทางการศึกษาทั้งระดับของแนวคิด มุมมอง และจุดยืนที่ส่งผลต่อความเข้าใจสถานะของผู้หญิงมุสลิมที่แตกต่างกันไป ดังนั้นตัวตนของผู้หญิงที่ปรากฏจึงไม่ใช่เพียงภาพสะท้อนข้อเท็จจริงของชีวิตโดยตรงไปตรงมา หากแต่เป็นผลจากการเลือกใช้กรอบแนวคิดและมุมมองในการทำความเข้าใจแล้วนำเสนอตัวตนของผู้หญิงออกมาแก่สาธารณะด้วย โดยมีลำดับในการนำเสนอต่อไปนี้

1.แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมอิสลาม (Islamic culture)

2.จริยธรรมเรื่องเพศในอิสลาม (sexual ethics)

3.แนวคิดเรื่องความรัก (love concepts)

4.แนวทางการศึกษาเรื่องเพศในผู้หญิงมุสลิม

สำหรับเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษากำหนดสำรวจงานที่มีการศึกษาเรื่องผู้หญิงมุสลิมในจังหวัดปัตตานี ครอบคลุม 3 มิติ

1.วัฒนธรรม

2.ศาสนา

3.เศรษฐกิจและการพัฒนา

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.แนวคิดวัฒนธรรมอิสลาม (Islamic culture)

อิสลามเป็นศาสนาที่เก่าแก่ของโลก มีผู้นับถือมากที่สุด กระจายอยู่ทั่วโลก และมีความแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ โดยเฉพาะในแง่ที่อิสลามไม่ใช่เพียงศาสนาเท่านั้น เพราะการรับอิสลามไม่ได้เป็นเพียงแค่ส่วนหนึ่งของชีวิต หากแต่เป็นทั้งชีวิตหรือเป็นระบอบในการดำเนินชีวิต หรือเป็นวิถีชีวิต (way of life) ของศาสนิกชนด้วย (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2522: 8) บัญญัติของอิสลามครอบคลุมรายละเอียดทุกแง่มุมตั้งแต่เรื่องปลีกย่อยที่สุดในชีวิตส่วนตัวเช่น พฤติกรรม ความประพฤติ การดำเนินชีวิต จนถึงเรื่องที่กว้างขวางที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง เรียกว่าเป็นแนวทางในทุกชั้นของชีวิต (Maududi, cited in Marddent, 2007b:8)

วัฒนธรรมอิสลาม หมายถึงสภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม ซึ่งเกิดจากการนอบน้อมยอมตนต่ออัลลอฮ์พระองค์เดียวอย่างสิ้นเชิง เพื่อความสันติสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า วัฒนธรรมอิสลามหมายถึงการดำเนินชีวิต หรือรูปแบบของพฤติกรรม ตลอดจนสิ่งสร้างสรรค์ต่างๆ ที่นำมาจาก หรืออยู่ในขอบข่ายของคัมภีร์อัลกุรอานและสุนนะห์ของท่านศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลฯ) (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531)

ที่มาของบัญญัติในศาสนามาจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮาน) ได้ประทานให้แก่มนุษยชาติผ่านท่านศาสดามุฮัมมัด และจากสุนนะห์ของท่านศาสดามุฮัมมัด ประกอบด้วยคำพูด (ฮะดีษ) การปฏิบัติหรือจริยวัตร และคำชี้ขาดในปัญหาใดปัญหาหนึ่งของท่านศาสดา (แพร์ ศิริศักดิ์ดำเกิง, 2552; เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2522: 10) ความสัมพันธ์ระหว่างอัลกุรอานกับสุนนะห์คืออัลกุรอานเป็นแนวทาง (guidance) ที่กว้างและครอบคลุมทุกมิติของวิถีชีวิต ซึ่งเป็นนามธรรม แต่สุนนะห์เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน และเฉพาะเจาะจงมากขึ้นว่าควร

จะปฏิบัติอย่างไร ถือว่าสุนนะห์เป็นการอธิบายแนวทางที่เป็นรูปธรรมแก่ผู้นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งมีความกระจ่างชัดทั้งองค์ประกอบและรายละเอียดของการปฏิบัติ (Marddent, 2001a: 8)

สำหรับองค์ประกอบของวัฒนธรรมอิสลามได้จำแนกตามองค์ประกอบของวัฒนธรรม ได้แก่ องค์คติ องค์กร องค์พิธีกรรมและองค์วัตถุ มีรายละเอียดของแต่ละองค์ประกอบ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2522) ดังนี้

1. องค์คติ ได้แก่ ความศรัทธา ความคิด อุดมการณ์ ฯลฯ ในอิสลามความศรัทธาที่เป็นทั้งรากฐานที่สำคัญที่สุดและเป้าหมายที่สำคัญที่สุดคือ การศรัทธาว่า อัลลอฮ์คือพระเจ้าองค์เดียวในสากลจักรวาล โดยมีท่านศาสดามุฮัมมัด เป็นศาสนาทูต ซึ่งองค์คตินี้ได้กำหนดองค์ประกอบส่วนอื่นๆ ต้องสอดคล้องหรืออยู่บนครรลองของความศรัทธาเหล่านี้

2. องค์กร หมายถึงกลุ่มที่มีการจัดตั้งขึ้นอย่างมีระเบียบกฎเกณฑ์ องค์กรที่เล็กที่สุด ได้แก่ ครอบครัว ซึ่งศาสนาอิสลามได้กำหนดสถานภาพ บทบาทและบรรทัดฐานเรื่องครอบครัวไว้อย่างละเอียดมาก โดยมีภาระหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนหรือถ่ายทอดระเบียบทางสังคมและวัฒนธรรมอิสลาม (Socialization) เป็นการย้ำให้เห็นถึงว่าอิสลามคือวัฒนธรรมหรือวิถีในการดำเนินชีวิตที่ครอบคลุมทุกพฤติกรรมของมุสลิม

3. องค์พิธีกรรม เนื่องจากหลักความศรัทธาในอิสลามต้องแสดงออกมาโดยการปฏิบัติดังโครงสร้างของอิสลามที่ต้องประกอบด้วยทั้งส่วนความศรัทธาและการปฏิบัติ ฉะนั้นพิธีกรรมในอิสลามจึงมีอยู่มาก แต่ทั้งนี้พิธีกรรมต่างๆ จะต้องเป็นสิ่งที่ปรากฏหรือสอดคล้องกับคำสอนจากอัลกุรอานและสุนนะห์หรือหะดิษของท่านศาสดา เรื่องวัฒนธรรมในส่วนที่เป็นพิธีกรรมเป็นส่วนที่ถูกผสมผสานและผสมกลมกลืนมากที่สุด ซึ่งในปัจจุบันจากกระบวนการทำให้เป็นอิสลามได้พยายามแยกแยะสิ่งที่ไม่ใช่อิสลามออกไป

4. องค์วัตถุ หมายถึงสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมา แต่ต้องไม่เป็นการคิด การผลิตขึ้นมาเพื่อตั้งเป็นภาคีกับพระองค์อัลลอฮ์ ฉะนั้นการผลิตหรือมีไว้ซึ่งรูปแบบต่างๆ เครื่องรางของขลัง ฯลฯ เพื่อการเคารพจึงเป็นความผิดขั้นอุจฉกรรจ์ในอิสลาม ทำให้เขาผู้นั้นหมดสภาพของความเป็นมุสลิม ดังนั้นสิ่งประดิษฐ์เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการเคารพบูชาจึงไม่มีในศาสนาอิสลาม

เนื่องจากวัฒนธรรมอิสลามที่อ้างอิงอยู่กับศาสนบัญญัติครอบคลุมทุกแง่มุมของชีวิตมนุษย์ ทำให้วัฒนธรรมอิสลามถูกจัดว่าเป็นวัฒนธรรมที่แข็ง เพราะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สถานที่ สิ่งแวดล้อม หรือค่านิยมของมนุษย์ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด: 2522: 10) เป็นการมองที่เน้น “ความจริงทางศาสนา” อันละเมิดและเปลี่ยนแปลงไม่ได้ มีข้อจำกัดต่อการทำความเข้าใจและการศึกษาอิสลามในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย เช่น มุสลิม

จังหวัดปัตตานีในงานวิจัยนี้ เพราะนอกจากเป็นสังคมที่อยู่ร่วมกันของมุสลิมและไม่ใช่มุสลิมแล้ว ยังได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมทั้งภายนอก และภายในสังคมเองอย่างต่อเนื่อง

มุมมองต่อวัฒนธรรมอิสลามในการศึกษานี้ ได้รับอิทธิพลจากสิ่งที่ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2541) ได้ชี้ให้เห็นว่า ในทางสังคมศาสตร์ซึ่งมองมนุษย์คือผู้ค้นหาความหมายของชีวิต นอกจากรับอิทธิพลทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม รวมถึงความเชื่อเป็นอัตลักษณ์แล้ว เขายังต้องใช้ชีวิตที่ต้องดำรงอยู่ในสภาพสังคมปัจจุบัน ซึ่งประกอบขึ้นด้วยค่านิยม บรรทัดฐาน ความหมาย ความรู้และการปฏิบัติที่หลากหลายและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นการทำความเข้าใจคน สังคมมุสลิม หรือวัฒนธรรมอิสลาม ไม่ว่าจะเป็นแง่มุมใด จะเป็นระดับส่วนตัวและสาธารณะ ย่อมต้องเข้าใจหลักการและบัญญัติทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นร่วมด้วย ขณะเดียวกันย่อม ต้องเข้าใจ “ความจริงทางสังคม” หรือ “บริบททางสังคม” (sociocultural context) ที่ส่งผลต่อ ความคิด ความเชื่อ หรือการกระทำของคน ดังนั้นจึง เป็นการตระหนักต่ออิทธิพลของศาสนา ควบคู่กับการให้ความสำคัญกับความคิดและการตีความของคนที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง ในบริบททางสังคมของปัจเจกด้วย

2. จริยธรรมที่เกี่ยวกับเพศในอิสลาม (sexual ethics)

จากหลักการทางศาสนาเป็นหลักการเดียวกับการใช้ชีวิต จริยธรรมที่เกี่ยวกับเพศ ในอิสลามนี้ใช้เป็นมาตรฐานเดียวกันทุกคน ไม่แบ่งแยกกระหว่างว่าเป็นระดับนักบวช หรือระดับฆราวาส โดยมีบัญญัติเรื่องการดำเนินชีวิต รูปแบบพฤติกรรม และการปฏิบัติที่ละเอียดและครอบคลุมแง่มุมทุกชีวิต รวมถึงเรื่องทางเพศที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ การแต่งงาน และครอบครัว เป็นจำนวนมาก (Marddent, 2001a: 102)

1. เรื่องเพศ

เรื่องเพศปรากฏอยู่ในอัลกุรอาน และหะดีษที่เป็นบันทึกการปฏิบัติของศาสดามูฮัมหมัด แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หญิงชาย ซึ่งเป็นสิ่งที่พระเจ้าได้สร้างขึ้น เพื่อให้ทั้งสองเพศอยู่ร่วมกัน และดำรงเผ่าพันธุ์ (อารง สุทธาศาสน์, 2543) เช่น

“โอ้มนุษย์เอ๋ย จงยำเกรง

พระเจ้าผู้อภิบาลของพวกเขา

ผู้ซึ่งได้สร้างพวกเขาจากคนผู้เดียว

และจากธรรมชาติเดียวกันนั้นก็ได้สร้างคู่ครองของเขา

และจากเขาทั้งสองนั้นก็แพร่กระจาย
ไปด้วยผู้ชายและผู้หญิงจำนวนนับไม่ถ้วน” (อัลนิซา 4:1)

“พระองค์คือผู้สร้างพวกเจ้าจากบุคคลเดียว
และได้สร้างคู่ครองของเขาจากธรรมชาติเดียวกัน
เพื่อว่าเขาได้ร่วมชีวิตกับหล่อน” (อัลอิรอฟ 7: 189)

แนวทางที่ส่งเสริมให้มนุษย์ทั้งหญิงชายร่วมชีวิต สืบพันธุ์ และดำรงเผ่าพันธุ์
ดังกล่าว อิสลามไม่ปฏิเสธเรื่องเพศเพราะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและเป็นสิ่งที่มอบไว้ให้แก่
มนุษย์ เพื่อจะดึงดูดใจแก่กันและกัน โดยความปรารถนาและความสืเนหาที่เป็นสัญชาตญาณ
ธรรมชาติ และพลังสำคัญต่อการมีชีวิตของมนุษย์ ความปรารถนาเหล่านี้จึงไม่ใช่สิ่งที่ต้องสละทิ้ง
ดังที่มีผู้กล่าวถึงเพศและอิสลามไว้ว่า

“คนเคร่งครัดศาสนาชาวมุสลิมทั้งชายและหญิงที่คุ้นเคยกับซุนนะฮ์
จะรู้ถึงความสำคัญทางกายเป็นอย่างดี ซุนนะฮ์โดยตัวมันเองนั้น
เป็นตำราแห่งความรัก หะดีษจำนวนนับร้อยก่อให้เกิดศิลปะแห่ง
ความรักของอิสลาม การเล้าโลมก่อนร่วมเพศเป็นเรื่องศีลธรรม และ
การแสวงหาด้านจิตวิญญาณทางศาสนาในอิสลาม และประสพ-
การณ์ทางจิตวิทยาทางเพศต่อการถึงจุดสุดยอด เป็นบทบาทสำคัญ
ต่อการพัฒนาบุคลิกของมุสลิม กิจกรรมทางเพศที่ได้รับอนุญาต ได้
เพิ่มและก่อให้เกิดความเข้มแข็งต่อความสามารถทางด้านจิตใจของ
ชาวมุสลิม ดังนั้นชีวิตทางเพศจึงไม่ใช่สิ่งต้องห้ามในอิสลามและ
ชาวมุสลิมจะต้องรู้ถึงเพศศึกษาในอิสลามและการทำให้คู่รักพอใจ”
(Atallah B. Kopanski, 2538: 27)

เรื่องเพศที่ปรากฏในบัญญัติของศาสนาเป็นจำนวนมากถูกหยิบยกเพื่อสะท้อน
ทัศนะเชิงบวกต่อเรื่องเพศในอิสลาม (Poston, 2005: 183) ซึ่งให้เห็นว่าเรื่องเพศไม่ใช่สิ่งต้องห้าม
นำมาซึ่งความเสื่อมเสีย และทำลายความบริสุทธิ์ แต่การตอบสนองต่อความปรารถนาและความ
ต้องการทางเพศ ซึ่งจำกัดไว้เพื่อการสืบพันธุ์และการดำรงเผ่าพันธุ์ โดยควบคุมผ่านกลไกการ

แต่งงาน และครอบครัว ส่งผลให้เพศวิถีในรูปแบบอื่นที่ไม่ได้เป็นไปเพื่อการดำรงเผ่าพันธุ์ แต่เป็นการสนองความสำราญเพื่อเติมเต็มความปรารถนา กลายเป็นสิ่งที่ต้องห้าม ทั้งนี้พฤติกรรมทางเพศที่ถูกจำกัดพฤติกรรมคือความสัมพันธ์ที่ผิดประเวณี ไร้ขอบเขต ไม่มีข้อจำกัด และผิดธรรมชาติ เช่น ความสัมพันธ์นอกการสมรส การคบชู้ชู้ชาย ความสัมพันธ์ร่วมสายเลือด รักเพศเดียวกัน การมีเพศสัมพันธ์กับสัตว์ หรือสิ่งของ (Marddent, 2001a: 104)

การควบคุมเรื่องพฤติกรรมทางเพศที่เคร่งครัดเห็นได้จากบทลงโทษต่อการกระทำที่ผิดประเวณีที่ปรากฏในหะดีษ กรณีเพศสัมพันธ์นอกการสมรสนั้นเป็นความผิดรุนแรงอันดับสามรองจากการตั้งภาคีต่ออัลเลาะห์ และการฆ่าลูกของตน มีบทลงโทษค่อนข้างรุนแรงด้วยการขว้างก้อนหินจนกระทั่งตาย ซึ่งจะใช้กับผู้ใหญ่มีสติสมบูรณ์ และเคยมีเพศสัมพันธ์โดยผ่านการสมรสมาก่อน หากผู้กระทำเป็นหนุ่มสาวที่ยังไม่เคยสมรสมาก่อน จะถูกโบย 100 ที และเนรเทศออกจากประเทศ 1 ปี (จารีก์ เช่น เจริญและมุหัมมัด พายัพ, มปป: 13-15)¹

การกำหนดโทษที่รุนแรงต่อการกระทำที่ผิดประเวณี แสดงถึงอันตราย (Danger) ที่มีต่อพฤติกรรมทางเพศนอกการสมรส โดยที่ผู้หญิงยังเป็นฝ่ายที่ต้องแบกรับความรับผิดชอบต่อพฤติกรรมและรักษาความบริสุทธิ์ทางเพศของตนเองมากกว่าผู้ชาย จากความเชื่อทางประวัติศาสตร์ว่า ผู้หญิงเป็นเพศที่มีแรงขับของความต้องการและความปรารถนาสูงมาก ไม่เพียงจะกระทำผิดประเวณีได้มากกว่าชายแล้ว ยังจะสร้างหายนะแก่ฝ่ายชาย และส่งผลต่อความสงบสุขของสังคม² ดังนั้นจำเป็นต้องควบคุมร่างกายและเพศวิถีของผู้หญิงเคร่งครัดกว่าชาย แสดงถึงสองมาตรฐาน (Double Standard) เรื่องเพศ (Poston, 2005: 184) เช่นผู้หญิงต้องสำรวจร่างกายและรักษาพรหมจรรย์ก่อนการแต่งงาน ในบางสังคมมุสลิม จะพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของเจ้าสาวในคืนแรกของการแต่งงาน โดยดูจากเลือดที่เปื้อนผ้าลินินที่ใส่ปูที่นอนคู่บ่าวสาว หากพบว่าผู้หญิงไม่บริสุทธิ์จะถูกลงโทษด้วยการริบคืนสินสอดที่ฝ่ายชายให้แก่ฝ่ายหญิง ทำให้เห็นการเลือกปฏิบัติ หรือทวิมาตรฐานเรื่องเพศในการตีความหลักการทางศาสนา (Poston, 2005: 185)

¹ การลงโทษดังกล่าวยังใช้อยู่ในสังคมที่ใช้กฎหมายอิสลาม หรือกฎหมายซาอียะห์ ในการปกครองประเทศ สำหรับประเทศไทย จะต้องจัดการแต่งงาน หรือบังคับให้แต่งงานกัน เพื่อความถูกต้องตามหลักศาสนา

² มีหะดีษที่บันทึกเกี่ยวกับเรื่องไว้ (อ้างถึงในจารีก์และมุหัมมัด, มปป: 1) ว่า “ไม่มีความหายนะใดที่อันตรายที่สุดสำหรับบุรุษเพศ คือสตรีเพศ” (บุคอรี-มุสลิม)

2. การแต่งงาน

โดยทั่วไปการแต่งงานและการมีครอบครัววางอยู่บนวัตถุประสงค์พื้นฐาน 2 ประการคือประการแรกเพื่อตอบสนองความต้องการทางชีวภาพ และประการที่สองเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางสังคม

ประการแรก การแต่งงานและการมีครอบครัวเป็นการตอบสนองความต้องการทางเพศและอารมณ์ ซึ่งไม่ใช่สิ่งต่ำทรามโดยตัวมันเอง แต่การตอบสนองอย่างไม่มีขอบเขต ทำให้มนุษย์ตกเป็นทาสของตัณหานำมาซึ่งหายนะแก่ตนเอง ครอบครัวและชุมชน ศาสนาจึงสนับสนุนการแต่งงานและการมีครอบครัวเพื่อช่วยป้องกันและยับยั้งการกระทำบาป ช่วยปิดตาจากการมองสิ่งต่างๆ ที่ยั่วยั่วอารมณ์ฝ่ายต่ำที่เป็นต้นเหตุนำมามนุษย์สู่การผิดประเวณี ดังความที่เกี่ยวข้องว่า

“เขาผู้ซึ่งสามารถแต่งงาน
ควรต้องแต่งงาน เพราะว่า
มันจะมีผลทำให้สายตาลดต่ำลง
และทำให้คนมีความบริสุทธิ์
และเขาผู้ซึ่งไม่สามารถ (แต่งงาน)
ควรถือศีลอด เนื่องจากว่ามัน
จะมีผลในทางการเก็บกำจัดอารมณ์ใคร่
ของพวกเขา” (ฮาดิษะ: บุคคอรฺ) (อ้างถึงในอารง, 2543: 136)

การแต่งงานเป็นสถาบันเพื่อการควบคุมและจำกัดความต้องการทางเพศ รวมถึงเป็นปราการของความบริสุทธิ์ทางศาสนา (Poston, 2005: 186) โดยการแต่งงานจะทำให้จิตใจเกิดความสงบ และมั่นคงจากการมองในสิ่งที่ต้องห้ามโดยเฉพาะการมองเพศตรงข้าม เมื่อประกอบอชบาตะฮฺหรือการปฏิบัติศาสนกิจตามบทบัญญัติอิสลามจะเกิดสมาธิและความเข้มแข็ง หากผู้ใดที่ไม่สามารถสมรสหรือยังไม่ได้สมรส ซึ่งอาจถูกความต้องการทางเพศที่ไม่ได้รับการตอบสนองรบกวนจนขาดความสงบก็ให้ถือศีลอด เพื่อลดความต้องการทางเพศและผ่อนคลายความตึงเครียด (วิจิตรฯ จามจุรี, 2551: 37)

นอกจากนี้การสนับสนุนการแต่งงานยังปิดกั้นการกระทำที่อาจนำไปสู่ความเสื่อมเสีย เช่นการคบหาฉันท์ซู้สาวก่อนการแต่งงานที่อาจเป็นเหตุให้กระทำผิดประเวณี ดังนั้นหนุ่มสาวที่มีความรักใคร่ชอบพอกันจะต้องแต่งงานให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ หากหญิงชายไม่

สามารถใช้ชีวิตคู่ร่วมกันได้ก็ให้หย่าร้างเพื่อช่วยเยียวยาและแก้ไขปัญหาในครอบครัว ถือว่าไม่ใช่เรื่องน่าอับอาย และการแต่งงานใหม่เป็นสิ่งที่ได้รับการส่งเสริมเพื่อป้องกันการกระทำผิดประเวณี กล่าวได้ว่าการทำให้เรื่องเพศและความสัมพันธ์ทางเพศเป็นเรื่องชอบธรรม ศาสนาจึงส่งเสริมให้แต่งงาน แต่เปิดให้การหย่าร้าง และแต่งงานใหม่เป็นทางออกเพื่อรักษาไว้ซึ่งความบริสุทธิ์ทางศาสนา (Poston, 2005: 184)

ประการที่สอง การแต่งงานเป็นการตอบสนองของความจำเป็นทางสังคมที่มีความผาสุกและความสงบ เพราะการแต่งงานจะช่วยป้องกันคนจากพฤติกรรมต้องห้ามทางเพศ ซึ่งเป็นเหตุแห่งหายนะของสังคม (Marddent, 2001a: 112) ลดปัญหาสังคมที่เกิดจากขาดการตอบสนองความต้องการส่วนตัวที่เหมาะสม และผลการสมรสซึ่งเป็นความผูกพันทางกฎหมายด้วย จะสร้างสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย นอกจากนี้สร้างความเป็นธรรมแก่ฝ่ายหญิงที่จะได้รับการเอาใจใส่ เลี้ยงดู และรับผิดชอบชีวิต เช่นเดียวกับที่ฝ่ายชายจะได้รับการตอบสนองของความปรารถนาทางเพศและอารมณ์จากฝ่ายหญิง (Poston, 2005: 184)

การแต่งงานยังเป็นภารกิจอย่างหนึ่งของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามที่พึงปฏิบัติตามแบบอย่างท่านศาสดา ตามทัศนะของอิสลามการครองพรหมจรรย์เป็นการกระทำที่ขัดกับธรรมชาติ ขัดกับความดีงามและขัดกับหลักการอิสลาม พรหมจรรย์มีไว้วิถีของศาสดา หรือวิถีของผู้ศรัทธาศาสนา ท่านศาสดาได้ยืนยัน (อ้างในอารง, 2543: 132) ความว่า

“การแต่งงานเป็นวิถีของฉัน

ผู้ใดห่างจากสิ่งนั้นย่อมไม่ใช่

(พวก) ฉัน” (หะดีษ)

การครองโสดหรือการอยู่เป็นโสดไม่ใช่แนวทางที่อิสลามสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือชาย เพราะการไม่แต่งงานเพื่ออยู่เป็นโสดหมายถึงการกระทำที่เป็นฮารอม หรือต้องห้าม (Abdul-Ati, 2001: 156, cited in Sirichai boonwat, 2003:12) อย่างไรก็ตาม การอยู่โสดของผู้หญิงอาจไม่ใช่ว่าต้องห้ามเหมือนผู้ชายเสียทีเดียว เพราะฐานะที่ผู้หญิงเป็นฝ่ายถูกเลือก และหลักการของอิสลามส่งเสริมให้ผู้ชายแต่งงานที่ปรากฏชัดเจน (เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน) นอกจากนี้หากผู้ชายยังไม่มีรายได้เพียงพอที่จะรับผิดชอบภรรยาและครอบครัวแล้ว การแต่งงานจะเป็นข้อห้ามสำหรับผู้ชาย (อารง, 2543: 144) ทำให้การอยู่โสดที่เป็นสิ่งต้องห้ามเน้นไปที่ผู้ชายมากกว่าผู้หญิง

แม้ว่าอิสลามจะสนับสนุนการแต่งงาน แต่ก็ขึ้นอยู่กับโอกาส สถานะและความพร้อมของคุณแต่งงานด้วย โดยทั้งสองฝ่ายจะต้องสมัครใจในการแต่งงานนั้นไม่ใช่การบังคับ เป็นการพิจารณาและตัดสินใจด้วยตนเอง เพื่อป้องกันปัญหา ผลกระทบและความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นภายหลัง (วิจิตรา, 2551:39) นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมซึ่งกำหนดหลักเกณฑ์การเลือกคู่สมรสไว้ ไม่ว่าจะเป็นหญิงเลือกชาย หรือชายเลือกหญิง

3. ครอบครัว

ในครอบครัวของมุสลิมถือว่า สามีเป็นหัวหน้าครอบครัวซึ่งสมาชิกในครอบครัวต้องให้การเคารพเชื่อฟัง (Marddent, 2001: 115) แต่ฝ่ายสามีจะต้องประพฤติ ปฏิบัติ มีความเชื่อที่ถูกต้องตามครรลองศาสนา รวมถึงสามารถดูแลรับผิดชอบต่อครอบครัวได้ นอกจากนี้ต้องสามีภรรยาต้องปรึกษาหารือ และตัดสินใจร่วมกันในทุกเรื่องของครอบครัว การสร้างดุลยภาพระหว่างสามีภรรยาให้เกิดขึ้นเช่นนี้จึงเป็นความสัมพันธ์การคุ้มครองปกป้องที่ฝ่ายชายเป็นผู้ให้ และฝ่ายหญิงเป็นผู้รับ ซึ่งไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบผู้เป็นนายกับผู้เป็นบ่าว (Marddent, 2001: 116)

ดุลยภาพของความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายนี้ยังมาจากการแลกเปลี่ยนเกื้อกูลกันของสามีภรรยา โดยฝ่ายสามีต้องปฏิบัติแก่ภรรยาด้วยความเมตตา อ่อนโยน ซื่อสัตย์ และอดทน ไม่ทำให้ภรรยาได้รับความทุกข์หรือความเสียใจ ขณะที่ภรรยาต่างตอบแทนด้วยการปฏิบัติเช่นเดียวกัน แต่ภรรยายังได้รับการคุ้มครองและดูแลมากขึ้น ภายใต้กฎหมายอิสลาม นั่นคือการได้รับสิทธิการดูแล ซึ่งสามีต้องจัดหาที่พัก เสื้อผ้า การทำนุบำรุงร่างกายและคุณภาพชีวิตตามสมควรแก่สถานะ กรณีที่สามีละเลยการปฏิบัติต่อภรรยา นี้จะถูกบังคับให้กระทำ และส่วนใหญ่จะอนุญาตให้ภรรยาหย่าร้าง หากมีการร้องขอ ฝ่ายภรรยาจะได้รับค่าชดเชยและค่าเลี้ยงดูด้วย (Marddent, 2001a: 115)

สำหรับระบบครอบครัวอิสลาม จะพบการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชายหรือบทบาทของสามีภรรยาที่ชัดเจน ดังที่อารง (2543: 149) จำแนกระบบครอบครัวอิสลามให้เห็นว่า ประการแรก ระบบครอบครัวได้ยึดหลักสามีเป็นผู้นำ ส่วนภรรยาและบุตรเป็นผู้ตาม ประการที่สอง ฝ่ายชายเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องรายได้ การประกอบอาชีพ ส่วนฝ่ายหญิงจะรับผิดชอบดูแลกิจการในครอบครัว และการอบรมขัดเกลาบุตรธิดา

การยึดหลักสามีเป็นผู้นำเพราะความจำเป็นของครอบครัวที่เป็นองค์กรหนึ่ง ต้องมีผู้นำ และผู้ตาม อีกทั้งการเข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มคนแล้ว ต้องการหัวหน้ากลุ่มที่จะยึดโยงให้คนรวมอยู่ด้วยกันได้ (อารง, 2543: 151) อีกทั้งหลักศาสนากำหนดให้สามีเป็นหัวหน้าครอบครัว

และในกรณีที่มีความขัดแย้ง การทะเลาะเบาะแว้ง และปัญหาภายในครอบครัว ฝ่ายสามีจะเป็นผู้ตัดสินใจเด็ดขาด ซึ่งสมาชิกในครอบครัวต้องให้การเชื่อฟัง

ประการที่สองเหตุผลที่รองรับการแบ่งงานและจัดสรรงานอย่างมีระบบนี้มาจากความคิดว่าผู้ชายโดยธรรมชาติแล้วเป็นเพศที่ก้าวร้าว หย่าบ รุนแรง ลักษณะอย่างนี้ไม่เหมาะกับการเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งต้องอาศัยความรู้สึกที่ละเอียดละไม อ่อนโยน หน้าที่ผู้ชายจึงเป็นผู้ทำงานหาเลี้ยงครอบครัว เพื่อให้ผู้หญิงสามารถปฏิบัติหน้าที่อันสำคัญให้ลู่วงได้ดี (อารง, 2543: 153)

จริยธรรมที่เกี่ยวกับเรื่องเพศทำให้เห็นว่า เรื่องเพศเป็นพลังธรรมชาติที่สร้างความดึงดูดใจให้มนุษย์ดำรงเผ่าพันธุ์ เรื่องเพศโดยตัวเอชนั้นมิได้เป็นสิ่งที่ต้องห้าม น่ารังเกียจ น่าละอาย หรือเป็นสิ่งคุกคามต่อความบริสุทธิ์ของศีลธรรม แต่ต้องถูกจำกัดและควบคุมให้มีเป้าหมายเพื่อการสืบพันธุ์ ภายใต้สถาบันการแต่งงานและการมีครอบครัว

3. แนวคิดเรื่องความรัก (love concepts)

ความรักเป็นประสบการณ์สากลที่สามารถเข้าใจและรับรู้ร่วมกันได้ในปัจจุบัน แต่การนิยามและให้ความหมายของความรักที่มีความหลากหลาย อาจยุ่งยากและซับซ้อนเกินกว่าจำกัดความอย่างครอบคลุมทั้งหมด หรือกล่าวได้ว่า เป็นไปไม่ได้เลยที่จะนิยามความหมายเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง (Hendrick and Hendrick, 1992: 5)

ความรักไม่ได้เป็นความรู้สึกส่วนตัวที่แสดงออกระหว่างกันเพราะความรักได้กลายเป็นวัตถุติดถูกนำไปสร้างสรรค์ผ่านงานวรรณกรรม ภาพยนตร์ ดนตรี และศิลปะแขนงอื่นๆ ก่อให้เกิดความรู้สึกมากมาย ไม่ว่าจะเป็นความซาบซึ้ง ปลื้มปิติ ระทอใจ รัญจวนใจและโศกเศร้า ในทางสังคมเชื่อว่าความรักเป็นพื้นฐานของการเชื่อมโยงทางสังคมอย่างหนึ่ง เป็นการพยายามเติมเต็มความรู้สึกที่ไม่มั่นคงและไม่ปลอดภัยในตัวเองแต่ละคน ดังนั้นมนุษย์จึงแสดงออกถึงความรักต่อกัน ทำให้คนเราอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและเข้าร่วมกลุ่มทางสังคมได้

1. ความรักในทฤษฎีความรัก

นักทฤษฎีทางสังคมและพฤติกรรมพัฒนาทฤษฎีความรักเพื่ออธิบายเรื่องความรัก มีการแยกแยะและจำแนกให้เห็นถึงองค์ประกอบพื้นฐาน ที่ประกอบกันขึ้นสร้างจนเกิดรูปแบบของความรักที่หลากหลาย โดยการนำทฤษฎีความรักมาใช้เพื่อต้องการตอบใจหทัยการศึกษาแตกต่างกัน เช่นนักพฤติกรรมศาสตร์ต้องการประเมินระดับความสัมพันธ์ พัฒนาการ และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต ขณะที่นักสังคมวิทยาให้ความสนใจระดับสังคมวัฒนธรรมว่า เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม หรือภูมิหลังทางวัฒนธรรม ส่งผลต่อการกำหนดความหมายความรัก รูปแบบและ

วิธีการแสดงออกที่มีลักษณะเฉพาะอย่างไร สำหรับทฤษฎีความรักที่มีการนำมาอ้างอิงถึงในการศึกษาเรื่องความรักที่สำคัญได้แก่ ทฤษฎีสามเหลี่ยมแห่งรัก (The Triangular of Love) และ สีสันแห่งรัก (The Color of Love)

ทฤษฎีสามเหลี่ยมแห่งรัก (Sternberg, 1998 อ้างถึงใน จุฑาธิป วัชรานนท์, 2551: 16-17 และ Regan, 2003: 4-8) จำแนกองค์ประกอบพื้นฐานของความรักประกอบด้วย

1. ความใกล้ชิด (intimacy) คือความรู้สึกสบายใจ ความผ่อนคลาย หรือความอุ่นใจ ที่เกิดจากการได้อยู่ใกล้ชิด มีความผูกพันและเชื่อมโยงกัน เป็นความสัมพันธ์ทั้งผู้ให้และผู้รับในด้านอารมณ์และจิตใจ เริ่มจะเปิดเผยความรู้สึกลับ ตัวตน ความคิด ความรู้สึกระหว่างกัน

2. ความพึงพอใจหรืออารมณ์ลิเนหา (passion) เป็นความปรารถนาที่ดึงดูดชายหญิงให้เข้าหากัน อารมณ์จะแสดงออกในรูปของจินตนาการ ความรู้สึกที่เรียกว่าโรแมนติก มีความใกล้ชิดทางกายและมีแรงกระตุ้นให้ต้องการสัมผัสทางกาย และความปรารถนาที่ลึกซึ้ง เช่น การมีเพศสัมพันธ์

3. การตกลงปลงใจหรือพันธะสัญญาทางใจ (decision/commitment) เป็นการรับรู้และการแสดงออกถึงความรักแก่อีกฝ่าย และเป็นพันธะสัญญาที่จะอุทิศต่อกันเพื่อช่วยให้ความสัมพันธ์นั้นอยู่อย่างมั่นคงตลอดไป

ความแตกต่างของแต่ละองค์ประกอบขึ้นอยู่กับความมั่นคง การควบคุมสำนึก และความสำคัญเชิงประสบการณ์ เช่น ความใกล้ชิดและพันธะสัญญาค่อนข้างจะมั่นคงในความสัมพันธ์ ต่างจากอารมณ์ลิเนหาที่มีความปรวนแปร ไม่แน่นอน และคาดเดาได้ยาก หรือพันธะสัญญาเป็นสิ่งที่สามารถควบคุมได้ แต่สามารถควบคุมความใกล้ชิด และความลิเนหาได้น้อยลงตามลำดับ หรือแทบจะควบคุมอารมณ์รักไม่ได้เลย

การผสมผสานองค์ประกอบทั้งสามเข้าด้วยกัน โดยให้น้ำหนักที่แตกต่างกันไป ทำให้เกิดรูปแบบความรักเพิ่มเป็น 8 รูปแบบ ได้แก่

1. ไม่มีความรัก (Nonlove) เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่มีองค์ประกอบพื้นฐานใดเลย พบในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั่วไป เช่น เพื่อนร่วมงาน

2. รักใคร่ชอบพอก (Linking) เป็นความสัมพันธ์แบบใกล้ชิด แต่ไม่มีอารมณ์รักและพันธะสัญญาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

3. รักแรกพบ (Infatuation) เป็นอารมณ์รักเพียงอย่างเดียว เหมือนถูกดึงดูดด้วยความร้อนแรงของลิเนหาทางกาย เป็นความรู้สึกแบบรักแรกพบ

4.ความรักว่างเปล่า (Empty Love) เป็นความรักที่มีเฉพาะพันธะสัญญา ไม่มีองค์ประกอบเรื่องสีเนหาและความใกล้ชิด เป็นผลลัพธ์ของความรักที่อยู่ร่วมกันมานาน หรือเป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์แบบคลุมถุงชน ซึ่งทั้งสองฝ่ายไม่มีความใกล้ชิดและความรักต่อกัน แต่แต่งงานกันเป็นพันธะสัญญา

5.ความรักโรแมนติก (Romantic Love) เป็นความรักที่มีส่วนประกอบของความใกล้ชิดและความเสน่หา แต่ไม่มีพันธะสัญญา ความรักแบบนี้คนรักต้องการอยู่ใกล้ชิดกัน มีแรงกระตุ้นทางกายภาพดึงดูดอย่างเข้มข้นและรุนแรง

6.ความรักแบบเพื่อนแท้ (Companionate Love) เป็นความรักที่มีส่วนผสมของความใกล้ชิด และพันธะสัญญา ซึ่งเป็นความรักที่มีความมั่นคงและยั่งยืน มักพบในคู่แต่งงานที่อยู่ร่วมกันยาวนาน จนกลายเป็นเพื่อนแท้ของกันและกัน ลดความสำคัญของอารมณ์และความปรารถนาในเรื่องเพศ

7.รักไม่รอบคอบ (Fatuus Love) เป็นลักษณะของความรักที่ลงเอยด้วยการแต่งงาน หรือการสร้างพันธะสัญญา อย่างรวดเร็ว แม้จะมีความต้องการ ความรักและความเสน่หาต่อกัน แต่ขาดความใกล้ชิดที่จะได้เรียนรู้กันและกัน เปรียบความรักนี้เหมือน “ลมพายุ” พัดแรงด้วยสีเนหา ซึ่งจะไม่มั่นคง เสี่ยงต่อการกระทบกระทั่ง

8.ความรักบริบูรณ์ (Consummate Love) เป็นความรักในอุดมคติ เพราะมีองค์ประกอบพื้นฐานอยู่ในภาวะสมดุล เรียกว่าเป็น “ความรักสมบูรณ์แบบ” (Complete Love) ที่ทุกคนและคู่รักต้องการ

จากองค์ประกอบพื้นฐานที่รวมกันในระดับต่างๆ สามารถสร้างความรักที่หลากหลายขึ้นมาได้อีกเป็น 8 รูปแบบ แต่การนำมาวิเคราะห์อาจสะท้อนแนวโน้มของความสัมพันธ์แต่ละคน โดยไม่สามารถสรุปเป็นรูปแบบใดอย่างชัดเจน เพราะขึ้นอยู่กับระดับของความเข้มข้นในแต่ละองค์ประกอบพื้นฐาน อีกทั้งช่วงชีวิตหนึ่งอาจเกิดความสัมพันธ์ในหลายแบบ ไม่จำกัดต้องเป็นรูปแบบใดเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ความรักที่สมบูรณ์นั้น หรือความสัมพันธ์ที่มีความมั่นคง แน่นหนาและยั่งยืนอย่างความรักแบบเพื่อน มีจุดร่วมกันเรื่องของพันธะสัญญาและความใกล้ชิด ซึ่งจะเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ประกันความรักให้ยืนยาว และเป็นสิ่งที่จะดำรงอยู่ตลอดไป ไม่ใช่ความรักอารมณ์รักหรือความสีเนหาเป็นความดึงดูดใจ และความปรารถนาทางกาย

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความรักอีกทฤษฎีหนึ่งได้แก่ทฤษฎี “สี่สันแห่งรัก” ของจอห์น อลัน ลี (อ้างใน Regan, 2003: 8) ซึ่งลีแบ่งความรักเป็นสองระดับ ได้แก่ระดับปฐมภูมิ (Primary

Colour) และระดับทุติยภูมิ (Secondary Colour) แต่ละระดับจำแนกรูปแบบของความรักต่างๆ กันตามความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมที่แสดงออก

ระดับปฐมภูมิประกอบด้วยรักแบบ Eros, Ludus และ Storge ส่วนระดับทุติยภูมิประกอบด้วย Mania Pragma และ Agape ดังมีรายละเอียดของความรักแต่ละประเภทดังนี้ (อ้างในวิจิตรา, 2551: 20-22 และ Regan, 2003: 8-10)

1.Eros คือ รูปแบบของความรักแบบเสนาหา ซึ่งเกิดจากความรู้สึกพึงพอใจต่อรูปร่างภายนอก และความสวยงามของรูปร่างเป็นหลัก เป้าหมายจึงอยู่ที่การสรรหาบุคคลที่ตนรู้สึก ว่า “ตรง” กับความคิดและทัศนคติที่มีอยู่เดิมของตน มักเกิดขึ้นกับ “คนแปลกหน้า” หรือ “คนที่ไม่เคยรู้จัก” เช่นประสบการณ์แบบรักแรกพบ คอยแต่คำนึงและคิดถึงอยู่ตลอดเวลา ต้องการใช้เวลาอยู่ด้วยกัน เหมือนไม่เจอกันจะขาดใจ เป็นความรู้สึกที่ใกล้เคียงเรื่องของการโรแมนติกมากที่สุด เพราะการให้คุณค่ากับคุณสมบัติของอีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อพัฒนาความรู้สึกให้เข้มข้นขึ้น เกิดความรู้สึกที่เรียกว่า “ตกหลุมรัก” ที่เต็มไปด้วยเสน่หาและความร้อนแรงทางอารมณ์ โดยในประวัติศาสตร์เพลโต (Plato) นักปราชญ์ชาวกรีกใช้คำว่า Eros หมายถึงความปรารถนาและความต้องการที่จะครอบครองความดีและความงาม ซึ่งความปรารถนาดังกล่าวได้สืบทอดต่อมาเป็นพื้นฐานเรื่องปัจเจกบุคคล เพียงแต่ปัจเจกบุคคลสมัยใหม่ไม่ได้ต้องการจะบรรลุความต้องการที่เป็นอุดมการณ์ ความดี (Hendrick and Hendrick, 1992: 34-35) แต่มีความต้องการความรักและ “มีรัก”

2.Ludus คือ ความรักแบบเกมที่ต้องใช้ทักษะและผู้เล่นหลากหลาย คนที่มีความรักในรูปแบบนี้ไม่มีความมุ่งมั่น ความตั้งใจ และความต้องการจะอยู่ร่วมชีวิต สร้างพันธะสัญญา กับคนรัก พวกเขาจะไม่สนใจการตอบสนองจากอีกฝ่าย จึงเรียกว่าเป็นความรักที่ไม่ผูกมัดกันและกัน การมีเพศสัมพันธ์เป็นเพียงการตอบสนองความพึงพอใจที่ทำได้มากเท่าที่จะเป็นไปได้ ไม่ใช่การสร้างความสัมพันธ์เชิงอารมณ์กับคนรักอย่างลึกซึ้ง

3.Storge คือความรักแบบมิตรภาพซึ่งปราศจากความเร่าร้อนและรุนแรง ความรักประเภทนี้ค่อนข้างจะมั่นคงและตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อมั่น การยอมรับและมิตรภาพ พวกเขาจะเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างค่อยเป็นค่อยไป เริ่มพิจารณาความรักในฐานะที่เป็นพื้นฐานของสังคมและครอบครัว

ส่วนความรักในระดับทุติยภูมิเป็นการจับคู่กันของรูปแบบความรักในระดับแรก สร้างและขยายรูปแบบความรักใน 3 รูปแบบได้แก่ Mania, Pragma และ Agape ดังมีรายละเอียดต่อไป

1. Pragma เป็นความรักที่มีส่วนผสมของ storge และ ludus ทำให้เห็นความสัมพันธ์ที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ เพื่อหาใครสักคนที่เหมาะสม เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างมั่นคง โดย Pragma เป็นความรักเชิงปฏิบัติการเพื่อมองหาลักษณะพึงประสงค์ และสนองต่อความต้องการได้มากที่สุด จากคนรักหลายคนเพื่อเลือกใครสักคนเป็นคู่เท่านั้น

2. Mania คือความรักที่เป็นส่วนผสมระหว่าง Eros กับ ludus ความรักนี้ทำให้ผู้มีความรักขาดความมั่นใจในตัวเองและขาดความสามารถที่จะควบคุมตนเอง พวกเขาต้องการการตอบสนองจากบุคคลที่เขามอบหัวใจให้หมดสิ้น เป็นความรักที่ค่อนข้างหมกมุ่น โหยหา หึงหวง มีจินตนาการถึงการอยู่ร่วมกันในอนาคต ต้องการจะเห็นหน้าคนรักทุกวัน บังคับให้คนรักต้องแสดงออกถึงความรักและการยอมรับ เต็มไปด้วยความระแวง ขาดความเชื่อมั่นในตัวคนรัก ทำให้ความรักนี้ขาดเหตุผล หึงหวงมากเกินไป และขาดความสุข

3. Agape คือความรักที่ประกอบด้วยความรักแบบ Eros และ storge ใกล้เคียงกับการให้อภัยไม่หวังผลตอบแทน เป็นการกุศลของความรัก ปราศจากความเห็นแก่ตัว มีแต่ความปรารถนาที่ต้องการดูแลและมอบความรักความห่วงใยแก่อีกฝ่าย โดยไม่ต้องการการตอบแทน ซึ่งเป็นรูปแบบของความรักเหมือนความรักของพระเจ้าที่มอบให้แก่มนุษย์ (the Love of God for All creation) ที่เป็นอุดมคติและยากที่มนุษย์จะสามารถทำได้ (Hendrick and Hendrick, 1992: 36-37) หากมองเชิงลบความรักนี้เหมือนพวกมาโซคิสต์ (Masochist) หรือมีความสุขกับความเจ็บปวดเพราะอุทิศตนเพื่อความรักและเสียสละแก่คนรักทั้งหมด แม้เขาจะไม่ตอบแทน และอาจนำความทุกข์มาให้ Agape ยังมีลักษณะที่เป็นสากลคือ ความเชื่อว่าทุกคนมีค่าพอจะรัก และการรักผู้อื่นนั้นเป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้รักยอมรับและพยายามจะบรรลุถึงความรักแบบ Agape นี้ แต่ความรักโรแมนติกที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบทิ้งให้และรับทำให้ยากที่จะเกิดความรักแบบไม่หวังผลตอบแทนและยอมเป็นผู้ให้แต่ฝ่ายเดียวอย่างแท้จริง

จากทฤษฎีสามเหลี่ยมแห่งรักและสี่ด้านแห่งรัก ซึ่งได้จำแนกให้เห็นประเภทต่างๆ ของความรัก ทำให้เห็นแง่มุมความหลากหลายของความรัก โดยเหลี่ยมมุมนั้นก็ยังมีลักษณะเฉพาะแต่ละแบบ ซึ่งมีประสบการณ์จริงและความรักของหนุ่มสาวในบริบทต่างๆ ช่วยขยายและแสดงรายละเอียดให้ลึกซึ้งและซับซ้อนมากขึ้นไปอีก ดังนั้นองค์ประกอบที่เสนอไว้เป็นเพียงการทำควมเข้าใจเบื้องต้นต่อ “ความรัก” นอกจากนี้จะไม่ใช้เรื่องธรรมชาติที่ต้องการการตอบสนองทางกายภาพเท่านั้น แต่เป็นเรื่องทางวัฒนธรรมที่ต้องอาศัยการเรียนรู้ ประสบการณ์ ภูมิหลังทางครอบครัว ชนชั้น การเข้าใจความหมาย คุณค่า การชำระห้สและถอดรหัสสัญลักษณ์ รวมถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง

2 ความรักในมุมมองจิตวิทยา

ความรักเป็นประเด็นที่มีการศึกษาในสาขาจิตวิทยาเป็นจำนวนมาก เพราะได้เชื่อมโยงเอาความรักเข้ากับอารมณ์ความรู้สึกที่อยู่ภายในตัวมนุษย์แต่ละคน ยิ่งการค้นพบความลับของมนุษย์ที่ฝังลึกอยู่ใต้จิตสำนึก เป็นสิ่งที่ยากจะสัมผัสและรับรู้ได้ ดูเหมือนว่าศาสตร์ด้านนี้จะป็นคำตอบแก่ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับจิตใจทั้งหมด รวมถึงความรักด้วย แต่น่าสนใจที่ว่าแม้ความรักที่เคยเข้าใจกันว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ กลับไม่ใช่เป็นเรื่องธรรมชาติ เพราะแค่เริ่มต้นว่าเราจะ “รักใคร่” และ “รักอย่างไร” เป็นสิ่งที่จะได้มาจากการเรียนรู้ ผ่านการฝึกอบรบบ่มเลี้ยงและการสั่งสมประสบการณ์ ซึ่งมีกระบวนการที่หลากหลายระดับ เป็นการเปลี่ยนความคิดใหม่ว่าความรักจึงไม่ใช่เกิดโดยธรรมชาติ แต่ความรักเป็นเรื่องของพฤติกรรมที่ตัวเองเรียนรู้

กิตติกร มีทรัพย์ (2528) นักจิตวิทยา กล่าวว่า แม้ความรักจะประกอบขึ้นด้วยเรื่องอารมณ์ (emotion) ซึ่งเป็นแรงผลักดันอยู่ภายใน แต่การเกิดปฏิกิริยานี้ดำเนินไปอย่างมีจุดมุ่งหมายเฉพาะ อันเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยผ่านการสำนึกใคร่ครวญ มิใช่การแสดงออกอย่างไร้จุดหมาย ความรักเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการที่มีการประสานกันขององค์ประกอบ 3 ประการคืออารมณ์ ความคิด และการกระทำที่แสดงออกให้ปรากฏเป็นพฤติกรรม โดยกระบวนการการเรียนรู้ที่ถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อม และคุณค่าต่างๆ ในสังคมวัฒนธรรม

ในความคิดของซิกมุนด์ ฟรอยด์มองว่า ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าความรัก แต่เป็นเรื่องของความใคร่ที่ถูกกระตุ้นขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางร่างกายใน 5 ขั้นตอน โดยแต่ละขั้นตอนมีแหล่งหรือตำแหน่งบนร่างกายที่มีความไวต่อการสัมผัส แล้วเกิดความพึงใจแตกต่างกันไปตามวัย เช่น ขั้นตอนแรกที่มีความพึงใจอยู่ที่ปาก เด็กทารกจึงพึงใจเมื่อได้ใช้ปากดูดนม แต่หากการพัฒนาในขั้นตอนนี้บกพร่องไป เมื่อโตขึ้นพวกเขาจะเป็นผู้ใช้กิจกรรมทางปากในชีวิตค่อนข้างมาก เช่น เป็นนักดื่ม หรือพูดมาก เป็นต้น (อ้างถึงในกิตติกร, 2528: 56-67)

ต่อมา อีริค ฟรอมม์ (Eric Fromm) นักจิตวิทยาที่ได้โต้แย้งการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์โดยชีวภาพเท่านั้น สิ่งที่ฟรอมม์เสนอมิได้ปฏิเสธแรงผลักดันภายใน แต่เห็นว่ามีอิทธิพลของวัฒนธรรมหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคมเกี่ยวข้องด้วย ขณะที่ฟรอยด์มองว่าไม่มีความรัก มีแต่ความใคร่ ฟรอมม์ให้ความหมายของความรักที่กว้างไปกว่าเรื่องของความใคร่ แต่มาจากหลายแหล่งเพราะทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ (เรื่องเดียวกัน: 116-118)

ฟรอมม์กล่าวว่าความต้องการทางเพศเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของการแสดงออกซึ่งความรักและความต้องการที่เข้ามาอยู่ร่วมกัน เขาเห็นว่าการนำเอาความคิดเชิงชีวภาพมาอธิบาย

เป็นความผิดพลาด เพราะถ้าความต้องการทางเพศเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสารเคมีในร่างกาย เพียงแต่ช่วยตัวเองก็กลับเข้าสู่สมดุล แต่การที่ผู้หญิงกับผู้ชายเข้ามาหากันคือความต้องการที่จะอยู่ร่วมกัน โดยพรอมม์แบ่งความรักเป็น 5 แบบ ได้แก่ ความรักกันฉันพี่น้อง ความรักแบบแม่ ความรักแบบเสน่ห์หาของหนุ่มสาว ความรักตนเอง และความรักของพระเจ้า (อิริค พรอมม์, 2535) ในการแบ่งความรักเช่นนี้ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ของการให้-การรับ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นฝ่ายให้หรือรับ เป้าหมายของการกระทำจะนำไปสู่ความเท่าเทียมและความเสมอภาคของทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะการตระหนักถึงตัวตนและสำนึกในตัวตนของตนเอง ดังที่พรอมม์นิยามความรักตนเองว่า

“ความรักเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่อาจจะแบ่งแยกสิ่งอันเป็นที่รัก (หมายถึง ผู้รับความรัก-ผู้ศึกษา) กับตัวผู้ให้ความรัก ความรักอันแท้จริงเป็นการ แสดงออกของชีวิตที่มีชีวิต ซึ่งต้องการความเอาใจใส่ ความนับถือ ความ รับผิดชอบและความเข้าใจ ความรักไม่ใช่อารมณ์เพียงชั่วครู่ชั่วยามที่ ใครจะมองแก่ใครก็ได้ แต่ความรักเป็นความพยายามอย่างยั่งยืนและ ยาวนานที่จะทำให้คนที่เรารักเจริญเติบโต และมีความสุข คนที่จะรู้จัก รักคนเป็นนั้นจะต้องหยั่งรากลึกมาจากการรู้จักรักตนเองเสียก่อน” (พรอมม์, 2535:95)

ความรักในทางจิตวิทยาที่มองผ่านการพัฒนาการด้านร่างกายและจิตใจ เห็นว่า กระบวนการการก่อร่างสร้างตัวตนทางเพศส่งผลต่อความรู้สึก ความคิด และพฤติกรรมที่ แสดงออกในเรื่องของความรัก โดยอิทธิพลและปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่กำหนดตัวตนและ พฤติกรรมของทั้งหญิงชาย

3 ความหมายทางวัฒนธรรมของความรัก

การนิยามความหมายของวัฒนธรรมเป็นเรื่องสาธารณะและการปฏิบัติการ ร่วมกัน (collective practice) ทำให้ความรักเป็นประเด็นที่อยู่นอกความสนใจของนัก มานุษยวิทยา อิลลูซ (Illouz) (1997) อธิบายว่า เนื่องจากเรื่องความรัก อารมณ์ความรู้สึกเป็น ประสบการณ์ในเชิงอัตวิสัย เป็นเรื่องทางกายภาพและเรื่องทางจิตใจ หรือเป็นเรื่องส่วนตัว ซึ่งอยู่ นอกการอธิบายในเรื่องเครือญาติ ครอบครัว พิธีกรรม ความขัดแย้งทางสังคม หรือความสัมพันธ์ ทางชนชั้น ดังนั้นจึงไม่มีพื้นที่อยู่ในบริบททฤษฎีการศึกษา กระทั่งถึงช่วงทศวรรษ 1960 งานศึกษา ทางมานุษยวิทยาและจิตวิทยาได้ยืนยันว่าอารมณ์ความรู้สึก (emotion) ได้รับอิทธิพลและถูก

กำหนดด้วย “องค์ประกอบ” ทางวัฒนธรรม (stuff of culture) ได้แก่ บรรทัดฐาน ภาษา ภาพเหมารวม อุปมาอุปไมย และสัญลักษณ์

ความรักเป็นการรวมกันที่มีความซับซ้อนของการกระตุ้นทางกายภาพ (physiological arousal) กลไกการรับรู้ (perceptual mechanism) และกระบวนการตีความ (interpretive process) ดังนั้นจึงเป็นจุดที่ทำให้สิ่งที่ไม่ใช่วัฒนธรรมถูกถอดรหัสเข้าสู่วัฒนธรรม หรือทำให้ร่างกายที่เป็นธรรมชาติกับวัฒนธรรมเข้ามาบรรจบ เช่น กรณีความรักโรแมนติก (Romantic Love) นับเป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรม (cultural practice) ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลร่วมกันของพื้นที่การเมืองและเศรษฐกิจ แต่มีความแตกต่างจากปฏิบัติการทางวัฒนธรรมอื่น ในแง่ที่ความรักโรแมนติกมีนัยยะถึงประสบการณ์โดยตรงของร่างกายร่วมด้วย (Illouz, 1997: 3)

ทั้งนี้การจำแนกแยกแยะระหว่างความรู้สึกตอบสนองทางกายเป็นความรักหรือไม่ นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับบริบทที่แวดล้อม ซึ่งวัฒนธรรมทำหน้าที่นิยามและกำหนดความหมายของความรู้สึก กำหนดข้อจำกัดต่อความเข้มข้นของความรู้สึก สร้างบรรทัดฐานและคุณค่าให้แก่ อารมณ์ความรู้สึกนั้น รวมถึงกำหนดสัญลักษณ์และภูมิหลังทางวัฒนธรรมเพื่อให้สามารถสื่อสารทางสังคมได้ วัฒนธรรมเข้ามามีบทบาทสำคัญๆ ในการเปลี่ยนอารมณ์ความรู้สึกที่ถูกกระตุ้นเข้าไปสู่อารมณ์แห่งรัก ได้แก่ (Illouz, 1997: 3-4)

1. การให้ความหมายแก่ความรู้สึกทางกาย เช่น ความรู้สึกของหญิงชายที่ต้องตากันในครั้งแรกที่พบกัน อาจถูกเรียกชื่อต่างกันไปขึ้นอยู่กับจารีตทางวัฒนธรรม เช่น พรหมลิขิต โชคชะตากำหนด หรือความรักแรกพบ ความหลงใหล ตัดสินใจ หรือความรู้สึกอีกอาจสามารถตีความได้หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์ของความปรารถนาแบบโรแมนติก การแสดงออกถึงความไม่มั่นคงของบุคคล

2. การกำหนดความหมายและคุณค่าของบรรทัดฐาน เงื่อนไข รวมถึงข้อห้ามทางวัฒนธรรม เช่น มิตรภาพของเพศเดียวกันอาจถูกตีความเป็นเรื่องของความสัมพันธ์รักร่วมเพศ หรือ เป็นความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณของมนุษย์

3. การประเมินคุณค่าเชิงวัฒนธรรมต่อความรุนแรงของการกระตุ้นเร้าทางกายภาพ เช่นในจารีตแบบโรแมนติกจะให้ความสำคัญกับภาวะเริ่มต้นและความคลั่งไคล้ ขณะที่จารีตแบบเรียลเรียสติก (Realistic Tradition) จะให้ความสำคัญกับช่วงเวลาที่ปราศจากความร่าร้อนและความเชื่องกรากของอารมณ์ความรู้สึก ทำให้ค้นพบรักแท้จริง

4. การกำหนดสัญลักษณ์ สิ่งประดิษฐ์ เรื่องราวและภาพลักษณ์ ด้วยเหตุผลที่ว่าความรักเป็นความรู้สึกเป็นนามธรรม จำเป็นต้องอุปมาผ่านรูปธรรม เพื่อให้สามารถสื่อสารกันได้ เช่น สัญลักษณ์รูปหัวใจ ดอกกุหลาบสีแดง แหวน เป็นสิ่งที่ถูกนำมาใช้ในการสื่อสารความรู้สึก

ความรักกลายเป็นประเด็นที่มีการศึกษามากขึ้น เช่น นักมานุษยวิทยาที่สนใจการปฏิสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ได้ทำการศึกษาว่าภาษา การกระทำ และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายนั้นสร้างให้เกิดรูปแบบของการแสดงออกที่แตกต่างกันของความรู้สึกและอารมณ์อย่างไร หรือนักมานุษยวิทยาที่อธิบายเศรษฐกิจการเมืองของอารมณ์ความรู้สึก โดยพิจารณาว่าความรู้สึกนั้นเป็นภาพเสนอเชิงสัญลักษณ์ที่ตั้งอยู่บนเงื่อนไขเชิงวัตถุพื้นฐาน หรือกล่าวได้ว่า ความรู้สึกนั้นเป็นสิ่งที่บ่งถึงการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต กลุ่มสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจอย่างไร นอกจากนี้การศึกษาถึงความหมาย คุณค่า และการเปลี่ยนแปลงในเรื่องความรัก และความสัมพันธ์ใกล้ชิดยังสะท้อนถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างมีลักษณะเฉพาะ เช่น อิทธิพลของภาวะทันสมัย หรือการถูกดูดกลืนเข้าสู่กระบวนการโลกาภิวัตน์

4. การประกอบสร้างความรักทางประวัติศาสตร์

ความสนใจศึกษาเรื่องความรักขยายขอบเขตจากประเด็นจิตวิทยา เข้าสู่ประเด็นทางประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา กระทั่งการเมือง เพราะแนวคิดและมุมมองความรักเชื่อมโยงกับ การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม เช่น ในแง่ของประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยาศึกษาเงื่อนไขทางวัตถุ การกระทำทางวัฒนธรรม หรือภาษาที่ถูกนำมาใช้เพื่อสื่อสารเรื่องความรักต่อการพัฒนาและสร้างให้เกิด “ความรัก” และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องซึ่งมีลักษณะเฉพาะเจาะจงอย่างไร

หากพิจารณาจากมุมมองเชิงประวัติศาสตร์ของความรัก ทำให้เห็นเงื่อนไขที่ส่งผลต่อความหมาย คุณค่าของความรัก กำหนดแบบแผน รูปแบบและการแสดงออกในเรื่องความรักในแต่ละยุคสมัย ซึ่ง Bird และ Melville (1994: 66-68 อ้างถึงในวิจิตรา, 2551, 12-15) ทำการศึกษาไว้ โดยแบ่งเป็นช่วงยุคสมัยเป็น 3 ยุค ได้แก่ยุคกรีกและโรมัน ยุคกลาง และยุคสมัยใหม่หรือยุคปัจจุบัน แต่ละยุคสมัยมีรายละเอียดดังนี้

ในยุคกรีก เพลโตนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่เชื่อว่า ความรักเป็นปัจจัยพื้นฐานของชีวิตเกี่ยวข้องกับเรื่องศีลธรรมและความดี โดยแบ่งความรักเป็นสองระดับคือ ความรักแบบธรรมดาและความรักที่รุนแรง ในระดับแรกเป็นความรักที่เกิดจากความพึงพอใจทางกายภาพเป็นหลัก ส่วนระดับที่สองเป็นความพึงพอใจด้านจิตใจ เป็นการตอบสนองทางจิตวิญญาณ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเกิด

จากความสัมพันธ์ของคนต่างเพศ โดยความรักระหว่างชายด้วยกันได้รับการยกย่องให้อยู่เหนือความรักระหว่างชายกับหญิง เพราะเป็นความรักที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความรักสัมพันธ์ทางปัญญา การร่วมมือกันแสวงหาความรู้ระหว่างกัน เรียกความรักนี้ว่า “พลาโทนิคเลิฟ (Platonic Love)” ด้วยเหตุที่ว่า กิจกรรมทางปัญญา การพูดคุยเรื่องการเมืองและปรัชญาเป็นกิจกรรมของผู้ชาย ส่วนผู้หญิงไม่สามารถเป็นเพื่อนทางสติปัญญาได้ เพราะความไม่เท่าเทียมกันทางเพศในสังคมขณะนั้น ทำให้ผู้หญิงถูกกีดกันออกไป และถูกจำกัดอยู่ในพื้นที่บ้าน ความรักระหว่างชายจึงเป็นความรักที่สูงส่งและสวยงาม ส่วนความรักต่างเพศเป็นความรักในระดับต่ำเพื่อการสืบเผ่าพันธุ์

เข้าสู่ยุคกลาง ความรักถูกพันนาการไว้กับความคิดทางด้านศาสนา สังคม และวัฒนธรรม ทำให้การแสดงออกถึงความหึงหวง ความริษยา ความต้องการ การเกี่ยวพาราฮี และการยั่วยวน เป็นสิ่งที่ผิดศีลธรรม หนุ่มสาวในยุคนี้จะแสดงความรู้สึกต่อกันโดยเปิดเผยไม่ได้ ต้องอาศัยการหลบๆ ซ่อนๆ กระทำเป็นหลัก (วิจิตรา, 2551: 13) ต่อมากำเนิดความรักโรแมนติก (Romantic Love) ที่มีนิยายชื่อ “The Sorrow of the Young Werther” เป็นตัวแทนของความรู้สึกแห่งยุคสมัย ผู้ประพันธ์คือนักปรัชญาเอกเกอเธ่เขียนถึงความรักที่ไม่สมหวังของเวเซอร์ต่อหญิงสาวชื่อชาร์ลิต เพราะหญิงสาวมีคู่หมั้นหมายอยู่แล้ว ความรักที่ไม่อาจจะเมิดศีลธรรมได้สร้างความสะเทือนใจแก่ชาวยุโรปทั่วทั้งทวีป โดยเฉพาะความโดดเด่นของการบรรยายความรู้สึกของคนที่อยู่ในห้วงรักอย่างละเอียด แสดงออกถึงอารมณ์อันรุ่มร้อน และซ่อนเร้นของตัวละครเอก ซึ่งเป็นสิ่งที่แหวกพ้นข้อจำกัดและสามัญสำนึกของชนชั้นกลางในยุคนั้น (จอห์น อาร์มสตรอง: 2551)

ในยุคสมัยใหม่ ผลจากการเปลี่ยนแปลงความเชื่อทางสังคมตะวันตก โดยเฉพาะความเป็นปัจเจกสร้างคามตระหนักถึงความต้องการสนับสนุนและส่งเสริมเรื่องอารมณ์และความรู้สึกของตนมากขึ้น ทั้งชายหญิงต้องการการเอาใจใส่ดูแล เข้าอกเข้าใจกันมากขึ้น กิดเดนส์ (1992) ชี้ให้เห็นว่า มโนทัศน์ว่าด้วยเสรีภาพ (Freedom) และการตระหนักรู้ในตัวตน (Self-Realization) ที่เติบโตขึ้นในสังคมสมัยใหม่ ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย ซึ่งชายหญิงเลือกคู่ครองเพราะความรัก มิใช่เหตุผลของครอบครัว เครือญาติ หรือชนชั้นอีกต่อไป โดยการเป็นอิสระและปลดปล่อยพันธนาการของครอบครัวและเครือญาติในสังคมประเพณี สามารถแสวงหาตัวตนและคนรักในพื้นที่ส่วนตัว

5. ความรักในสังคมสมัยใหม่

การอธิบายสภาวะสมัยใหม่ (Modernity) เชื่อมโยงกับสิ่งที่เป็นอดีตหรือโลกในอดีต สภาวะสมัยใหม่คือการจัดการทางสังคมของโลกปัจจุบันในฐานะเป็นโลกที่ได้เข้ามาแทนที่โลกในอดีต ซึ่งมีได้ผูกพันกับจารีตประเพณี วิถีปฏิบัติ ความคาดหวัง หรือกล่าวได้ว่า สภาวะ

สมัยใหม่นี้เป็นสภาวะที่สะท้อนถึงการเข้ามาแทนที่ทุกสิ่งทุกอย่างที่สูญหายไปก่อนหน้านี้ ซึ่งจารีตมิได้ถูกทำลายแต่ถูกคลุกเคล้าผสมปนกัน จึงมิได้ผูกขาดและเป็นวิถีปฏิบัติเดียวในการนำมาใช้เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จารีตกลายเป็นเพียง “ทางเลือก” ในการตัดสินใจและเป็นแหล่งที่มาความรู้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “การขบคิดทบทวนถึงผลที่ตามมาตลอดเวลา” ที่การใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่เป็นผลของการกระทำของแต่ละคนมากขึ้น และการกระทำของแต่ละคนมีทิศทางไปสู่การจัดการและการรับมือกับความเสี่ยงต่างๆ ขณะที่สังคมก่อนสมัยใหม่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่มาจากร้ายคุกคามตามธรรมชาติ สังคมสมัยใหม่กำลังเผชิญกับความเสี่ยงที่ถูกสร้างขึ้นมาจากน้ำมือมนุษย์ (Giddens, 1994 อ้างในเชษฐา พวงหัตถ์, 2552)

ผลลัพธ์ของกระบวนการทำให้ทันสมัย (Modernization) ประกอบด้วยการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางสังคมด้วยกันหลายประการ ได้แก่ การกลายเป็นอุตสาหกรรม หรือการขยายตัวของอุตสาหกรรม การให้ความสำคัญแก่การใช้เหตุผล หรือกระบวนการเป็นเหตุเป็นผล เข้ามาแทนการใช้อำนาจควบคุมจากศาสนาความศักดิ์สิทธิ์ หรืออภินิหาร นุญญาธิการต่างๆ การเพิ่มขึ้นของความเป็นปัจเจก ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งผลสะท้อนต่อปริมณฑลทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระดับจิตวิทยา และอารมณ์ความรู้สึก ในปริมณฑลของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วย (ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2553)

ในหนังสือชื่อ “Transformation of Intimacy: Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Society” (1992) ของแอนโทนี กิดเดนส์ ซึ่งศึกษาเรื่องราวของความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่เขาได้ชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์คือ “การสร้างประชาธิปไตย” ให้กับอารมณ์ความรู้สึก (the democratization of emotions) ที่ความสัมพันธ์จะอาศัยการต่อรองและแลกเปลี่ยนที่เปิดกว้างแทนที่จะอาศัยความคาดหวัง บทบาทและวิถีปฏิบัติของจารีตประเพณีแบบเก่า เมื่อจารีตได้ลดบทบาทและสูญเสียความเชื่อมั่นไป แต่ละคนต้องเผชิญกับทางเลือกของความสัมพันธ์ที่เปิดกว้าง สิ่งที่มีความสำคัญมาแทนคือการตระหนักรู้ในตัวตน (self) โดยการตระหนักรู้ตัวตนของปัจเจก เป็นโครงการเพื่อการเปิดเผยตนเอง การสะท้อนย้อนคิดเกี่ยวกับตัวตน (Reflexive Project of Self) และการตั้งคำถามที่หลากหลายกับตัวตนมากขึ้น

ในภาวะสมัยใหม่ความรักกับการตระหนักรู้เกี่ยวกับตนเองมีความสัมพันธ์กันสำนึกต่อตนเองเป็นสิ่งจำเป็นต่อความรัก เพราะความรักต้องการ “ตัวตน” ในฐานะที่เป็นตัวตนเชิงปัจเจกที่ชัดเจน (a distinct individual agent) ก่อนที่จะรู้สึกหรือมีรักได้ กล่าวได้ว่าตัวตนเป็นสิ่งที่มามาก่อนความรู้สึก โดยสำนึกเกี่ยวกับตัวตอนนี้เอื้อให้เกิดความรักโรแมนติก อย่างน้อยก็ความรู้สึก

ที่ตกหลุมรักใครสักคนหนึ่ง ความรู้สึกที่เลือกใครมาแต่งงานกับเรา กล่าวได้ว่าการแต่งงานเพราะความรัก (Marriage for Love) และความเป็นปัจเจกนั้นแทบจะไม่อาจแยกจากกันได้ นอกจากนี้ในกระบวนการพัฒนาความสัมพันธ์ในทฤษฎีวงล้อของการพัฒนาความรัก (Wheel theory of Development of Love) ก็ยืนยันถึงความสำคัญของตัวตนที่ต่างฝ่ายต้องเปิดเผยตัวตนแก่กันและกัน แต่ละฝ่ายจะแสดงตัวตนที่อ่อน เปราะบาง อ่อนไหวและความหวาดกลัว เพื่อช่วยเติมความต้องการส่วนตัวนี้ให้กันและกัน เกิดเป็นความรักล้วนเกี่ยวข้องกับตัวตนและสำนึกของตัวตนทั้งสิ้น (Hendrick and Hendrick, 1992: 21-20)

ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่วางอยู่บนการต่อรองและแลกเปลี่ยนที่เปิดกว้างของตัวตนทั้งสองฝ่าย หรือมากกว่านำมาสู่การพัฒนาความสัมพันธ์ที่กิดเดนส์เรียกว่า “ความสัมพันธ์บริสุทธิ์” (Pure Relationship) ที่เป็นตัวแบบความสัมพันธ์เฉพาะของความสัมพันธ์สมัยใหม่ โดยมีเป้าหมายเพื่อตัวของมันเอง มิใช่เพื่อประโยชน์ของครอบครัว เครือญาติเช่นความสัมพันธ์แบบก่อนสมัยใหม่ นอกจากนี้ยังเกิดขึ้นภายในกระบวนการที่แต่ละฝ่ายต้องสร้างความพึงพอใจทางอารมณ์ของกันและกัน ความรักที่สานขึ้นจากรความสัมพันธ์เรียกว่า “Confluent Love” ซึ่งมีลักษณะที่เปิดกว้างเพื่อแลกเปลี่ยนกับอีกฝ่ายหนึ่ง ร่วมกันสำรวจค้นหาและแบ่งปันตัวตน ประวัติศาสตร์ ความทรงจำภูมิหลัง บุคลิกส่วนตัว ค่านิยมหรือความเชื่อ และที่สำคัญคือการเข้ามาแทนที่อำนาจที่ให้ชายเป็นใหญ่และความเหลื่อมล้ำทางเพศ ทำให้ความรักเช่นนี้มีความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันระหว่างหญิงชาย เพราะทั้งสองฝ่ายมีอำนาจ (Power) และสิทธิ (Authority) ที่เสมอกัน สอดคล้องกับสิ่งที่ Paz (cited in Featherstone, 1998) ว่า

“การเกิดขึ้นของความรักไม่อาจแบ่งแยกออกจากการยกฐานะของผู้หญิงให้สูงขึ้น ไม่มีความรักโดยปราศจากการปลดปล่อยความเป็นหญิง ความรักขึ้นอยู่กับศักยภาพของผู้หญิงซึ่งไม่ใช่เพียงแต่เป็นวัตถุแห่งความดึงดูดใจ แต่ผู้หญิงสามารถที่จะเลือก และปฏิเสธ ได้รับการยอมรับในฐานะปัจเจกที่มีสิทธิและอำนาจของตนเอง”

การเปิดเผยและสำรวจตัวตนผ่านความรัก โดยเฉพาะโรแมนติกที่เชื่อมโยงกับเสรีภาพและการตระหนักรู้ของตัวตน น่าจะทำให้หญิงชายมีความสัมพันธ์ทางเพศที่เท่าเทียมกัน แต่ความรักโรแมนติกกลับมิได้มีความเสมอภาคทางอารมณ์และทางเพศ เพราะความรักโรแมนติก

เป็นสิ่งที่กิดเดนส์ เรียกว่า “ความรักที่ถูกทำให้เป็นหญิง” (Feminized Love) กล่าวคือความรักโรแมนติกเชื่อมโยงกับความอ่อนโยน ความห่วงใย การดูแลและทะนุถนอม ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สอดคล้องกับความเป็นหญิงที่สังคมคาดหวังให้เป็นแม่และเป็นเมีย ผู้หญิงต้องดูแลสมาชิกในครอบครัวในพื้นที่บ้าน รวมถึงการเป็นผู้ดูแลด้านความรู้สึกของทุกคนด้วย เมื่อการก่อรูปของสังคมสมัยใหม่แบ่งพื้นที่บ้านและพื้นที่สาธารณะชัดเจน พื้นที่บ้านกลายเป็นพื้นที่ของการถนอมรักษาความรัก ส่วนพื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ของความใคร่ ซึ่งผู้ชายได้รับความรักโรแมนติกจากผู้หญิงในบ้าน แต่ได้รับการตอบสนองของความใคร่จากผู้หญิงงามเมือง แนวคิดเรื่องความรักโรแมนติกจึงไปได้ดีกับภาวะการตกเป็นรอง (Subordination) ในบ้าน (ปีนแก้ว, 2553) ลักษณะของมาตรฐานในความรักโรแมนติกนี้ ทำให้ผู้หญิงเป็นพวกที่มีรักเดียวไม่เปลี่ยนแปลง และยอมตัวอยู่ในบ้าน ส่วนผู้ชายไม่ได้สนใจความซื่อสัตย์มั่นคงแบบผู้หญิง พวกเขาสร้างทางเลือกให้แก่ความรักอีกหลากหลาย

มุมมองความรักที่เป็นการครอบงำผู้หญิงพบในการศึกษาระบบเครือญาติและครอบครัวโดยนักสตรีนิยม ซึ่งนำเอาประเด็นความรักมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคนที่ถูกเชื่อมโยงกันด้วยความรู้สึกเชิงอัตวิสัย ไม่ใช่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โครงสร้างและเงื่อนไขทางสังคมและชี้ให้เห็นว่าระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้เกิดความไม่เท่าเทียม ความเหลื่อมล้ำ และการถูกเอารัดเอาเปรียบ (Padilla, 2007: xiv) โดยมีความรักถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือที่จะรักษาสภาพของความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศไว้

เอเดรียน ริช (Adrienne Rich) (cited in Beasley, 2005) ในบทความที่มีชื่อเสียงของเธอชื่อ “Compulsory heterosexuality and lesbian existence” ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในเชิงบังคับเป็นอำนาจบังคับทางสังคม เพราะมันอำพรางการดำรงอยู่ของผู้หญิง และการเชื่อมโยงกันอย่างมีศักยภาพระหว่างกันและกัน อีกทั้งยังทำลายความปรองดองและความร่วมมือกันของผู้หญิง เพื่อจะเผชิญหน้ากับการกดขี่และการตกอยู่ในสภาพด้อยโอกาส

ชูลามิท ไฟร์สโตน (Shulamith Firestone) นักสตรีนิยมสายถอนรากถอนโคนคนสำคัญ แสดงทัศนะต่อความรักว่า แท้จริงแล้วความรักไม่ได้เป็นเรื่องของการให้มากไปกว่าการแสดงออกถึงความเห็นแก่ตัวอย่างที่สุด เพราะตัวตนพยายามที่จะสร้างความมั่นคงและแข็งแกร่งขึ้นผ่านการดึงดูดและซึบซับเอาพลังนี้จากคนอื่น (cited in Whitney, 1998) ความรักได้เปิดโอกาสให้แก่ผู้ชายหาประโยชน์จากผู้หญิง เธอได้ชี้ให้เห็นถึงการกดขี่ผู้หญิงในครอบครัว มาจากการทำหน้าที่ในการสืบพันธุ์ โดยร่างกายของผู้หญิงที่มีเลือดออกในทุกเดือนหรือมีรอบเดือน การคลอด

ที่เจ็บปวด การให้นมและการเลี้ยงดูลูก ทำให้ผู้หญิงต้องพึ่งพิงผู้ชายเพื่อการมีชีวิตรอด เกิดการกระจายอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน (อ้างถึงใน วารุณี: 92-93)

“การที่ผู้หญิงเป็นครึ่งหนึ่งของเผ่าพันธุ์มนุษย์ต้องให้กำเนิดและเลี้ยงดูเด็ก ทำให้ผู้หญิงมีสภาพเป็นชนชั้นทาสที่ต้องรักษาไว้ซึ่งเผ่าพันธุ์ เพื่อให้อิสระแก่มนุษย์อีกครั้งหนึ่ง (ผู้ชาย) ได้อยู่ในโลกธุรกิจ การสืบพันธุ์ของผู้หญิงถูกทำให้กลายเป็นสถาบันเพื่อผลประโยชน์ของผู้ชาย” (ไพรส์โตน อ้างถึงในวารุณี, 2545: 93)

สภาพการตกเป็นทาสของผู้หญิงจากการมีครอบครัวและความจำเป็นต้องดำรงเผ่าพันธุ์ เป็นการวิเคราะห์ที่สอดคล้องกับการอธิบายภาวะการณ์ถูกกดขี่ของผู้หญิงในงานของเฟรดเดอริก เองเกิลส์ เรื่อง “The Origin of the Family, Private Property and the State” เขาได้ใช้ข้อมูลทางมานุษยวิทยาจากงานเรื่อง Ancient Society ของเลwis มอร์แกน (Lewis Morgan) โดยเสนอว่า สภาพความเป็นรองของผู้หญิงเกิดขึ้นเมื่อมีทรัพย์สินเอกชนเกิดขึ้นในสังคม และผูกพันกับการเกิดขึ้นของชนชั้น การสะสมทรัพย์สินที่มากขึ้น ทำให้ผู้ชายต้องการทายาทเพื่อสืบทอดมรดกที่ตนครอบครอง เพื่อให้แน่ใจว่าลูกที่เกิดกับผู้หญิงจะเป็นลูกของตนจริงๆ จึงสร้างระบบผัวเดียวเมียเดียวขึ้นมา แต่เป็นการเรียกร้องความซื่อสัตย์จากภรรยา ส่วนฝ่ายสามียังมีเมียหลายคน ในครอบครัวเช่นนี้จึงไม่มีความรัก หรือไม่ได้เกิดขึ้นจากความรัก (วารุณี, 2545: 74-75)

“ครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียวเกิดจากความรัคนั้นไม่จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรักที่แท้จริงไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในชนชั้นกรรมพีเพราะการเกิดครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียวมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการให้ผู้หญิงซื่อสัตย์และผู้ชายสามารถมีผู้สืบทอดทรัพย์สิน...ความรักที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้เฉพาะในชนชั้นกรรมมาซีหรือชนชั้นที่ถูกกดขี่”

แม้ว่านักสตรีนิยมได้วิพากษ์วิจารณ์การกดขี่ผู้หญิงภายใต้โครงสร้างการผลิตนี้ว่าเป็นการวิเคราะห์ที่มองไม่เห็นความแตกต่างทางเพศ หรือความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายที่ไม่

เท่าเทียมกันอยู่ก่อนแล้ว เช่น การแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชาย แต่ก็ทำให้เห็นว่า โครงสร้าง และระบบเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่เข้ามากำหนดความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย ครอบครัวยุคใหม่ การแต่งงาน และความรัก ดังนั้นหากโครงสร้างนำมาสู่การกระจายอำนาจ ทรัพยากร และผลประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียมกันแล้ว การกดขี่ การเอารัดเอาเปรียบ และการครอบงำผู้ที่ด้อยโอกาสกว่าก็จะยังคงอยู่

ต่อมาการศึกษาเรื่องครอบครัวที่สำรวจประสบการณ์ของผู้คนและชุมชน หลากหลาย พบว่าครอบครัวไม่ได้เป็น “เหตุ” ของความไม่เท่าเทียม หรือเป็นพื้นที่ของการแสวงหา ผลประโยชน์ การครอบงำ กดขี่ หรือความไม่เท่าเทียมกันทางเพศ แต่ครอบครัวเป็นพื้นที่ของความ สุข ความพึงพอใจ ความใกล้ชิด และการแบ่งปันด้วย โดยความไม่เท่าเทียมทางเพศไม่ใช่สิ่งที่ เลวร้ายในทุกความสัมพันธ์ หญิงชายในบริบทต่างๆ กัน อยู่ร่วมกันและแบ่งปันความสำราญ ความสุข หรือความรักระหว่างกัน ในความสัมพันธ์ส่วนตัวได้ (Padilla, :xv)

เบลล์ ฮุกส์ (2000) ชี้ให้เห็นว่า “ความรักต้องปราศจากการครอบงำ” (There can be no love when there is domination) โดยความรักที่แท้จริงต้องเป็นความสัมพันธ์ที่นำมาสู่ การเติบโตของตัวตนและจิตวิญญาณ ทั้งในการครองคู่และการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว ทั้ง หญิงชายจะได้รับการยอมรับ การตระหนักถึงสิทธิ การอยู่โดยปราศจากความหวาดกลัวต่อการ ถูกทำร้ายและใช้ความรุนแรง สาเหตุอยู่ที่อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ที่ฝังรากอยู่ในนามความรัก ซึ่ง ต้องขุดรากถอนโคนออกไป ดังนั้นความรักจึงไม่ใช่เหตุของการครอบงำหญิง แต่จะต้องสนับสนุน และส่งเสริมความรัก อย่างมีเงื่อนไขและมีทัศนวิพากษ์

ในหนังสือชื่อ Feminism and Love: Transforming ourselves and Our World ของ รุท วิทนี (Ruth Whitney) (1998) เสนอมุมมองและทิศทางทวิเคราะห์เรื่องความรักในแนว สตรีนิยมว่า สตรีนิยมไม่ได้ต่อต้านความรัก แต่ต่อต้านปิตาธิปไตยที่ครอบงำสังคมผ่านความรัก สตรีนิยมจะต้องเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและสถาบันที่เป็นปิตาธิปไตย พฤติกรรมที่ทำลายล้าง สุนทรีย ของการกระทำความรัก เพราะความรักเป็นทรัพยากรสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการขจัดการเหยียด เพศ (sexism) การเหยียดผิว (racism) และการเหยียดทางชนชั้น (classism)

“ความรักคืออำนาจที่เปี่ยมพลังที่จะท้าทายและต่อต้านการครอบงำ...ใน ขบวนการปฏิบัติและการปฏิรูปเพื่อนำมาสู่สังคมที่สมดุลและเป็นธรรมนั้น ไม่เพียงดำเนินไปด้วยความสร้างสรรค์และความเป็นอิสระเท่านั้น แต่ต้อง เป็นการกระทำแห่งความรักด้วย (act of love)”

การย้ำถึงการกระทำแห่งรักนั้นเพื่อชี้ให้เห็นว่าความรักเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่มีความเป็นอิสระ ปราศจากการอำนาจกดขี่ ปราบบังคับ และการรำงวไว้ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน หรือทำให้คนรักสูญเสียความเป็นตัวเอง และการควบคุมเหนือชีวิตและจิตใจของตนเอง ดังนั้นแล้วความรักที่แท้ (True Love) จึงเป็นความรักที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ โดยเฉพาะการรู้จักตนเอง (hooks, 2001)

การตระหนักต่อตัวตนสอดคล้องกับการก่อรูปของความรัก ซึ่งเปิดให้ปัจเจกตั้งคำถามต่อตนเอง การทบทวนและตระหนักต่อตัวตน ไม่ว่าจะถามว่า ฉันคิดอย่างไร เขาจะรู้สึกอย่างไร แล้วความรู้สึกที่มีต่อกันจะช่วยให้เราอยู่ด้วยกันตลอดไปหรือไม่ เน้นการมองไปข้างหน้าซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงใหม่ได้ โดยกระบวนการตั้งคำถามกับตัวเองยังเป็นการกระทำเชิงรุก เพื่อสำรวจตนเองและค้นหาส่วนที่ตนเองขาดจากอีกฝ่ายเพื่อความสมบูรณ์ของตัวตน เป็นการยืนยันสิ่งที่คิดค้นส์ เชื่อว่า ความรักเป็นพลังที่ก้าวหน้า เพราะปลดปล่อยผู้หญิงออกจากวงจรซ้ำซ้ำของเพศวิถีแบบเก่า ซึ่งวนเวียนอยู่กับการตั้งครมร์ มีบุตรและตั้งครมร์ ยิ่งผู้หญิงมีอำนาจทางเศรษฐกิจมากขึ้น ก็จะมีอิสรภาพทางเพศและอำนาจต่อรองมากขึ้น (อ้างถึงใน ปิ่นแก้ว, 2553)

4. การศึกษาเรื่องผู้หญิงมุสลิมที่เกี่ยวกับเพศ

เนื่องจากประเด็นผู้หญิงมุสลิมมีความอ่อนไหว เพราะภาพลักษณ์และจินตนาการต่อผู้หญิงที่ถูกนำเสนอ เช่น การกดขี่ทางเพศ การทารุณกรรม การละเมิดความเป็นมนุษย์ของผู้หญิง และการจำกัดสิทธิพื้นฐานต่างๆ ของผู้หญิง เป็นเป้าหมายของการถูกตอบโต้และถูกเหมารวมการศึกษาที่เกี่ยวข้องทั้งหมดจะย้ำภาพเสนออันโหดร้าย ป่าเถื่อน และกดขี่ทางเพศดังกล่าว การอภิปรายส่วนนี้เพื่อทำความเข้าใจถึงแนวทางและกรอบในการศึกษาเรื่องผู้หญิงมุสลิม ทำให้เห็นการกำหนดประเด็น การอภิปราย การโต้แย้ง และข้อเสนอทางวิชาการ ที่จะสามารถนำมาใช้กับการศึกษาผู้หญิงมุสลิมในสังคมทั้งที่เป็นมุสลิมและไม่ใช่มุสลิม

แอนนา คิง (Anna King) (2009) ชี้ให้เห็นมุมมองและกรอบการวิเคราะห์ปัญหาและสถานะของผู้หญิงมุสลิม ซึ่งส่วนใหญ่ถูกผลิตโดยนักวิชาการสตรีนิยม สามารถจำแนกให้เห็นจุดยืนทางการเมืองของผู้ศึกษาเป็น 4 กลุ่มได้แก่ สตรีนิยมมุสลิม (Muslim Feminist) สตรีนิยมอิสลาม (Islamic Feminist) นักสตรีนิยมการเมือง (Secular Feminist) และนักนิยมอิสลาม (Islamist) อย่างไรก็ตาม แต่การจำแนกไม่ได้แบ่งกันอย่างชัดเจน เช่น การแบ่งกลุ่มระหว่างสตรีนิยมอิสลาม (Islamic Feminist) และสตรีนิยมมุสลิม (Muslim Feminist) มีความแตกต่างกัน

น้อยมาก แต่กลุ่มที่เรียกว่า สตรีนิยมทางการเมือง (Secularist Feminist) มีลักษณะที่แตกต่างออกไปทั้งแนวคิด จุดยืน และการเคลื่อนไหวค่อนข้างชัดเจน

สตรีนิยมมุสลิมนับว่าเป็นกลุ่มแรกๆ ที่เกิดขึ้นร่วมสมัยกับคลื่นสตรีนิยมระลอกแรก นักสตรีนิยมมุสลิมถือว่าสตรีนิยมเป็นการเคลื่อนไหวสากลเพื่อต่อต้านระบอบปิตาธิปไตย เรียกร้องการที่ผู้หญิงจะมีอำนาจในการควบคุมเนื้อตัวร่างกายของเธอเอง นักสตรีนิยมมุสลิมคนสำคัญได้แก่ นาวาล เอล ซัดเดวี (Nawal el Saadawi) เธอผ่านประสบการณ์การขลิบอวัยวะเพศ (female genital mutilation) เมื่อเธอเติบโตขึ้นได้เขียนถึงเรื่องนี้ และวิพากษ์ถึงความทารุณและโหดร้ายของการกระทำดังกล่าว และกลายเป็นแนวทางการต่อต้านระบอบปิตาธิปไตยทางชนชั้น ซึ่งถูกสร้างขึ้นจากความศักดิ์สิทธิ์ ความอดอยากยากจน เหงื่อและเลือดของผู้หญิง เธอเชื่อว่าความไม่เท่าเทียมและความไม่สมดุคที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากความไม่เท่าเทียมกันของทุนนิยมปิตาธิปไตยที่ครอบงำโลก ดังนั้นจะต้องขยายปัญหาการกดขี่และการตกเป็นเบี้ยล่างของผู้หญิงเข้าสู่บริบททางประวัติศาสตร์และการเมืองโลก

“เราตั้งคำถามต่อการครอบงำวัฒนธรรมและจารีตอิสลามที่กำหนดโดยผู้ชาย เนื้อแท้ของผู้หญิงอาหรับไม่ใช่เรื่องการแต่งกาย เรื่องการคลุมผ้าหรือไม่ แต่อยู่ที่ความตื่นตัว และกระตือรือร้นต่อการเปลี่ยนแปลงที่เรียกร้องการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงตัวตนและสังคม ซึ่งเป็นประเด็นท้าทายและเป้าหมายในอนาคต” (Saddvi cited in King: 304)

กลุ่มที่สอง สตรีนิยมอิสลามพัฒนาขึ้นจากหลักการทำงานของกลุ่มสตรีนิยมที่อยู่ในโลกที่ไม่ใช่อาหรับ สตรีนิยมอิสลามสนับสนุนการสร้างสังคมประชาสังคมใหม่ที่ตั้งอยู่บนวัฒนธรรมของสิทธิมนุษยชน และคุณค่าของอัลกุรอาน เช่น ประชาธิปไตย ความยุติธรรมทางสังคม เสรีภาพแห่งสำนึก และความเท่าเทียมกันทางเพศ กลุ่มนี้ชี้ให้เห็นว่า การเข้ามาอิสลามได้เปลี่ยนสังคมที่มีความป่าเถื่อน เรียกว่าเป็นยุคก่อนอิสลาม หรือเรียกว่า Jahiliya สถานะของผู้หญิงตกต่ำมาก ถูกเอามาเป็นทาส ใช้ความรุนแรง ถูกข่มขืน และทำทารุณ (Munir, 2005: 193) ซึ่งอิสลามได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงให้มีอารยธรรมมากขึ้น และภายหลังยุคหลังจากนบีมุฮัมมัดเสียชีวิตแล้ว ผู้หญิงก็ได้มีบทบาทสำคัญ

กระทั่งการหันเหออกจากหลักการในอัลกุรอาน จากที่ผู้หญิงมีเสรีภาพและมีอิสระก็ถูกควบคุม เก็บงำ และกีดกันออกจากการมีส่วนร่วมทางสังคมการเมือง ในแง่อิสลามจึงเป็นศาสนาที่ให้อิสระแก่ผู้หญิงโดยพื้นฐาน แต่ด้วยอิทธิพลของจิตตานิซาม คริสเตียน และไซโร แอสทรีนิซิม ได้แทรกซึมเข้ามาสร้างบรรทัดฐานของครอบครัวปิตาธิปไตย และการกดบังคับผู้หญิงให้เกิดขึ้น การกดขี่ผู้หญิงจึงเป็นผลมาจากปัจจัยภายนอก เพราะภายในอิสลามมีความอ่อนแอ พวกเขาต้องถูกกลืนกลายจากผู้ปกครองที่เข้ามารุกราน และมีชัยเหนือดินแดนตน แท้ที่จริงความรุนแรงต่อผู้หญิงเป็นเพราะขาดสิทธิที่จะยึดถือและปฏิบัติตามหลักการในอัลกุรอาน กลุ่มนี้ต่อต้านสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรมอิสลามและประเพณีแบบชนเผ่าที่กดขี่ผู้หญิง เช่น การฆ่าเพื่อเกียรติยศ (Honour Killing) บางกลุ่มนำสตรีนิยมฝังรากในอิสลามและมองหาความหมายใหม่ในตัวบทอันศักดิ์สิทธิ์ ยืนยันถึงความยิ่งใหญ่ของการเปิดเผยของพระเจ้าที่เห็นว่าคุณค่าทางโลก และนิยามตนเองอยู่ตรงข้ามกับวัฒนธรรมตะวันตก

ฮาเลห์ อับซา (Haleh Afshar) (1998) ชี้ให้เห็นว่า สตรีมุสลิมได้วิพากษ์วิจารณ์ระบอบปิตาธิปไตยและการตีความเชิงลบ เพราะสถาบันทางศาสนาที่ถูกครอบงำโดยผู้ชายได้กำหนดบทบาทและสถานะของผู้หญิง เป็น “ข้างเท้าหลัง” ซึ่งประเด็นที่ผู้หญิงได้หยิบยกขึ้นมาต่อสู้คือการชี้ให้เห็นว่าอัลกุรอานยืนยันถึงสิทธิของผู้หญิงในการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ เคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชาย

มุมมองนักคิดสตรีอิสลามต่อความเท่าเทียมกันในสังคมตะวันตก ซึ่งผู้หญิงได้รับโอกาสด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เช่น การได้รับการว่าจ้างให้ทำงาน เป็นภรรยาที่ช้อนบนไหล่ของผู้หญิง เพราะต้องรับผิดชอบทั้งในบ้านและนอกบ้าน แต่การที่อิสลามเสนอตำแหน่งแห่งที่ที่ได้รับการเคารพสูงสุดในฐานะแม่และภรรยา รวมถึงการให้การสนับสนุนด้านการศึกษา เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ที่สำคัญดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม เมื่อผู้หญิงได้บรรลุการทำหน้าที่ในบ้านสมบูรณ์แล้ว ผู้หญิงกลุ่มเดียวกันนี้จะได้รับการยอมรับในพื้นที่สาธารณะ นำมาสู่การสรุปถึงคุณค่าแท้จริงของอิสลามที่ให้การเคารพและยอมรับหญิงชายเท่าเทียมกัน ซึ่งหากสังคมบรรลุถึงคุณค่าที่แท้จริงแล้ว ผู้หญิงจะได้รับความยุติธรรม ความเสมอภาค และสิทธิเสรีภาพต่างๆ ขณะที่สังคมจะได้รับการปลดปล่อยออกจากภาพเสนอการเหยียดเพศ

ความสำเร็จของขบวนการสตรีนิยมอิสลามในอิหร่านมาจากการไม่ย่อท้อต่อการต่อต้าน หรือการถูกทำให้เป็นชายขอบผ่านกลไกต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันศาสนา แต่การยืนยันถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของผู้หญิง ซึ่งมีใช้การอ้างอิงตามแนวทางเสรีนิยม หรือสตรีนิยม ที่มักตกเป็นเป้าหมายการโจมตีว่าถูกครอบงำตะวันตกจากฝ่ายตรงข้าม แต่เป็นการ

ต่อสู้อย่างรุนแรงของตนเอง ด้วยภาษาแห่งอิสลาม ซึ่งสนับสนุนข้อเรียกร้องและประเด็นการเคลื่อนไหว สิทธิสตรีในอิสลาม ลดแรงปะทะและการโต้แย้งภายใน ขณะที่สมานฉันท์กับการเคลื่อนไหวของ สตรีนิยมที่ต่อต้านทุนนิยมปิตาธิปไตยที่เป็นเหตุแห่งการกดขี่ผู้หญิงในโลกปัจจุบัน (Ashar: 1998: 215-217)

กลุ่มที่สามเป็นกลุ่มที่แยกตัวอย่างชัดเจนออกจากอิสลาม หรือโจมตีอคติ ปิตาธิปไตยภายในศาสนา ซึ่งคงเรียกว่า กลุ่มสตรีนิยมการเมือง กลุ่มนี้ชี้ให้เห็นความเป็นไปได้ และข้อจำกัดของสตรีนิยมอิสลาม และได้แย้งที่จะผลักดันให้เกิดสตรีนิยมที่มีลักษณะเฉพาะใน สังคมอิสลาม เพียงเพื่อให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมหรือปฏิบัติการในสังคมอิสลามได้ Haideh Moghissi (1999) นักสตรีนิยมที่ถูกจัดไว้ในกลุ่มนี้ เสนอประเด็นการวิพากษ์การเสนอภาพของ ผู้หญิงมุสลิมใหม่ ซึ่งส่ง่าสงาม เปี่ยมด้วยจิตวิญญาณอันสมบูรณ์ สามารถสร้างสมดุลระหว่าง กิจกรรมสาธารณะกับข้อจำกัดด้านศีลธรรม ทำให้ตัวตนผู้หญิงมุสลิมเป็นที่น่าอิจฉาริษยาและ สูงส่งกว่าผู้หญิงโลกตะวันตก

Moghissi วิเคราะห์ภาพเสนอดังกล่าวว่าได้ละเลยเรื่องวิถีเพศและข้อปฏิบัติทาง ศีลธรรมในพื้นที่จำกัด ที่ถูกครอบงำโดยมุสลิมชาย และสะท้อนความต้องการของผู้ชาย ซึ่ง กำหนดและจำกัดชีวิตและการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในกิจกรรมสาธารณะต่างๆ แม้อิสลามจะ อนุญาตให้คนมีความรู้สึกทหวรรษทางเพศ แต่วิถีทางเพศของอิสลามไม่ใช่เพียงเรื่องความรัก ความต้องการ การเติมเต็มทางเพศ (sexual fulfillment) และการเจริญพันธุ์ แต่เกี่ยวข้องกับ ความละอาย ความจำกัด และความกระวนกระวาย ผู้หญิงถูกเพ่งเล็งว่าเป็นเพศที่อ่อนไหวทำให้เกิด ความมัวหมอง จึงตกเป็นเป้าหมายในการตรวจตราสอดส่องโดยครอบครัว ชุมชน และรัฐ เพราะเชื่อว่าผู้ชายเป็นผู้ปกป้องรักษาความบริสุทธิ์ทางศีลธรรมของผู้หญิง

กลุ่มสตรีนิยมสุดท้าย ได้แก่ กลุ่มผู้หญิงอิสลาม (Islamist Women) กลุ่มนี้มอง ว่า อิสลามสนับสนุนโครงสร้างครอบครัวและสังคมที่เป็นปิตาธิปไตย แต่ปิตาธิปไตยดังกล่าวก็ ไม่ได้เกี่ยวกับการกดขี่ผู้หญิง กลุ่มนี้สนับสนุนสิทธิของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะ แต่มิได้ทำทหาย ความไม่เท่าเทียมกันในพื้นที่ส่วนตัว และความสัมพันธ์ระดับบุคคล กลุ่มนี้สามารถสร้างพันธมิตร กับกลุ่มเสรีนิยมและขบวนการเคลื่อนไหวฟื้นฟูอิสลาม เช่น Muslim Brotherhood และ Jama'at-I Islam

ตัวอย่างของกลุ่มผู้หญิงอิสลาม Jameelah นักเขียนและนักสื่อสารมวลชนใน กลุ่มผู้หญิงอิสลาม กล่าวว่าจากมุมมองของอิสลามแล้ว คำถามถึงความเท่าเทียมกันระหว่างหญิง ชายเป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย การพูดถึงความเท่าเทียมกันเหมือนกับการเปรียบเทียบระหว่างดอก

มะลิกับดอกกุหลาบ ซึ่งเปรียบเทียบกันไม่ได้ ผู้หญิงไม่เหมือนกับผู้ชาย แต่ละเพศมีลักษณะและบุคลิกภาพที่แตกต่างกัน อิสลามกำหนดบทบาทหญิงชายไม่ใช่เพื่อแข่งขันกัน แต่ร่วมไม้ร่วมมือกัน ฟังพาและเติมเต็มซึ่งกันและกัน (King, 2009)

งานศึกษาเพศวิถีของผู้หญิงในสังคมมุสลิมซึ่งสะท้อนการผสมผสานจุดยืนและมุมมองการวิเคราะห์ปัญหาและสถานะของผู้หญิงของฟาติมา เมนิสซี (Fatima Mernissi) ชื่อ *Beyond the Veil: Male-Female Dynamics in Modern Muslim Society* (1987) ได้ทำทนายต่อการอธิบายเพศวิถีบนแนวคิดตัวตนของคริสเตียนแบบแยกขั้วระหว่างกายกับจิต ความดีกับความชั่ว และเหตุผลกับสัญชาตญาณเพราะทฤษฎีเรื่องสัญชาตญาณบนฐานคิดอิสลามซับซ้อนกว่าแนวคิดของฟรอยด์ โดยมองสัญชาตญาณเป็นพลังงาน ซึ่งพลังงานของมันเป็นที่บริสุทธิ์ในแง่ที่ไม่มีความหมายถึงความดีหรือความชั่ว คำถามถึงดีชั่วนั้นเกิดขึ้นเมื่อเกิดสังคม คนไม่สามารถอยู่ได้โดยปราศจากระเบียบทางสังคม ซึ่งทุกระเบียบทางสังคมกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมา ดังนั้นแล้วสำหรับอิสลามระเบียบทางสังคมมิใช่เกิดขึ้นเพื่อควบคุมหรือกำจัดสัญชาตญาณ แต่เขาใช้ระเบียบนั้นเพื่อปฏิบัติตามบัญญัติของศาสนา

เมนิสซีอ้างถึงหนังสือชื่อ “The Revivification of Religious Science ของ Iman Ghazali ซึ่งได้ให้รายละเอียดถึงการที่อิสลามผสมผสานสัญชาตญาณทางเพศเข้าไปในระเบียบสังคมและถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการรับใช้พระเจ้า หมายความว่า ถ้าสัญชาตญาณนี้ไม่ได้เป็นไปตามแนวทางของพระเจ้า ก็จะนำมาซึ่งหายนะแก่คนนั้น ในทางตรงข้ามหากสัญชาตญาณเป็นไปตามพระประสงค์ ผู้นั้นย่อมจะได้รับการตอบแทนทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า (Mernissi: 28) จะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องเพศวิถีในอิสลาม ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้สึกปรารถนา ความต้องการ และการกระทำทางเพศ ไม่ใช่เรื่องน่ารังเกียจ เป็นบาป และต้องถูกจำกัดควบคุมเช่นแนวคิดแบบคริสเตียนตราบเท่าที่เพศวิถีอยู่ในระเบียบทางศาสนา ตามแนวทางและพระประสงค์ของพระเจ้า เว้นแต่การกระทำนั้นออกนอกกลุ่มนอกทาง เช่น การร่วมประเวณีกับหญิงบริการ

เมนิสซีได้ตั้งข้อสังเกตการควบคุมพฤติกรรมทางเพศในสังคมที่แสดงถึงเพศวิถีของผู้หญิง เธอกล่าวว่า ในสังคมที่การสอดส่องและการกีดกันผู้หญิงเป็นจำนวนมาก สะท้อนเพศวิถีของผู้หญิงแบบตื่นตัว (active sexuality) ตรงกันข้ามหากไม่มีการสอดส่องและการควบคุมพฤติกรรมของผู้หญิง เพศวิถีของผู้หญิงแบบเฉื่อยเนือย (passive sexuality) งานศึกษาการจำแนกและการคลุมผ้าซึ่งเป็นพื้นฐานการแบ่งแยกทางเพศของนักสตรีนิยมมุสลิม สรุปว่าผู้หญิงสามารถจะควบคุมสิ่งกระตุ้นเร้าทางเพศได้ดีกว่าผู้ชาย แต่ที่จริงแล้วการแบ่งแยกและกีดกันดังกล่าวเป็นไปเพื่อปกป้องผู้ชายมากกว่าผู้หญิง (Mernissi: 30-31)

สิ่งกระตุ้นเร้าทางเพศนำมาซึ่งความไร้ระเบียบหรือความโกลาหล เรียกว่า *fitna* และเป็นคำที่ใช้เรียกผู้หญิงที่มีความมั่งคั่งอย่างยิ่ง แต่ความมั่งคั่งของเธอทำให้ผู้ชายที่พบเห็นหลงใหลจนขาดการควบคุมตนเอง ทำให้เกิดความวุ่นวายขึ้น Qasim Amin นักสตรีนิยมมุสลิม (อ้างใน Mernissi: 31) ให้ความหมายว่า *fitna* เป็นความวุ่นวายที่เกิดขึ้นจากความไร้ระเบียบทางเพศและผู้หญิงเป็นผู้เริ่มขึ้น เป็นที่มาของคำถามว่า ระหว่างหญิงชายใครกันแน่ที่ได้รับการปกป้องจากการแบ่งแยกกีดกัน ซึ่งเขาได้คำตอบว่า คนที่น่าจะสวมผ้าคลุมนั้นไม่น่าจะเป็นผู้หญิง เพราะคนอ่อนแอต่อสิ่งกระตุ้นเร้าทางเพศคือผู้ชาย

เมนิสซีมองสังคมมุสลิมที่มีความขัดแย้งระหว่าง “ทฤษฎีที่ชัดเจน” (an explicit theory) กับ “ทฤษฎีที่คลุมเครือ” (an implicit theory) เธออธิบายว่า สิ่งที่ชัดเจนคือความเชื่อที่เชื่อมกันอยู่อย่างผู้ชายเป็นเพศที่ก้าวร้าวในการปฏิสัมพันธ์ ส่วนผู้หญิงหงอและเจี๊ยบเฉย เป็นการอธิบายบนกระบวนทัศน์วิวัฒนาการ และสมมติฐานของฟอรอยด์เรื่องพัฒนาการทางเพศ ที่เรียกว่า “กฎเกณฑ์แห่งป่า” (Law of the Jungle) แบ่งลักษณะชายหญิง ซึ่งชายเป็นเพศที่ต้องการเอาชนะ ส่วนหญิงเป็นเพศที่ถูกเอาชนะ ความสุขของผู้ชายอยู่ที่การแข่งขัน ขณะที่ความสุขของผู้หญิงคือการยอมจำนนและการตกเป็นผู้พ่ายแพ้ ผู้ชายเป็นผู้ล่า โดยมีผู้หญิงเป็นผู้ถูกล่า

ส่วนสิ่งที่คลุมเครือนั้นมาจากความคิดการควบคุมผู้หญิงเพื่อปกป้องไม่ให้ผู้ชายเดินออกจากแนวทางของพระเจ้า ดังนั้นสังคมจะอยู่รอดได้จะต้องสร้างสถาบันที่รองรับอำนาจการครอบงำของผู้ชายผ่านการแบ่งแยกและระบบผิวเดียวหลายเมีย เช่นในงานศึกษาเรื่อง Woman in the Koran ของ Iman Ghazali (อ้างใน Mernissi: 33) ที่ตีความอัลกุรอาน โดยชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงเป็นผู้ล่า ผู้ชายเป็นเหยื่อที่น่าสงสาร ทั้งสองทฤษฎีชี้ให้เห็นถึงอำนาจของผู้หญิงที่เรียกว่า อำนาจละมุน (*qaid*) เพราะไม่ใช้การบังคับ แต่เป็นเล่ห์กระเท่ห์ ความเขี้ยววนหรือ “มารยาร้อยแปดเล่มเกวียน” แต่ฝ่ายหนึ่งมองว่าอำนาจแบบนี้เป็นอำนาจที่อ่อนแอ ส่วนอีกฝ่ายมองว่าเป็นอำนาจที่รุนแรงขนาดสร้างความโกลาหลให้เกิดขึ้นในสังคมมุสลิมได้

เมนิสซีได้เปรียบเทียบการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเพศวิถีของผู้หญิงระหว่างงานของ Iman Ghazali ที่เป็นการศึกษาในบริบทการแต่งงานในสังคมอิสลาม และงานของฟอรอยด์ ซึ่งพยายามอ้างความเป็นสากลและการใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีข้อสรุปที่ต่างกัน งานแรกบอกว่าผู้หญิงมีเพศวิถีที่ตื่นตัว ส่วนงานหลังสรุปว่า เป็นเพศวิถีที่เฉื่อยเนือย โดยเมื่อพิจารณาบนฐานความคิดเรื่องปัจเจกบุคคล งานของ Ghazali มิได้มองตัวตนแบ่งเป็นกายและจิตเช่นฟอรอยด์ นำมาสู่การอุปถัมภ์ผู้หญิงเข้ากับกาย และผู้ชายกับจิตที่ขั้วทางกายนั้นต่ำ

กว่าจิต สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงชายในสังคม สิ่งทำงาน Ghazai ที่ให้เห็นเรื่องเพศวิถีของผู้หญิงในสังคมอิสลามที่สำคัญคือเป็นหน้าที่ของผู้ชายในการจะรักษาไว้ ผู้ชายจะต้องเพิ่มหรือลดการมีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิง ตามความต้องการของเธอ เพื่อจะรักษาคุณงามความดี ทั้งนี้ระเบียบทางสังคมจะยังมั่นคงและปลอดภัยเมื่อผู้หญิงจำกัดความต้องการไว้กับเฉพาะสามีเธอเท่านั้น และไม่สร้างความวุ่นวายด้วยการล่อลวงชายอื่นที่ไม่ใช่สามีตัวเองเพื่อมีเพศสัมพันธ์

ความแตกต่างของมุมมองต่อเพศวิถีที่มาจากประสบการณ์ผู้หญิงแบบวิทยาศาสตร์ ปราศจากประวัติศาสตร์และบริบท กับการตีความอัลกุรอานและสุนนะห์ที่เกี่ยวข้องกับเพศวิถีของผู้หญิง ทำให้เห็นการควบคุมเพศวิถีที่แตกต่างกัน ตัวตนทางเพศของผู้หญิงมุสลิมที่ได้รับการอธิบายเป็นตัวตนที่มีอิสระ ตื่นตัว และมีชีวิตชีวา ดังนั้นการถูกจำกัดพื้นที่ การแยกแยะและแบ่งแยกระหว่างหญิงชายอย่างชัดเจน หรือการสวมผ้าคลุมหน้ามิใช่การถูกกดขี่ และการตกอยู่ในสภาพด้อยโอกาสเช่นที่โลกตะวันตกเข้าใจ

งานศึกษาของเมนิสซี ไม่เพียงแต่วิพากษ์แนวคิดพื้นฐานเรื่องเพศในสังคมตะวันตก ซึ่งแตกต่างจากโลกมุสลิม ยังท้าทายต่อการศึกษาสถานะของผู้หญิงที่วิเคราะห์และศึกษาผ่านกรอบสตรีนิยมตะวันตก ซึ่งตกอยู่ภายใต้ตรรกะการจัดแบ่งสังคมในโลกเป็นสังคมที่มีอารยธรรมกับสังคมที่ไร้อารยธรรม ทำให้การสวมผ้าคลุมหน้า การตกอยู่ในสภาพที่ด้อยโอกาส และการขาดการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของหญิงมุสลิมเป็นการถูกกดขี่ และเป็นเหยื่อของสังคม แต่อย่างไรก็ตามการมองตัวตนทางเพศที่มีเสรีภาพและตื่นตัวอย่างมีชีวิตชีวาเหนือกว่าผู้หญิงตะวันตก อาจเป็นการสรุปเกินไปจนขาดความตระหนักต่อระบอบที่ทำให้ชายเป็นใหญ่ภายในศาสนาและสังคมบนพื้นฐานศาสนา หรือปิตาธิปไตยเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งดำรงระบบและความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศที่เหลื่อมล้ำที่มีลักษณะเฉพาะ รวมถึงวางเฉยปล่อยให้เกิดการกระทำ การปฏิบัติ โดยอ้างจารีต ประเพณีและวัฒนธรรมที่ละเมิดความเป็นมนุษย์ ดังนั้นในการเปลี่ยนแปลง รื้อทำลาย และสร้างความสัมพันธ์ที่สมดุลระหว่างเพศ ต้องอาศัยความเข้าใจถึงตรรกะและความสัมพันธ์ภายในสังคมอย่างรอบด้าน สร้างวิภาษวิธีของการวิเคราะห์ทั้งระนาบความสัมพันธ์ระหว่างภายนอกกับภายในสังคม กับระนาบภายในสังคมที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไข ไม่ว่าจะเป็น ชนชั้น ชาติพันธุ์ ความแตกต่างทางเศรษฐกิจ การเมือง หรือถิ่นที่อยู่อาศัย

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวการทบทวนวรรณกรรมนี้ ทำการสำรวจประเด็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับ ผู้หญิงมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีบริบทสังคมวัฒนธรรมที่มีความเฉพาะของ วัฒนธรรมอิสลาม และอัตลักษณ์ของความเป็นมุสลิมที่แตกต่างไปจากมุสลิมที่อื่นของประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบสถานะขององค์ความรู้ในทุกมิติต่างๆ ทำให้เห็นสถานะและบทบาท ของผู้หญิงมุสลิม ซึ่งดำรงอยู่อย่างมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ การพัฒนา ทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม การจัดแบ่งเป็นหัวข้อย่อยนี้พิจารณาจากประเด็น การศึกษาของงานวิจัยเป็นหลัก

1. วัฒนธรรม

ฉวีวรรณ ประจบเหมาะ (2523) ได้ศึกษาเรื่อง The role of woman in maintaining ethnic identity and boundaries : A case of Thai-Muslims (the Malay speaking group) in Southern Thailand เพื่อตอบคำถามว่าผู้หญิงมุสลิมหรือผู้หญิงในกลุ่ม มุสลิมที่เรียกตนเองว่า "ออสแมนายู" มีบทบาทและหน้าที่อย่างไร ในการรักษาอัตลักษณ์และ พรมแดนทางชาติพันธุ์ระหว่างพื้นที่สาธารณะ ผ่านพื้นที่การค้าขาย การเรียนการสอน และพื้นที่ใน บ้านอย่างการเป็นแม่และภรรยา ผลการศึกษาพบว่า ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการธำรงรักษา และพัฒนาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผ่านองค์กรที่ไม่เป็นทางการเห็นได้จากการแต่งงาน การใช้ ภาษา และการแต่งกาย ซึ่งถือเป็นบทบาทที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าผู้ชาย ขณะที่การค้าขายเป็น บทบาทที่ต่างจากผู้หญิงในสังคมมุสลิมในสังคมอื่น ซึ่งมักจะจำกัดตัวเองอยู่แต่ในบ้าน กิจกรรม ทางเศรษฐกิจ เช่น การค้าได้เปิดพื้นที่และช่องทางการเชื่อมโยงสมาชิกของกลุ่มไทยพุทธและ สังคมภายนอกด้วย

นอกจากนี้ บทบาทของการเป็นแม่ทำให้ผู้หญิงเป็นแกนกลางในการเรียนรู้อัต ลักษณ์ต่างๆของปัจเจก ครอบครัว และชุมชน รวมทั้งพบว่าพื้นที่ครอบครัวของมลายุมุสลิมถูก ครอบครองด้วยวัฒนธรรมมลายูมากกว่าศาสนาอิสลาม ดังเห็นได้จากการที่ผู้หญิงมีส่วนสำคัญ ในการตัดสินใจของครอบครัว และการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพราะตามหลักศาสนา อิสลามผู้หญิงควรเป็นผู้ดูแลงานหลักในบ้านให้สมบูรณ์ แต่ในสังคมมลายูมุสลิมผู้หญิงจะออกไป ทำงานนอกบ้านกันมาก โดยเฉพาะการไปค้าขายที่ตลาดนัดและการกรีดยางพารา

2. ศาสนา

ดลมนรจณ์ บากา และแวอุเซ็ง มะแดเฮาะ (2529) กล่าวถึงบทบาทของผู้หญิง ภายใต้อิสลาม เปรียบเทียบระหว่างผู้หญิงในเมืองและชนบท ข้อค้นพบของงานวิจัยชิ้นนี้

คือ ไม่ว่าผู้หญิงมุสลิมจะอาศัยอยู่ที่ใดก็ยังคงรักษาสถานภาพตามหลักการของศาสนาอิสลาม สอดคล้องกับวิทยานิพนธ์เรื่อง “สิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม: ศึกษากรณีการปฏิบัติในจังหวัดปัตตานี” ของอาหมัด อัลฟารีตี (2547) ที่ได้ข้อค้นพบว่า การปฏิบัติหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม ประกอบด้วย การเชื่อฟัง และปรนนิบัติสามี การดูแลทรัพย์สินของสามี และการดูแลอบรมเลี้ยงดูบุตรมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับสูงแสดงให้เห็นว่าแม้ว่ายุคสมัยจะมีการเปลี่ยนแปลง แต่ผู้หญิงมลายูมุสลิมยังดำรงบทบาทหน้าที่ในการดูแลครอบครัวและสามีเป็นอย่างดี

นุรดี สารีมิง (2538) (อ้างถึงใน วิจิตรา, 2552) ศึกษาเปรียบเทียบประเพณีแต่งงานกับหลักการแต่งงานตามหลักศาสนาอิสลามของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เน้นศึกษาเรื่องการเลือกคู่ครอง การสู่ขอและการหมั้น องค์ประกอบของพิธีแต่งงาน โดยยึดหลักศาสนาอิสลาม พบว่า มีการแต่งงานที่สอดคล้อง มีเพียงบางประเด็น ได้แก่ การแต่งกาย พิธีกรรม และกิจกรรมที่จัดในวันแต่งงานที่มีความขัดแย้งกันกับหลักศาสนาบ้าง

นาฏเฉลิม ชมธรณินทร์ (2544) ทำการศึกษาเรื่อง “สตรีกับศาสนาอิสลามในนวนิยายมาเลย์” พบว่า ผู้ประพันธ์นวนิยายต้องการแสดงให้เห็นว่าแท้จริงศาสนาอิสลามให้ความสำคัญแก่สตรี เพราะสตรีเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างครอบครัว สร้างสมาชิกที่ดีของสังคม ดังนั้นอิสลามจึงเชื้อให้สตรีมีสิทธิ หน้าที่ บทบาทและสถานภาพที่เท่าเทียมกับบุรุษทุกประการ แต่การที่บุรุษเอาเปรียบสตรีนั้นก็เนื่องมาจากการที่สังคมถูกครอบงำโดยเพศชาย ทำให้สตรีด้อยกว่าบุรุษ

ยามีละห์ แวงจิ (2550) ศึกษาความคิดเห็นต่อการเลือกคู่สมรสของนักศึกษามุสลิม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี พบว่า ปัจจัยที่มีต่อการเลือกคู่สมรส ได้แก่ 1. ปัจจัยด้านศาสนาและการยึดมั่นศาสนา 2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ 3. ปัจจัยด้านการศึกษา 4. ปัจจัยด้านหลักกะฟาอะฮ์ (ความคู่ควร ความเหมาะสม) 5. ปัจจัยด้านหลักความเชื่อและวัฒนธรรม ส่วนปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการเลือกคู่สมรส ได้แก่ 1. ปัจจัยที่อยู่อาศัย 2. ปัจจัยด้านฐานะทางสังคมหรืออาชีพ หน้าที่ การงาน 3. ปัจจัยด้านรูปร่างหน้าตา

3. เศรษฐกิจและการพัฒนา

สว่าง เลิศฤทธิ (2535) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับ “สตรีไทยมุสลิม กับโรงงานอุตสาหกรรมในปัตตานี: ศึกษาผลกระทบต่อวิถีชีวิต” ซึ่งได้ข้อค้นพบว่า บทบาทของผู้หญิงภายในครัวเรือนเปลี่ยนไป เมื่อต้องออกไปทำงานรับจ้างนอกบ้าน เพราะการทำงานที่เป็นเวลาทำให้ไม่สามารถดูแลบ้านได้อย่างที่เคยเป็นมา นอกจากนั้นยังมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตบางอย่างเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย เช่น ค่านิยมในการทำงานนอกชุมชนที่คนงานสตรีมุสลิมเห็นว่าผู้หญิงไม่

จำเป็นต้องอยู่ใฝ่บ้านตลอด แต่ถึงกระนั้นผู้หญิงมุสลิมเหล่านี้ก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีทางศาสนาอิสลาม เช่น วันฮารีรายอ ถือศีลอด พิธีแต่งงานและพิธีศพ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้หญิงมุสลิมไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง หรือมีผลกระทบที่ร้ายแรงมากนัก เพราะไม่ขัดกับบรรทัดฐานทางศาสนามากนัก

สุทัศน์ ศิลปวิศาล(2538)ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การยอมรับระบบทำงานสมัยใหม่ของสตรีไทยมุสลิม: ศึกษากรณีสตรีไทยมุสลิมที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม จังหวัดปัตตานี โดยเปรียบเทียบวิถีชีวิตของผู้หญิงมุสลิมที่มีความเคร่งครัดในศาสนามาก กับผู้หญิงที่เคร่งครัดในศาสนา น้อย พบว่า ผู้หญิงทั้งสองกลุ่มเข้ามาทำงานในโรงงานด้วยสาเหตุเดียวกัน คือเหตุผลทางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้หญิงต้องเปลี่ยนบทบาทของตนเอง จากการที่ต้องทำหน้าที่ภายในบ้าน ต้องออกมาทำงานนอกบ้านเพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจให้ตนเองและครอบครัว โดยอาจต้องละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ตามหลักศาสนาบางส่วน เนื่องจากความเคร่งครัดในศาสนามากเป็นอุปสรรคในการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม

ดลมนรจณ์ บากา (2542) ศึกษาเรื่อง “บทบาทด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้” ผลการศึกษาพบว่าผู้หญิงมุสลิมมีบทบาทด้านสังคมในฐานะเป็นภรรยา บุตร และมารดาซึ่งผู้หญิงมุสลิมได้ดำเนินบทบาทที่สอดคล้องกับหลักการทางศาสนาอิสลาม บทบาทในการศึกษาหาความรู้พบว่าผู้หญิงมุสลิมสามารถเลือกเรียนตามความสนใจของตนเอง ส่วนใหญ่เลือกเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และผู้ปกครองบางคนสนับสนุนให้เรียนถึงขั้นอุดมศึกษา ทางด้านกิจกรรมผู้หญิงมุสลิมมีการตั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆภายในหมู่บ้าน ทางด้านการแต่งกายพบว่าแต่งกายตามหลักศาสนาไม่ว่าจะอยู่ในอาชีพใด การแต่งงานผู้หญิงมุสลิมสามารถเลือกคู่ครองได้ด้วยตนเอง ทางด้านเศรษฐกิจผู้หญิงมุสลิมมีบทบาทในการหารายได้เพื่อช่วยเหลือจุนเจือครอบครัว และการทำงานนอกบ้านนี้ไม่ได้ขัดต่อหลักศาสนาแต่อย่างใดหากยังคงทำหน้าที่ในครอบครัว บทบาททางการเมืองพบว่าผู้หญิงมุสลิมมีบทบาททางการเมืองในการสนับสนุนทางการเงิน

Arin Sa-idi และคณะ (2536) ทำการศึกษาเรื่อง “Women in Rural, Southern Thailand: A Study of Roles, Attitudes, and Ethno-religious Differences” เพื่อทราบถึงภูมิหลังทางชาติพันธุ์และศาสนาที่แตกต่างกันจะส่งผลกระทบต่อบทบาทและทัศนคติของผู้หญิงอย่างไร ซึ่งเป็นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างผู้หญิงไทยพุทธ (Thai-Buddhist) และผู้หญิงมลายู-มุสลิม (Malay-Muslim) พบว่า กลุ่มผู้หญิงทั้งสองกลุ่มให้ความสำคัญกับบทบาทการดูแลและอบรมสั่งสอนบุตรมากที่สุด รองลงมาได้แก่การดูแลพ่อแม่หรือผู้สูงอายุ และการหารายได้เลี้ยง

ครอบครัว เมื่อพิจารณาการใช้เวลาในแต่ละกิจกรรมและบทบาทของผู้หญิงพบว่า เวลาส่วนใหญ่ใช้ไปกับการหารายได้เลี้ยงครอบครัว รองลงมาได้แก่การเลี้ยงลูก และการจัดการการเงินภายในครอบครัว ซึ่งสะท้อนถึงสภาพสังคมสมัยใหม่ที่ส่งผลให้ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้าน แต่ผู้หญิงยังเห็นว่าการเลี้ยงลูกเป็นบทบาทของผู้หญิงที่สำคัญที่สุด อย่างไรก็ตามผู้หญิงรู้สึกมีความสุข (enjoyment) กับการทำงานนอกบ้านที่มีรายได้มากกว่าการเลี้ยงลูก สิ่งที่น่าสนใจคือผู้หญิงทั้งสองกลุ่มให้ความสำคัญน้อยกว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

ด้านทัศนคติที่มีต่อการช่วยเหลือของสามีในกิจกรรมต่างๆ ของผู้หญิงพบว่าผู้หญิงได้รับการช่วยเหลือด้านรายได้มากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับความคาดหวังและความต้องการของผู้หญิงด้วย ส่วนการช่วยเหลือด้านทำกับข้าว ทำความสะอาดบ้านและซักล้างนั้นเกิดขึ้นน้อยที่สุด แต่ก็เป็นกิจกรรมที่ผู้หญิงต้องการความช่วยเหลือน้อยที่สุด

เมื่อพิจารณาความแตกต่างด้านชาติพันธุ์และศาสนาของผู้หญิงทั้งสองกลุ่มพบว่า กลุ่มผู้หญิงไทยพุทธส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาซึ่งสูงกว่าผู้หญิงมาเลย์-มุสลิมที่ส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษา ด้านการประกอบอาชีพกลุ่มผู้หญิงไทยพุทธจะทำงานในภาคการเกษตรมากกว่าผู้หญิงมาเลย์-มุสลิม รวมทั้งยังเป็นการทำการเกษตรในที่ดินของตนเองมากกว่าด้วย ด้านความคาดหวังต่อบทบาทของสามี พบว่า กลุ่มผู้หญิงมาเลย์-มุสลิมคาดหวังต่อการหารายได้เลี้ยงครอบครัวมากกว่ากลุ่มผู้หญิงไทยพุทธ สิ่งที่น่าสนใจคือกลุ่มผู้หญิงมาเลย์-มุสลิมให้ความสำคัญกับการเลือกตั้งทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นมากกว่ากลุ่มผู้หญิงไทยพุทธ แต่กลุ่มผู้หญิงไทยพุทธได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเมืองท้องถิ่นมากกว่า

การศึกษานี้ได้สนับสนุนข้อสังเกตที่มีต่อชาวไทยมุสลิมในแง่ที่เป็นกลุ่มซึ่งมีความแตกต่างที่เข้มข้นและยากต่อการกลายถิ่นได้ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยเรื่องศาสนา ภาษา คุณค่า และประเพณี แต่จากการศึกษาพบว่า การมุ่งเน้นความแตกต่างด้านศาสนาทำให้ละเลยต่อความแตกต่างด้านอื่นๆ เช่น การประกอบอาชีพ สถานะการผลิต การใช้เวลาในกิจกรรมต่างๆ ซึ่งต้องการความช่วยเหลือ และการพัฒนาที่สอดคล้องกับความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรมนี้

ปาริชาติ ปริยานนท์ (2534) ทำวิจัยเรื่อง “สตรีกับการเข้าร่วมโครงการพัฒนาชนบท การศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มไทยพุทธและกลุ่มไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้” พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การเข้าร่วมโครงการพัฒนาชนบท ได้แก่ ประสพการณ์ของสตรีที่เข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมด้านสังคมและการเมืองมาก่อน เช่น การเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มทอผ้า จะให้ความร่วมมือในโครงการพัฒนาชนบทมากกว่ากลุ่มที่ไม่เคยหรือเข้าร่วมกิจกรรมน้อย ปัจจัยรองลงมา ได้แก่ อายุสามี จำนวนบุตร และ

ศาสนา จำนวนชั่วโมงการทำงานเฉลี่ยต่อวันของสตรีและรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่อปี โดยสตรีไทย พุทธมีส่วนร่วมมากกว่าสตรีไทยมุสลิม

สอดคล้องกับงานศึกษาของอรพินท์ สพอชชชัย (2538) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ข้อปฏิบัติในสังคมมุสลิมทำให้เกิดข้อจำกัดต่อการมีส่วนร่วมของผู้หญิงมุสลิม เช่น ในหมู่บ้านที่เคร่งครัด หลักศาสนาและประเพณี จะไม่อนุญาตให้ผู้หญิงออกไปเสวนากับผู้ชายที่ไม่ใช่ญาติหรือสามี ทำให้ผู้หญิงไม่มีโอกาสได้เข้าร่วมประชาคมหมู่บ้าน เพื่อรับทราบข่าวสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับหมู่บ้าน เพราะผู้ใหญ่บ้านจะประชุมชาวบ้านในวันศุกร์ที่มีสยิดหลังจากเสร็จพิธีละหมาด ซึ่งการละหมาดไปที่มีสยิดในวันศุกร์นั้นเปิดโอกาสและให้เฉพาะผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงต้องละหมาดที่บ้าน

ด้วยข้อปฏิบัติในสังคมมุสลิมทำให้เกิดข้อจำกัดต่อการมีส่วนร่วมของผู้หญิงมุสลิม เช่น ในหมู่บ้านที่เคร่งครัดหลักศาสนาและประเพณีจะไม่อนุญาตให้ผู้หญิงออกไปเสวนากับผู้ชายที่มีใช้ญาติหรือสามี ทำให้ผู้หญิงไม่มีโอกาสเข้าร่วมประชาคมหมู่บ้าน เพื่อรับทราบข่าวสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับหมู่บ้าน เพราะผู้ใหญ่บ้านจะประชุมชาวบ้านในวันศุกร์ที่มีสยิดหลังจากเสร็จพิธีละหมาด ซึ่งการละหมาดไปที่มีสยิดในวันศุกร์นั้นเปิดโอกาสและให้เฉพาะผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงต้องละหมาดที่บ้าน ดังนั้นเมื่อมีการวางแผนและการเสนอความคิดเห็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาจึงมาจากแนวคิดของผู้ชาย

การศึกษาของอรพินท์ได้ชี้ให้เห็นถึงบุคลิกและลักษณะของผู้หญิงมุสลิมที่มักจะฟังคำสั่งจากชาย ทั้งที่มีความสามารถในการที่จะทำงานพัฒนาหมู่บ้านได้ เห็นได้จากการตั้งกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งผู้นำสตรีมีความกระตือรือร้นในการทำงานและเมื่อมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงก็มักจะเป็นผู้ประสานงาน มีหลักการและเหตุผลดีจนเป็นที่ยอมรับของผู้ชายในหมู่บ้าน

การศึกษาของอรพินท์ได้ชี้ให้เห็นถึงบุคลิกและลักษณะของผู้หญิงมุสลิมที่มักจะฟังคำสั่งจากชาย ทั้งที่มีความสามารถในการที่จะทำงานพัฒนาหมู่บ้านได้ เห็นได้จากการตั้งกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งผู้นำสตรีมีความกระตือรือร้นในการทำงานและเมื่อมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงก็มักจะเป็นผู้ประสานงาน มีหลักการและเหตุผลดีจนเป็นที่ยอมรับของผู้ชายในหมู่บ้าน

จากวรรณกรรมที่ได้รวบรวมมาข้างต้น ทำให้เห็นภาพรวมการศึกษาสถานะผู้หญิงมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มิได้ถูกจำกัดและควบคุมการกระทำ พฤติกรรม บทบาท และการทำงานอย่างเข้มงวดเช่นการปฏิบัติต่อผู้หญิงมุสลิมในโลกอาหรับ ผู้หญิงได้รับการยอมรับในการทำงานสาธารณะ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกิจกรรมที่เป็นทางการได้แก่ การเข้าร่วมเป็นสมาชิกในกลุ่มองค์กรต่างๆ การเข้าร่วมโครงการพัฒนา และกิจกรรมที่จะส่งเสริม

ศักยภาพ และพัฒนาชุมชน หมู่บ้าน ส่วนกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการ เช่น การค้าขายในตลาด ซึ่งผู้หญิงสามารถดำรงรักษาตัวตนทางศาสนาและวัฒนธรรมอิสลามไว้ได้อย่างมั่นคง ผ่านการแต่งกายและการใช้ภาษา อย่างไรก็ตามยังมีประเด็นขัดแย้งว่าสถานะของผู้หญิงมุสลิมถูกกดขี่ และตกเป็นเบี้ยล่างหรือไม่ เพราะผู้หญิงบางกลุ่มได้รับอิสระในการทำงานนอกบ้าน และมีความสุขกับการเป็นผู้หารายได้ ขณะที่ผู้หญิงอีกกลุ่มต้องทำงานนอกบ้าน และทำงานในบ้านในฐานะภรรยาที่ดีตามหลักการทางศาสนา แต่กลายเป็นภาระที่หนักหนาสาหัสส่งผลให้ผู้หญิงเกิดความเครียด และขาดโอกาสที่จะมีเสรีภาพในชีวิตด้านอื่นๆ เช่น การศึกษา

เป็นที่น่าสังเกตว่า ประเด็นการศึกษาส่วนใหญ่เน้นไปที่กิจกรรมสาธารณะของผู้หญิง แต่ให้ความสำคัญน้อยกับกิจกรรมในพื้นที่ส่วนตัว ในเรื่องที่เป็นความคิด ความรู้สึกที่มีความเป็นส่วนตัว และความสัมพันธ์เชิงใกล้ชิด เช่น เรื่องความรัก ดังนั้นการให้ความสนใจกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเพศ ไม่ว่าจะเป็น จินตนาการ อารมณ์ความรู้สึก ความพึงพอใจ พฤติกรรม และการกระทำ จะทำให้เกิดความเข้าใจในชีวิตและสถานะของผู้หญิงในสังคมมุสลิมอย่างครอบคลุมมากขึ้น โดยเฉพาะในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่สะท้อนการเป็นสังคมสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ การศึกษา และการมีส่วนร่วมทางการเมือง และผลกระทบจากปัญหาสถานการณ์ความไม่สงบในปัจจุบัน

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาสีเนหาแห่งเพศ: ชีวิตและความรักของผู้หญิงมุสลิมโสดในจังหวัดปัตตานี ดำเนินการศึกษาด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งเป็นวิธีการที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย อันได้แก่ ศึกษาความหมาย การให้คุณค่าเรื่องความรัก ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การแต่งงาน และการมีครอบครัวของผู้หญิงมุสลิมโสด และศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การแต่งงาน และการมีครอบครัวของผู้หญิงมุสลิมโสด ด้วยลักษณะสำคัญของการวิจัยคุณภาพหลายประการ ได้แก่ ประการแรกเป็นการศึกษาที่เน้นการมองและการทำความเข้าใจปรากฏการณ์อย่างเป็นองค์รวม เป็นระบบที่ซับซ้อน ซึ่งไม่ใช่เพียงการนำส่วนย่อยมาบวกกัน หากเป็นการอิงอาศัยซึ่งกันและกัน โดยไม่ลดระดับการทำความเข้าใจเป็นความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของตัวแปร (ชาย โภทิสิตา, 2552: 34) ประการที่สอง เน้นปัจจัยด้านความรู้สึก นึกคิด จิตใจ ความหมาย ที่มนุษย์กำหนดขึ้น ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรม ความสัมพันธ์ การแสดงออกของมนุษย์ (สุภาวงศ์ จันทรวานิช, 2552 : 15) และการใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ต้องเก็บเกี่ยวประสบการณ์และแนวคิดส่วนบุคคลที่เป็นรายละเอียดเชิงพรรณนา มีความลุ่มลึก ตรงประเด็น (ชาย, 2552: 37) ประการที่สามคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของผู้วิจัย เคารพผู้วิจัย สร้างความรู้สึกสนิทสนม คู่เคียง สามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์ได้อย่างวางใจ (สุภาวงศ์, 2552: 14) ส่วนประการที่สี่คือ ตัวนักวิจัยเองนับว่าเป็น “เครื่องมือ” ในการเก็บข้อมูลที่สำคัญด้วย ประการสุดท้ายคือการตระหนักต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตไม่อยู่นิ่งของบริบทที่ทำการศึกษามีลักษณะร่วมกับแนวทางมุสลิมศึกษา ซึ่งให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงในบริบททางสังคมที่ส่งผลต่อความคิดและการตีความในสังคมที่เป็นมุสลิมและที่ไม่ใช่มุสลิม

จากวัตถุประสงค์การวิจัยที่ให้ความสำคัญแก่เจ้าของประสบการณ์ของผู้หญิงมุสลิมโสดได้สะท้อนแนวทางการศึกษาบนกระบวนทัศน์ปรากฏการณ์วิทยา ที่ Becker (1992: 7) อ้างถึงในชาย, 2552) สรุปไว้ว่า “เป็นการศึกษาสถานการณ์ในชีวิตประจำวันจากทัศนะของผู้วิจัยที่ได้ประสบกับสถานการณ์นั้นโดยตรง” อีกทั้งยังมุ่งสำรวจปรากฏการณ์เพื่อแสวงหาความรู้ความ

จริงทางสังคมเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์และสังคม เกี่ยวกับความรู้สึก โลกทัศน์ ความหมาย คุณค่า การตีความ การเรียนรู้ของมนุษย์ในบริบทของวัฒนธรรม ซึ่งมีความสลับซับซ้อนและเป็นพลวัต โดยเน้นไปที่การทำความเข้าใจการตีความความหมายของปรากฏการณ์ตามที่ปรากฏแก่ผู้ที่ได้ประสบมัน หรือแบบมุ่งตีความหมาย (ชาย โพรธิตา, 2552: 193) แนวคิดนี้เชื่อว่า เรื่องราวในชีวิตของบุคคลไม่สามารถแยกจากโลกหรือสิ่งแวดล้อม การรับรู้ความจริงของแต่ละคนขึ้นอยู่กับอิทธิพลของบริบทที่แวดล้อม ทำให้ความหมายที่เกิดจากการตีความของแต่ละบุคคลจึงแตกต่างกัน และหลากหลาย วิธีการศึกษาที่มุ่งสำรวจประสบการณ์ การตีความหมายของบุคคลภายใต้บริบทของบุคคลนั้น จึงเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับการศึกษาที่ให้ความสนใจกับความหมาย และคุณค่า เรื่องความรัก ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การแต่งงาน และการมีครอบครัวของผู้หญิงมุสลิมโสด

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ศึกษาแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากหนังสือ บทความ รายงาน การวิจัย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งสืบค้นอินเทอร์เน็ต

2. ศึกษาเชิงคุณภาพโดยทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม ประกอบด้วย

2.1 การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม เข้าร่วมกิจกรรมของผู้หญิงกลุ่มเป้าหมาย ในลักษณะการเข้าไปใช้ชีวิตด้วยกันตามโอกาสที่เอื้ออำนวย ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างผู้วิจัยกับผู้ถูกศึกษา การเข้าไปมีส่วนร่วมนี้จะได้เห็นพฤติกรรมที่เป็นตามธรรมชาติ สร้างความรู้สึกไว้วางใจ และปลอดภัยที่จะให้ข้อมูล เพราะโจทย์การวิจัยครั้งนี้เป็นเรื่องที่มีความเป็นส่วนตัว เช่น ความสัมพันธ์กับคนรักก่อนการแต่งงาน ซึ่งเป็นพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่ไม่ถูกต้องตามหลักศาสนา หรือความรู้สึกที่มีต่อสถานะที่ยังไม่แต่งงาน หรือ “เป็นโสด” ของตนเองที่อาจสร้างความอึดอัดแก่ผู้ให้ข้อมูล อย่างไรก็ตามลักษณะสำคัญที่ผู้วิจัยเป็นเครื่องมือในการวิจัย ถูกนำมาใช้เป็นกลยุทธ์ที่ผู้วิจัยจะแสดงตัว ตอบโต้ แบ่งปันประสบการณ์ร่วมที่เป็นคนโสดด้วยกัน ช่วยสร้างบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตรระหว่างผู้วิจัยกับผู้ถูกศึกษาให้เกิดขึ้น

2.2 สัมภาษณ์เชิงลึกในกลุ่มผู้หญิงมุสลิมโสด ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในขอบเขตการศึกษา มีประเด็นหรือแนวคำถามอย่างเฉพาะเจาะจงในการสัมภาษณ์เพื่อทราบถึงความหมาย การให้คุณค่าเรื่องความรัก การแต่งงาน และการมีครอบครัวของผู้หญิงมุสลิมที่ครองโสด ในการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพนี้จะครอบคลุมบริบทชีวิตของผู้หญิงในมิติที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว การศึกษา การประกอบอาชีพ กิจกรรมเวลาว่าง งานอดิเรก การเปิดรับสื่อ

เช่น ดุละคร ฟังเพลง อ่านหนังสือ ประสบการณ์ความรัก ความสัมพันธ์กับคนรัก/เพื่อนต่างเพศ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ พื้นที่การพบปะ ระดับความสัมพันธ์ ปัญหาและอุปสรรคในความสัมพันธ์

2.3 การสัมภาษณ์นักวิชาการด้านศาสนาอิสลาม หรือวัฒนธรรมอิสลาม เพื่อทำความเข้าใจหลักการและบัญญัติทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศและความสัมพันธ์ทางเพศ ขณะที่สัมภาษณ์ผู้รู้ด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตมุสลิมในจังหวัดปัตตานี ทำความเข้าใจ “ความจริงทางสังคม” ประกอบด้วยบริบททางสังคมวัฒนธรรม แบบแผน การประพฤติปฏิบัติ บรรทัดฐาน และค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษา

การเลือกพื้นที่ศึกษา

การเลือกพื้นที่กำหนดเลือกจังหวัดปัตตานี เพราะเป็นจังหวัดที่มีประชากรนับถือศาสนาอิสลามส่วนใหญ่ โดยศาสนาได้แทรกซึมเข้าไปอยู่ในทุกมิติของชีวิต ได้แก่ ความเป็นอยู่ การใช้ชีวิตประจำวัน การกิน การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ทำให้มุสลิมที่นี้ดำรงชีวิตอย่างมุสลิมที่เคร่งครัด ประกอบกับประวัติศาสตร์ที่ผูกพันปัตตานีเข้ากับโลกมลายูและ “ภูมิศาสตร์อันศักดิ์สิทธิ์” ของศาสนาอิสลามที่ยังคงปรากฏอยู่ในอัตลักษณ์ความเป็นมลายูอย่างแนบแน่น ผ่านทางภาษามลายูที่ใช้ในชีวิตประจำวัน วัฒนธรรมท้องถิ่น และวิถีชีวิตที่แตกต่างไปจากสังคมมุสลิมในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศ ประกอบกับจังหวัดปัตตานีต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ การเมือง และเศรษฐกิจ ซึ่งมีหลายปัจจัยที่สะท้อนความเป็นสังคมสมัยใหม่ของปัตตานี

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

1. กลุ่มผู้หญิงมุสลิมโสดซึ่งสมัครใจเข้าร่วมการวิจัย อาศัยอยู่ในเขตเมืองและชนบทของจังหวัดปัตตานี
2. นักวิชาการด้านศาสนาอิสลาม หรือวัฒนธรรมอิสลาม หรือผู้รู้ด้านวัฒนธรรมวิถีชีวิตมุสลิมในจังหวัดปัตตานี เพื่อทำความเข้าใจบริบททางสังคมวัฒนธรรม แบบแผน การประพฤติปฏิบัติ บรรทัดฐาน และค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษา

การเข้าถึงข้อมูล

เนื่องจากผู้ศึกษาเดินทางไปทำงานในจังหวัดปัตตานีอยู่เป็นระยะๆ นับแต่เกิดเหตุการณ์สถานการณ์ความไม่สงบในปี 2547 ครั้งหนึ่งผู้ศึกษามีโอกาสสัมภาษณ์และพูดคุยกับผู้หญิงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ถึงการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบและความรุนแรงที่เกิดขึ้น ทำให้ได้สัมผัสเรื่องราวชีวิตอีกมิติหนึ่งที่ดำเนินไปแต่ละวัน

เช่น การดูแลชีวิตตนเองและครอบครัว การทำงาน การร่วมกิจกรรมสาธารณะ และบทบาทหน้าที่ที่หลากหลายแก่สังคม (วันดี สันติวุฒิมณี, 2552) โดยเฉพาะเมื่อได้รับฟังถึงเรื่องเล่าส่วนตัวของผู้หญิงมุสลิมที่เกี่ยวข้องกับความรัก ความผูกพันใกล้ชิด อารมณ์และความรู้ รวมถึงคู่รักคู่เสนาหาคู่เหมือนว่า สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นบทสนทนาที่มีชีวิตชีวามากที่สุด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดและความเห็นต่างๆ กระทั่งการปลอบประโลมให้คลายความขมขื่น และความเศร้าโศกที่ต้องสูญเสียคนรักไป ทำให้เกิดความผูกพันฉันท์เพื่อนพี่น้องกันขึ้น

จากการทำงานในหลายครั้งได้สานความผูกพันระหว่างผู้วิจัยกับหญิงมุสลิมแห่งปัตตานีเข้าไว้ โดยประสบการณ์ที่ได้คลุกคลีใกล้ชิดกับผู้หญิงมุสลิม ความสนใจที่มีต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมแห่งนี้ที่ “คนนอก” มองเห็นแต่ความเคร่งครึมและความเข้มงวดในวิถีปฏิบัติตามแบบอย่างมุสลิม กับ “ความจริง” ที่เกิดขึ้นในสายตาของผู้ศึกษากลับสะท้อนถึงความหลากหลายที่ดำรงอยู่ในสังคม จนเกินกว่าจะสรุปเป็นความจริงเหลือเพียงลักษณะที่เป็นคู่ตรงข้ามระหว่าง “คนที่เคร่ง” กับ “คนที่ไม่เคร่ง” เพราะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนภายในสังคมเอง ซึ่งแตกต่างกันทั้งเพศ อายุ ชนชั้น ชาติพันธุ์ การศึกษา หรือเศรษฐกิจ และการปฏิสัมพันธ์ภายนอกสังคม ผ่านการติดต่อสัมพันธ์กันโดยตรง หรือผ่านตัวกลางเช่นเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสารที่ดำเนินมาอย่างไม่หยุดนิ่ง มีระยะเวลายาวนาน ส่งผลให้พวกเขามีประวัติศาสตร์ ความทรงจำ ประสบการณ์ชีวิตที่หลากหลาย และตัวตนที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงของแต่ละคน

ในการเก็บข้อมูลนี้ ผู้วิจัยเริ่มต้นคุยกับหญิงมุสลิมที่รู้จักกันมาก่อน ซึ่งเธอแสดงความแปลกใจในตอนแรกเพราะไม่คิดว่า ชีวิตและความรักของเธอจะเป็นแหล่งข้อมูลทางการวิจัยได้ แต่ความยินดีที่จะได้เจอกันอีกครั้งอยู่เหนือความสงสัยทั้งปวง เธอจึงตกปากรับคำที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย ขณะที่เพื่อนหญิงสาวอีกคนหนึ่ง เมื่อทราบว่าผู้วิจัยต้องการข้อมูลเกี่ยวกับชีวิตและความรัก โดยเลือกกลุ่มเป้าหมายเป็นหญิงที่ยังไม่แต่งงาน เธอตอบรับด้วยการปิดการติดต่อสื่อสารทุกทาง เป็นครั้งแรกที่ผู้วิจัยรู้สึกว้าวใจที่การวิจัยนี้อ่อนไหวต่อการศึกษา และต้องให้ความระมัดระวังที่จะพูดคุย

สำหรับการเข้าถึงหญิงมุสลิมคนอื่นๆ ผู้วิจัยขอให้คุณลม้าย มานะการ ซึ่งเป็นนักพัฒนาเอกชนที่ทำงานอยู่ในพื้นที่มานาน เป็นผู้ช่วยแนะนำให้ โดยหญิงสาวที่เคยทำงานกับคุณลม้ายรับเป็นธุระในการชักชวนหญิงสาวมุสลิมคนอื่นๆ มาให้สัมภาษณ์ นับว่าผู้ศึกษาได้ประโยชน์จากความรู้จักคุ้นเคย ความเคารพ และความไว้วางใจที่หญิงมุสลิมเหล่านี้มีต่อคุณลม้าย

นอกจากนี้ยังความช่วยเหลือจากเจ๊ะฮูมะรอณีง สาและ นักวิจัยท้องถิ่นในหมู่บ้านประมงอ่าวปัตตานี ซึ่งเขาให้ภรรยาช่วยไปบอกกับหญิงสาวในหมู่บ้านอีกต่อหนึ่ง เพราะนอกจาก

ภรรยาจะรู้ว่าหญิงสาวคนใดในหมู่บ้านยังไม่แต่งงาน ที่สำคัญมากคือป้องกันการถูกครหาว่าเขาจะทำตนเป็นพ่อสื่อ การจัดการของมะรอนิงเป็นสิ่งที่สะท้อนเรื่องเพศวิถีในสังคมมุสลิม และประสบการณ์ของหญิงมุสลิมที่ยังไม่ได้แต่งงานจะช่วยอธิบายขยายความให้เข้าใจมากขึ้นต่อไป

ผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลากหลาย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีการกำหนดคำถามกึ่งโครงสร้างไว้ เพื่อให้ได้ข้อมูลตามโจทย์การวิจัย ซึ่งข้อมูลที่ได้จะมีลักษณะเหมือนชีวประวัติของหญิงมุสลิมแต่ละคน เช่น บริบทชีวิตที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว การศึกษา การประกอบอาชีพ กิจกรรมในชีวิตประจำวัน และหัวข้อเฉพาะเจาะจง เช่น ความหมายของคำว่า “ความรัก” ความสัมพันธ์กับคนรักและการปฏิสัมพันธ์กับคนรัก กิจกรรมและการกระทำที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ ความคาดหวังต่อความรัก การแต่งงาน และการมีครอบครัว มุมมองต่อความโสด ความเป็นผู้หญิงโสด

การพบปะพูดคุยเกิดขึ้นช่วงระหว่างกรกฎาคม 2553-ตุลาคม 2554 ในหลายสถานที่ ได้แก่ ร้านน้ำชาที่มีคนพลุกพล่านในตัวเมือง ชายหาดใกล้หมู่บ้านที่เงียบสงบ โรงงานยางที่เดินเครื่องจักรเสียงอึกทึก ในบ้านของหญิงสาวที่อยู่ลึกเข้าไปในพื้นที่อันตราย และที่พักอาศัยของผู้วิจัยใกล้เมืองปัตตานี โดยผู้วิจัยได้เริ่มคุยกับหญิงมุสลิมโสดที่เพิ่งรู้จักกันครั้งแรกในลักษณะการสนทนากลุ่มก่อน เพื่อแนะนำตัวผู้วิจัย ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก บอกเล่าถึงที่มาที่ไปของงานวิจัย หัวข้อและประเด็นที่จะชวนกันคุย ช่วยลดความแปลกหน้าต่อกัน และเพิ่มความไว้วางใจมากขึ้น ในครั้งแรกเป็นการพูดคุยเรื่องทั่วไป ยังไม่ได้เจาะลึกในรายละเอียดตามคำถามกึ่งโครงสร้างที่กำหนดไว้ ต่อจากนั้นผู้วิจัยจะขออนุญาตสัมภาษณ์เป็นคนๆ ไปในภายหลัง แต่จำนวนครั้งในการพูดคุยกับหญิงสาวแต่ละคนไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับโอกาสและเวลาที่เอื้ออำนวยด้วย

หญิงมุสลิมกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดเป็นหญิงสาวที่ยังไม่แต่งงาน ทั้งที่มีคนรัก และไม่มีคนรัก อายุระหว่าง 18-35 ปี ได้รับการศึกษาขั้นต่ำอยู่ระดับภาคบังคับ หรือมัธยมศึกษาปีที่ 6 และประกอบอาชีพมีรายได้ โดยการกำหนดเงื่อนไขทางการศึกษาและการประกอบอาชีพดังกล่าวมาจากข้อมูลเชิงประจักษ์ว่า เงื่อนไขดังกล่าวเป็นสิ่งที่เพิ่มอำนาจแก่ผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงมีอิสระและกำหนดชีวิต โดยเฉพาะเรื่องความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของตนเอง

ในการสัมภาษณ์ผู้หญิงแต่ละคน ผู้ศึกษาจะชวนคุยเรื่องทั่วไปที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับหัวข้อการศึกษาในทันที เช่น การเดินทางมาเจอกันเป็นอย่างไรบ้าง ต้องรีบไปไหนต่อหรือเปล่า อยู่ด้วยกันได้นานสักเท่าไร หรือหาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อแสดงความสนใจต่อชีวิตของผู้ให้สัมภาษณ์ ไม่ให้เขารู้สึกว่าเป็นเพียง “คนให้ข้อมูล” แต่เป็น “เพื่อน” หรือ “น้องสาว” ที่มีโอกาสได้มาเจอกัน ซึ่งการสร้างความสัมพันธ์และบรรยากาศที่ผ่อนคลายเช่นนี้จำเป็นอย่างยิ่งต่อการ

พูดคุยกันในเรื่องที่เป็นส่วนตัว โดยผู้ศึกษาเลือกสถานที่ที่นัดเจอกันที่ให้ความสงบ สามารถคุยกันได้ยินเพียงลำพังสองคน ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์อาจเลือกเอง เพื่อความสบายใจและความสะดวกของผู้ให้สัมภาษณ์ หรือในกรณีที่ต้องคุยในที่ที่มีคนอื่นปะปนอยู่ด้วย จะขอให้ช่วยแยกตัวออกมานอกกลุ่ม เพื่อมิให้การพูดคุยถูกรบกวน ลดความประหม่า และความกังวลที่มีคนอื่นมาร่วมวงฟังเรื่องที่เป็นส่วนตัว

การโยงเข้าสู่ประเด็นคำถามผู้ให้สัมภาษณ์กระทำในหลายวิธี โดยพื้นฐานที่สุดคือการอธิบายถึงวัตถุประสงค์ กรอบการวิจัย และผลที่คาดว่าจะได้รับ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ต่อการสร้างความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในสังคมมุสลิมจังหวัดปัตตานี ในครั้งนี้ยังพบว่าเหตุผลอย่างการทำวิทยานิพนธ์เพื่อให้จบการศึกษามีน้ำหนักไม่น้อยในการสร้างความยินยอมพร้อมใจให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะแสดงถึงความสำคัญของเรื่องราวชีวิตผู้หญิงในเชิงเงื่อนไขว่า “จะเรียนจบหรือไม่จบขึ้นอยู่กับเรื่องที่คุณกันเลยทีเดียว” ช่วยสร้างความรู้สึกพร้อมใจให้เกิดขึ้นได้มากอีกด้วย

นอกจากนี้ยังใช้การตะล่อมกล่อมถามค่อยโยงจากเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษาเข้าสู่เรื่องที่ต้องการทราบข้อมูล เพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์รู้สึกผ่อนคลายและสบายใจเหมือนการคุยกันในกลุ่มเพื่อน เช่น บางคนที่ถูกศึกษารู้จักมาก่อนอาจจะถามไถ่สารทุกข์สุกดิบกันก่อน เพราะไม่ได้มีโอกาสเจอกันทุกวัน อาจถามถึงเรื่องงาน ครอบครัว แล้วจึงวกกลับมาถึงชีวิตในปัจจุบันของผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ตอนนี้มี “แฟน” แล้วหรือยัง มีใครมาชอบบ้างไหม หรือแอบไปชอบใครบ้างหรือเปล่า สำหรับคนที่ไม่รู้จักกันมาก่อน ก็จะคุยว่าคนที่ติดต่อไปเขาบอกอะไรบ้าง ทำไมถึงมาให้สัมภาษณ์ได้ คิดอย่างไรกับการศึกษาเรื่องความรักเพื่อเข้าใจตัวตนและบริบทชีวิตของผู้ให้สัมภาษณ์ในเบื้องต้น จากนั้นจึงเข้าสู่ประเด็นคำถามที่เตรียมไว้

คำถามที่ค่อนข้างตอบยากเห็นได้จากการนั่งเงียบและครุ่นคิด ได้แก่ ความหมายของความรัก หลายคนบอกไม่รู้ว่าจะตอบอย่างไร มักจะบอกว่า “อธิบายไม่ถูก” ผู้ศึกษาจะช่วยด้วยการเชื่อมโยงกับความหมายที่ปรากฏอยู่ในละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ วรรณกรรม และเพลงร่วมสมัยในปัจจุบัน โดยมองหาประสบการณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์จากสื่อต่างๆ เหล่านี้ แล้วค่อยๆ ให้ผู้หญิงได้อธิบายถึงความชอบ ความประทับใจในเนื้อหา ความรู้สึกที่ได้ยิน ได้ฟัง หรือได้รับรู้เรื่องราวเหล่านี้ว่าเป็นเช่นไร การเปรียบเทียบกลับเข้ามาในชีวิตของตนเอง เป็นสิ่งที่ตรงกับประสบการณ์ หรือเป็นสิ่งที่คาดหวังให้เกิดขึ้น

นอกจากนี้การถามเรื่องความสัมพันธ์กับคนรักเป็นสิ่งที่ผู้หญิงไม่ค่อยอยากเปิดเผย เช่น การเลียงตอบว่า “ไม่มีอะไร” “คุยเรื่องทั่วไป” หรือ “ไม่ค่อยได้สนใจ” เมื่อผู้ศึกษา

ต้องการทราบถึงความสัมพันธ์กับคนรัก การได้มาซึ่งข้อมูลเรื่องความสัมพันธ์มักจะถูกถามเชิงเข้าทำนองว่า “ไม่มีอะไรจะชอบกันได้อย่างไร” หรือ “ที่เราคุยกันก็เรื่องทั่วไป ไม่เห็นจะรู้สึกว่าเป็นคนพิเศษเลย” ทั้งนี้การตอบเลียงดังกล่าวอาจมาจากความต้องการปกปิด หรืออาจจะนึกไม่ออกว่าจะเล่าอย่างไร ดังนั้นก็อาจถามหา “ความพิเศษ” หรือ “ความเฉพาะเจาะจง” ทั้งที่เป็นเรื่องความรู้สึกหรือการกระทำที่ผู้ให้ข้อมูลมีให้แก่คนรักเท่านั้น กิจกรรมที่ทำร่วมกัน เช่น การกินข้าว การไปดูหนัง การซื้อของขวัญในโอกาสพิเศษต่างๆ

เรื่องสำคัญมากในการเข้าถึงข้อมูลคือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน โดยในการพูดคุยเพื่อให้เป็นธรรมชาติเช่นการคุยกันทั่วไป ผู้ศึกษาจะร่วมแบ่งปันประสบการณ์เรื่องความรักกับผู้ให้สัมภาษณ์ด้วย เรื่องราวที่นำมาเล่าให้กันฟังนี้ แบ่งเป็นประสบการณ์โดยตรงและประสบการณ์ที่หยิบยืมมาจากแหล่งต่างๆ เช่น สื่อ คนรู้จัก แต่จากการพูดคุยจะพบว่าเรื่องราวของตนเองเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากกว่า แล้วยังแสดงให้เห็นถึงความจริงใจ และเปิดเผยของผู้ศึกษา โดยที่ประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ศึกษาเป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันและสนับสนุนประสบการณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ แต่บางครั้งอาจแตกต่างและขัดแย้งกัน ซึ่งก็เท่ากับสร้างการสนทนาเชิงวิพากษ์ถึงความแตกต่างที่เกิดขึ้น หากอธิบายถึงปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความแตกต่าง ขยายให้ความหมายของความรัก รูปแบบและการแสดงออกของความรักหลากหลายมากต่อไปอีก

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

แนวการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการแบบอุปนัย (inductive) เน้นการออกไปสัมผัสกับปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรมก่อนแล้วจึงพยายามสร้างข้อสรุปเชิงนามธรรมในลักษณะของสมมุติฐาน และพยายามตรวจสอบสมมุติฐานนั้นเป็นขั้นๆ ไป จนมั่นใจว่าข้อค้นพบที่สามารถสรุปได้ ซึ่งวิธีการหาข้อสรุปแต่ละขั้นจะทำการแตกข้อมูลทั้งหมดเป็นส่วนย่อยๆ ตามความหมายที่ปรากฏ ซึ่งอาจจะเป็นคำ ข้อความ หรือประโยค แล้วจึงนำมารวมกันเป็นกลุ่มๆ หรือเป็นเรื่องๆ (themes) โดยหาความเชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกันอย่างแท้จริง จากนั้นเพื่อทำความเข้าใจถึงรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การแต่งงาน และครอบครัวในสังคมมุสลิมในจังหวัดปัตตานี ขั้นนี้จะอาศัยแนวคิดทฤษฎีมาวิเคราะห์เข้ามาหาแก่น (essence) จากประสบการณ์ที่มีความแตกต่างหลากหลายของบุคคล ให้สามารถสะท้อนความหมายสำหรับคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือคนในวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งโดยรวม (ชาย, 2545: 202)

บทที่ 4

สังคมมุสลิมปัตตานี

บทนี้เป็นการนำเสนอถึงโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม การศึกษาและเศรษฐกิจของจังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย ตั้งอยู่ทางตอนใต้ฝั่งอ่าวไทย ประชาชนมากกว่าร้อยละ 80 นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งอิทธิพลของศาสนาส่งผลต่อวิถีชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะชีวิตของผู้หญิงมุสลิมที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหญิงชาย การควบคุมเรื่องเพศ และการอยู่เป็นโสดในสังคมมุสลิมแห่งนี้

เมื่อมองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์ที่ตั้งของจังหวัดนับเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคมลายูที่มีอาณาบริเวณกว้างขวาง ครอบคลุมตั้งแต่แหลมมลายูและหมู่เกาะในส่วนที่เป็นประเทศสิงคโปร์ อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ในปัจจุบัน (Robequin อ้างถึงใน วรวิทย์ บารู: 2551) ลักษณะดังกล่าวทำให้ประวัติศาสตร์ การเมือง และวัฒนธรรมของผู้คนในจังหวัดปัตตานีแนบแน่นอยู่กับโลกมลายู ซึ่งมีประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์มลายู พุทธภาษามลายู และนับถือศาสนาอิสลาม โดย “คนมลายู” ในรัฐธรรมนูญของประเทศมาเลเซียได้นิยามคำว่า “คนมลายู” นอกจากเป็นบุคคลที่นับถือศาสนาอิสลาม พุทธภาษามลายูแล้ว ยังได้ขยายความครอบคลุมถึงการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมมลายูด้วย ซึ่งคำนิยามนี้แม้จะมีนักวิชาการเช่น อริส ออสมาน (Aris Osman) (อ้างถึงใน วรวิทย์ บารู, 2551:47-50) ได้แย้งว่า เป็นการนิยามเชิงการเมืองสมัยใหม่ภายใต้นโยบายภูมิบุตรที่รัฐบาลให้อิทธิพลแก่คนมลายู หรือคนมาเลย์เชื้อสายมลายูเหนือกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในประเทศ แต่อย่างไรก็ตามคำนิยาม “คนมลายู” ในที่นี้จะใช้เรียกด้วยความหมายที่กว้างและครอบคลุมลักษณะเฉพาะของกลุ่มคน สำหรับประเทศไทยมีคนมลายูหรือคนไทยเชื้อสายมลายูส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้คือปัตตานี ยะลารนราธิวาส และ 4 อำเภอของจังหวัดสงขลา (อ.เทพา อ.สะบ้าย้อย อ.จะนะ และอ.นาทวี) มีประชากรรวมจำนวนทั้งสิ้น 1.5 ล้านคน

สังคมวัฒนธรรมในปัตตานี

อิสลามเข้ามาในภูมิภาคมลายู นับแต่ศตวรรษที่ 9 โดยพ่อค้าชาวมุสลิมจาก อาหรับ อินเดีย และเปอร์เซียที่มีอิทธิพลในเส้นทางการค้าแถบทะเลอินเดีย (Indian Ocean Trade Route) (อิบรอฮีม ชุกรี, 2541) การเข้ามาของพวกกลุ่มเผยแพร่ศาสนาซุฟี (Sufi) การแต่งงานของ พ่อค้าอาหรับกับคนท้องถิ่น การเข้ารับมุสลิมของผู้ปกครอง และน้อมรับหลักการอันเป็นเอกภาพ อันเดียว (Mutalib, 2008: 3) แต่การแพร่ขยายที่เข้าไปในหมู่คนพื้นเมืองที่มีระบบความเชื่อเดิมอยู่ ก่อน ก็เป็นไปอย่างค่อยเป็นไป มีความยากลำบาก และเกิดการเปลี่ยนแปลงเพียงบางส่วนเท่านั้น (Geertz อ้างถึงใน สุเทพ สุนทรภัสส์, 2541: 36-37)

เนื่องจากพื้นฐานทางด้านศาสนาในดินแดนแถบนี้ มีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และ พลังอำนาจที่สถิตอยู่ในสรรพสิ่ง พวกเขาจึงเคารพบูชาภูตผีปีศาจ (Animism) การบูชาธรรมชาติ และการนับถือวิญญาณของบรรพบุรุษ (Ancestor's Spirit) ยกเว้นในชนชั้นปกครองที่อยู่ใน บริเวณศูนย์กลางของเมืองได้รับอิทธิพลความเชื่อที่แพร่และขยายมาจากอินเดีย ระบบความเชื่อ ทางพุทธศาสนาจะปรับตัวหรือเข้าไปรวมกับลัทธิพราหมณ์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับในราชสำนักและการ เข้าไปอยู่ในศูนย์กลางอำนาจเช่นนี้ ทำให้ศาสนาพุทธและลัทธิพราหมณ์กลายเป็นศาสนาที่มี อิทธิพลเหนือความเชื่ออื่นๆ ครั้นเส้นทางการค้าอินเดียและภูมิภาคมลายูรุ่งเรืองขึ้น เมืองท่าชายฝั่ง ได้ต้อนรับคนหลายชนชาติหลายภาษามากขึ้น เริ่มการเผยแพร่ศาสนาอิสลาม แต่ยังคงกระจายอยู่ เฉพาะหมู่พ่อค้า นักเดินทาง และประชาชนทั่วไป กระทั่งมะละกาได้ยอมรับนับถือศาสนาอิสลาม และกลายเป็นเมืองท่าที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคแห่งนี้ จึงกลายเป็นศูนย์กลางการแพร่ขยายศาสนา อิสลามในดินแดนแหลมมลายู (มัสลิน มาหะมะและนุมาน หะยีมะแซ, 2551:42; สุเทพ สุนทร ภัสส์, 2541: 36-37)

ความสำเร็จของการแพร่ขยายศาสนาอิสลามก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ แล้ว ยังมีเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและวิถีชีวิต อิสลามคือประมวลกฎระเบียบแห่งวิถีชีวิต ครอบคลุมและสอดคล้องกับความต้องการและสามัญสำนึกของมนุษย์ ทำให้วิถีชีวิตถูกกำกับ ควบคุมและดำเนินไปภายใต้หลักคำสอนในอิสลาม และหลักศาสนบัญญัติที่ถูกต้อง ซึ่งได้รับการ ตีความโดยนักวิชาการศาสนาผู้ทรงคุณธรรม การแทรกซึมเข้าไปในพฤติกรรมและความคิดปรากฏ อยู่ในทุกมิติของชีวิตคนมลายู ได้แก่ ความเป็นอยู่และการใช้ชีวิตประจำวัน การบริโภค การศึกษา หาความรู้ การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย หรือการใช้ภาษามาเลย์เป็นภาษาเขียน (มัสลินและนุมาน, 2551:45-4; สุเทพ, 2541: 37)

เนื่องจากการยากที่จะระบุช่วงเวลาชัดเจนถึงการเข้ามาของศาสนาอิสลาม หรือการแพร่ขยายศาสนาอิสลาม (Islamization) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย แต่มีเอกสารที่แสดงถึงร่องรอยของการเข้ามาของอิสลามในดินแดนแห่งนี้ เช่นเรื่องที่ปรากฏอยู่ใน ฮิกายัต ปาตานี (Teeuw and Wyatt, 1970 อ้างถึงใน Ramond Scupin, 1978) และตำนานการสร้างเมือง เรื่อง “สยาเราะห์ กรือยาอันมลายูปะตานี” หรือ “ประวัติราชอาณาจักรมลายูปัตตานี” ซึ่งเขียนโดยอิบรอฮีม ซุกรี (2541) บอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาของปัตตานีช่วงดังกล่าวใกล้เคียงกันว่า ราชาศรีวงศ์สร้างเมืองและวังใกล้กับหมู่บ้านเปาะตานี ซึ่งอยู่ในเขตชายทะเลเป็นแหลมยาวและมีอ่าวกว้างใหญ่เหมาะสำหรับเป็นท่าเรือกำลังคลื่นลมได้อย่างดี เรียกว่า “อาณาจักรเปาะตานี” ต่อมาเพื่อความสะดวกในการ เรียกชื่อ จึงเปลี่ยนเป็น “ปะตานี” อาณาจักรแห่งนี้ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นจากการทำการค้า และเป็นที่ยู่อักกันทั้งในโลกตะวันออกและตะวันตก

สมัยนั้นกษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรและพลกนิยยังคงนับถือศาสนาพุทธนิกาย มหายาน จนการอพยพเข้ามาของมุสลิมเมืองปาไซที่ตั้งอยู่บนเกาะสุมาตรา ทำให้ปะตานีเริ่มมีชาวมุสลิมเข้ามาอาศัยอยู่ วันหนึ่งรายาอินทิวาซึ่งเป็นผู้สืบราชสมบัติต่อจากรายาศรีวงศ์เกิดประชวรด้วยโรคที่ไม่มีผู้ใดรักษาให้หายได้ จึงให้ข้าราชการบริพารประกาศให้ผู้มีความสามารถมาถวายการรักษา เชื้อชาฟายุดดีซึ่งเป็นชาวมุสลิมปาไซได้ยื่นประกาศและขอเข้าเฝ้าเพื่อถวายการรักษา โดยมีเงื่อนไขว่า หากหายประชวรแล้วรายาอินทิวาจะต้องเลิกนับถือศาสนาพุทธแล้วหันมานับถือศาสนาอิสลาม แต่เมื่อได้รับการรักษาจนหายประชวรแล้ว รายาอินทิวามีได้ทำตามเงื่อนไข จนประชวรและได้รับการรักษาอยู่หลายครั้ง จึงได้ยอมตามเชื้อชาฟายุดดีเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามและเลิกยึดมั่นในพุทธศาสนา โดยได้ขนานนามใหม่ว่า “สุลต่านมูฮัมหมัดซาร์ห์” การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวถือว่า “ปะตานี” ได้กลายเป็นรัฐหนึ่งในแหลมมลายูที่กษัตริย์ได้เปลี่ยนจากศาสนาพุทธมารับนับถือศาสนาอิสลาม และได้สถาปนาปาตานีเป็นรัฐอิสลามเป็นทางการและเป็นแห่งแรกในภูมิภาคมลายูช่วงศตวรรษที่ 15 (Che Man WK, 1990 อ้างถึงใน จำรูญ เด่นอุดม, 2551)

ศรยุทธ์ เอี่ยมเอื้อยุทธ์ (2551) วิเคราะห์ว่า ตำนานที่เล่าต่อกันมา มีความสอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรมลายู และการก่อตั้งเมืองปัตตานี จากการเคลื่อนย้ายของชุมชนที่เดิมเคยตั้งอยู่ตอนในของคาบสมุทร และเคลื่อนย้ายมาสู่ชายฝั่งเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงเส้นทางการค้าทางทะเล โดยก่อนจะเป็นที่ตั้งของปัตตานี บริเวณนี้เคยเป็นส่วนหนึ่งของลังกาสุกะ ในช่วงศตวรรษที่ 9 มีศูนย์กลางอยู่บนเส้นทางบกที่ยะรังซึ่งเป็นเส้นทางการค้าระหว่างปัตตานีกับเกาะชวา ต่อมาในศตวรรษที่ 14-15 เส้นทางการค้าเปลี่ยนไปหันมาเดินเรือเลียบชายฝั่งอ้อมแหลมมลายูไปออกช่องแคบมะละกา ทำให้เส้นทางบกไม่มีความสำคัญต่อไป โดยศูนย์

กลางการค้าจึงเคลื่อนมาอยู่ติดทะเล แล้วชื่อ “ปัตตานี” เป็นเมืองท่าที่รู้จักกันในกลุ่มพ่อค้าและนักเดินเรือของอาณาจักรลังกาสุกะ

การย้ายศูนย์กลางการค้ามาอยู่ที่ “ปัตตานี” ส่งผลให้ที่นี่เป็น “โลกมลายูมุสลิม” มาจากพัฒนาการสำคัญ 2 ประการ นั่นคือ การอพยพเข้ามาเพิ่มเติมของกลุ่มคนมลายู และการตั้งคูดพ่อค้า พ่อค้าชาวมุสลิมจากอาหรับ อินเดีย และเปอร์เซีย ซึ่งมีอิทธิพลต่อดินแดนในคาบสมุทรมลายู เข้ามาทำการค้าที่ปัตตานี ด้วยเชื้อชาติและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง เมื่อผู้นำของปัตตานีรับศาสนาอิสลามด้วย ทำให้ “ปัตตานี” ที่เป็นชุมชนของอาณาจักรลังกาสุกะเปลี่ยนเป็นเมืองท่าของมลายูมุสลิม (ซูลีพร วิรุณหะ, 2549 อ้างถึงใน ศรยุทธ์, 2551: 59)

เนื่องจากการเผยแผ่ศาสนาอิสลามเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปผ่านกระบวนการทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ แต่อิทธิพลและความเชื่อที่ยังคงตกทอดและหยั่งรากอยู่ในความคิด จิตใจ และวิถีชีวิตคนมลายู ซึ่งเคยเชื่อในไสยศาสตร์เวทมนตร์และเรื่องลี้ลับ โดยเฉพาะความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-พุทธ ก่อนหน้าที่ศาสนาอิสลามจะเข้ามา ทำให้เกิดการผสมผสาน หลอมรวมกับโลกทัศน์ใหม่ของอิสลามกลายเป็น “วัฒนธรรมมลายูมุสลิม” ที่มีความแตกต่างจากวัฒนธรรมอิสลามในโลกอาหรับ

ประกอบกับกระบวนการรับอิสลามเริ่มต้นที่ชนชั้นผู้นำและชนชั้นปกครองเป็นกลุ่มแรกๆ จากความสนใจส่วนตัว และเรื่องผลประโยชน์ทางการเมืองบางประการ การเปลี่ยนศาสนาเกิดขึ้นในชนชั้นผู้ปกครอง แต่ประชากรส่วนใหญ่อาจจะมีได้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย (Scupin, 1978) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทำให้การเผยแผ่ศาสนาอิสลามที่ถูกต้องตามหลักการจะกระจุกตัวยังมีได้เผยแผ่อย่างทั่วถึง ดังที่อาจารย์อับดุลเลาะห์ ลอฮแม (อ้างถึงใน วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2553: 280 -281) เคยแสดงความเห็นว่า ศาสนาอิสลามที่ถูกต้องกระจุกตัวอยู่ในเมืองหรือแหล่งชุมชนเมืองตามชายฝั่ง ขณะที่ตามหมู่บ้านที่ห่างไกลออกจะปะปนด้วยความเชื่อท้องถิ่นที่เป็นความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติควบคู่ไปด้วยกัน ชาวมลายูมุสลิมในท้องถิ่นไม่ได้ปฏิเสธความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ และในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งการทำมาหากิน ความเจ็บไข้ได้ป่วย ความเชื่อดั้งเดิมที่อยู่นอกเหนือหลักปฏิบัติในศาสนาอิสลามยังมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตอย่างมาก

ตัวอย่างพิธีกรรมท้องถิ่นที่เชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น พิธีบูยอปาตา หรือ การบูชาชายหาดเป็นทำพิธีบูชาสิ่งเร้นลับที่ดูแลรักษาทะเล เพื่อไม่ให้มารบกวนการทำมาหากินของชาวประมง พิธีกรรมนี้พบทั้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และในประเทศมาเลเซียที่รัฐกลันตันและรัฐ

ตรังกานู ในการประกอบพิธีจะมีหมอบผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีในการสื่อสารกับผีทะเล ปกติแล้ว พิธีกรรมบูชาชายหาดนี้จะใช้เวลา 3 วัน 3 คืน ช่วงการประกอบพิธีชาวประมงจะไม่ออกทะเลหาปลา แต่จะจัดการแสดงมโหรีศพต่างๆ เช่น การเล่นมะโย่ง ดิเกร์ฮูตู หนึ่งตะลุง มโนราห์ เพื่อสร้างความบันเทิงให้แก่ผี นอกจากนี้จะเชือดควายเผือก นำส่วนหนึ่งของเนื้อควาย ข้าวเหนียวสี ไข่ พลุ แบ็ง ไปวางบนแพที่ตกแต่งด้วยสีลั่นสวยงาม หมอบทำพิธีจะขอผีทะเลอย่ารบกวนการทำมาหากิน แล้วลากแพนำไปปล่อยกลางทะเล หลังจากนั้นอีก 3 วัน ชาวประมงจึงจะสามารถออกเรือไปหาปลาในทะเลได้ (วรวิทย์ บารู, 2551: 97)

การขยายตัวเข้ามาของอิสลามในภูมิภาคแถบนี้ไม่ได้เข้าไปแทนที่ แต่ผสมผสานเข้าไปกับศาสนาและความเชื่อพื้นถิ่นเดิม ซึ่งซามซูล (อ้างถึงใน ศรยุทธ์, 2551: 88) เรียกว่า “รูปแบบการฝังตัวของศาสนาอิสลาม” (Embedded Islam) เป็นการซ้อนทับลงไปในความเชื่อ ทำให้ชีวิตแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันไป การนับถืออิสลามในแนวทางนี้ถูกจำแนกเป็น “อิสลามแบบพื้นบ้าน” ที่มีความหมายถึงวิถีชีวิตที่มีได้ตรงตามแบบแผนคำสั่งสอนทางคัมภีร์อย่างเคร่งครัด หรือการยึดถือเอาลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองของอิสลามในตะวันออกกลางมาเป็นแบบ

ตรงกันข้ามกับ “อิสลามแบบพื้นบ้าน” ท่ามกลางกระแสอิสลามานุวัตร (Islamization) เกิดกลุ่มที่เรียกร้องสู่ความบริสุทธิ์ของหลักการอิสลาม หรือการหวนคืนสู่มูลฐาน (Fundamentalist) ตามแบบบรรพชนมุสลิมรุ่นแรก โดยถือเคร่ง เชื้อมั่นและยึดเอาคำสั่งสอนในอัลกุรอาน ปฏิเสธความเชื่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือความเชื่อพื้นถิ่นเดิม (ศรยุทธ์, 2551: 90-99) ทำให้เกิดการละเลิกประเพณีท้องถิ่นที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น พิธีปูยอปาตาหรือการบูชาชายหาด การงดเว้นการจัดงานเมาลิด ซึ่งเป็นงานรำลึกวันประสูติของท่านศาสดามูฮัมหมัดเพราะงานดังกล่าวไม่ได้มีแบบอย่างจากท่านศาสดา¹

การศึกษาความเป็นชาติพันธุ์มลายูในชุมชนชายทะเลแห่งหนึ่งของปัตตานี ทำให้เห็นถึงการขับเคี่ยวระหว่าง “อิสลามแบบพื้นบ้าน” และ “อิสลามบริสุทธิ์” ที่แบ่งแยกคนในชุมชนออกจากกัน (ศรยุทธ์, 2551) โดยกลุ่มแรกจะเป็นคนยากจนที่อาศัยอยู่อย่างแออัดในพื้นที่จำกัดกับกลุ่มหลังที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ถือว่าเป็นกลุ่มชนชั้นนำของหมู่บ้าน เช่นครู พ่อค้า ข้าราชการ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงกับการแบ่งแยกทางวัฒนธรรมในสังคมมุสลิมออกเป็น

¹ การแยกแนวทางอิสลามหรือการแยกเป็น “สำนักนิยม” ในท้องถิ่นสามจังหวัดชายแดนภาคใต้แบ่งตามการเชื่อถือตามคำสอนของโต๊ะครู โดยอิสลามพื้นบ้านอาจเรียกเป็น “สำนักเก่า” หรือ “สายเก่า” ส่วนอิสลามบริสุทธิ์จะเรียก “สำนักใหม่” หรือ “สายใหม่” ซึ่งกลุ่มหลังนี้ส่วนใหญ่จะเป็นพวกที่เรียนจบการศึกษาจากตะวันออกกลาง เช่น อียิปต์ ซาอุดีอาระเบีย (ดอเลาะ เจ๊ะแต, มะรอนิง สาละ และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2553)

วัฒนธรรมชั้นต่ำและวัฒนธรรมชั้นสูงที่เป็นการแบ่งแยกที่มีอยู่เดิมในสังคม เพราะชนชั้นนำจะคำนึงถึงหลักคำสอนที่เป็นนามธรรมและยึดคัมภีร์เคร่งครัด ขณะที่คนจนหรือคนชนบทมักคิดถึงศาสนาในแง่ของพิธีกรรมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีเป้าหมายเพื่อหนีออกไปจากทุกข์ แม้ทั้งสองกลุ่มจะยอมรับและเข้าใจในหลักศาสนาเช่นเดียวกัน แต่อาจจะไม่สามารถปฏิบัติได้เหมือนกัน ทำให้เกิดการเผชิญหน้ากันอยู่เป็นระยะๆ (Gellner, 1991 อ้างถึงใน ศรยุทธ, 2551: 100)

ประสบการณ์ของชาวบ้านแถบรอบอ่าวปัตตานีที่สะท้อนการขับเคลื่อนระหว่างสองแนวทางใหญ่ดังกล่าว ย้อนหลังกลับไปเมื่อ 15 ปีที่ผ่านมาในชุมชน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์และวัฒนธรรมภายในชุมชน จากบทบาทของโต๊ะครูคืออิสมาแอ สื่อปาแย สอนอยู่ที่มัสยิดกลางปัตตานี และดร.อิสมาแอ ลูตฟี สอนที่โรงเรียนบราโอวิทยา ที่เป็นผู้มีความรู้ด้านศาสนาในระดับต้นๆ ของสามจังหวัดชายแดนภาคได้มีอิทธิพลสูงต่อชาวบ้านในการเผยแพร่หลักคำสอนที่ไม่ให้ชาวบ้านเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตของชาวบ้าน และการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมมาใช้หลักการในศาสนาอิสลามมากขึ้น (ดอเลาะเจ๊ะแต, 2553: 280-283) ทั้งนี้แนวทางอิสลามบริสุทธิ์นั้นค่อนข้างเผยแพร่และมีอิทธิพลอย่างรวดเร็ว เพราะใช้กระบวนการพัฒนาทางด้านการศึกษา²

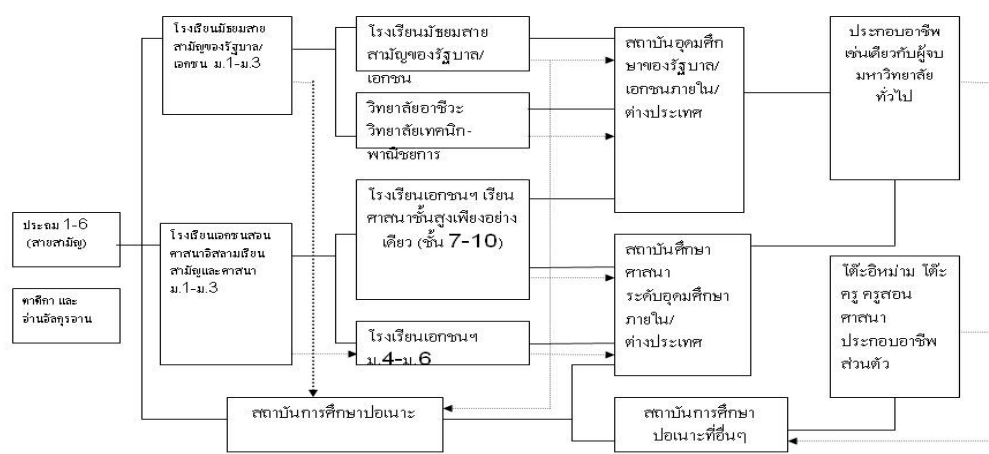
การศึกษาในปัตตานี

ระบบการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นการศึกษาสามัญควบคู่กับการศึกษาทางศาสนา ทำให้สถาบันการศึกษาที่มีลักษณะพิเศษที่ต่างไปจากการศึกษาในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศ ซึ่งผู้เรียนจะได้ศึกษาวิชาการทางโลกและวิชาการศาสนา โดยเฉพาะการศึกษาศาสนาที่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคน (จิระพันธ์ เดมะ, 2551:205-207; อิบราเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต, 2551: 192-193) สถาบันการศึกษาหรือโรงเรียนศาสนาเป็นสิ่งที่สำคัญมากในการเผยแพร่ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักศาสนา เพราะสร้างให้เกิดความสำนึกและอัตลักษณ์ของความเป็นมุสลิม และเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดประเพณีทางศาสนา และพิธีกรรมร่วมกัน (สุเทพ, 2541: 38)

² แม้ว่า กระแสอิสลามานุวัตรจะส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมมุสลิมปัตตานี แต่การศึกษาคำนี้อาจมีข้อเท็จจริงไม่เพียงพอที่เชื่อมโยงให้เห็นว่ามีผลกระทบชีวิตส่วนตัวและความสัมพันธ์ใกล้ชิดได้เปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ประกอบกับเรื่องดังกล่าวอยู่นอกวัตถุประสงค์การศึกษาในครั้งนี้ จึงจำกัดการอภิปรายไว้เพียงสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในภาพกว้างเท่านั้น

สำหรับเส้นทางการศึกษาของมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เริ่มจากการใช้ชีวิตในครอบครัว ซึ่งจะได้รับ การปลูกฝังวิถีชีวิตของมุสลิม เช่น การละหมาด การกินอาหาร การแต่งกาย หรือการใช้ภาษามลายูในการสื่อสาร จากนั้นเมื่ออายุประมาณ 5 ขวบ เด็กมุสลิมจะต้องเริ่มเรียนร่ายีกรอแอะ หรือเรียนอ่านอัลกุรอาน ซึ่งจะไปเรียนที่บ้านของโต๊ะครู หรือเรียน “ตาดีกา” ที่เป็นโรงเรียนสอนศาสนาขั้นพื้นฐานของเด็กเล็ก (แพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง, 2552: 43-44)

ตาดีกาถือเป็นแหล่งเรียนรู้อิสลามและเป็นสถาบันการศึกษาที่เก่าแก่หนึ่ง สอนเฉพาะวิชาศาสนา หนังสือเรียนส่วนใหญ่เป็นภาษามลายู และภาษาอาหรับในบางวิชา มีลักษณะจัดการเรียนการสอนตามอัยยาศัย แบ่งโครงสร้างการเรียนเป็น 2 ช่วงชั้น ช่วงชั้นที่ 1 เป็นการเรียนระดับอิสลามตอนต้น ช่วงชั้นที่ 2 เป็นการเรียนในระดับสูงขึ้น เพื่อเตรียมตัวศึกษาต่อไป บางแห่งเปิดสอนเสาร์-อาทิตย์ ตั้งแต่ 8.00-15.00 น.หรือเปิดสอนตอนเย็นหลังโรงเรียนเลิก ซึ่งจะเรียนวันละ 1 ชั่วโมง ดังนั้นเมื่อเด็กมุสลิมเรียนจบระดับประถมศึกษาในโรงเรียนตอนอายุ 12 ปี ก็จะไปเรียนที่ตาดีกาด้วย สำหรับความรู้ที่เรียนส่วนใหญ่ประกอบด้วย ภาษาอาหรับและภาษามลายู หลักความเชื่อ ความศรัทธา การตอบแทนอัลลอฮ์ คุณธรรม จริยธรรมในการดำรงตน บุคลิกที่สง่างาม และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น (แพรว, 2552: 54-65; อิบราเฮ็ม, 2551: 193-195)

ภาพที่ 1: แสดงเส้นทางการศึกษาในสังคมมุสลิมปัตตานี (แพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง, 2552: 64-65)

การศึกษาระดับต่อมาแบ่งเป็นระบบการศึกษาสายศาสนาอย่างเดียวกับระบบการศึกษาสมัยใหม่ ระบบแรกเป็นการเข้าศึกษาในปอเนาะ ซึ่งเป็นสถาบันศึกษาอิสลามที่เก่าแก่ที่สุดและมีบทบาทมากในอดีตที่ผ่านมา โดย “ปอเนาะ” หรือ “พุนดุก” (Pondok) หมายถึงที่พัก เพราะผู้เรียนจะพักอยู่ในกระท่อม หรือที่พักชั่วคราวในสำนักการเรียนของผู้รู้หรือโต๊ะครูเป็นเจ้าของ โดยจะตั้งสำนักเรียนศาสนาไว้ในบ้านของตน หรือบางแห่งใช้โถงของบ้านเรียกว่า “บาลัย/ บาลา” ทำการเรียนการสอน ต่อมาเมื่อมีจำนวนมากขึ้นต้องขยายพื้นที่จะเป็นอาคารห้องแถว คล้ายอาคารโรงเรียนประชาบาลของรัฐ โต๊ะครูจะเป็นผู้เลือกตำราเรียน หรือ “กิตาป” มาสอน อาจจะเป็นกิตาปของโต๊ะครูเอง หรือใช้กิตาปตนเองเสริมกับกิตาปหลักที่ใช้กันอยู่แพร่หลาย เช่น กิตาปฟารีเดาะฮ์ กิตาปมุซอลลี การเรียนการสอนไม่ตายตัว ขึ้นอยู่กับโต๊ะครูแต่ละคน

สำหรับวิชาที่เด็กปอเนาะต้องเรียน มีภาษามลายู อักษรยาวี และภาษาอาหรับ บางปอเนาะมีการสอนมลายูโดยใช้อักษรโรมัน หรือภาษารูมีด้วย เหตุที่ต้องเรียนภาษา เนื่องจากว่าตำราที่ใช้สอนเขียนเป็นภาษามลายูและภาษาอาหรับ มีวิชาที่เกี่ยวข้องกับศาสนา แบ่งเป็นวิชาฟิสิกส์คือนิติศาสตร์อิสลาม ข้อกฎหมาย บทบัญญัติ และการดำเนินชีวิตตามครรลองของศาสนา วิชาตะเซวูฟที่ว่าด้วยหลักการพัฒนาจิตใจ วิชาประวัติศาสตร์นับปี วิชาเตฮีดที่ว่าด้วยหลักการเอกภาพของพระเจ้า วิชาหะดีษที่กล่าวถึงวจนะและแนวทางการปฏิบัติของศาสดา วิชาศ็อด หรือศิลปะการเขียนตัวอักษรอาหรับ (แพร, 2552: 60-61)

ปอเนาะไม่ได้จำกัดอายุของผู้เรียน คนมุสลิมอายุเท่าใดก็เรียนได้ และไม่มีกรเรียกเก็บค่าธรรมเนียมและค่าบำรุงใดๆ แต่จะได้รับการอุปถัมภ์ในรูปของเงินบริจาค ข้าวเปลือกจากชาวกาต หรือของกินที่ผู้เรียนนำไปเองจากบ้าน โดยในอดีตปอเนาะใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ดึงดูดให้เยาวชนจากประเทศใกล้เคียง เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย พม่าและกัมพูชาเข้ามาเล่าเรียน จนกลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาอิสลามในพื้นที่และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ปัจจุบันสภาพดังกล่าวได้เปลี่ยนไปแล้ว เนื่องจากนโยบายการศึกษาของรัฐนับแต่การเปิด “โรงเรียนประชาบาล” และ “โรงเรียนมัธยมศึกษา” เพื่อให้การศึกษาแก่เยาวชนเช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ ของประเทศ และการขึ้นทะเบียนแปรสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เริ่มเข้ามาแทนที่สำนักศึกษาศาสนาหรือปอเนาะ (จิระพันธ์, 2551: 207-209; แพร, 2552 : 34-36; อิบบราฮีม: 195-198;)

ระบบที่สองเด็กมุสลิมจะเข้าเรียนต่อในโรงเรียนตามระบบสมัยใหม่ แบ่งเป็นระบบการจัดการศึกษาทั่วไปที่มีการจัดการสอนวิชาอิสลามศึกษาพร้อมด้วย เช่นมีชั่วโมงการเรียนศาสนาอิสลาม 2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และระบบการจัดการศึกษาใน “โรงเรียนเอกชนสอนศาสนา

อิสลาม” ที่พัฒนามาจากปอเนาะแบบเดิม³ ความเป็นอยู่จะคล้ายกับปอเนาะ ผู้เรียนจะเป็นนักเรียนประจำ อาจกลับบ้านได้สัปดาห์ละครั้ง ที่พักจะแบ่งพื้นที่ระหว่างหญิงชายเป็นสัดส่วน นักเรียนชายจะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าไปในพื้นที่นักเรียนหญิง การจัดการเรียนการสอนแบ่งเป็นการเรียนสายสามัญและศาสนาอิสลามในสัดส่วนใกล้เคียงกัน เช่น เรียนสายสามัญตอนเช้า พอช่วงบ่ายเป็นการเรียนศาสนา (แพร, 2552: 59-61) แต่ระบบจัดการศึกษาที่แปรสภาพจากปอเนาะไปสู่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ส่งผลกระทบต่อระดับความรู้ด้านศาสนาและภาษามลายู มีกรณีศึกษาพบว่า นักเรียนในโรงเรียนสอนศาสนาเอกชนมีความรู้วิชาศาสนาต่ำกว่าคะแนนเฉลี่ยและความสามารถในการอ่านเขียนภาษามลายูทั้งอักขระยาวีและอักขระรูมีลดลง แต่สนใจภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาจีนมากขึ้น ซึ่งศาสนาและภาษาเป็นสำนึกและอัตลักษณ์ของความเป็นมุสลิมที่สำคัญการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาระบบสมัยใหม่จึงเป็นกระบวนการคลายความเข้มแข็งทางอัตลักษณ์และวัฒนธรรมมลายู (วรวิทย์ บารูและคณะ, 2549)

ภายหลังจากจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาแล้ว จะออกไปประกอบอาชีพทั่วไปหรือเข้าศึกษาต่อไปในระดับอุดมศึกษาทั้งที่เป็นสถาบันอุดมศึกษาทั่วไป เช่น มอ.ปัตตานี สถาบันศึกษาศาสนาระดับอุดมศึกษา เช่น วิทยาลัยอิสลาม หรือสถาบันปอเนาะอื่นๆ จะเห็นว่าสถาบันการศึกษาในสังคมปัตตานี มีลักษณะเด่นที่ให้การศึกษเพื่อตอบสนองต่อความศรัทธาในอิสลามที่เป็นหนทางแห่งการดำเนินชีวิตร่วมกับการจัดการศึกษาระบบทั่วไป ครอบคลุมเป็นหน่วยพื้นฐานที่สุดของการหล่อหลอม อบรมเลี้ยงดู และให้การเรียนรู้ศาสนา รวมถึงการถ่ายทอดวัฒนธรรมความเป็นมุสลิมมลายูในชีวิตประจำวัน

เศรษฐกิจในปัตตานี

ข้อมูลจากรายงานวิจัย “โครงสร้างเศรษฐกิจและเศรษฐกิจชุมชน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้” (ศรีสมภพ จิตต์ภิรมย์ศรีและคณะ, 2554) ทำให้เห็นปัญหาความเหลื่อมล้ำและการกระจายรายได้ที่เกิดขึ้น นั่นคือ ประชากรส่วนใหญ่ปัตตานีประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม⁴ แต่กลับมีรายได้น้อยกว่านอกภาคเกษตรกรรมอย่างต่อเนื่อง เมื่อเปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรอยู่ในระดับต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยของประชากรของภาคใต้ (ดังตารางที่ 1) ขณะที่อัตรา

³ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมาจากสถาบันการศึกษาปอเนาะตามมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ.2508 ที่ให้ปอเนาะขึ้นทะเบียนแล้วแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ต่อมาเปลี่ยนชื่อเรียกเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพื่อให้สอดคล้องตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน เมื่อพ.ศ. 2526 จัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับม.1-ม.6 หรือบางแห่งตั้งแต่ม.3 อนุบาลถึงม.3 (แพร, 2552:62)

⁴ ผลผลิตที่สำคัญได้แก่ ยางพารา ลองกอง ปาล์มน้ำมัน การทำปศุสัตว์ และการทำประมง

ว่างงานสูงกว่าอัตราการว่างงานของภาคใต้ (ดังตารางที่ 2) โดยภาวะการว่างงานนี้เองผลักดันให้ประชาชนหลังไหลเข้าไปขายแรงงานยังประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะมาเลเซีย

จังหวัด	2547	2548	2549	2550	2551
ปัตตานี	49,463	50,775	55,452	56,927	58,930
ยะลา	59,314	67,626	77,730	82,745	89,363
นราธิวาส	44,144	49,046	57,923	61,487	67,511
ภาคใต้	74,889	80,445	90,724	93,821	99,783

ตารางที่ 1: แสดงรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากร (บาท)

จังหวัด	2547	2548	2549	2550	2551
ปัตตานี	2.1	3.0	1.7	1.6	1.6
ยะลา	1.3	0.9	1.2	0.8	1.7
นราธิวาส	2.9	2.7	2.7	2.3	2.5
ภาคใต้	1.9	1.7	1.5	1.3	1.5

ตารางที่ 2: แสดงอัตราการว่างงาน

นอกจากนี้ยังพบว่า จำนวนคนจนของปัตตานีในแผนที่ความยากจนของสำนักงานสถิติแห่งชาติคิดเป็นร้อยละ 21-30 ของประชากรทั้งจังหวัด แม้จำนวนนี้จะน้อยกว่าคนจนในยะลาและนราธิวาส ซึ่งต่างก็เป็นพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ และเป็นจังหวัดที่มีชาวมลายูมุสลิมอยู่เป็นส่วนใหญ่ของประเทศ แต่คนส่วนใหญ่ที่เป็นคนจนมีสัดส่วนมากกว่าประชากรในกลุ่มอื่นของจังหวัดปัตตานี

ภาวะเศรษฐกิจและการทำมาหากินของประชาชนในปัตตานีช่วงไม่ถึง 10 ปี ที่มีสถานการณ์ความไม่สงบที่รุนแรงขึ้น นับแต่ปี 2547 พบว่า ผลผลิตภาคเกษตรกรรมที่ประกอบด้วยภาคเกษตรและภาคประมง ได้ลดต่ำลงอย่างต่อเนื่อง จากข้อมูลการผลิตตั้งแต่ปี 2543-2553 จากที่เคยขยายตัวระดับสูง แต่เมื่อปี 2547 กลับขยายตัวระดับต่ำสลับกับการหดตัว (ศรีสมภพ จิตต์ภิรมย์ศรีและคณะ, 2554) อย่างไรก็ตามแนวโน้มความถดถอยดังกล่าว มีปรากฏอยู่ยาวนานก่อนสถานการณ์ความรุนแรงรอบใหม่ ซึ่ง เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ไม่ว่าจะการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเพื่อยังชีพ เป็นระบบการผลิตเพื่อขายและทำกำไร การขยายตัวของ

ระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีหรือการปรับเปลี่ยนความ สัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านและชุมชน (วัฒนา สุทัศน์ศีล, 1998: 12)

ตัวอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชนมุสลิมซึ่งดำรงชีพด้วยการพึ่งพาทรัพยากรชายฝั่ง บริเวณรอบอ่าวปัตตานีจำนวนไม่น้อย สะท้อนปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในระดับวงกว้างที่ไม่จำกัดติดเฉพาะกับพื้นที่เท่านั้น ซึ่งให้เห็นว่าสาเหตุเชิงโครงสร้างของการใช้ทรัพยากรเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งและความร่อยหรอของสัตว์น้ำ นั่นคือ การขยายระบบการผลิตเพื่อขาย ส่งเสริมระบบการจับสัตว์น้ำเชิงพาณิชย์ที่ได้รับการสนับสนุนจากนโยบายการพัฒนาประเทศ แต่จำกัดและกีดกันชาวบ้านซึ่งเป็นชาวประมงดั้งเดิมที่อาศัยอยู่และหากินเลี้ยงชีพรอบอ่าวเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและได้รับประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ด้วย ขณะที่การขยายตัวและการเติบโตของภาคอุตสาหกรรมประมงและส่วนที่เกี่ยวข้องได้ดึงดูดชาวประมงและชาวบ้านเป็นแรงงานรับจ้าง แต่พวกเขาก็เป็นเพียงแรงงานได้ฝีมือที่ด้อยโอกาสและมีรายได้ไม่แน่นอน ผู้คนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่ได้รับความกดดันและหวุ่นวิตกต่อการดำรงชีวิต ปัญหาสำคัญมากที่สุดคือความอยู่รอดมากกว่าปัญหาอื่น (วัฒนา สุทัศน์ศีล, 2541: 27-31)

อย่างไรก็ตาม ภาคเกษตรกรรมที่ต้องเผชิญการเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นทั้งผลโดยตรงจากธรรมชาติ และผลจากความเสื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง กลับพบว่าเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตรกรรมขยายตัวมากขึ้น โดยเฉพาะการขายส่งและขายปลีกที่มีมูลค่ามากที่สุด แม้ว่าจะได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นบ้าง ทำให้มูลค่าขยายตัวสลับกับหดตัว แต่ยังเป็นภาคเศรษฐกิจที่มีมูลค่ามากที่สุด สิ่งที่น่าสนใจคือการนับรวมการบริหารราชการแผ่นดินและการป้องกันประเทศเป็นภาคเศรษฐกิจนอกระบบพบว่า นับแต่ปี 2547 มูลค่าโครงสร้างส่วนนี้เพิ่มสูงขึ้น เพราะภาครัฐได้ทุ่มงบประมาณมาในพื้นที่ทั้งงบประมาณทหารและงบประมาณพื้นที่เข้ามาอย่างมหาศาล (ศรีสมภพ จิตต์ภิรมย์ศรีและคณะ, 2554)

การเปลี่ยนแปลงภาคเศรษฐกิจที่แบ่งเป็นภาคเกษตรกรรมกับนอกภาคเกษตรกรรม แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มและทิศทางของเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อคนและชุมชน ซึ่งภาคเกษตรกรรมค่อนข้างจะได้รับผลการเปลี่ยนแปลงมากกว่า ด้วยจำนวนประชากร ครัวเรือน และชุมชนที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับต้องประสบกับความกดดันหลายด้าน โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศและธรรมชาติที่ส่งผลกระทบโดยตรงซึ่งเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ยาก ปัญหาความร่อยหรอของทรัพยากรที่ไม่สามารถแก้ไขและฟื้นฟูให้กลับคืนมาได้ ต้นทุนการประกอบอาชีพที่สูงขึ้นเพราะต้องลงทุนกับเทคโนโลยีการผลิตมากขึ้น รวมถึงค่าใช้จ่ายและค่าครองชีพที่สูงขึ้น ขณะที่มิตินทุนการปรับตัว ตอบโต้ และต่อสู้เพื่อความอยู่รอดค่อนข้างต่ำ เช่น มีฐานะยากจน ไร้

การศึกษา ขาดความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะสอดคล้องกับความต้องการในเชิงพาณิชย์ และในระบบทุนนิยม

ชีวิตผู้หญิงมุสลิมในปัตตานี

จากประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวมุสลิมปัตตานีที่แนบแน่นกับภูมิภาคมลายู การมองตัวตนและนิยามของคนมลายูจึงผูกพันเข้ากับความเป็นชาติพันธุ์มลายู ภาษาพูดภาษามลายู หรือภาษามาเลย์ และการนับถือศาสนาอิสลาม ทำให้วัฒนธรรมมุสลิมปัตตานีมีลักษณะร่วมกับวัฒนธรรมมาเลย์ หรือภาษาถิ่นเรียกว่า อาตัต (*adat*) ซึ่งได้ผสมผสานกับศาสนาอิสลามส่งผลต่อความเชื่อและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับเพศสถานะและเพศวิถี ดังนั้นจะพบการอธิบายถึงความคิด ความเชื่อและการปฏิบัติจึงมักจะอ้างอิงถึงหลักการและแนวทางตามหลักศาสนาร่วมด้วย

มองภาพกว้างไปในบริเวณที่เรียกว่าภูมิภาคมลายูประกอบด้วยหมู่เกาะมาเลเซีย แถบตะวันตกอินโดนีเซีย และประเทศฟิลิปปินส์ พบความแพร่หลายของการสืบสกุลสองฝ่าย (Bilateralism) ที่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย ทำให้สังคมมุสลิมบริเวณภูมิภาคมลายูแตกต่างออกไปจากสังคมมุสลิมในประเทศแถบตะวันออกกลาง โดยความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงชายเป็นในลักษณะเกื้อกูลซึ่งกันและกัน (compatibility) หรือหญิงชายสามารถทำงานทดแทนกันได้ และทำให้เพศสถานะไม่มีความแตกต่างกันในทางพิธีกรรมและเศรษฐกิจ (คาริม, 2538) ลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวยังปรากฏในการศึกษาบทบาทของหญิงมุสลิมในจังหวัดปัตตานีที่มีได้ถูกจำกัดให้อยู่แต่ในพื้นที่บ้าน และทำงานภายในบ้านเท่านั้น พวกเธอมีอิสระที่จะปฏิสัมพันธ์และร่วมกิจกรรมสาธารณะ หลายครั้งยังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เช่น บทบาทการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หรือการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ (Prachubmoh, 1980)

ครอบครัวมุสลิมจะเป็นครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) ประกอบด้วยพ่อแม่และลูก เมื่อลูกชายแต่งงานอาจจะอยู่กับครอบครัวช่วงแรก จนมีความพร้อมก็จะแยกบ้านออกไป ทั้งนี้การแยกบ้านดังกล่าวยังเป็นการแสดงตนเองและความเป็นลูกผู้ชายที่แท้จริง (man adulthood) (Ong and Peletz, 1995 : 164) กรณีที่ลูกชายซึ่งแต่งงานแล้วแต่ไม่แยกบ้านจะไม่ได้รับการยอมรับเพราะต้องพึ่งพาพ่อแม่ ขาดความรับผิดชอบ และไร้ความสามารถที่จะเลี้ยงครอบครัวได้ โดยที่การแยกบ้านเป็นการประกาศแก่สังคมที่จะรับผิดชอบตนเองและครอบครัว ซึ่งถือเป็นเกียรติยศและศักดิ์ศรีของผู้ชาย แสดงถึงความเป็นผู้นำที่จะพาครอบครัวไปสู่ความรุ่งเรืองผาสุกหรือความ

ล้มเหลวข้างหน้า ดังนั้นเมื่อแต่งงานแล้วลูกชายจะอยู่กับครอบครัวเดิมน้อยมาก อย่างน้อยหากไม่มีเงินแยกไปสร้างบ้านใหม่ บางคนสร้างกระท่อมเล็กๆ แยกครอบครัวออกมาอยู่ในพื้นที่เดียวกับพ่อแม่ (มะรอนิง, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2554) นอกจากนี้การแยกบ้านช่วยลดภาระครอบครัวเดิมที่มีสมาชิกอยู่รวมหลายคน และการอาศัยอยู่กับครอบครัวไดยังค่อนข้างยืดหยุ่น ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจ ในอดีตเมื่อหญิงชายแต่งงานกันแล้ว ฝ่ายชายจะไปอยู่ที่บ้านฝ่ายหญิงสามวัน จากนั้นฝ่ายชายจะทำพิธีรับเจ้าสาวเรียกว่าส่งสะใภ้เข้าบ้านฝ่ายชาย แล้วจะอยู่ที่บ้านฝ่ายชายสามวัน จึงกลับคืนมาอยู่ที่บ้านฝ่ายหญิง แต่ปัจจุบันการอาศัยอยู่กับฝ่ายใดขึ้นอยู่กับฐานะหรือโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า ฝ่ายชายอาจเข้าไปอยู่และทำงานกับทางบ้านฝ่ายหญิง เช่นเดียวกับที่ฝ่ายหญิงก็อาจติดตามไปอยู่บ้านฝ่ายชายเพื่อประโยชน์ในการทำมาหากิน แต่ที่สำคัญคือคู่แต่งงานจะต้องสร้างบ้านของตนเอง ย้ายออกจากครอบครัวเดิม และอยู่โดยอิสระ (มะรอนิง, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2554)

1. บทบาทหญิงชายมุสลิม

ในครอบครัวมุสลิม ผู้ชายถูกคาดหวังให้เป็นผู้นำ มีอำนาจ และปกครองดูแลครอบครัวใหม่ ผู้ชายจะเป็นเจ้าของประเวณี (sexual rights) หรือมีสิทธิเหนือภรรยา รวมถึงลูกสาวทั้งหญิงและชายด้วย แต่ผู้ชายก็จะต้องรับผิดชอบหาเลี้ยงภรรยาและครอบครัว (Ong and Peletz: 164) ความคาดหวังดังกล่าวไม่ใช่ผลการจำแนกทางธรรมชาติ แต่เป็นการกำหนดบทบาทหน้าที่ทางสังคม ซึ่งการให้อำนาจแก่ผู้ชายในครอบครัวส่วนหนึ่งมาจากการตีความอำนาจที่ผู้ชายในฐานะผู้ให้ความคุ้มครอง เป็นอำนาจทรงพลังและอยู่เหนือกว่าที่จะควบคุม ขณะที่ผู้หญิงตกเป็นฝ่ายได้รับการคุ้มครองเพราะโดยธรรมชาติผู้หญิงเปราะบาง อาจกระทำการที่ไม่ถูกต้อง สร้างความเสียหายและเสื่อมเสียจึงต้องถูกควบคุม (Lily Zakiyan Munir, 2005: 196) แต่อำนาจของผู้ชายจะดำรงอยู่และได้รับการยอมรับ เขาจะต้องเป็นผู้มีจิตใจดี มีความเมตตา มีความสามารถในการจัดการกับปัญหา และมีการกระทำที่ถูกต้อง โดยที่ในครอบครัวเขาต้องรับผิดชอบต่อสมาชิกในบ้าน เอาใจใส่เลี้ยงดูบุตรกับภรรยา ทำให้ผู้หญิงเชื่อฟัง เคารพ ยอมรับในอำนาจและการปกครองของผู้ชาย⁵

⁵ โองการในอัลกุรอานที่สอดคล้องเรื่องนี้ ระบุว่า

ชายคือผู้ปกป้องและผู้เลี้ยงดูหญิง

ทั้งนี้เนื่องจากอัลลอฮ์เจ้าได้ให้ฝ่ายหนึ่งมี (พลังกำลังหรือโครงสร้าง) เหนืออีกฝ่ายหนึ่ง

และเนื่องจากพวกเขาต้องจุนเจือพวกนางจากปัจจัยของพวกเขา

ดังนั้นผู้หญิงที่ตั้งใจจะต้องเชื่อฟังและปกป้องรักษาในยามที่สามีไม่อยู่

ในเรื่องซึ่งอัลลอฮ์เจ้าประสงค์จะให้พวกนางปกป้องรักษา (อัลนิซา 4:34 อ้างถึงใน อารง, 2543:150)

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายจึงดำเนินไปแบบการแลกเปลี่ยนกัน ผู้ชายมีหน้าที่ที่ปกป้องและเลี้ยงดูผู้หญิง แล้วผู้หญิงจะให้ความเคารพเพื่อฟัง หากละเว้นหรือละเลย การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ ผู้หญิงสามารถเรียกร้องการดูแล การคุ้มครอง และความรับผิดชอบจากฝ่ายชาย ดังนั้นจึงไม่ใช่การกดขี่ผู้หญิงเช่นมุมมองความเสมอภาคมุ่งเน้นไปเฉพาะเรื่องที่ยุติธรรมต้องเชื่อฟังสามี ถูกจำกัดโอกาสในชีวิตหรือต้องอุทิศตัวเป็นแม่ที่ดีของครอบครัว ยิ่งในปัจจุบันที่ผู้หญิงออกทำงานนอกบ้าน และมีรายได้เป็นของตนเอง ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนเช่นนี้ยิ่งมีความสำคัญต่อการดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยไม่เกิดความขัดแย้งกันขึ้น

ตามหลักศาสนาชายเป็นผู้นำ หญิงเป็นผู้ตาม แต่พื้นที่ในบ้านถือว่า ผู้หญิงมีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูบุตร ให้การศึกษาเรียนรู้ และถ่ายทอดวัฒนธรรม ในกระบวนการกลมกลืนทางสังคม บทบาทของแม่คือการถ่ายทอดและปลูกฝังความเป็น “มลายู” แก่สมาชิกในครอบครัว ซึ่งจะกลายเป็นคนรุ่นใหม่ของสังคมต่อไป แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของผู้หญิงในพื้นที่ไม่เป็นทางการเช่นบ้านและครอบครัว (Prachubmoh, 1980: 143) บทบาทดังกล่าวสัมพันธ์กับการศึกษาของผู้หญิงซึ่งแตกต่างกับผู้ชาย ขณะที่ผู้ชายเข้ามาศึกษาเรียนรู้เพื่อเป็นผู้นำทางศาสนาในชุมชน และจะต้องทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ภรรยาด้วย แต่การให้การศึกษาแก่ผู้หญิงมีเป้าหมายชัดเจนเพื่อให้เป็นแม่ที่ดี เป็นภรรยาที่ถูกต้อง เป็นการเรียนเพื่อครอบครัว ทำให้ตัวเองอยู่ตามหลักศาสนา สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการอบรมเลี้ยงดูบุตร ด้วยความตระหนักถึงความจำเป็นของผู้ถ่ายทอดทางวัฒนธรรมนับว่า เป็นโอกาสที่ผู้หญิงจะได้เรียนหนังสือ (อัปดุลรอฮิง สื่อแต, สัมภาษณ์, 23 ตุลาคม 2554)

ในแง่ศีลธรรมผู้ชายจะต้องเป็นผู้นำด้านศาสนาแก่ภรรยาและบุตร ต้องให้การอบรมสั่งสอนศาสนาที่ถูกต้อง รวมถึงต้องรับผิดชอบต่อพฤติกรรมและการกระทำที่ไม่ถูกต้องเหมาะสมของผู้ใช้ในการดูแล เมื่อถึงวันไต่สวนในโลกหน้าตามความเชื่อทางศาสนา หากผู้หญิงแต่งงานทำความผิด บาปจะตกแก่สามีของผู้หญิง หากเป็นหญิงที่ไม่ได้แต่งงาน พ่อจะเป็นผู้ถูกไต่สวนความผิดของหญิงนั่นเอง ในแง่สังคม บทบาทการเป็นผู้นำครอบครัว ของผู้ชายต้องทำหน้าที่ในการปกป้อง คุ้มครอง และให้การดูแลญาติพี่น้องของผู้หญิง ภรรยาและลูกสาว ส่วนในชุมชน ผู้ชายต้องรับผิดชอบต่อสถานะทางสังคมของผู้หญิงทั้งหมด เช่นเหตุการณ์ที่หญิงสาวในหมู่บ้านตั้งครรภ์ ซึ่งผู้ชายจะเป็นกลุ่มที่มีการเคลื่อนไหวและเป็นผู้นำในการรักษาชื่อเสียงของหญิงสาวในหมู่บ้าน กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะปรับฝ่ายชายและให้แต่งงานกัน ทั้งนี้ไม่มีการลงโทษที่รุนแรงตามหลักศาสนาเพราะไม่ใช่สังคมที่ใช้กฎหมายอิสลามในการปกครอง แต่การลงโทษทางสังคมเช่นการตีฉีก

นินทายังพบได้ทั่วไป ซึ่งฝ่ายหญิงจะตกเป็นเป้าการโจมตีและเสียหายมากกว่าฝ่ายชาย (เจ๊ะซู มะรอนิง, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2554)

ด้านการเลี้ยงดูเด็กชายและเด็กหญิงจะได้รับการเลี้ยงดูที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เด็กชายจะได้รับการปลูกฝังหล่อหลอมให้รับผิดชอบต่อส่วนร่วม ทั้งในด้านศาสนาและการเมือง ขณะที่การเลี้ยงดูผู้หญิงมุ่งเน้นการเติบโตขึ้นเพื่อเป็นภรรยาและแม่ที่ดี ซึ่งเป็นชีวิตที่ผูกพันกับครอบครัว หรือพื้นที่ส่วนตัว (Prachubmoh, 1980: 186) เป็นความแตกต่างสอดคล้องกับความคาดหวังและบทบาทของผู้หญิงในศาสนาอิสลามใน 3 บทบาทสำคัญคือ ลูกสาว ภรรยาและแม่

การแบ่งแยกหญิงชายเริ่มตั้งแต่แรกเกิดในพิธีกรรมแรกเกิดดังที่ มะรอนิง สาและ (สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2554) กล่าวว่า ทั้งเด็กชายและหญิง หลังคลอดจะถูกทำความสะอาดทั่วร่างกาย แล้วพ่อจะเป็นผู้ให้อาซานที่หูข้างขวาและอีกิมะห์ที่หูข้างซ้ายเป็นพิธีปฏิบัติตามศาสดามูฮัมมัด แต่ลูกผู้หญิงให้อาซานที่คอแล้วปาดที่คลิตอริสให้ออกเล็กน้อย ซึ่งในอดีตที่หมอต้าแยทำคลอดจะเอาเข็มจิ้มให้เลือดออก เป็นพิธีกรรมเข้าสู่สันต์เหมือนกับผู้ชาย⁶ โดยความเชื่อว่าเป็นการเอาเลือดชั่วในร่างกายเพื่อให้ลูกเป็นคนดี

หลังจากนี้แล้ว จะมีพิธีกรรมทำอะกิเกาะห์ คือการเชือดสัตว์แจกแก่คนยากจน การทำอะแกเกาะห์นั้น ถ้าระยะเวลาที่ดีที่สุดคือสุนัตให้เชือดสัตว์ในวันที่ 7 นับจากคลอด แต่จะเชือดหลังจากวันนั้นก็ได้ สัตว์ในการใช้เชือดคือแพะ แกะ เด็กที่คลอดออกมานั้นถ้าเป็นชายให้เชือด 2 ตัว ส่วนเด็กหญิงให้เชือด 1 ตัว ในวันที่ทำอะกิเกาะห์ จะมีการทำพิธีตะห์นิต (tahnit) เป็นการปฏิบัติตามท่านศาสดา ก่อนเริ่มตะห์นิตแม่ของเด็กอาบน้ำ ทำแป้ง แต่งหน้าใส่ชุดที่ศาสนาส่งเสริม ซึ่งเด็กชายจะใส่หมวกกาปิเยาะ ถ้าหญิงก็ให้คลุมผ้าฮิญาบ แล้วเชิญผู้รู้ศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นอิหม่าม โดยขอดูอาและเรียกชื่อเด็ก ขอให้เด็กเป็นคนดี จากนั้นผู้เข้าร่วมทำพิธีช่วยกันตัดผมให้ครบทุกคน พ่อแม่เด็กบางคน จะเก็บผมที่โกนไปชั่ง แล้วซื้อทองให้เด็ก ซึ่งทำเฉพาะกับเด็กผู้หญิง เมื่อเสร็จแล้วจะอุ้มเด็กขึ้นใส่เปล ผู้ร่วมพิธีจะร้องเพลงสรรเสริญท่านศาสดา กล่อมให้เด็กนอนหลับสบาย

จากพิธีกรรมแรกเกิดแสดงการปฏิบัติที่แตกต่างกันระหว่างหญิงชาย แต่ยังไม่มีความหมายและการให้คุณค่าแก่ชายสูงกว่าหญิง เช่นเดียวกับการเลี้ยงดูลูกในครอบครัวก็ได้ให้ความสำคัญแก่เพศใดมากกว่าเพศหนึ่ง เพราะถือว่าทั้งชายหญิงเป็นประชาชาติมุสลิม ลูกๆ จะ

⁶ คำว่า “สุนัต” หรือ “สุนัต” มาจาก “สุนนะฮ์” ในภาษาอาหรับ แปลว่าแบบอย่างหรือแนวทาง เป็นการปฏิบัติตามแนวทางของท่านศาสดา เด็กผู้ชายจะเข้าสู่สุนัตตั้งแต่อายุ 7-10 ปี โดยจะขริบหนังหนุ้มปลายอวัยวะเพศ ส่วนเด็กหญิงหมอต้าแยเป็นผู้ขริบ เรียกว่า “คิตาน” (แพร, 2552:43)

ได้รับการเลี้ยงดูขึ้นเพื่อเป็นบ่าวที่ดีของพระเจ้า และเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ ตามความเชื่อที่นับตั้งแต่การเผยแผ่ศาสนาจนถึงวันสิ้นโลก น่าจะเป็นประชาชาติที่มากที่สุด เป็นการให้ความสำคัญที่จำนวนของพลเมืองทั้งหญิงชายมากกว่าความแตกต่างทางเพศ (อับดุลรอฮิง สือเต, สัมภาษณ์, 23 ตุลาคม 2554)

อย่างไรก็ตามความคาดหวังและเป้าหมายของชีวิตที่ผูกพันผู้หญิงเข้ากับบทบาทในครอบครัวมากกว่าบทบาทสาธารณะ ทำให้การเลี้ยงดูลูกแตกต่างกันระหว่างหญิงกับชาย โดยการเลี้ยงดูเด็กหญิงและการควบคุมความประพฤติของลูกสาวเช่นนี้เหมือนการก่อก่อมเกลาลูกและเตรียมพร้อมให้เด็กหญิงก้าวสู่บทบาทของภรรยาที่ดีนั่นเอง ดังที่ มะรอฮิง สาและ (สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2554) เล่าว่า ตามประเพณีที่ชายมาสู่ขอหญิงแต่งงานเป็นภรรยา ผู้หญิงที่อยู่ในฐานะผู้ถูกเลือก ทางครอบครัวจำเป็นจะต้องเข้มงวดกับเรื่องกิริยามารยาท เช่น ห้ามกินข้าวหน้าประตูบ้านเพราะจะไม่มีผู้ชายมาสู่ขอ ในบางครอบครัวจะห้ามเล่นกระโดดเชือก เพราะเกรงว่าจะทำให้อวัยวะเพศฉีกขาด แสดงถึงความเป็นผู้หญิงที่ไม่บริสุทธิ์

สถานะที่ผู้หญิงต้องเป็นฝ่ายถูกเลือกยังอยู่ในคุณสมบัติของการเลือกคู่ครอง ประกอบด้วยการพิจารณาจากทรัพย์สมบัติ ชาติตระกูล ความงาม และความศรัทธาในศาสนา อารง (2543) อ้างถึงวิจนะของท่านศาสดาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ว่า

ผู้หญิงได้รับการแต่งงานโดยคุณสมบัติ

สี่ประการคือ ความมั่งคั่งของหล่อน

ชาติกำเนิดของหล่อน

ความสวยงามของหล่อน

แต่ให้เจ้ามองหาผู้หญิงที่เคร่งครัดศาสนาเถิด

และถ้าเจ้าพิจารณาสิ่งอื่นๆ มือของเจ้าก็จะฎไถในความโสโครก

(ฮาดีษ: บุคคอรื, มุสลิม)

แนวทางการเลือกคู่ครองดังกล่าวมุ่งเน้นไปที่คุณสมบัติการเป็นผู้มีความเคร่งครัดทางศาสนา หรือการให้ความสำคัญกับศีลธรรมของอีกฝ่ายเหนือว่าคุณสมบัติอื่นไม่ว่าจะเป็นฝ่ายใด ทำให้การแต่งงานกับนอกศาสนาจะไม่ได้รับการยอมรับ และอาจถูกขับไล่ออกไปจากสังคม เว้นเสียแต่ว่าคุณครองที่เป็นคนนอกศาสนาจะเปลี่ยนหันมานับถือศาสนาอิสลาม (Sirichai boonwat, 2003:12) อย่างไรก็ตาม การให้ความสำคัญแก่คุณสมบัติด้านฐานะทาง

เศรษฐกิจของฝ่ายชายมากกว่าฝ่ายหญิง ฝ่ายชายจะต้องมีความพร้อมทางฐานะการเงินสามารถดูแลภรรยาและครอบครัวได้ หากปราศจากความพร้อมทางเศรษฐกิจถือว่ายังไม่มีคุณสมบัติที่จะทำหน้าที่สามีได้ การแต่งงานถือว่าเป็นข้อห้าม (Marddent, 2001a :114, อารง, 2543: 143-144)

บทบาทของผู้หญิงที่เป็นแม่ ในครอบครัวอิสลามให้ความเป็นแม่มีความสูงส่งมาก โดยการยกย่องเปรียบให้ “สวรรค์คืออยู่ใต้ฝ่าเท้ามารดา” มุสลิมต้องปฏิบัติต่อแม่ด้วยความเคารพอย่างยิ่ง เช่นที่มีผู้กล่าวว่า รองลงจากพระเจ้า หากมุสลิมสามารถกราบไหว้ใครได้นั้น แม่คือคนที่ควรกราบไหว้ (อับดุลรอฮิม สือเต, สัมภาษณ์, 23 ตุลาคม 2554) ความเป็นหญิงของแม่แตกต่างจากความเป็นหญิงในสถานะอื่นๆ เพราะได้รับการยกฐานะขึ้นเหนือความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่หญิงมักจะตกเป็นรองและด้อยอำนาจกว่าชาย เพราะแม่เป็นผู้ที่มีอำนาจในครอบครัว จะเห็นบทบาทของแม่ในการตัดสินใจใดๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อสมาชิกในครอบครัว เช่น การแต่งงาน การจัดแบ่งมรดก

2. ร่างกายและการควบคุมเรื่องเพศ

จากการมองร่างกายคือพื้นที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยร่างกายผู้หญิงถูกใช้เป็น “สนาม” และ “เป้าหมาย” การต่อสู้ของคุณค่าความขัดแย้งต่างๆ ซึ่ง Ong และ Peletz (1995) ยกตัวตัวอย่างถึงการเมืองระหว่างเจ้าอาณานิคมกับชนพื้นเมือง เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง ทำให้ร่างกายของผู้หญิงแบกรับคุณค่า ความหมาย และเกียรติยศของชุมชน ดังหลายกรณีความรุนแรงระหว่างชาติพันธุ์ ผู้หญิงได้กลายเป็น “เหยื่อ” ของทั้งผู้รุกราน และผู้ถูกกระทำ ฝ่ายแรกใช้การทำร้ายผู้หญิงเพื่อข่มขู่ ทำลายความเชื่อมั่นและตัวตนของชุมชนไป ส่วนฝ่ายหลังทำร้ายผู้หญิงเช่นการฆ่าเพื่อเกียรติยศเพื่อปกป้องศีลธรรมของชุมชนมิได้ถูกทำลายจากฝ่ายตรงข้าม แม้ในบริบทที่ปราศจากความขัดแย้ง ร่างกายของผู้หญิงก็ยังเป็น “เป้าหมาย” เพื่อแสดงความสูงส่ง ความดีงาม และความบริสุทธิ์ สร้างความรู้สึกร่วม ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความสำนึกต่อความเป็นพวกเดียวกัน

ร่างกายที่ตกเป็น “เป้าหมาย” ของผู้หญิง จึงส่งผลต่อความแตกต่างในการควบคุมร่างกายระหว่างหญิงชาย กล่าวคือ แม้ว่าในหลักศาสนาจะควบคุม “ความบริสุทธิ์” ของทั้งหญิงและชาย แต่ผู้หญิงจะต้องสุภาพ เรียบร้อย สงบเสงี่ยม และมีความละอายในพฤติกรรมทางเพศมากกว่าผู้ชาย ทำให้ผู้หญิงที่ยังไม่แต่งงานถูกควบคุมเรื่องเพศสูงกว่าผู้ชายที่ยังไม่แต่งงาน ทั้งนี้พฤติกรรมและชื่อเสียงของผู้หญิงเชื่อมโยงกับชื่อเสียงของครอบครัวด้วย ครอบครัวจึงเข้มงวด

และเคร่งครัดต่อพฤติกรรมของลูกสาว หากลูกชายพาผู้หญิง หรือคู่รักเข้ามาบ้านถือว่าเป็นเรื่องปกติ ตรงกันข้ามหากเป็นลูกสาว พ่อแม่จะรู้สึกอับอาย (มะรอนิง, สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2554)

เครื่องแต่งกายเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงการควบคุมร่างกายซึ่งกระทำผ่านการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน อิสลามกำหนดให้ทั้งหญิงชายต้องแต่งกายสุภาพ เรียบร้อย ไม่เปิดเผยเนื้อตัวร่างกาย โดยผู้หญิงต้องปิดบังร่างกาย ตั้งแต่ศีรษะ เว้นใบหน้าและฝ่ามือ สวมผ้าคลุมศีรษะ สำหรับชายมุสลิมต้องปกปิดร่างกายตั้งแต่สะดือถึงหัวเข่า ห้ามผู้ชายใส่ผ้าไหม ยกเว้นเพื่อรักษาโรค ห้ามใส่เครื่องประดับที่ทำมาจากทองคำ เพราะเป็นสิ่งฟุ่มเฟือย

การจัดการเรื่องการแต่งกายจะเห็นว่า เสื้อผ้าของผู้ชายมองเรื่องประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก ขณะที่เครื่องแต่งกายของผู้หญิงที่ห้ามตัดเย็บจากผ้าเนื้อบาง โปร่ง ห้ามแต่งกายรัดรูปไม่ว่าจะเป็นเสื้อ กระโปรง และกางเกงต้องไม่แสดงสัดส่วนของร่างกาย เพื่อมิให้สร้างความเย้ายวนหรือความดึงดูดใจ (แพรว, 2552: 80) เกณฑ์การแต่งกายนี้ไม่เพียงผู้หญิงสวมใส่เสื้อผ้าเพื่อประโยชน์ใช้สอยแล้ว หากยังประทับความหมายและคุณค่าเกี่ยวข้องกับเพศแก่ร่างกายผู้หญิงด้วย

การตกเป็นเป้าหมายความควบคุมร่างกายที่สำคัญ สะท้อนผ่านการสวม “ฮิญาบ” (Hijab) หรือ “ผ้าคลุมศีรษะ” ของผู้หญิง โดยนักสตรีนิยมมักนำมาใช้เป็น “สัญลักษณ์” ของการกดขี่ผู้หญิงในสังคมอาหรับ คำว่า “ฮิญาบ” หมายถึงม่านกั้น ซึ่งตามหลักอิสลามใช้ในความหมายถึงการซ่อนตัวให้พ้นจากสายตาของผู้ที่ไม่ใช่มุหฺรุม (Marahm)⁷ หรือผู้ที่สามารถแต่งงานได้ ถือเป็นเครื่องป้องกันมิให้ผู้หญิงตกเป็นเป้าสายตาเพศตรงข้าม ส่วนความหมายทั่วไปการสวมฮิญาบเพื่อจำแนกและแยกชายหญิงออกจากกัน นักวิชาการศาสนาอธิบายว่า การให้ผู้หญิงสวมฮิญาบเพราะร่างกายของผู้หญิงมีความเสี่ยงที่จะถูกคุกคาม ล่วงละเมิดทางเพศ และอ่อนแอเกินกว่าจะป้องกันตัวเองได้ ประกอบกับด้วยลักษณะของผู้หญิงทำให้เธอเป็นเพศที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจจำเป็นต้องปกปิดมิให้สร้างความยั่วยวนแก่เพศตรงข้าม โดยการคลุมศีรษะนี้กลายเป็นการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมที่แยกระหว่างหญิงดี (good girl) กับหญิงไม่ดี (bad girl) อีกด้วย (Marddent, 2007b: 63)

3. อยู่เป็นโสดในสังคมมุสลิม

การครองโสดหรือไม่แต่งงานเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ในสังคมมุสลิม ศาสนาอิสลามถือว่าการแต่งงานและการดำรงชีวิตครอบครัวเป็นเจตนารมณ์และบัญญัติของพระเจ้า ซึ่ง

⁷ มุหฺรุม หมายถึง บุคคลที่เป็นเครือญาติทางสายโลหิต เครือญาติทางนํ้านมและเครือญาติทางการแต่งงาน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ไม่อนุมัติให้แต่งงานกันได้ (จารึก เช่นเจริญและมุหฺหมัด พายับ, เพศสัมพันธ์ในอิสลาม, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ส.วงค์เสงี่ยม, มปป: 9)

ปรากฏอยู่ทั้งในอัลกุรอานและหะดีษ อิสลามจึงสนับสนุนทั้งสองเพศให้แต่งงาน แต่หากใครที่ครองความโสด อยู่เป็นโสด หรือไม่แต่งงาน รวมถึงแสดงเจตนาจะไม่แต่งงานและมีครอบครัวนั้น ถือว่าการกระทำดังกล่าวเป็นฮารอม (Haram) (Abdul-Ati: 2001, cited in Sirichai boonwat, 2003: 6)

อับดุลรอญิง สือเต นักวิชาการด้านอิสลามศึกษา (สัมภาษณ์, 23 ตุลาคม 2554) อธิบายว่า วัตถุประสงค์หนึ่งของการแต่งงานเพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางเพศ ซึ่งเป็นความต้องการตามธรรมชาติของมนุษย์ ทำให้การอยู่โสดเป็นสิ่งที่เปราะบางต่อการกระทำบาป อารมณ์ตามธรรมชาติอาจนำมาสู่การกระทำผิดประเวณีที่เป็นการกระทำที่ต้องห้ามทางศาสนา เช่น การมีเพศสัมพันธ์นอกสมรส อีกทั้งหากหญิงชายมุสลิมอยู่เป็นโสด อาจจะถูกบงกชจากความปรารถนาของแต่ละคน ทำให้ในเวลาประกอบกิจกรรมศาสนา หรือการทำอิบาดะฮขาดความบริสุทธิ์เพราะคนที่ไม่ได้แต่งงานมักจะมีจิตใจวิตกกังวล คนที่แต่งงานจึงได้รับผลบุญสองเท่า ทำให้พ้นจากภาวะตรงนั้น ที่สำคัญการอยู่โสดเป็นการดำเนินวิถีชีวิตที่แตกต่างออกไปจากท่านศาสดามุฮัมมัด เพราะศาสนาอิสลามสนับสนุนให้หญิงชายแต่งงาน

มะรอนิง สาและ (สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2554) ขยายความส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องบุญว่า เมื่อคนโสดทำความดีได้บุญหนึ่งส่วน แต่คนแต่งงานทำความดีได้บุญสองส่วน ทำให้การแต่งงานและการมีครอบครัวเป็นความดีที่ควรกระทำในโลกนี้ อย่างไรก็ตาม หากหญิงชายใดไม่ได้แต่งงานหรือครองโสดจะได้รับผลที่ต่างกัน ดังที่มะรอนิงเล่าว่า ถ้าหญิงโสดจะกลับมาเกิดใหม่ก็จะเป็นคนโสดหรือไร้คู่ในชาติต่อไป เพราะเธอสะสมความดีได้น้อยกว่าคนอื่น ๆ แต่ผู้ชายโสดสามารถชดเชยหรือทำความดี ถือศีลและรักษาพรหมจรรย์ทดแทนการแต่งงาน ซึ่งเขาจะได้รับการตอบแทนความดีในโลกหน้าด้วยบิรวารหญิงสาวงาม สิ่งที่มะรอนิงเล่าสะท้อนให้เห็นว่าการให้คุณค่าความดีของผู้หญิงอยู่ที่การแต่งงานและมีครอบครัว แต่คุณค่าของชายอยู่ที่พรหมจรรย์หรือความบริสุทธิ์ ซึ่งการแต่งงานเป็นการป้องกันตนเองจากการทำบาป หากไม่แต่งงานจึงสามารถทดแทนด้วยการถือศีลแทนการแต่งงานได้ และยังได้รับการตอบแทนการกระทำนั้นด้วย

ทางด้านสังคม การอยู่โสดจึงเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์มาจากผลกระทบที่เกิดขึ้น ผู้ที่เป็นโสดจะรู้สึกตัวเองไร้ค่า ไม่มีความหมาย ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายของชีวิตอย่างการทำหน้าที่ในการสืบพันธุ์เพื่อเพิ่มพลเมืองประชาชาติได้ ขณะที่ครอบครัวจะรู้สึกอับอายกับการที่ลูกไม่แต่งงาน เกรงคนในสังคมและชุมชนครหาเรื่องพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา หรือการกระทำที่ไม่เหมาะสม โดยเฉพาะขาดคุณสมบัติของการเป็นภรรยาและแม่ ซึ่งเป็นลักษณะของหญิงมุสลิมที่ดีด้วย (มะรอนิง, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2554)

กลุ่มผู้หญิงมุสลิมโสดในการศึกษาครั้งนี้มองว่าชีวิตที่ยังเป็นโสดเหมือนช่วงเวลาการ “รอคอย” คู่ครองที่ถูกกำหนดไว้แล้ว เพราะทุกคนมีคู่ครองซึ่งพระเจ้าได้สร้างไว้แล้วให้อยู่ร่วมกัน เช่นที่หญิงสาวคนหนึ่งบอกว่า “ผู้รับบอกว่า ทุกคนมีคู่อยู่แล้ว ขึ้นอยู่กับว่าเราจะเจอตอนไหน อายุเท่าไร คนต้องมีคู่ จะช้าหรือเร็ว บางคนอาจแต่งงานไปแล้วหย่า แต่งแล้วหย่าก็ให้ปลงเสียว่ายังไม่ใช่คู่ครองที่กำหนดไว้” อย่างไรก็ตาม หากคู่ครองที่ถูกกำหนดไว้แล้วอาจนำความทุกข์และความยากลำบากมาสู่ชีวิต เช่นเมื่อแต่งงานแล้วอาจทำให้ผู้หญิงถูกกระทำความรุนแรงในครอบครัว พระเจ้ารู้ว่าสิ่งไม่ดีจะเกิดขึ้นจึงปิดโอกาสเพื่อปกป้องมิให้คนนั้นต้องเผชิญกับความทุกข์ ดังนั้นการอยู่เป็นโสดจะช่วยให้ปลอดภัยจากการถูกกระทำ สิ่งไม่ดีและความเดือดร้อนทั้งหลาย ซึ่งล้วนแต่อยู่ในความหยิ่งรู้ของพระเจ้าทั้งสิ้น

สำหรับผู้หญิงโสดหรือผู้หญิงที่ยังไม่แต่งงานเธอเห็นว่า คู่ครองไม่ใช่สิ่งที่จะต้องแสวงหาเพราะถึงเวลาเขาจะมาเจอกันเอง โดยที่การแต่งงานก็เป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะเร่งรัดให้เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม การเพิกขาคู่ครองโดยครอบครัวยังเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมุสลิมปัตตานี ผู้หญิงในกลุ่มที่ศึกษาส่วนใหญ่ล้วนมีประสบการณ์การถูกทาบตามจากญาติผู้ใหญ่ และพ่อสื่อแม่สื่อที่ต้องการหาคู่ครองที่เหมาะสมให้แก่บุตรหลานของตน ผู้หญิงมุสลิมส่วนใหญ่ไม่คัดค้านวิถีปฏิบัติเหล่านี้เพราะเกรงอาจเป็นการต่อต้านในสิ่งที่ถูกกำหนดไว้แล้ว แต่ละคนจะใช้เหตุผลที่ในการปฏิเสธและต่อรองการกระทำนี้แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นการอ้างถึงการศึกษ การประกอบอาชีพ กระทั่งความพร้อมทางด้านจิตใจที่ผูกอยู่กับความเชื่ออย่างแข็งขันว่าคุณคณนั้นเป็นคู่ครองที่ถูกกำหนดไว้แล้วอย่างแท้จริงหรือไม่

จากความเข้าใจและความเชื่อที่ผู้หญิงมุสลิมรับรู้ทำให้ผู้หญิงไม่ได้มองว่าชีวิตโสดเป็นบาป แต่หลายคนก็ยังต้องเผชิญกับความกดดันจากครอบครัวและสังคมต่างกันไป บางครอบครัวเห็นว่าชีวิตที่ไม่แต่งงานเป็นชีวิตที่ไม่สมบูรณ์ การมีชีวิตอยู่โดยที่ขาดประสบการณ์ในการใช้ชีวิตครอบครัวเป็นการกระทำที่ถอยห่างจากความเป็นมุสลิมที่ดี เป็นวิถีที่ไม่สอดคล้องกับศาสนาและส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของผู้หญิงมากด้วย ขณะที่บางครอบครัวเกรงการถูกตีฉันทินทาถึงความประพฤติของลูกสาวในเชิงลบ จนเป็นเหตุให้ไม่มีฝ่ายชายมาสู่ขอแต่งงาน รวมถึงความเป็นห่วงหญิงสาวหากต้องอยู่ตามลำพัง ชาติที่ฟุ้งและไม่มีลูกหลานดูแลในบั้นปลายชีวิต ซึ่งเหตุผลเหล่านี้ล้วนนำมาสู่การสนับสนุนให้หญิงสาวแต่งงานและมีครอบครัว

สังคมมุสลิมปัตตานีค่อยพัฒนาและเปลี่ยนแปลงนับแต่อดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน การเข้ามาของศาสนาอิสลามได้ผสมกลมกลืนกับความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งเริ่มเปลี่ยนแปลงใน

กลุ่มชนชั้นนำ ก่อนจะแพร่ขยายครอบคลุมถึงคนส่วนใหญ่ สังคมมุสลิมปัตตานีจึงแตกต่างไปจากสังคมมุสลิมในดินแดนกำเนิด ขณะที่ภายในสังคมกำลังอยู่ในกระแสการเผชิญหน้าระหว่าง “อิสลามสมัยใหม่” กับ “อิสลามพื้นถิ่น” ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อความคิด ความเชื่อ พฤติกรรม และการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนแตกต่างกันไป ขณะที่สังคมแห่งนี้ยังได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงทางระบบและโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น โดยมีเหตุการณ์ความไม่สงบช่วง 8 ปีที่ผ่านมาแทรกซ้อนเข้ามา ส่งผลให้ความเหลื่อมล้ำระหว่างคนจน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพและดำรงชีพในภาคเกษตรกรรม และคนรวยที่มีรายได้จากภาคนอกเกษตรกรรม ขยายช่องว่างมากขึ้น ความเหลื่อมล้ำนี้เห็นได้จากสัดส่วนของคนจนที่กระจายอยู่เป็นจำนวนมากกว่าคนกลุ่มอื่น หรือรายได้เฉลี่ยที่ต่ำกว่าเมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยของทั้งจังหวัดภาคใต้ ซึ่งอยู่ในภูมิภาคใกล้เคียงกัน รวมถึงอัตราว่างงานที่สูง และแนวโน้มการอพยพเข้าไปทำงานในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น มาเลเซียเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากผลการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น ย่อมไม่เพียงสร้างความสันตะเพื่อนเฉพาะบริบทสาธารณะเท่านั้น เช่นที่กิดเดนส์ (1992) ซึ่งให้เห็นว่า ผลกระทบนี้ยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับจิตวิทยา อารมณ์ความรู้สึก และปริมณฑลความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แต่การเปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นโอกาสหรือหลุมพรางของความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงเช่นไรในสังคมมุสลิมปัตตานี โดยเฉพาะการดำรงอยู่ของผู้หญิงมุสลิมโสดในสังคมแห่งนี้

บทที่ 5

ชีวิตและความรักของผู้หญิงมุสลิมโสด

บทนี้จะนำเสนอเรื่องราวชีวิต ความรัก และความสัมพันธ์ส่วนตัวใกล้ชิดของผู้หญิงมุสลิมโสด จำนวน 8 คน มีเนื้อหาและรายละเอียดของชีวิตที่สั้นยาวไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ความขำจดจำรายละเอียด ความสามารถในการถ่ายทอดและเล่าเรื่องของแต่ละคน โดยเฉพาะความไว้วางใจและความใกล้ชิดระหว่างผู้วิจัยกับหญิงสาวมุสลิมแต่ละคนด้วยการเปิดเผยถึงประสบการณ์ความรักและความสัมพันธ์ใกล้ชิดในสถานะที่ยังไม่ผ่านการแต่งงาน เป็นพฤติกรรมและการปฏิบัติตนที่ไม่ถูกต้องตามหลักศาสนา นับว่าอ่อนไหวในบริบทชุมชนและสังคมมุสลิม โดยเฉพาะบางเรื่องราวเป็น “ความลับ” ที่มีอาจเปิดเผยได้ เมื่อถูกนำเสนอในที่สาธารณะอาจทำให้เกิดความเสียหายแก่ทั้งตัวหญิงสาวเองและครอบครัวได้ ดังนั้นเพื่อแสดงความเคารพต่อหญิงสาวมุสลิม และความไว้วางใจที่ช่วยเปิดเผยข้อมูลทั้งหมด ในการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นการสัมภาษณ์ผู้หญิงมุสลิมโสดทั้งหมดจะปกปิดชื่อจริง แล้วแทนด้วยชื่อสมมุติ

วิถีชีวิตของมุสลิมเป็นหนึ่งเดียวกับวิถีแห่งศาสนาทำให้เรื่องราวและประสบการณ์เหล่านี้สะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างหลักการศาสนาเข้ากับชีวิตของผู้หญิง แต่ศาสนาเป็นเพียงการฝังรากลงในตัวตนผู้หญิงเช่นเดียวกับการประทับลงของเงื่อนไขชีวิตในมิติอื่นๆ และเป็นส่วนหนึ่งของบริบทแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ความจริง ทั้งนี้การให้ความสำคัญกับประสบการณ์ผู้หญิง หรือการที่ผู้หญิงเป็นศูนย์กลางการศึกษาทำให้ความจริงที่ผ่านการตีความตามประสบการณ์และความรู้ของตนเองอาจแตกต่างกันไป

ผู้หญิงมุสลิมกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดเป็นหญิงสาวที่ยังไม่แต่งงาน หรือ “หญิงมุสลิมโสด” อายุระหว่าง 18-35 ปี ได้รับการศึกษาขั้นต่ำระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 และขั้นสูงสุดระดับปริญญาโท ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพและมีรายได้อยู่ระหว่าง 10,000-25,000 บาท ยกเว้นเพียงคนเดียวที่เพิ่งเรียนจบและกำลังอยู่ระหว่างหางานช่วงที่ทำการศึกษา ภูมิหลังครอบครัวมีอาชีพทำประมง รับจ้างทั่วไป และค้าขาย ทุกคนได้รับการศึกษาสูงกว่าพ่อแม่และสมาชิกในครอบครัวคนอื่นๆ สามารถประกอบอาชีพที่มีรายได้ประจำ บางคนมีคนรักและกำลังจะแต่งงาน

หลายคนมีคนที่คบหากันอยู่ในช่วงที่ทำการศึกษารั้งนี้ แต่บางคนไม่เคยมีคนที่คบหาก่อนเลย ขณะที่บางคนเพิ่งผ่านประสบการณ์เล็กบ้างกับคนรัก

จากภูมิหลังชีวิตครอบครัวทำให้เห็นเงื่อนงำที่คล้ายคลึงกันซึ่งมีอิทธิพลต่อการมองโลก กำหนดความคิด และการกระทำของผู้หญิงได้แก่ การต้องเผชิญกับความยากจนเพราะขาดโอกาสและทางเลือกในการทำงาน ต้องพึ่งพาและอาศัยคนอื่นหรือธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา ทำให้เสมือนเป็นคนไร้อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองกลายเป็นแรงขับภายในของผู้หญิงหลายคน ดังจะเห็นถึงความมุ่งมั่นที่จะยกระดับฐานะตนเองและความเป็นอยู่ของครอบครัวให้ดีขึ้น ทุกคนแสวงหางานและประกอบอาชีพที่ได้รับค่าตอบแทนที่เป็นเงินเดือนประจำเพื่อจะเป็นหลักประกันความมั่นคงให้แก่ชีวิต นอกจากนี้การเรียนศาสนาตามจารีตดั้งเดิม และในระบบการศึกษาสมัยใหม่ ทำให้ผู้หญิงมุสลิมเหล่านี้ตระหนักถึงการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนอยู่ในหลักการและกรอบศาสนา มีการตรวจสอบและวิพากษ์พฤติกรรมทั้งของตนเองและคนอื่น รวมถึงความพยายามที่จะรักษาความถูกต้องของตนไว้ แสดงความหมายของการแบ่งแยกระหว่างความเป็น “มุสลิมที่ดี” และความเป็น “มุสลิมที่ไม่ดี” ขณะที่การอาศัยอยู่กับครอบครัวเดิมโดยไม่ออกมาอยู่เป็นอิสระแสดงถึงความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับครอบครัวและชุมชน

ผู้ศึกษาสรุปลักษณะสำคัญของผู้หญิงแต่ละคนในตารางที่ 3 เพื่อให้เห็นตัวตน ประสบการณ์ ความรัก และความสัมพันธ์ส่วนตัวใกล้ชิดของผู้หญิงทุกคน ก่อนจะเข้าสู่การนำเสนอเรื่องราวชีวิตของแต่ละคนโดยละเอียดต่อไป

ชื่อ	อายุ	อาชีพ	การศึกษา	การพักอาศัย	ความหมายของความรัก	ประสบการณ์ความรักและความสัมพันธ์ส่วนตัวใกล้ชิด
เราะ	30	ธุรการ โรงเรียน	ปริญญาตรี (บริหาร)	อยู่กับ ครอบครัว	เป็น “ความรู้สึก” (Sense) ที่บอก ว่า “คนนี้เป็นคู่ ของเรา”	-ไม่มีคนรัก -ไม่เคยมีความรัก เพราะคิดว่าตัวเอง จนและหน้าตาไม่ดี
มะ	25	ครูสอน ศาสนา อิสลาม	ปริญญาตรี (อิสลาม ศึกษา)	อยู่กับ ครอบครัว	ความรักเกิดขึ้น หลังแต่งงาน	-ไม่มีคนรัก -เคยแอบชอบเพื่อน ที่เรียนด้วยกัน

ฮานี	25	เจ้าหน้าที่ ธุรการ	ปริญญาตรี (อังกฤษ- ธุรกิจ)	อยู่กับ ครอบครัว	เป็นการ ช่วยเหลือ เกื้อกูล กัน	-มีคนรัก -ชอบคนหนึ่ง แต่ ต้องไปแต่งงานกับ อีกคนหนึ่ง
ยา	22	อยู่ระหว่าง หางาน	ปริญญาตรี (บริหาร)	อยู่กับ ครอบครัว	เป็นอุปสรรคใน ชีวิต ต้อง เจ็บปวดกับความ รักที่ครอบครัวไม่ ยอมรับ	-มีคนรัก -ครอบครัวก็ดกกัน ไม่ให้คบกัน
เต๊ะ	26	เจ้าหน้าที่ ห้องสมุด	ปริญญาตรี (ครุ-ศาสตร์)	อยู่กับ ครอบครัว	เป็นความเข้าใจ อยู่เคียงข้างไม่ว่า จะทุกข์หรือสุข	-มีคนรัก -กำลังจะแต่งงาน
บะ	28	ลูกจ้าง โรงงาน	ม.6	อยู่กับ ครอบครัว	การให้สิ่งดีๆ เป็นกำลังใจ	-มีคนรัก -กำลังจะแต่งงาน
เยาะ	27	บัณฑิต อาสา แรงงาน	ปริญญาตรี (เศรษฐ- ศาสตร์)	อยู่กับ ครอบครัว	เป็นความเข้าใจ และความเคารพ	-เคยมีคนรัก 2 คน แต่เลิกกันไปแล้ว
ก๊าะ	35	ข้าราชการ	ปริญญาโท (จิตวิทยา)	อยู่คน เดียว	เป็นการให้ที่ไม่ หวังผลตอบแทน	-เคยมีคนรัก -มีความรักกับชาย ต่างศาสนา

ตารางที่ 3: สรุปลักษณะสำคัญของกลุ่มผู้หญิงมุสลิมโสด จำนวน 8 คน

เรื่องของเราะ

เราะ (นามสมมุติ) หญิงสาวอายุ 29 ปี ปัจจุบันทำงานเป็นพนักงานของรัฐฝ่าย
ธุรการในโรงเรียนพื้นที่อำเภอหนองจิก อยู่ห่างจากบ้านเกือบสามสิบกิโลเมตร ได้รับเงินเดือนเก่า
พันกว่าบาท เราะเป็นลูกสาวของครอบครัวที่ตั้งรกรากอยู่ในหมู่บ้านชายทะเล พ่อแม่เป็นแรงงาน
รับจ้างรายวัน มีรายได้พอเลี้ยงปากเลี้ยงท้องให้พออิ่ม และมีชีวิตรอดไปในแต่ละวัน เราะเป็นลูก
สาวคนโต มีน้องอีก 3 คน เป็นหญิง 1 คน และเป็นชาย 2 คน เธอเป็นคนแรกของบ้านที่ได้เรียน

หนังสือตามระบบ เริ่มจากระดับประถมที่โรงเรียนในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นโรงเรียนสายสามัญแต่สอนวิทยาศาสตร์ด้วย จากนั้นไปเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนเดชะปัตตยานุกูล พอจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ก็ไปเรียนต่อสายอาชีพ โดยเลือกเรียนสาขาบริหารธุรกิจ จนจบ ปวช. จากนั้นจึงเรียนต่อระดับอุดมศึกษาที่ราชภัฏยะลา กระทั่งจบปริญญาตรี

เนื่องจากฐานะทางบ้านยากจน ลำพังรายได้ของพ่อแม่ไม่เพียงพอต่อการส่งเรียนหนังสือ ทางฝ่ายย่าและอาเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียนทั้งหมด เราะบอกว่า ย่าอยากให้เราเรียนหนังสือเพราะผิดหวังกับลูกๆ ของแก รวมทั้งพ่อของเราเองด้วยที่ไม่เรียนหนังสือ ในการเลือกเส้นทางการศึกษา แม่ของเราต้องการให้เราเรียนปอเนาะ หรือเรียนทางศาสนาเป็นหลัก แต่ย่าที่เป็นคนส่งเรียนให้ไปทางสายสามัญเพราะเชื่อว่าเรียนรู้โลกที่กว้างมากขึ้น โดยเฉพาะน่าจะหางานทำได้ง่ายกว่า

“ย่ากับอาเป็นคนส่งเสีย พ่อแม่ส่งเสียไม่ได้ ถ้าถามแม่อยากให้เราเรียนศาสนา แต่ย่ากับอาบอกให้ไปสายสามัญ เพราะจะได้รู้เรื่องอะไรกับเขาบ้าง เขากลัวว่า เรียนทางศาสนาจะหางานยาก หนูตามใจเขา เพราะเราไม่มีเงินจะเรียน ต้องเรียนตามคนให้เงิน ตัวหนูเองก็ไม่ได้ปักใจว่าจะเรียนอันไหน ชอบทางไหนมากกว่ากัน”

การตัดสินใจของย่าที่ส่งเรียนสายสามัญนี้ ยังมาจากประสบการณ์ที่ส่งเสียลูกชายไปเรียนปอเนาะ แต่เลิกไปกลางคันทั้งหมดเพราะไม่ตั้งใจ แล้วมีตัวอย่างของคนในหมู่บ้านที่เรียนไม่จบจำนวนมาก เราะบอก “ย่าฝังใจเลยไม่อยากให้เราเรียน” แต่ย่าขาดเชยความรู้ทางศาสนาให้แก่ครอบครัว ด้วยการหาโต๊ะครูมาสอนที่บ้าน ย่าบังคับให้ทุกคนเรียนเพราะอยากให้ทุกคนได้มีความรู้ศาสนา

“ที่บ้านไม่ค่อยได้เรียนศาสนา ไม่รู้เหมือนกันว่าเป็นเพราะบ้านย่ามีแต่ลูกผู้ชายหรือเปล่า แต่ก็ไม่น่าจะใช่เหตุผล ย่าเคยส่งไปเรียนศาสนาที่ปอเนาะแต่ไม่ตั้งใจ เลยไม่มีใครเรียนจบสักคน การเรียนศาสนาเป็นการเรียนตลอดชีวิต เรียนไม่มีวันจบสิ้น แต่เราได้เรียนน้อยกัน ตอนนี้มีโต๊ะครูมาสอน เขาถามอะไร เราไม่รู้ พอถามเรื่องนี้ตอบไม่ได้ ทั้งที่เป็นเรื่องต้องรู้แล้ว สิ่งที่เราไม่รู้เป็นเรื่องผิวเผิน แค่อำไป

ใช้ในชีวิตประจำวันได้ อย่างการละหมาด การกินข้าว หะดิษลิกซึ่ง
อะไรไม่รู้เรื่องหรือ ศาสนาเป็นเรื่องละเอียดอ่อน”

ตลอดชีวิตการศึกษา เธอมุ่งมั่นตั้งใจเล่าเรียนโดยไม่เคยมีประสบการณ์คบเพื่อน
ต่างเพศ แม้ว่าเพื่อนในกลุ่มมีมิตรระหว่างเรียนทุกคน เธอเป็นคนเดียวที่ไม่เคยมี “แฟน” เลย นั่นก็
เพราะเราจำสิ่งที่พ่อแม่เคยสอนตั้งแต่เด็กว่า “มีแฟนไม่ดี จะทำให้เสียคน” ไว้ขึ้นใจ อีกทั้งเธอ
ตระหนักว่า การที่ครอบครัวให้เธอเรียนหนังสือในสถาบันการศึกษาที่มีแต่ผู้ชายเป็นส่วนใหญ่
เพราะความไว้วางใจในความประพฤติในกรอบของเธอ โดยนอกจากเธอจะ “ไม่คิดมาก” ที่ตัวเอง
ไม่มีแฟนแล้ว เธอยังเป็นผู้ที่คอยตักเตือนเพื่อนๆ ให้ควบคุมความประพฤติ อย่างถล่มถลายจนเกิด
ความเสื่อมเสียชื่อเสียง โดยเฉพาะผิดหลักศาสนา

“เพราะแม่บอกว่า มีแฟนไม่ดี เป็นสิ่งที่ไม่ดี ทำให้เราเสียคน เราเชื่อมา
ตลอด พ่อแม่กล้าปล่อยให้ไปเรียนเทคนิคที่มีผู้ชายเรียนส่วนใหญ่ เขารู้
ว่าเรามีนิสัยและพฤติกรรมอย่างไร เพื่อนมีแฟนกันหมด เราก็อยู่อย่างไม่มี
แฟน เราไม่คิดมาก แต่จะไม่ชอบที่เพื่อนทำไม่ถูกต้อง เคยตำหนิเพื่อน
เรามีหน้าที่ตักเตือน เหมือนกับเขาจะถล่มไป จะขอร้องไม่ให้พาแฟนเข้า
มาในบ้าน เพราะดูไม่งาม แล้วถ้าจะไปห้องแฟน ก็อยู่ให้ห่าง อย่าไป
ใกล้ชิดกันมากเป็นสิ่งที่ไม่ดี”

มุมมองต่อการควบคุมพฤติกรรมทางเพศของเรา เธอเห็นว่า ไม่ใช่เฉพาะศาสนา
อิสลามที่ควบคุมเรื่องประเวณี ทุกศาสนาจะสอนเรื่องห้ามผิดประเวณี เธอเคยอ่านจากหนังสือว่า
ศาสนาห้ามการคบเพื่อนต่างเพศเชิงชู้สาว ไม่ให้มองผู้ชาย ไม่ให้คิดและจินตนาการเรื่องผู้ชาย
เพราะแค่คิดเท่ากับทำผิดประเวณีแล้ว

เราเรียนจบและได้ทำงานจนอายุ 29 ปี ก็ “อยู่อย่างไม่มีแฟน” มาเสมอต้นเสมอ
ปลาย เธอมักจะถูกล้อเลียนและถามไถ่ถึงสถานะที่ไร้คู่จากผู้ร่วมงานอยู่บ่อยครั้ง แต่เธอยังขบขัน
กับคำถามแทบทุกครั้ง เธอเห็นว่า ความโสดหรือสถานะที่ยังไม่ได้แต่งงาน ไม่ใช่ปัญหาของตัวเอง
เท่ากับที่เป็นปัญหาของคนรอบข้าง เพราะเธอไม่เคยมีคำถามถึงความโสดของตัวเอง แต่คนรอบ
ข้างมักจะเป็นฝ่ายตั้งคำถามเสียมากกว่า

“ถามกันบ่อยเมื่อไหร่จะแต่งงาน เขาว่าอายุขนาดนี้ไม่ถามหาแฟนแล้ว บอกไปว่าคงไม่มีแล้ว แต่ไม่สาบานว่าจะไม่มีไปตลอด เพราะเรื่องนี้ไม่ได้อยู่ที่เรา สักวันหนึ่ง “พรหมลิขิต” ให้เราไปเจอเนื้อคู่ อันนี้เป็นเรื่องอนาคต แต่ถ้าถามตอนนี้ เราไม่อยากมีคู่ แต่ถ้ามีคนเข้ามาจะเปิด จะตอบรับหรือไม่ตอบไม่ได้หรือ มันมี “เซนส์” คนนั้นใช่ คนนั้นโอเค”

แต่ด้วยวัยที่ล่วงเลยมานานแล้วและไม่มีความหวังที่จะมีคนรักเสียที ทางครอบครัวจึงเสนอให้จัดการดูตัว แม้ว่าจะไม่เห็นด้วยกับการ “ดูตัว” แต่เราเข้าใจถึงความห่วงใยและความวิตกกังวลของครอบครัว ประกอบกับข้อเสนอที่เราเห็นว่า “แฟร์ๆ” คือ “แค่ดูตัว ไม่ได้มาขอ ไม่ได้ออกเรือนเลย” เราจึงยินยอมเข้าสู่พิธีดูตัวที่นางสาวเป็นคนจัดแจงให้ เริ่มต้นที่ฝ่ายชายพร้อมกับญาติจะมาที่บ้าน เขาจะให้ผู้หญิงไปเสิร์ฟน้ำ เพื่อ “ดูตัว” แต่ทั้งสองฝ่ายจะยังไม่มีโอกาสพูดคุยอะไรกัน หากขั้นตอนนี้ผ่านไป แล้วผู้ใหญ่เห็นว่า น่าจะไปด้วยกันได้ และฝ่ายชายพึงพอใจ ต่อไปจะนัดทานข้าวร่วมโต๊ะเพื่อให้สองฝ่ายได้มีโอกาสคุยกัน เราเล่าถึงบรรยากาศที่เกิดขึ้นในการ “ดูตัว” ครั้งแรกในชีวิตว่า

“ตอนกินข้าว ไม่ค่อยได้พูด เขาถามคำ ก็ตอบคำ เขาถามกินนี่ไหม กินๆ เลยค่ะ (ท่าทางเนือยๆ) เขาอยู่มุมโน้น เราอยู่มุมนี้ มีน้ำ มีญาติร่วมโต๊ะ เพราะน้ำเป็นคนจัดการ น้ำเป็นคนจัดการ เหมือนแม่สื่อ ทีแรกไม่มีใครบอกว่า กินข้าวดูตัว แต่ในใจรู้สึกตะหงิดว่า น่าจะใช่ แล้วก็ไปตามที่เราคิดไว้เลย ชวนกินข้าวเราก็กิน มันก็ตื่นเต้นที่มีคนอื่นมามองเรา”

แต่การดูตัวครั้งนั้นจบลงที่เราไม่สนใจ เธอตอบปฏิเสธกับน้ำที่มาขอคำตอบในเวลาต่อมา ทั้งที่ฝ่ายชายมีคุณสมบัติที่เหมาะสมจะเป็นคู่ครองที่ดี และมีโอกาสจะได้พบปะพูดคุยกันบ้างตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมา

“ความรู้สึกบอกว่าไม่ใช่ ไม่รู้ทำไมความรู้สึกบอกว่าไม่เอา นอนเครียดหลายคืนมากเลย ก่อนที่น้ำจะมาเอาคำตอบ นั่งเครียด นอนเครียด ไม่เอาดีกว่า ถ้าเราจะแต่งงาน ไม่ใช่ต้องมานั่งเครียด เรา

อยากแต่งงาน เพราะเขาคือคู่ของเรา แต่เนื้อมานั่งเครียด เขาต้องไม่ใช่คู่
ของเราแล้ว คิดหนักว่าจะตอบผู้ใหญ่อย่างไรดีให้เขาพอใจ ”

สิ่งที่เราบอกแก่น้ำซึ่งเป็นแม่สื่อในครั้งนี่คือยังไม่พร้อมจะแต่งงาน เมื่อถูกถามว่า
ความพร้อมคืออะไร เราบอกไม่ถูก รู้แต่ในใจ น้ำไม่พอใจตัวเธออย่างมาก เพราะสุดส่าห์
แนะนำผู้ชายคนนี้ให้ น้ำหาว่าเธอแก่แล้วทำไมยังเลือกมากอีก คาดคั้นว่าเรามีแฟนอยู่แล้ว เรา
ยืนยันว่าเธอไม่มีมีแฟน แต่เธอไม่พร้อมทางใจมากกว่า ในความคิดของเรา การแต่งงานเป็นเรื่อง
ใหญ่และกำหนดชีวิตทั้งหมด ดังนั้นจึงไม่อยากตัดสินใจเพียงเพราะอายุมากแล้ว แต่ยืนยันถึง
ความสำคัญของความรู้สึกที่จะบ่งชี้ว่าคนนั้นเป็นคู่ครองหรือไม่

“ความพร้อม” ของเราย้ำถึงสิ่งที่อยู่ “ในใจ” เธอเชื่อว่า เมื่อถึงเวลา “ความรู้สึกจะ
บอก” อย่างที่เธอเรียกว่า “เซ็นส์” (Sense) ซึ่งในความคิดนี้ เราคิดว่า น่าจะเป็นความประสงค์
ของพระเจ้า ที่กำหนดคู่ครองไว้ให้ทุกคนแล้ว ถ้าเป็นทางความเชื่อของพุทธ เธอบอกเหมือนกับ
เรื่อง “พรหมลิขิต”

เมื่อคุยถึงเรื่องคนรักหรือ “ชายในฝัน” ของเรา เธอว่าต้องหน้าตาดี ซึ่งน่าจะเป็น
คุณสมบัติที่คนทั่วไปจะนึกถึงก่อน แต่เรื่อง “หน้าตาดี” ขึ้นอยู่กับบรรณนิยมทำให้แต่ละคนอาจจะมอง
ต่างกันไป อย่างที่เราว่า “คนหน้าตาดีในแบบเรา คนอื่นมาให้เห็นเขาอาจจะถามว่าแบบนี้เรียก
หน้าตาดีแล้วหรือ” แต่หากต้องตัดสินใจจะคบหากับใครอย่างจริงจัง คุณสมบัติเรื่องหน้าตาไม่
เพียงพอต้องพิจารณาเรื่องการกระทำประกอบด้วย

“พูดถึงหลักทั่วไป ก็ต้องชอบคนหน้าตาดีก่อน เห็นหน้าแล้วมันเตะตา
ปั๊บ ก็อยากจะคุยด้วยมั้ง แต่หน้าตาดีของเรา ก็อาจไม่เหมือนของคน
อื่นนะ เราว่าเขาหน้าตาดี แต่คนอื่นบอกไม่ดี มันต้องพูดเรื่องการพูด
การปฏิบัติอะไรๆ ด้วย ถึงจะบอกได้ว่าคนนี้โอเค”

การกระทำที่สำคัญมากของเราคือคนนั้นจะต้องเป็นคนที่มีความศรัทธา เธอเห็นว่า
ผู้ชายจะเป็นคนสอนและแนะนำการปฏิบัติตนเป็น “มุสลิมที่ดี” ให้แก่ภรรยาและครอบครัวได้ ยิ่ง
ตัวเองรู้สึกว่ามีปมด้อยที่เธอเรียนศาสนาน้อย มีความเข้าใจในระดับการใช้ชีวิตประจำวัน
ดังนั้นจึงหวังให้คู่ครองสามารถเป็น “ผู้นำ” ทางศาสนาซึ่งจะทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์มากขึ้น

การกระทำอีกอย่างหนึ่งคือ “การให้เกียรติ” กันและกัน เธอสะท้อนผ่านประสบการณ์ที่เพื่อนของเธอถูกสามีทำร้าย ด่าทอให้เสียหายต่อหน้าคนอื่น ซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่ให้เกียรติภรรยา และเป็นการกระทำความรุนแรงต่อผู้หญิง ดังนั้นหากขาด “การให้เกียรติ” กันแล้วเป็นเรื่องยากที่จะสามารถครองคู่และใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้

“ไม่ชอบการใช้ความรุนแรง ต่อให้โกรธขนาดไหน อย่ามาถึงเนื้อถึงตัว เพื่อนเล่าให้ฟัง โดนสามีทำร้ายร่างกาย ตาบวม ตัวเขียวช้ำ คิดดูว่าพ่อแม่ไม่เคยตี หรือพ่อแม่ตีให้รู้ว่าผิด คนอื่นจะมาตีมาต่อเราไม่ได้ เรารับรู้ข่าวสารความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงและเด็กในโทรทัศน์ ผู้ชายจะใช้ความรุนแรงไม่ได้ ผู้ชายต้องให้เกียรติ”

เราะมองว่าการเป็น “อาเนาะ ดางอ” หรือเป็น “ผู้หญิงโสด” มาจากปัจจัยส่วนตัวที่ตัวเธอเองเป็นคนหน้าตาไม่ดี “คิดว่าตัวเองดำ ไม่สวย น่าเกลียด ที่บ้านเขาจะเปรียบเทียบ บอกว่าคนไหนสวยหรือไม่สวย เขาเราเป็นมาตรฐาน ถ้าหน้าตาแบบเราหรือแย่กว่าเรา นี่ไม่สวย เราเป็นมาตรฐานของความไม่สวย อยู่ในโซนพวกหน้าตาไม่ดี” แล้วยังมีบุคลิกและนิสัยที่ไม่ดีอย่าง เป็นคนที่พูดไม่เก่ง หน้าบึ้ง ขาดศิลปะในการพูด บางครั้งพูดขวานผ่าซากทำลายน้ำใจอีกฝ่าย และยังเป็นคนที่พื้นฐานะยากจน ซึ่งเป็นอุปสรรคกีดขวางทางรักและความสัมพันธ์ดังที่เธอว่า “ต่อให้ผู้ชายถูกใจกันมากแค่ไหน พอเห็นสภาพครอบครัว เราคิดว่าคงไม่มีใครเอา”

กรณีของเราะที่รู้สึกว่าคุณเองไม่สวยและยากจนทำให้เห็นอุดมคติของความรักสัมพันธ์กับความสำนึกและการรับรู้ตนเอง ดังที่สะท้อนออกมาจากความชื่นชอบละครเรื่องที่แพร่ภาพอยู่ขณะนั้น เนื้อเรื่องมีอยู่ว่า นางเอกเป็นคนรับใช้ฐานะยากจน แล้วมีพระเอกซึ่งรูปหล่อและร่ำรวยมาตกหลุมรัก ตอนหลังมารู้ความจริงว่า นางเอกเป็นทาสของเศรษฐี เราะว่า “ชอบดูละครเพราะมันเป็นชีวิตที่เพ้อฝัน เราไม่มีจุดตรงนั้น ส่วนใหญ่ละครที่ดูจะเป็นพระเอกรวย นางเอกยากจน แต่ชีวิตจริงคงไม่มีหรอก เป็นไปได้ยังไงที่พระเอกรวยเป็นพันล้าน มาชอบนางเอกที่ยากจน” แม้เราะจะเห็นว่าเป็น “เรื่องน้ำเน่า” และ “เพ้อฝัน” แต่ละครเช่นนี้เหมือนนิยายโรมานซ์ตรงที่พาหญิงสาวหลุดพ้นชั่วคราวจากความจริงที่ไม่น่าอภิรมย์ในชีวิตตัวเอง ซึ่ง “ยากจน” ที่ไม่มี “พระเอกรวย” มารักได้

เราะบอกว่า เวลาที่เห็นใครเขามีคนรักและแต่งงานกันเป็นครอบครัว ทำให้เธอคิดเรื่องแต่งงาน และอยากจะมี “แฟน” เหมือนกับสาวๆ คนอื่นบ้าง แล้วก็หยุดคิดเมื่อนึกถึง “หน้าตา

“ไม่ดี” ของตนเอง บางครั้งมาจากคนรอบข้าง ซึ่งมักจะกระตุ้นให้กลัวว่า ถ้าไม่แต่งงาน แก่แล้วจะไม่มีคนคอยดูแล เมื่อไม่มีลูกหลานใครจะดูแลตอนแก่ ความคิดเธอหยุดลงที่ “เราจะอยู่ถึงแก่หรือเปล่า” และประเด็นที่สำคัญคือเราารู้สึกว่า การไม่แต่งงานก็ไม่ต้องผูกมัดกับใคร ต้องขออนุญาตใคร เพราะเธอรักชีวิตเป็นส่วนตัว ด้วยเงื่อนไขเหล่านี้ เธอจึงคิดว่าจะ “อยู่เป็นโสด” ต่อไป

“ไม่คิดว่าเป็นปัญหา เพราะโสดสบายดี อยู่คนเดียวมันสบายดี ยิ่งไปฟังความเห็นของเพื่อนที่แต่งงาน เขามาปรึกษาจนเราไม่อยากแต่งแล้ว ในเมื่อแต่งแล้วมีปัญหาเยอะ อยู่คนเดียวดีกว่า แค่คนเดียวก็มีปัญหา มีครอบครัว ยิ่งมีปัญหา”

ดังที่รับรู้มา ศาสนาอิสลามสนับสนุนการแต่งงานและชีวิตครอบครัว ทำให้การครองโสดเป็นพฤติกรรมที่เห็นแก่ตัว และเสี่ยงต่อการทำบาป เพราะขาดกลไกเช่นสถาบันครอบครัวในการควบคุมความต้องการและความปรารถนาตามธรรมชาติ เราเกรงกลัวต่อบาปนี้ และได้รับคำตอบที่ช่วยคลี่คลายความวิตกกังวลว่า “ในเมื่อไม่มีคนมาขอ เราจะไปกับใคร แล้วจะบาปได้อย่างไร” แม้ว่า จะเรามีคนมาขอแล้ว เธออ้างตามหลักศาสนาที่ตนพอมีความรู้นั้น อธิบายว่า ฝ่ายหญิงสามารถปฏิเสธได้ 3 ครั้ง จนครั้งที่ 4 จะต้องแต่งงาน ดังนั้นเธอจึงยังมีโอกาสที่จะปฏิเสธได้ จนกว่า “ความพร้อม” ที่เธอนิยามไว้นั้น จะเกิดขึ้น

“เราก็กลัวบาปเหมือนกัน แต่ในเมื่อยังไม่ถูกใจ เคยถามคนที่รู้ศาสนา ถ้าในกรณีไม่มีคนมาขอ แล้วเรายังครองโสด เราจะบาปไหม จะเป็นศัตรูกับแนวทางพระเจ้าไหม เขาบอกว่า “ในเมื่อไม่มีคนมาขอ เราจะไปกับใคร” แล้วถ้ามีคนมาขอ ศาสนาให้โอกาสเราเลือก เขามาขอ 3 ครั้ง พอคนที่ 4 มากก็ต้องแต่งแล้ว ก็ไม่รู้ว่าจริงๆ ใช่หรือไม่ แต่เราเพิ่งคนแรก เพิ่งครั้งเดียว”

เรื่องของมะ

มะเป็นหญิงสาวในหมู่บ้านประมงแถบอ่าวปัตตานี ครั้งแรกที่คุยกัน แม่และพ่อของหญิงสาวเข้ามานั่งร่วมวงด้วย ทั้งสองคนพูดภาษามลายู และฟังภาษาไทยกลางที่ใช้ในการพูดคุยไม่เข้าใจมากนัก หากมีประเด็นใดน่าสนใจ เกี่ยวข้องกับทั้งสองคน เช่น กังวลเรื่องลูกสาวยัง

ไม่แต่งงานหรือไม่ มะจะช่วยแปลให้พ่อแม่เข้าใจด้วย ซึ่งแกจะยิ้มและหัวเราะเป็น จนครั้งที่สองที่คุยกัน ผู้วิจัยจึงคุยถึงเรื่องราวที่เป็นส่วนตัวมากขึ้น เช่น เรื่องความรัก ความสัมพันธ์ และคนรัก

บุคลิกของมะเป็นหญิงสาวที่เรียบร้อย พูดเสียงเบา แต่น้ำเสียงชัดเจน เธอตอบคำถามแต่ละคำถามไม่ยาวมาก ผู้ศึกษาต้องขอให้ช่วยขยายความ อธิบายเพิ่มเติม และยกตัวอย่างเพื่อค่อยปะติดปะต่อเรียงเรียงทำความเข้าใจให้ถูกต้องตรงกัน รวมถึงการขอเบอร์โทรศัพท์และชื่อทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์สำหรับการติดต่อกันในภายหลัง ปัจจุบันมะเป็นครูสอนศาสนาอิสลามประจำในโรงเรียนระดับตำบลแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านของเธอ แต่ละวันเธอจะขับมอเตอร์ไซค์ไปทำงาน และกลับบ้านในตอนเย็น

ครอบครัวของมะที่ประกอบด้วยพ่อแม่ มีพี่น้องรวม 4 คน เป็นชาย 2 คน และหญิง 2 คน ตัวเธอเป็นลูกคนที่สอง อาชีพของครอบครัวคือการทำข้าวเกรียบส่งขาย เช่นเดียวกับอีกหลายครอบครัวในหมู่บ้านแห่งนี้ แต่ครอบครัวของมะแตกต่างไปจากหลายครอบครัวตรงที่การสนับสนุนให้ลูกทุกคนเรียน เพราะเชื่อว่า การศึกษาจะเป็นหลักประกันความมั่นคงในอนาคต แต่คนทั่วไปไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษา เพราะการประกอบอาชีพหลักอย่างการทำประมง ซึ่งแทบไม่ต้องใช้ความรู้ในระบบการศึกษาเลย จึงไม่เห็นประโยชน์ของการเรียนหนังสือ

“คนที่ไม่เรียนเพราะไม่มีประกายจะศึกษา บางคนคิดว่าทำงานหาเงินไม่
ต้องเรียน แต่เราอยากมีอนาคต แม่สนับสนุนให้เราเรียน เราก็อยาก
เรียนด้วย สุดท้ายมันเป็นอนาคตของเรา ความรู้ของเรา”

ชีวิตของเด็กมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้คล้ายคลึงกันที่ทุกคนจะเรียนศาสนา ตั้งแต่เด็ก ทุกคนจะเรียนหนังสือในระบบการศึกษาปกติ ส่วนตอนเย็นจะไปเรียนอัลกุรอานกับโต๊ะอิหม่าม หรือผู้รู้ ช่างเสาร์-อาทิตย์จะไปเรียนตาดีกา ชีวิตการศึกษาของมะเริ่มต้นแบบเดียวกับมุสลิมทุกคน และเธอมุ่งมั่นที่จะเลือกเรียนด้านศาสนาจนจบระดับอุดมศึกษา เธอเรียนจบระดับมัธยมศึกษาจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา และสอบเข้าเรียนต่อระดับอุดมศึกษาที่มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา สาขาหลักการศึกษาอิสลาม

เส้นทางการศึกษาของมะได้รับการแผ้วทางจากครอบครัว พ่อแม่ของมะเคยอาศัยอยู่เมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ก่อนจะกลับมาตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้านชายทะเล จังหวัดปัตตานี ด้วยพื้นฐานครอบครัวที่ศาสนาเป็นวิถีชีวิต การหล่อหลอม ชัดเกล้าทางสังคม เป็นปัจจัยสำคัญต่อการกำหนดเส้นทางชีวิตชัดเจนของมะ แม้ในพื้นที่จังหวัดปัตตานีเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยสงขล-

นครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี หรือ มอ.ปัตตานีซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐที่มีนักเรียนในพื้นที่ต้องการเข้าไปเรียนเป็นจำนวนมาก แต่กลับไม่เป็นที่สนใจของมะ เพราะเธอมุ่งมั่นจะเรียนด้านศาสนา เพื่อยกระดับความรู้ให้แตกฉาน เข้าใจลึกซึ้ง สามารถนำไปปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้อง และถ่ายทอดแก่เยาวชนมุสลิมต่อไปได้ “เราเรียนเน้นทางศาสนา แต่สาขาที่ มอ. เปิดสอบไม่ตรงกับที่เรียนมา เลยเลือกเรียนที่มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา ได้อาศัยความรู้ที่เรียนมาสอบเข้าเรียน” สำหรับการเรียนที่มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษาด้านอิสลามแห่งแรกของประเทศ จัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นการสร้างบัณฑิตที่มีความรู้ทางศาสนา ได้แก่กฎหมายอิสลาม และหลักการอิสลาม

มะเรียนจบเป็นบัณฑิตหลักการอิสลาม แล้วสอบแข่งขันได้รับการบรรจุเป็นครูสอนศาสนาให้แก่เด็กในโรงเรียนใกล้บ้าน ซึ่งปัจจุบันทำงานมาแล้วสองปีกว่า สภาพการสอนหนังสือในห้องเรียนที่มีเด็กจำนวน 40-50 คน ต้องใช้พลังงานมากแต่ละวัน เพราะต้องควบคุมเด็กที่ค่อนข้างดี๊ ชน ชอบเล่นและคุยกันเสียงดัง ทำให้มะเหนื่อยและท้อ อยากจะเปลี่ยนมาทำงานนึ่งเก้าอี้ไม่ต้องสอนหนังสือ แล้วก็ย้ายมาทำงานที่โรงเรียนในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามมะยังรักการเป็นครูเพราะเป็นคนถ่ายทอดความรู้แก่ผู้ที่ยังไม่ความรู้ โดยเฉพาะความรู้ทางศาสนาที่จำเป็นแก่มุสลิมอย่างยิ่ง

สำหรับรายได้จากการทำงานเดือนๆ ละ 8,940 บาท มะหักส่วนที่จะใช้จ่ายเท่าที่จำเป็นแต่ละเดือน เงินที่เหลือให้แก่ครอบครัว มะสามารถช่วยซื้อที่ดินจำนวน 100,000 บาท และสมทบซื้อรถยนต์อีก 150,000 บาท รวมถึงค่าใช้จ่ายอื่นๆ นับเป็นความภูมิใจที่เธอได้ช่วยเหลือและดูแลครอบครัว

งานอดิเรกของมะจะใช้เวลาไปกับการอ่านหนังสือที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเช่นหนังสือเส้นทางสายใหม่ เป็นหนังสือที่เล่าประสบการณ์ของมุสลิมะฮ์คนหนึ่งที่ได้รับอิสลาม และด้วยกำลังใจของคัมภีร์อัล-กุรอาน แต่ก็ยังฟังเพลงและดูหนัง หนึ่งในที่เธอประทับใจคือเรื่องอายัตอายัต จินตา (Ayat Ayat Cinta)¹ เพราะเนื้อหาของเรื่องที่น่าเอกเป็นคนดี ยอมให้สามีมีภรรยาอีกคน เพื่อจะรักษาชีวิตของผู้หญิงคนนั้นไว้ แต่ในชีวิตจริง หากต้องประสบเหตุการณ์เช่นนี้ เธอว่าจะขอหย่ากับสามี ไปใช้ชีวิตต่างคนต่างอยู่ เพราะเธอไม่อาจทนกับความรู้สึกที่สามีมีคนอื่นนอกจากเธอได้ “เหมือนผู้หญิงส่วนมาก อยากจะเป็นคนรักเพียงคนเดียว อยู่กับคนที่เรารักคนเดียวเท่านั้น”

¹ หนังสือชื่อ 'Ayat Ayat Cinta' แปลเป็นไทยได้ว่า "กาพย์แห่งรัก" เข้าฉายในอินโดนีเซียเมื่อกลางปี 2551 เป็นผลงานการกำกับของ ฮานุง บรามันตโย (Hanung Bramantyo) นำเสนอเนื้อหาสื่อถึง "วิถีรักของมุสลิม" ที่มีรักที่แท้จริงคือ "ความรักในพระเจ้า"

วัยเรียนของมะดำเนินไปภายใต้กฎระเบียบของสถานศึกษา ตั้งแต่เรียนมัธยมจนถึงเรียนปริญญาตรี มะไปอยู่หอพักที่ทางโรงเรียน และมหาวิทยาลัยจัดให้ จะกลับบ้านเดือนละครั้ง ช่วงเสาร์อาทิตย์ เธอชอบอยู่ที่หอพักเพราะเพื่อนที่เรียนด้วยกันจะอยู่พักเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเพื่อนหลายคนเป็นคนที่อื่นเข้ามาเพื่อเรียนศาสนาในสถาบันแห่งนี้เหมือนกัน ยิ่งเรียนในระดับสูงขึ้นไปก็ยิ่งกลับบ้านห่างขึ้น เพราะต้องทำกิจกรรม รายงาน และอ่านหนังสือ

“ที่โรงเรียนเป็นผู้หญิงแล้ว ค่อนข้างเคร่งครัด อยู่ในโรงเรียนไม่ค่อยได้ออกไปไหน เราได้รับเลือกเป็นสภานักเรียนด้วยก็ต้องเป็นอย่างที่พี่พอเรียนมหาวิทยาลัยมีเรียนกับผู้ชายแต่ก็ไม่ได้เรียนปนกันแบบมหาวิทยาลัย รัฐ จะแยกเรียนกันเป็นสัดส่วน จัดพื้นที่แยกชายหญิงชัดเจน ถือเป็นกาให้เกียรติกันและกัน แต่ทุกคนจะรู้ว่าควรจะทำปฏิบัติตัวอย่างไรมีขอบ เขตอย่างไร หรือมีข้อห้ามที่ไม่ควรทำอะไรบ้าง”

เนื่องจากสถานศึกษาทางศาสนาค่อนข้างเข้มงวดเรื่องพฤติกรรม โดยเฉพาะเรื่องเพศ เพื่อจำกัดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย และเงื่อนไขที่อาจนำไปสู่การกระทำผิดประเวณี จะเห็นการแบ่งพื้นที่ระหว่างหญิงชายชัดเจน จากประสบการณ์ของมะเธอเรียนระดับมัธยมในโรงเรียนประจำที่เป็นหญิงล้วน ซึ่งห้ามผู้ชายเข้าในพื้นที่ผู้หญิงอย่างเด็ดขาด เมื่อเข้าสู่มหาวิทยาลัยก็เรียนแยกหญิงชาย ยกเว้นบางรายวิชาที่จำเป็นต้องเรียนร่วมก็จะแบ่งพื้นที่หญิงชายไม่ให้ปะปนกัน

จากโรงเรียนที่อยู่กับเพื่อนหญิงล้วน ต่อมาเมื่อเข้าสู่รั้วมหาวิทยาลัย ซึ่งได้เรียนร่วม ทำกิจกรรม และพบปะกันกับเพื่อนต่างเพศมากขึ้นจากเดิม มะเล่าว่า เธอเคยชอบเพื่อนพี่นักศึกษาชาย ซึ่งเธอเรียกความรู้สึกนี้ว่า “ปลื้ม” แต่เป็นเรื่องที่เปิดเผยเฉพาะกับเพื่อนในกลุ่มที่สนิทกัน เมื่อเจอเพื่อนคนนี้ มะรู้สึกตื่นเต้นดีใจเหมือนเห็นขวัญใจ เธอว่า “มีความสุขไปอีกแบบ เหมือนที่เราชอบใครสักคน” สำหรับรุ่นพี่เป็นความรู้สึกเหมือนชอบดารานักแสดง มีความรู้สึกที่ต่างออกไปที่พัฒนาขึ้นจากการสนิทสนมและใกล้ชิดกับเพื่อนผู้ชายคนหนึ่ง เป็นคนที่เธอเล่าเมื่อถามถึงประสบการณ์ความรัก มะเล่าว่า

“เคยมีคนหนึ่งที่เรชอบตอนเรียนมหาวิทยาลัย จริงๆ ก็เป็นเพื่อนกันมาก่อน เขาเป็นคนที่สามารถปรึกษาได้ทุกอย่าง คู่กันได้ทุกอย่าง ทำให้เรารู้สึกดี และไว้ใจเขาในระดับหนึ่ง แต่ไม่รู้ว่าเขาจะรู้สึกเหมือนกับ

เราหรือเปล่า ตอนนี้ไม่ได้คุยกันแล้ว ถือเป็นประสบการณ์ที่มีความสุข
รู้สึกดีที่มีคนคอยให้คำปรึกษา”

ความรักของมะที่มีเฉพาะความใกล้ชิดสนิทสนม เป็นเพื่อนที่คอยให้คำปรึกษา
หรือ โดยปราศจากความรู้สึกเสแสร้งและการผูกมัด เมื่อต่างฝ่ายต่างเรียนจบ แยกย้ายกันไป
ทำงาน ขาดการติดต่อและพัฒนาความสัมพันธ์ให้ลึกซึ้งเข้มข้นมากขึ้น หากมองผ่านทฤษฎีความ
รัก ความรักในแบบนี้อยู่ในระดับรักใคร่ชอบพอ ซึ่งนอกจากไม่มีความเสแสร้ง และการสร้างพันธะ
สัญญา ยังแสดงถึงความสอดคล้องกับสิ่งที่มะบอกว่า “ความรักของอิสลามมีขีดจำกัด ไม่ใช่เราจะ
จะรักใคร่ก็ไปรัก เรามองผู้ชายไม่ได้ แค่มองก็ผิดแล้ว เพราะมันจะนำไปสู่การผิดประเวณี” ดังนั้น
เพื่อป้องกันและปิดหนทางทั้งหมดที่จะนำไปสู่การผิดประเวณี ความรักที่เป็นไปได้จึง
เกิดขึ้นได้เพียงความรักใคร่ชอบพอ

ตัวตนของผู้เรียนศาสนา และดำเนินชีวิตตามครรลองของอิสลามอย่างเคร่งครัดได้
ถูกกำหนดมุมมองและความสัมพันธ์ที่ถูกต้องเหมาะสมไว้แล้ว มะคิดว่าศาสนาไม่ได้ห้ามหรือ
“โหดร้าย” กับความรัก เพียงแต่ความรักต้องอยู่ในเกณฑ์ “อิสลามไม่ได้โหดอะไรกับความรัก ถ้าอยู่
ในเกณฑ์แล้วทำอะไรก็ดี แต่ถ้าไม่ควบคุมอารมณ์ ซึ่งเป็นสิ่งผิด แล้วไปในสิ่งผิดต่อๆ ไป ก็ไม่ดี”
สำหรับมะแล้วการกำหนดแนวทางปฏิบัติเรื่องเพศไว้ มิได้เป็นข้อจำกัดต่อความรักและ
ความสัมพันธ์หญิงชาย แต่กลับทำให้การดำเนินชีวิตง่ายขึ้น เพราะเหมือนชีวิตได้รับการวาง
แนวทางและวิธีการที่ถูกต้องเหมาะสม เมื่อเดินไปตามทางย่อมจะพบกับสิ่งที่ดี “ความรักต้อง
เกิดขึ้นภายใต้กฎระเบียบของศาสนา ไม่ใช่จะไปทำผิดประเวณี ชอบกันต้องแต่งงานกัน เขาจะ
ได้รับความสุข”

นอกจากนี้สิ่งที่ถูกกำหนดไว้แล้ว ยังรวมถึง “คู่ครอง” หรือ “คนรัก” ด้วย มุมมองที่
มีต่อความรักและคนรัก นั่นคือ “ความรักจะมาถึงเอง” และ “เนื้อคู่จะต้องมาหาในวันหนึ่ง” ดังนั้น
การแสวงหาอันจึงเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม ผู้หญิงควรเป็นฝ่ายรอให้ผู้ชายรัก หากผู้ชายรักชอบผู้หญิง
จริงจังแล้ว เขาจะเป็นฝ่ายแสดงความรู้สึก และปฏิบัติให้ถูกต้องคือ การหมั้นหมายและแต่งงานกัน

“เราชอบได้ แต่ไม่สามารถบอกความรู้สึกของตัวเอง เราอยู่เฉย รอให้เขา
เป็นฝ่ายเข้ามาเอง มันไม่เหมาะที่ผู้หญิงจะไปแสดงความรู้สึก ไปบอกว่า
ชอบผู้ชายเอง ศาสนาไม่ได้ห้ามการบอกรัก แต่เราละอายใจที่ต้องบอก
รัก”

ความรักกับการแต่งงานเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กัน แต่มะให้ความสำคัญกับความรักหลังแต่งงาน มิใช่แต่งงานเพราะความรักเช่นหนุ่มสาวร่วมสมัย สำหรับเธอแล้ว ความรักที่แท้จริงเกิดขึ้นหลังแต่งงานที่คนสองคนจะได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง สามารถพัฒนาอารมณ์และความรู้สึกที่ดีขึ้น การคลุมถุงชนที่พ่อแม่จะเป็นผู้เลือกคู่ครองให้แก่เธอจึงไม่ใช่การบังคับ แต่เป็นโอกาสที่เธอจะพบรักแท้ เธอจะไม่คัดค้านและขัดข้องดังที่เธอว่า

“ไม่ขัดข้องถ้าพ่อแม่จะหาคู่ครองให้ เราไม่ต้องเรียนรู้อะไรก่อนจะแต่งงานก็ได้ มาเรียนรู้ตอนแต่งงานไปแล้ว ชีวิตจะมีความสุขกว่า ความรักก่อนแต่งงานไมโรแมนติกเท่าความรักหลังแต่งงาน เป็นความรักที่ทำให้คนสองคนอยู่กันอย่างเปิดเผย สามารถแสดงความรู้สึก และความเป็นเจ้าของโดยไม่ต้องหลบสายตาผู้อื่น พวกที่เรียนรู้กันมาก่อน เคยเป็นแฟนกันค่อยมาแต่งงาน มีปัญหาเล็กกันเยอะ นี่ไม่ต้องรู้จักกันแล้วมาอยู่ด้วย ก็เรียนรู้ไป มันท่าจะมีความสุขมากกว่า”

ความรักของมะเน้นย้ำถึงความคิด พฤติกรรม และการกระทำด้วยความถูกต้องตามหลักศาสนา คนรักจะอยู่กันอย่างเปิดเผย ไม่ต้องหลบสายตาใคร เธอยืนยันว่า “คนดีจะเจอกับคนดี” ดังนั้น เมื่อเธอดำรงตนอยู่ในกรอบและกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง ครอบครัวจะเลือกคู่ครองที่ดีให้แก่เธอได้ นับว่าเป็นสิ่งที่ได้รับการตอบแทนที่ดี ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ยกเว้นการครองคู่ที่ไม่เป็นัวเดี่ยวเมียเดียว ถึงแม้อิสลามจะอนุญาตให้ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคน แต่จิตใจที่ไม่ยอมรับและอนุญาตได้ มะยินดีที่จะหย่าขาดกับสามี

เรื่องของฮานี

ฮานี (นามสมมุติ) เพิ่งอายุ 25 ปี บุคลิกท่าทางค่อนข้างห้าว พุดเสียงดัง และเสียงร่าเร็ว ตอนสัมภาษณ์ครั้งแรก เธอยังไม่ได้แต่งงาน อีกไม่ถึงปีหลังจากนั้น เธอแต่งงานไปกับชายหนุ่มในจังหวัดยะลา เพื่อเลี้ยงชายอีกคนหนึ่งที่พยายามจะมาสู่ขอเธอกับแม่ที่บ้าน เรื่องราวของฮานีจึงแบ่งเป็นสองช่วง ช่วงแรกก่อนที่เธอจะแต่งงาน และเรื่องราวหลังจากการแต่งงาน

ฮานีเป็นหญิงสาวจากครอบครัวฐานะยากจน ทางบ้านมีรายได้จากขายข้าวเกรียบปลา พ่อแม่มีลูก 6 คน ฮานีเป็นลูกคนที่ 4 มีพี่สาว 3 คน เธอเรียนจบระดับปริญญาตรีด้านบริหารธุรกิจ ที่ราชภัฏยะลา เป็นคนแรกและคนเดียวของครอบครัวที่เรียนจบระดับอุดมศึกษา เมื่อ

ได้เรียนหนังสือแล้ว ฮานีจึง “เรียนๆ อย่างเดียว” ไม่ได้สนใจเรื่องนอกห้องเรียน เมื่อมีโอกาสได้เรียนแล้วจึงอยากจะเรียนให้เต็มที่ อย่างที่เธอบอกว่า “ไม่คิดเลยที่จะคบใครตอนเรียนเพื่อจะแต่งงาน อยากเรียนให้จบ ทำงานก่อน เพราะถ้าเกิดแต่งงานไปแล้วจะช่วยที่บ้านยาก ค่อยคิดเรื่องแต่งงานทีหลัง”

เนื่องจากพี่สาวไม่ได้เรียนหนังสือ จึงแต่งงานกันไปหมดแล้ว เมื่อฮานีเรียนจบและทำงานเป็นลูกจ้างในองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมีเงินเดือนและรายได้ประจำช่วยเหลือครอบครัว แม่ของฮานีเริ่มคิดมากถึงการแต่งงานของฮานี คนในหมู่บ้านส่งเสริมและสนับสนุนให้คนแต่งงาน โดยเฉพาะผู้หญิง ยิ่งอายุมากขึ้นจะยิ่งจะไม่ได้แต่งงาน เพราะไม่เป็นที่ต้องการของผู้ชาย ฮานีบอกว่า “พออายุเลย 25 ปีแล้ว ไม่ค่อยมีใครได้แต่งงานแล้ว คนที่เป็นแม่สื่อ แบบจับแต่งงานกันเลย ยังไม่ค่อยอยากจะรับหาคู่ให้ เพราะหาคู่ยาก”

แม้จะอายุเข้าเกณฑ์หาคู่ยาก แต่ฮานียังไม่ได้วิตกกังวล เพราะเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกันเหลืออีกหลายคนที่ยังไม่ได้แต่งงาน ส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นที่มีโอกาสเรียนหนังสือ เช่นเดียวกับฮานี ตอนที่ฮานีอายุน้อยกว่านี้ มีแม่สื่อมากคุยกับยาย อยากจะให้ฮานีแต่งงานกับหลานชายของเขา การคุยตกลงกันระหว่างผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายเพื่อแต่งงานให้กับบุตรหลานของตนเอง หรือ “การคลุมถุงชน” เป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติต่อกันมา พี่สาวทุกคนล้วนแต่งงานไปกับผู้ชายที่ครอบครัวเลือกให้ แต่ขณะนั้นฮานียังเรียนหนังสือ ช่วยให้เธอรอดไม่ต้องแต่งงานตามใจครอบครัวกับปัญหาของทางฝ่ายชายเองด้วย

“ตอนสมัยเรียนมีแม่สื่อมา เขาอยากให้เราแต่งงานกับคนสงขลา แต่ว่าเราไม่เอา เราเรียนหนังสืออยู่ ทางโน้นเขาจะไม่ยอม เพราะมาดูตัวแล้วต้องแต่งงานให้ได้ จะรอเราเรียนจบ อยู่ๆ แฟนของผู้ชายคนนั้นมา บอกว่า ท้องกับผู้ชายคนที่จะให้เราแต่งงานด้วย มารู้ทีหลังว่าพ่อผู้ชายไม่ยอมได้ ลูกสะใภ้คนนี้เพราะเป็นคนไทยพุทธ เลยอยากให้แต่งงานกับเรา โชคดีไปที่ไม่ต้องแต่งงานกับเขา เพราะเขาไปทำผู้หญิงท้อง”

ยายของฮานีเป็นคนที่มื่ออิทธิพลและมีอำนาจในบ้าน ยายเป็นคนตัดสินใจในทุกเรื่องแก่ทุกคน โดยเฉพาะเรื่องแต่งงาน เช่น การให้พี่สาวสองคนที่ไม่ได้เรียนหนังสือแต่งงานตามผู้ใหญ่ตกลงกัน ทุกคนจะเกรงใจและกลัว ไม่กล้าขัดคำสั่งของยาย ฮานีเล่าว่า ยายได้หมั้นหมายเธอกับลูกพี่ลูกน้องตั้งแต่ฮานีเรียนชั้น ม.2 เธอเล่าว่า รู้จักและสนิทกับชายคนนี้เหมือนพี่ชาย

เพราะเคยเล่นด้วยกันมาตั้งแต่เด็ก ฮานี้ไม่มีจินตนาการถึงเรื่องแต่งงานและสร้างครอบครัวร่วมกับเขาเลย ยิ่งไปกว่านั้น ด้วยความใกล้ชิดทางเครือญาติ เธอเกรงว่า จะเกิดปัญหาและความผิดปกติดังนั้นเธอจึงพยายามออกห่าง ไม่ติดต่อสื่อสารใดๆ และปฏิเสธทุกครั้งที่จะมีใครพูดถึงการหมั้นหมายและการแต่งงาน ตอนนั้นเหลือเพียงรอแค่ฮานี้เรียนจบ ทุกอย่างจะดำเนินไปตามความประสงค์ของยาย แต่เมื่อยายของฮานี้เสียชีวิตก่อนที่ฮานี้จะเรียนจบมหาวิทยาลัย โครงการทั้งหมดจึงยุติลง

“เราปฏิเสธคนแก่ไม่ได้ เราก็รักเขา (ยาย-ผู้ศึกษา) เขาก็รักเรา ฮานี้คิดว่าการยอมตามพ่อแม่เป็นสิ่งที่ดีที่สุด แต่เราพยายามดีกับพ่อแม่จนวาระสุดท้าย พ่อแม่ให้สิ่งดี แต่เรารับไม่ได้ แม่ก็ต้องฟังเราด้วยเหมือนกัน ซึ่งแม่จะฟัง ส่วนยายจะบังคับ พอคลาดกันไปแล้ว ก็คงไม่ใช่เนื้อคู่กัน”

“แม่บอกว่า ยายอยากให้แต่งงานกับพี่ชายของเพื่อน เราไม่เอา ไม่ยอมเลย แต่เกรงใจยาย เรายังไม่บอกไปตรงๆ กับยาย แต่เลี้ยงไม่คุยกับเขา ทำตัวห่างเหิน ทำให้รู้ว่า เราไม่ชอบ แม่เขาไม่ได้บังคับเรา อยู่ที่ยายคนเดียว ถ้ายายมีชีวิตอยู่ ก็ไม่รู้เหมือนกันจะเป็นอย่างไร ตอนนี้อาจแต่งงานไปแล้วก็ได้นะ”

ฮานี้รู้สึกสงสารพ่อแม่ที่ต้องคอยห่วงใยและวิตกกังวลกับการไร้คู่ครองของเธอ แม่พูดเรื่องนี้บ่อยมาก “แม่จะไม่สบายใจ พยายามถามตลอดว่าฮานี้มีแฟนหรือยัง พูดบ่อย พูดตลอดเกือบทุกวัน” แม้โดยทั่วไปมุสลิมเชื่อว่า ชีวิตที่ไม่แต่งงานเป็นชีวิตที่ไม่สมบูรณ์ ทุกคนจะต้องแต่งงานเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ แต่อีกเหตุผลที่ถูกหยิบยกขึ้นมาถึงความจำเป็นของการแต่งงานคือ หากไม่มีครอบครัว เมื่อแก่ตัวลงจะไม่มีใครดูแล

“เป็นโสดอย่างนี้ก็รู้สึกอายนิดๆ เพราะเพื่อนแต่งงานไปหมดแล้ว แต่จริงจะสงสารพ่อแม่มากกว่า เขารู้สึกชีวิตไม่สมบูรณ์ สุดท้ายต้องแต่งให้ได้ แม่บอกแก่แล้วใครจะมาดูแล พ่อแม่อยู่ได้ไม่นาน ลูกต้องแต่งงาน อยู่ไปแบบนี้แม่เป็นห่วง เมื่อเธอแต่งงานแล้ว เธอจะได้ดูแลน้องๆ แม่จะได้

สบายใจ ยิ่งช่วงที่แม่ป่วย จะเครียดมากเลยที่เราไม่แต่งงานเสียที ลูกสาวเขาจะหวังเรื่องแต่งงาน ลูกชายจะหวังเรื่องยาเสพติด”

ขณะที่ลูกคนอื่นแต่งงานและแยกย้ายออกไปมีครอบครัวกันหมดแล้ว ฮานีทำหน้าที่จุนเจือครอบครัวเป็นหลัก เพราะเธอเป็นลูกคนเดียวที่ได้เรียนหนังสือจนจบปริญญาตรี มีรายได้ประจำ และยังไม่แต่งงานมีครอบครัว ทำให้เธอแบกภาระและความรับผิดชอบได้ การที่หญิงสาวต้อง “ทำงานก่อน” เพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัวตนเอง สะท้อนความแตกต่างระหว่างลูกสาวลูกชายในบ้าน ซึ่งคาดหวังให้ลูกสาวดูแลและรับผิดชอบครอบครัวมากกว่าลูกชาย ชีวิตก่อนแต่งงานจึงเป็นช่วงการทำงานและเป็นที่พักทางเศรษฐกิจให้แก่ครอบครัวด้วย

“ลูกชายไม่ดี แม่ก็ไม่หวังแล้ว เขาจะหวังพึ่งลูกสาว ถ้าไม่ได้ก็หวังพึ่งคนอื่น ๆ ดูว่าใครจะเป็นที่พึ่งได้ แต่เราเรียนหนังสือ มีงานทำดีกว่าคนอื่น เราต้องรับผิดชอบ ต้องเป็นคนเลี้ยงที่บ้านต่อ”

ระหว่างเรียนหนังสือ ฮานีมีโอกาสทำงานหารายได้ช่วงปิดเทอม เพราะอยากได้เงิน “ฮานีเห็นพี่ ๆ ทำงาน ก็เลยอยากทำด้วย อยากมีศักดิ์เป็นของตนเอง ไม่ต้องขอพ่อแม่ หาเงินมาจ่ายค่าเทอมของตัวเองด้วย” แต่ละงานต้องออกไปทำต่างถิ่น ไกลจากหมู่บ้านตัวเอง ปีแรกไปทำงานเป็นพนักงานเสิร์ฟอาหารที่มาเลเซีย ปีต่อไปทำงานที่โรงงานในจ.สงขลา ส่วนปีสุดท้ายที่เรียนจบ ต้องหางานทำแล้ว ซึ่งฮานีสามารถออกจากบ้านไปทำงานได้ เพราะพี่ชายไปด้วย เขาจะทำหน้าที่ควบคุม ดูแล และปกป้องคุ้มครองฮานี แม้ว่าพี่ชายจะเป็นคนดุ เข้มงวดมาก และเป็นคนที่เธอเกรงใจ แต่เขาจะเป็นคนที่ทำให้ฮานีมีอิสระที่จะไปไหนมาไหนได้มากกว่าพี่สาวสองคน

ภายหลังเรียนจบ ฮานีต้องใช้ความพยายามในการหางานทำ แต่สมัครและสอบที่ไหนไม่เคยได้เลย เธอว่า นอกจากคะแนนสอบไม่ดีแล้ว เธอกงไม่มีเส้นสายเหมือนคนอื่น เพราะประสบการณ์สมัครงานขององค์กรท้องถิ่นบางแห่ง เห็นแต่รับคนเข้าไปทำงานที่ล้วนเป็นเครือญาติกัน เธอบอก “เครียดมากเลย คนเขาดูถูก เราเป็นคนจน พ่อแม่เราไม่รู้จักรักใคร ไม่ได้มีเส้นสายจริงๆ” กระทั่งเธอได้รับคำแนะนำให้สมัครงานในองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่ง ซึ่งต้องการคนในท้องถิ่น ฮานีได้งานนี้ซึ่งการเข้ามาทำงานในมหาวิทยาลัยอย่าง มอ.ปัตตานี กลายเป็นที่โงะจันของสังคมหมู่บ้าน “พอเขารู้ว่า เราทำงานอยู่ที่ มอ. เขาก็ตกใจ โธโธฮานีไปทำงานได้อย่างไร แบบว่า การทำงานใน มอ.มันดูดี มีเกียรติมากในความรู้สึกของชาวบ้าน”

ในเวลาว่างฮานีจะฟังเพลง เธอบอกการฟังเพลงเป็นสิ่งที่ศาสนาไม่อนุญาตให้ทำ แต่เธอยังชอบที่จะฟัง โดยพยายามสร้างสมดุลกันระหว่างความเพลิดเพลินกับความถูกต้อง เธอเล่าถึงสมดุลแบบหนึ่งว่า “เข้าฟังอัลกุรอาน พอดตอนบ่ายขอฟังเพลงหน่อย แบบว่า ทำดีด้วย ทำชั่วด้วย (หัวเราะ)” ฮานีชอบเสียงนักร้องชาย ซึ่งมีศิลปินขวัญใจคนเดียวกับวัยรุ่นในประเทศ ไม่ว่าจะ เป็นบอดีแอสลม หรือบิกแอส เมื่อให้เลือกเพลงที่สะท้อนถึงความหมายของคำว่า “ความรัก” ฮานีเลือกเพลง “ความรัก” ของศิลปินบอดีแอสลม ที่มีคำร้องตอนหนึ่งว่า “เมื่อก่อนยังรักมากเท่าไร ตอนนี้ก็ยิ่งรักมากเท่านั้น” ที่แฝงอุดมการณ์ความรักของฮานี ดังที่เธอบอกว่า “ถ้าเราชอบคนไหนแล้ว เราก็จะรักเขาตลอดไป ถึงแม้บางครั้งเขาไม่ดีกับเรา แต่เราก็จะรักเขา”

ด้านประสบการณ์ความรักที่ครั้งหนึ่งเคยคบกันชายที่มีอายุมากกว่าตนถึง 10 ปี ผู้ชายคนนี้เป็นน้ำของเพื่อน และเคยบอกชอบฮานีด้วย แต่เงื่อนไขของฐานะที่แตกต่างกัน เป็นอุปสรรคต่อการสานสัมพันธ์ เพราะฝ่ายชายเป็นครอบครัวข้าราชการ ซึ่งมีพ่อเป็นทหารระดับนายพล ฐานะทางบ้านค่อนข้างร่ำรวย ขณะที่ฮานีเป็นลูกสาวของครอบครัวยากจน

“ผู้ชายเขาคงไปบอกพ่อแม่ แล้วสุดท้ายแม่เขาก็มาที่บ้านฮานี แม่เขาพยายามแหวะ บอกแม่เขาว่าเคยไปกินข้าวด้วยกัน แต่ไม่คิดอะไรกับลูกชายของเขา แม่เขาฟังแล้วคงสบายใจ เราฐานะไม่ค่อยดี บ้านเขาที่ดินเยอะ มีบ้านให้เช่า เป็นบ้านรวย แล้วครอบครัวเขาได้เป็นข้าราชการหมดเลย แต่เราก็ไม่ใช่ข้าราชการ ก็เลยถอยนะ ไม่เป็นไร ตอนนั้นเรายังเด็กอยู่นะ เพิ่งเรียนจบ เหมือนเราปลื้มคนเก่ง เป็นอารมณ์เด็กๆ พอโตขึ้นคิดว่า คงไม่ใช่ความรัก เป็นความรู้สึกปลื้มมากกว่า แล้วเขาดูถูกเรา เราเลยไม่ชอบ”

ไม่เพียงแต่ฐานะที่ต่างกันแล้ว หากการดูถูกดูแคลนเหยียดหยามทำให้รู้สึกต่ำต้อย เป็นสิ่งที่ทนได้ยาก และจะทำให้ชีวิตคู่ปราศจากความสุขในที่สุด ฮานีเลือกจะยุติความสัมพันธ์เสียเอง เธอปลอบใจว่ามันคงเป็น “ความปลื้ม” ยังไม่ใช่ “ความรัก” เพราะหากเป็น “ความรัก” แล้ว คนรักย่อมจะเป็นที่ฟังให้แก่เธอได้ทุกเรื่อง และมีความรับผิดชอบต่อกัน ที่สำคัญฮานีเชื่อว่า ถ้าเป็นคนรักที่พระเจ้าได้เลือกให้เธอแล้ว เขาจะมาหาที่บ้าน โดยไม่มีปัญหาและอุปสรรคใดให้ไม่สบายใจ

“ถ้ารู้สึกว่ารักใคร เขาต้องดีกับเราจริงๆแบบฟังได้ เหมือนกับที่เราโทรไปหาเขา ขอความช่วยเหลือ เขาต้องช่วยเราได้ไง นั่นแหละคือคนที่ฟังพากันได้ ฮานีคิดว่าอย่างนั้น ถ้าปลื้ม จะปลื้มคนเก่ง ชอบคนที่หน้าตาดี สะอาด แต่ว่าสุดท้ายคือ ถ้าจะเอาจริงๆ คือคนที่มีความรับผิดชอบและฟังพากันได้”

“ฮานีมั่นใจในสิ่งที่พระเจ้ากำหนดไว้แล้ว ทุกคนต้องมีคู่ ถึงเวลามันจะมาหาเราเองที่บ้าน”

สิ่งที่ฮานีเชื่อมั่นดังกล่าวดำเนินชีวิตช่วงวัยเรียนผ่านพ้นจากการมี “แฟน” เพื่อนที่เรียนต่างกันมีคนรัก บางคนแต่งงานกันทั้งที่เรียนไม่จบ เว้นเฉพาะฮานีที่คิดว่า การมีแฟนเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นเรื่องที่น่าเกลียด เธอควบคุมพฤติกรรมทางเพศให้อยู่ภายใต้กรอบและครรลองทางศาสนา เธอจดจำสิ่งที่ “อุสตาซ” หรือ “ครูสอนศาสนา” สอนไว้ นำมาใช้เป็นสิ่งที่นำทางให้แก่ชีวิต โดยหลักการของศาสนาช่วยแยกแยะความดีและความชั่ว ฮานีได้เรียนศาสนาจบชั้น 8 ขณะที่การเรียนชั้นสูงสุดอยู่ที่ชั้น 10 ถือว่าเป็นผู้มีความรู้ศาสนา และปฏิบัติตัวตามแนวทางของศาสดาอย่างเคร่งครัด

“เรื่องมีแฟนนี้ทำไม่ได้เลยนะ พอโทรศัพท์คุยกัน สักพักจะออกไปด้วยกัน มันไม่ดี แล้วผู้หญิงผู้ชายออกไปสองต่อสอง จะเกิดอะไรขึ้นบ้าง ผู้หญิงจะเป็นฝ่ายเสียหายมากกว่า คิดแล้วอย่างทำดีกว่า บางคนพ่อแม่รู้จะจับแต่งงานเลย ถือเป็นการให้เกียรติผู้หญิง ตอนเรียนมีเพื่อนหลายคน คู่แต่งงาน คู่มั่วห้องเรียนหนังสือ มหาวิทยาลัยค่อนข้างเปิด ให้อิสระ ห้องยังมีมาเรียนต่อเยอะ ที่ห้องฮานีมี 4 คน”

“เล่นแฟนนี้ทำไม่ได้เลยนะ แค่ว่าเจอผู้ชายก็ไม่ดีแล้ว ผู้หญิงมองผู้ชายได้ครั้งเดียว มองครั้งที่สองไม่ได้ มันจะบาป”

อย่างไรก็ตาม แม้การมีแฟนจะเป็นพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง แต่เพื่อนที่เรียนมหาวิทยาลัยในหมู่บ้านเดียวกับฮานี ส่วนใหญ่จะมีแฟน คบหากันตั้งแต่เรียน และแต่งงานกับแฟนตัวเองหลายคน ส่วนพวกที่ไม่มีแฟนจะเป็นผู้หญิงซึ่งไม่ได้เรียนหนังสือ แล้วพ่อแม่หาคู่มาแต่งงาน

“ส่วนใหญ่พวกเรียนหนังสือจะเป็นแฟนกันมาก่อน แล้วเขาจะแต่งงานกับคนที่คบกันมา เห็นแต่ละคนก็มีความสุข คนในหมู่บ้านรับรู้ เขาก็ไม่ได้ปิดบังครอบครัว เหมือนสังคมจะยอมรับเรื่องแฟนโดยปริยาย พวกที่ไม่มีแฟนจะเป็นคนที่ไม่เรียนหนังสือ อย่างพี่สาวของฮานี พ่อไม่เรียนแม่เลยให้แต่งงาน ถ้าฮานีไม่เรียนคงโดนเหมือนกัน”

คุณสมบัติคนรักของฮานีที่สำคัญต้องเรียนศาสนาไม่น้อยไปกว่าตัวเธอ ฮานีให้ความสำคัญกับความรู้ศาสนา โดยไม่สนใจว่า คนนั้นจะประกอบอาชีพอะไร เธอว่า “ถ้ากรีดขวางแล้วเป็นคนเรียนศาสนาสูงก็เอานะ” เพราะฮานีต้องการผู้นำทางศาสนาให้แก่เธอและครอบครัว อย่างไรก็ตาม ฮานียังให้ความสำคัญกับเรื่องการเมืองงานทำ มีอาชีพ และรายได้ที่จะเลี้ยงครอบครัว เป็นความรับผิดชอบที่ต้องจัดสรรแบ่งปันอย่างเสมอภาคกันทั้งสองฝ่าย เธอเน้นว่า ต้องช่วยกันทำงาน ไม่ควรเป็นความรับผิดชอบของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเท่านั้น ทั้งนี้ฮานีจะยอมตามสามี หากเขาจะให้เธอหยุดทำงาน เป็นแม่บ้านเลี้ยงดูลูก ด้วยความเชื่อตามคำสอนที่เมื่อแต่งงานแล้ว ผู้หญิงจะต้องให้การเคารพและเชื่อฟังสามี ฐานะของสามีอยู่สูงกว่าพ่อแม่ การทะเลาะกับสามีเป็น “บาป” เป็นผู้หญิงจะทะเลาะกับสามีไม่ได้ ต้องทำตามสามี

“เรามีกงาน เขามีงาน ต้องคุยกัน แบ่งหน้าที่กันตามความเหมาะสม เราทำงานที่ทำอยู่ จะให้เขาเลี้ยงลำพังคนเดียว อาจไม่เพียงพอต่ออนาคตข้างหน้า อยากให้ช่วยกันทำงานมากกว่า”

ฮานียังครองความเป็นโสด แม้จะต้องเผชิญกับความกระวนกระวายของครอบครัว แม่ของฮานีแสดงความวิตกกังวลให้เธอรู้ตลอดเวลา ถ้าฮานีไม่ได้ห้ามปราม เรื่องดังกล่าวจะถูกหยิบยกมาพูดคุยทุกวัน เธอบอกแม่ว่า พระเจ้ายังไม่ประทานคนนั้นมาให้ จึงต้องรอคอยไปก่อน ฮานีรู้ว่า แม่ขอคู่ออ หรือ “การขอพร” เรื่องนี้ตลอดหลายปี เธอจะบอกให้แม่สบายใจว่า เธอขอคู่ออให้พบเนื้อคู่ของเธอในเร็ววันเช่นกัน

“อายุของผู้ชายที่หาผู้หญิงแต่งงานจะอยู่ประมาณ 25-35 ปี แม่สื่อจะหาผู้หญิงที่อายุน้อยกว่า เขาไม่หาคนอายุมาก เพราะกลัวอายุ มันเหมือน “เสียหน้า” หาหญิงสาวไม่ได้ต้องไปเอาคนแก่ ส่วนใหญ่พวกผู้ชายอยากแต่งงาน แต่เราจะกลัวพลาดต้องไปทำทุกอย่างให้ผู้ชายเดี๋ยวนี้ผู้ชายที่เจอะๆ ไม่ค่อยดี นั่งร้านน้ำชาทั้งวัน ไม่เห็นว่าจะทำงานอะไร ต้องสืบให้รู้ข้อดีข้อเสียของผู้ชาย ถ้าฟังแต่แม่สื่อเขาจะพูดข้อดีๆ มันอันตราย”

ผู้ศึกษามาเจอฮานีอีกครั้งผ่านไปเกือบปี ฮานีบอกว่า เธอแต่งงานแล้ว เจ้าบ่าวเป็นแฟนเก่าที่เคยเลิกกันไป แต่กลับมาคบกันและแต่งงานกันที่สุดในที่สุด เรื่องนี้สร้างความประหลาดใจแก่ผู้ศึกษา เพราะตอนที่คุยกันครั้งแรก ฮานีไม่ได้เล่าประสบการณ์ “แฟนเก่า” คนนี้เลย แต่เมื่อได้คุยกันจึงทำให้เข้าใจถึง “วิวาห์ฟ้าแลบ” ของฮานี

เริ่มจากปัญหาเดิมที่แม่เคียวเชิญเรื่องการแต่งงาน แม่ร้องไห้มากขึ้น และป่วยบ่อยๆ มีอาการหายใจไม่ออก จนแม่เอ่ยปากว่า กลัวจะตายไปด้วยความไม่สบายใจที่ไม่ได้เห็นฮานีแต่งงาน เธอว่าแม่อายุคนในหมู่บ้านที่ถูกสาวชายไม่ออก “ชาวบ้านจะมองแบบว่า เป็นผู้หญิงไม่ดีใช่ไหม เลยไม่ได้แต่งงาน มันเลยต้องแต่งงานให้ได้” ตอนนั้นฮานีคบกับเพื่อนชายคนหนึ่งขณะเดียวกันคุยกับ “แฟนเก่า” ที่เคยบอกเลิกฮานีด้วย ซึ่งเป็นเรื่องบังเอิญที่สองคนนี้รู้จักกัน

“คบกับ “แฟนเก่า” ตั้งแต่ปี 2552 แล้วเขามาบอกเลิก เราเลยไม่มีใครตอนนั้น พอถูกเขาบอกเลิก เพื่อนก็แนะนำให้รู้จักกับอีกคน เราก็ชอบนะ เพราะเขาหล่อ ขาว สูง แล้วเก่งเรื่องคอมพิวเตอร์ด้วย แล้วคนที่มันบอกเลิกเรา กลับมาขอคืนดีด้วย เราบอกคบอยู่กับอีกคน ก็แบบเป็นเพื่อนกันไป”

ฮานีรู้จักกับนายกองค์กรปกครองท้องถิ่นคนหนึ่ง ซึ่งเขาเห็นว่าฮานียังไม่แต่งงาน เขาทำตัวเป็น “พ่อสื่อ” ให้แก่เพื่อนของเขาที่เป็นสมาชิกอบต. ผู้ชายที่ได้รับการแนะนำอายุ 50 ปี ห่างจากฮานี 20 กว่าปี ฮานีเห็นว่าเขาแก่มาก และเธอไม่ชอบคนที่เขานักการเมือง เพราะมีภาพลักษณ์เป็นพวกอิทธิพล ใช้ความรุนแรง เธอเคยได้ยินว่า มีบางคนต้องการผู้หญิงสวยใน

หมู่บ้าน ทั้งที่เขามีภรรยาอยู่แล้ว ผู้ชายคนนี้เป็นข่มขู่ครอบครัวของฝ่ายหญิงว่า ถ้าไม่เป็นภรรยาเขา จะฆ่าให้ตาย เธอไม่ต้องการจะเกี่ยวข้องกับนักการเมือง และตัวเธอเองมีคนที่คบกันอยู่แล้ว แต่เขาจะมาคุยกับครอบครัวของฮานี ซึ่งแม่ฮานีจะตกลงอย่างแน่นอนเพราะต้องการให้ฮานีแต่งงาน และแม่เน้นถือในตัวของเธอด้วย เธอบอกคนรักว่าต้องมาแต่งงานกัน ไม่เช่นนั้นเธอต้องแต่งงานไปกับสมาชิกอบต. แต่คนรักบอกว่าตัวเขายังไม่พร้อม ต่างกันอีกคนหนึ่ง

“พอบอกคนที่สอง ถ้าเธอชอบเราจริงๆ ต้องแต่งงานกัน เขาบอกทางบ้าน แล้วแม่เขาก็มาขอฮานีกับทางบ้าน ฮานีแต่งงานกับคนๆ นี้ ทั้งที่ไม่รู้จักเขาเท่าไร แล้วใจเรายังชอบอีกคนหนึ่ง แต่คนนั้นเขาไม่พร้อม เลยต้องเลือกแต่งงานกับคนนี้”

ความรักของฮานีที่ต้องแต่งงานเท่านั้นดูเหมือนความรักที่ว่างเปล่า ซึ่งผูกพันกันด้วยพันธะสัญญาของการแต่งงาน แต่ความสัมพันธ์ที่เคยรักใคร่ชอบพอ และมีความเสน่หากันในอดีต ทำให้ความรักนี้ไม่ว่างเปล่าและแห้งแล้งเช่นความรักแบบคลุมถุงชน เมื่อต้องตัดสินใจแต่งงาน กระทั่งนั้น เธอต้องใช้เวลาในการเรียนรู้หลังแต่งงาน และค้นพบเงื่อนงำที่แตกต่างออกไปจากก่อนหน้าที่ยังคบกันเป็นแฟน ดังที่เธอเล่าว่า

“พอแต่งงานแล้วไม่ค่อยพูดถึงเรื่องความรักแล้ว ต้องอาศัยความเข้าใจกันมากกว่า มีอะไรต้องคุยกัน ปรับความเข้าใจกัน ช่วงสามเดือนแรก ทะเลาะกันตลอดเลย ไม่ค่อยเข้าใจกัน ฮานีเป็นคนอารมณ์ร้อน ขี้หงุดหงิด เอาแต่ใจตัวเอง ทะเลาะกันหน่อยก็ขี้อ้างของแล้ว งานแตกไปหลายใบแล้ว มันชักไม่ไหว เลยหันกลับมาดูตัวเอง หลังจากนั้นค่อยปรับ พยายามปรับตลอด ตอนนีถ้ำโกรธจะเจียบ ไม่พูดอะไร พอเราเจียบเขาจะรู้ว่าโกรธ เขาจะมาเอาใจ มันก็ค่อยดีขึ้น”

การเติมเต็มอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวยังช่วยชุบชีวิตความรักที่ให้ความสำคัญกับความพึงพอใจของปัจเจก ฮานีถามสามีของเธอว่า “ทำไมถึงแต่งงานกัน” แม้เขาไม่ได้ตอบคำว่า “รัก” เพื่อจะเอาใจฮานี แต่การที่เขาบอกว่า “เห็นแต่หน้าของฮานี ขับรถไปข้างนอกก็เห็นแต่หน้าเต๊ะนี่ (น้องฮานี-ผู้ศึกษา) ตลอด” ก็เพียงพอทำให้ฮานีมั่นใจในการตัดสินใจของตนเองมากขึ้น โดย

การจัดงานแต่งงานยังเพิ่มความเชื่อมั่นกับทางเลือกของเธอว่า การแต่งงานตั้งอยู่บนฐานความรัก เช่นที่เธอเล่าว่า

“แถวบ้านฮานี กำหนดเงินสินสอดไม่เกิน 20,000 บาท ถ้าปริญญาตรีต้อง 100,000 บาท สงสารเขาเหมือนกันนะที่ต้องไปหาเงินมากขนาดนั้น ไหนจะต้องซ่อมบ้านที่จะส่งตัวเจ้าสาวอีก ฮานีบอกต้องทำให้เสร็จ บ้านของเขามันเป็นกระท่อม ต้องซ่อมให้พร้อมส่งตัวเจ้าสาวมันเลยต้องหาเงินมาขอ เงินแห่งั้นหมาก เงินกินเลี้ยง แล้วก็เงินซ่อมบ้านอีก หมดไปกับเราเยอะ ฮานีบังคับหมด บอกให้ต้องทำอะไร ต้องทำให้ได้ด้วย วันแต่งงานยังบังคับเลยว่า ต้องเป็นวันไหน ให้เวลาสองอาทิตย์ต้องทำให้เสร็จหมดทุกอย่าง ทุกคนตกใจกันหมด มันเร็วมาก แฟนบอกตามใจตลอด ตอนนี้เลยขอเวลาพักผ่อนบ้าง แยกเหนื่อยกับเรามาเยอะจริงๆ มันไม่รู้ว่าจะทำได้อย่างไรนะ ทุกคนทำตามเราหมด สั่งอะไรก็ได้หมด ฟังดูสุดยอดจริงๆ”

เรื่องของยา

“ยา” (นามสมมุติ) หญิงสาววัย 22 ปี เพิ่งจบศึกษาระดับอุดมศึกษา และกำลังอยู่ระหว่างหางานทำ ยาเป็นลูกสาวคนโตของครอบครัวที่เคยเป็นชาวประมง มีน้องชายที่อายุห่างกัน 6 ปีหนึ่งคน หลังจากประสบปัญหาปริมาณสัตว์น้ำในทะเลมีจำนวนลดลง ไม่คุ้มกับการออกเรือไปหาปลา พ่อของเธอขายเครื่องมือประมง แล้วมาช่วยแม่ขายข้าวแกงที่ร้านในหมู่บ้าน ครอบครัวโดยเฉพาะพ่อสนับสนุนให้ลูกทั้งสองคนเรียนให้มากที่สุด เพราะเขาได้เห็นคนที่เรียนหนังสือประสบความสำเร็จในชีวิต มีงานและมีรายได้ที่ดี จากประสบการณ์ที่พ่อได้ไปร่วมกิจกรรมสาธารณะ และประสบการณ์ชีวิตการทำประมงที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ ซึ่งเจอปัญหาความเสื่อมโทรม การแย่งชิงทรัพยากรอย่างรุนแรง ทำให้ชีวิตมีความไม่มั่นคง และต้องเผชิญกับสภาพยากจน

ด้วยความที่เติบโตในหมู่บ้านชายทะเล “ยา” มีความฝันที่จะเรียนต่อระดับอุดมศึกษาด้านการประมงที่แม่ใจ อีกเหตุผลมาจากนับตั้งแต่เด็ก ยาเรียนหนังสือในโรงเรียนใกล้บ้าน และอยู่กับครอบครัวตลอดมา เธอจึงอยากจะออกไปเรียนรู้ชีวิตและประสบการณ์ใหม่ๆ นอกหมู่บ้าน ซึ่งมีความแตกต่างทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรม เธอบอกว่า

“ที่อยากเรียนไกลๆ เพราะอยากรู้ว่าสถานที่เขาเป็นยังไง เราเป็นคนที่ชอบเที่ยวด้วย อยากเรียนไปด้วย ศึกษาไปด้วย ช่วงที่เคยไปเรียนอยู่สงขลา วันจันทร์ถึงศุกร์ก็เรียน แต่วันเสาร์อาทิตย์ก็ไปที่หาด²บ้าง ไปดู ไปอ่านหนังสือ ไปทำการบ้าน ไปดูตรงนั้นบ้าง ไปกับเพื่อนๆ อยากรู้ว่าสถานที่เขาแบบนี้นะ สภาพแวดล้อมเขาแบบนี้ไม่เหมือนบ้านเรานะ แล้วเราปรับตัวได้หรือไม่ เพราะว่าเราเข้าไปอยู่หมู่บ้านเขา เราก็ต้องปรับตัวเข้ากับเขา”

ครอบครัวไม่เห็นด้วยกับการเลือกเรียนคณะประมง เพราะเธอเป็นผู้หญิง และต้องไปอยู่ไกลจากครอบครัว ความฝันของเด็กสาวจึงไม่เป็นจริง แต่ความเป็นคนรักอิสระ ต้องการเรียนรู้ และมีประสบการณ์ใหม่ ยังไม่หายไปไหน หลังจากเธอเรียนจบระดับปริญญาตรีด้านบริหารธุรกิจ ยากอยากจะทำงานเป็นสาวออฟฟิศในบริษัท หรือแม้แต่เป็นประชาสัมพันธ์ในโรงแรม เพราะเป็นโอกาสที่จะได้พบปะกับผู้คนที่มีความหลากหลาย และเป็นงานด้านบริการที่ตนเองชอบ แต่ครอบครัวไม่สนับสนุนเพราะเป็นงานที่ไม่เหมาะสมกับวิถีของศาสนา ยกตัวอย่างเช่น การไม่อนุญาตให้พนักงานคลุมผ้าทำงาน ปัจจุบันที่ยังไม่ได้ทำงาน ยา คงอยู่ในการดูแลของครอบครัว และได้รับเงินเป็นค่าใช้จ่ายส่วนตัวจากแม่

“แต่ก่อนเคยรู้สึกว่าคุณกับพ่อแม่ได้ทุกอย่าง พ่อแม่ก็บอกว่าถ้ามีเรื่องอะไรก็ให้คุณกัน แต่พอเราบอกว่าเราอยากทำงานอะไร บอกที่ไร พ่อเจียบไม่คุยอะไรต่ออีกเลย เข้าใจว่า เขาคงไม่อยากให้เราไปทำงานไกลๆ แต่งานใกล้บ้านก็หายาก ไม่ตรงกับที่เราเรียนมา เลยไม่อยากคุยกับครอบครัวเท่าไร แต่ถ้าไปไหนมาไหน กับใคร จะบอกให้รู้ ถ้าเรื่องความรักนี้ ไม่พูดเลย รู้ว่าพูดไม่ได้”

ยามองว่าเรื่องความรัก หรือการคบเพื่อนต่างเพศเป็นเรื่องที่วัยรุ่นทั่วไปสนใจ แต่ตัวเธอเองยังไม่ถึงกับให้ความสำคัญมาก เพราะมุ่งเป้าเรื่องการเรียนเป็นเรื่องหลัก อย่างไรก็ตาม เธอเคยคบหากับเพื่อนชายซึ่งครอบครัวรับรู้ด้วย ครอบครัวเห็นว่าเป็นเรื่องไม่สมควรที่จะคบกัน ยา

² หมายถึงหาดสมิหลา อ.เมือง จ.สงขลา

ถูกตักเตือนหลายครั้งเพราะไม่เชื่อฟังจะคบกับเพื่อนชายคนนี้ กระทั่งพ่อไปเตือนฝ่ายชายว่า ไม่เห็นด้วยที่จะคบกันเพราะยังเด็กเกรงว่าจะกระทบกับการเรียน

อีกคนเป็นคนที่มาแอบชอบยา เขาเคยมาที่บ้านหลายครั้ง พ่อแม่ของยาค่อนข้างฟังพอใจและสนับสนุนให้ยาชอบกับผู้ชายคนนี้ ในความคิดของยา พ่อกับแม่คงเห็นว่า เขาเป็นคนที่มีการศึกษา มีฐานะที่ค่อนข้างดี และครอบครัวเขาเป็นที่ยอมรับนับถือกันในหมู่บ้าน เขาเป็นคนดี ปฏิบัติตัวดีอย่างเสมอต้นเสมอปลาย แต่ยาอยากคบกับเขาเป็นเพื่อน หรือเป็นพี่ชายมากกว่า

พ่อแม่ฟังใจอีกคน แต่ยาชอบพอกับคนรักที่คบกันอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นคนที่ทางบ้านเห็นว่าไม่เหมาะสมกัน เพราะมีความแตกต่างกันเรื่องการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจ ผู้ชายคนนี้เรียนหนังสือน้อยโดยเรียนจบระดับชั้น ม.3 และทำงานเป็นลูกจ้างซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า ทางบ้านจึงค่อนข้างกีดกันและขัดขวางการคบกันครั้งนี้ ซึ่งลาแสดงออกถึงการขัดขืนและจะไม่ยินยอมให้แก่ครอบครัว เธอพร้อมจะต่อสู้กับอุปสรรคที่เกิดขึ้น

“คิดว่าจะต่อสู้ เพราะว่าเราต่อสู้มาถึงนี้แล้ว คิดว่าจะไม่กลับหลัง เพราะว่าทางบ้านเขา (ฝ่ายชาย-ผู้ศึกษา) ก็โอเค ทางเครือญาติ เขาเป็นคนที่จะไปไหนมาไหน เขาจะพาเราไปพบกับเครือญาติเขา เขาชอบพาไป ไปเจอ น้ำ อายเขา เขาจะแนะนำกับญาติว่าเราเป็นแฟนเขาเนอะ อย่างเวลาไปเรากินข้าวที่บ้านเขา เขาก็จะบอกว่านี้แฟน เกิดความรู้สึก ว่าเขาคิดจริงจังกับเรา ครอบครัวเขารับรู้เรื่องนี้ เห็นว่าเราเป็นส่วนหนึ่งในครอบครัว ถ้าเวลาเรามีปัญหา แม่เขาก็จะโทรมาหาว่ามีปัญหาอะไรกัน รู้สึกว่าทางบ้านเขารักและดีกับเรามาก”

ความสัมพันธ์ดำเนินไปอย่างลับๆ ด้วยการติดต่อกับคนรักทางโทรศัพท์ และมีโอกาสไปไหนมาไหนด้วยกัน ซึ่งเธอมักจะหวังที่จะไปด้วยกันสองต่อสอง ในการพบปะกันแต่ละครั้งจึงไปพร้อมกับเพื่อนกลุ่มใหญ่ ซึ่งการไปกับเพื่อนยังเป็นการ “พิสูจน์” ความดีของคนรักด้วย

“บางครั้งเราชอบ เพื่อนเราไม่ชอบ เราก็อยู่ไม่ได้ เพราะว่าบางครั้งเราต้องฟังเพื่อนเรา ไปไหนมาไหนเราก็จะถามเพื่อนว่าโอเคไหม แฟนเราคนนี้ดีหรือเปล่า เขาดีกับเพื่อนเราไหม เขาเทคแคร์เพื่อนเราอย่างไรที่เทคแคร์เราหรือเปล่า เพราะเราไม่ชอบคนที่ดูแลเราคนเดียว โดย

ที่ไม่สนใจว่าเพื่อนเรากินข้าวหรือยัง เราไม่ชอบแบบนี้ อันที่จริง
อยากให้เราดูแลเรายังไงก็ดูแลเพื่อนเราอย่างนั้น อย่างให้เราดูแล
แบบว่าเพื่อนเราก็คือเพื่อนเขาเหมือนกัน ไม่อยากให้เรามองเห็นว่า
เพื่อนเราเป็นคนอื่น เพราะว่าเราอยู่กับเพื่อนตลอด เพื่อนสำคัญกว่า”

การพิจารณาคุณสมบัติของคนรัก ยามองข้ามความแตกต่างทางฐานะทาง
เศรษฐกิจและการศึกษา แต่ให้ความสำคัญกับ “การกระทำ” และ “พฤติกรรม” ที่แสดงออกเพื่อจะ
เปลี่ยนแปลงชีวิต เช่นความมุ่งมั่นและความตั้งใจที่จะยกระดับฐานะและความเป็นอยู่ของ
ครอบครัวให้ดีขึ้น ยามแสดงความพึงพอใจที่เห็นถึงความขยันขันแข็ง เอาการเอางาน และต่อสู้ชีวิต
ในแบบที่เธอไม่เคยประสบมาเลยตลอดทั้งชีวิต

“ในความคิดเรา เราชอบการกระทำเขา กับความดีของเขา คือเวลา
อยู่กับเราเขาเป็นอย่างไร อยู่กับคนอื่น ๆ เขาก็เป็นอย่างเดียวกัน คน
ส่วนใหญ่มองหาและต้องการคนที่มีฐานะดีมาเป็นคนรัก เพราะคิด
ว่าจะทำให้ตัวเองไม่ลำบาก แต่อย่าไม่ได้มองแบบนี้ เพราะคิด
ถึงแม้ว่าเขาจะฐานะดี ถ้าวันหนึ่งเขาล้ม เขาจน เขาก็จะเป็นคนที่ไม่
มีฐานะเท่าเทียมกับเรา แต่ถ้าวันหนึ่งถ้าเขาพยายามทำงาน เราก็จะ
สร้างฐานะกับเขาได้ เราอยากสร้างฐานะกับเขามากกว่าที่เขาจะมี
ฐานะดีอยู่แล้วเดิม”

คุณสมบัติอื่นๆ ที่ต้อง “การกระทำ” เพื่อพิสูจน์ “ตัวเอง” ยังเป็นสิ่งที่แสดงออกใน
การปฏิบัติตัวต่อกัน อย่างการไต่ถามแสดงความห่วงหาอาทร การแสดงถึงความห่วงใยที่รู้สึกได้
และยื่นมือช่วย “สิ่งของ” เพื่อเป็นที่ระลึก เป็นสินน้ำใจ รวมถึงสร้างความประทับใจและตรึงความทรง
จำไว้ ดังที่ยานิยามความหมายของ “ผู้ชายโรแมนติก”

“เวลาเขาไปที่ไหน กลับมาจะมีของฝาก เวลาวันเกิด เขาก็จะมาให้
ของขวัญ ชื่อของมาฝาก แล้วเทคแคร์เพื่อนในกลุ่มเดียวกับแฟนดี
มาก แล้วโทรมาถามทุกวันเลยว่าทำอะไรอยู่ กินข้าวหรือยัง วันนี้เป็น

อย่างไรบ้าง เวลาไปเที่ยว จะโทรฯ มาถามถึงบ้านหรือยัง แล้วกลางทางเจอปัญหาอะไรไหม คิดว่าแบบนี้โรแมนติก “

นอกจากนี้ความรักยังแสดงออกผ่านการดูแลความรู้สึกอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นเรื่องราวที่ยาคิดถึงแล้วรู้สึกถึง “ความโรแมนติก” ของชายคนรัก ยาคเล่าเรื่องประทับใจนี้ว่า

“วันที่ยาทะเลาะกับแฟนแล้วหนีหาเพื่อนที่หาดใหญ่ ตอนนั้นยาปิดเครื่อง และได้ข่าวว่าเขาโทรหาคนที่รู้จักทุกคน โทรหาอาที่อยู่ นราธิวาส โทรหาเพื่อนยาทุกคน แม้แต่คนที่แอบชอบยา หลอกว่าเป็นอาของยา อยากรู้ว่ายาไปไหน คนนี้เขาไม่รู้จริง แต่แฟนไปรู้จักเพื่อน เขาบอกให้กลับบ้าน ถ้าไม่กลับก็เลิกคบกันไปเลย ทะเลาะกันอย่างรุนแรง เราปิดเครื่องหนี ไปอยู่กับเพื่อน เพื่อนช่วยกันปลอบใจ พาไปกินเนื้ออย่างกัน เราไม่คิดว่าเขาจะมาหาดใหญ่ แต่เขาก็มาหาเราที่หาดใหญ่จริงๆ ขอให้เรากลับบ้าน เรารู้เลยว่า เขาหวัง และหึงด้วย แต่ไม่แสดงออก เขามาแบบเงิบๆ ตรงมาที่ยานั่งอยู่กับเพื่อน สักพักหนึ่งมีพนักงานของร้านยกเค้กมาที่โต๊ะ ตรงหน้าเค้กเขียนตัวหนังสือใหญ่มากกว่า “ขอโทษ” เราเห็นแล้วปลื้มมากเลย พอได้คุยกันอีกครั้งความโกรธค่อยหายไป และเข้าใจกันมากขึ้น”

ปัจจุบันยาอายุ 24 ปีแล้ว หากเทียบกับผู้หญิงรุ่นราวคราวเดียวกันในชุมชนมุสลิมที่แต่งงานก่อนอายุ 20 ปี ยามองว่า ตัวเองเริ่มแก่แล้ว และวางแผนไว้ว่า ภายหลังจากจบการศึกษา ระดับอุดมศึกษา เธอจะแต่งงานกับคนรักที่ได้เลือกแล้วด้วยตัวเธอเองแม้ว่า ครอบครัวจะคัดค้านและไม่สนับสนุนการตัดสินใจของเธอ

ระหว่างที่เธอกำลังเรียนอยู่ มีญาติๆ เข้ามาทาบถามจะให้แต่งงานกับลูกหลานที่รู้จักกัน คนเหล่านี้จะเข้ามาพูดคุยกับพ่อแม่ แต่แม่ของยาปฏิเสธ และอ้างเหตุว่า ยากำลังเรียนหนังสืออยู่ จะเห็นว่า การเรียนหนังสือไม่เพียงแต่ทำให้ผู้หญิงยึดเวลาการมีครอบครัวออกไป ยังลดความสำคัญของการคลุมถุงชน และให้ความสำคัญกับทางเลือกของแต่ละคนมากขึ้น

“ญาติไม่ได้มาถามเราตรงๆ เพียงแต่เขาเกริ่นๆ เขาจะบอกว่า ลูกคนนั้นจะมาที่บ้าน จะมาเที่ยวที่บ้าน คนนั้นเป็นลูกของใคร พอสักพักจะมีคนมาหาที่บ้าน แต่ยาไม่ชอบเลยแบบนั้น เพราะเราไม่รู้จักเขา ยาเคยบอกเหมือนกันว่า ถ้ามีคนมา ยาไม่เอา ยาจะเรียน พอเวลามีคนมา พ่อแม่ก็จะบอกเลยว่าเด็กเขาไม่เอา เด็กเขาจะเรียน แต่ถ้ามีคนมาขอเรา ส่วนใหญ่แม่จะไม่ให้มากกว่า แม่เขาจะตัดเลย แม่เขาจะบอกว่าเด็กเขาจะเรียน”

ยามีมุมมองต่อความรักว่า ความรักเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต แต่ขณะเดียวกันความรักเป็นอุปสรรคในชีวิต โดยเฉพาะเมื่อความรักของเธอไม่ “สอดคล้อง” กับความคาดหวังของครอบครัว เพื่อน และสังคมของเธอ เธอขยายความว่า เมื่อเธอตัดสินใจเลือกคนผู้ชายที่ครอบครัวไม่ยอมรับ ความรักนี่เป็นที่มาของอุปสรรคในชีวิต ทำให้เธอต้องต่อสู้เพื่อจะรักษาความสัมพันธ์นี้ไว้ “มันเหมือนจุดเปลี่ยนในชีวิต ทำให้คิดว่าทำไมครอบครัวเราถึงไม่เข้าใจเราเหมือนครอบครัวอื่น ตั้งแต่มีความรักมาทำให้เราคุยกันลำบาก บางครั้งคิดว่า เราเป็นตัวปัญหา ถ้าตายไปเสียปัญหาคงไม่เกิดขึ้น”

ด้านความสัมพันธ์กับคนรัก เธอมองว่าเขายังปฏิบัติตัวไม่เป็นไปตามความคาดหวังของเธอ เช่น การเอาใจใส่ ดูแลห่วงใยทั้งตัวเธอและเพื่อนใกล้ชิด ก็เป็นอุปสรรคที่จะต้องก้าวผ่านไปให้ได้ ซึ่งอาจเป็นการลดความคาดหวังต่อคนรัก เรียนรู้ที่จะปรับทัศนคติ สร้างความเข้าใจความต้องการของกันและกันมากขึ้น หรือเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมคนรักให้สอดคล้องตรงกับความต้องการและความคาดหวังของยาเอง

“สำหรับยาก็ชอบคนที่เอาใจเก่ง พุดเก่ง แล้วยาเป็นคนที่ชอบพุดให้คนเขารู้สึกดีกับเรา ตอนแรกๆ แฟนไม่ทำเลย ก็มีทะเลาะกัน มีปัญหาเยอะ พอตอนหลังๆ ดีขึ้น รู้จักพุด ดูแลเรามากขึ้น”

จากความรักเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต นำมาสู่ความรักทำให้คนแต่งงานกัน ยาจึงปฏิเสธการทาบทามของญาติพี่น้อง เพื่อให้ลูกหลานคลุมถุงชน เหมือนคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ เธอจะแต่งงานกับคนที่เธอรัก ไม่ใช่คนที่ได้รับการแนะนำ ซึ่งไม่เคยรู้จักกันเลย โดยการเรียนหนังสือ หรือการศึกษา เป็นช่องทางสำคัญให้เธอสามารถหลบหนีออกจากธรรมเนียมปฏิบัติเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม

ตาม แม้ว่า งานวิจัยเรื่องการครองโสดของผู้หญิงมุสลิม จะชี้ให้เห็นว่า การศึกษาทำให้ผู้หญิงครองโสดมากขึ้น แต่ยายังให้ความสำคัญกับการแต่งงาน เพราะทำให้ชีวิตส่วนตัวมีความสมบูรณ์มากขึ้น

“กลัวถ้าต้องอยู่คนเดียว เพราะเราคิดว่าชีวิตเราเราอยู่คนเดียวไม่ได้ เราต้องอาศัยเขาเหมือนกัน ในบางเรื่อง บางกรณี เมื่อพ่อแม่ไม่ได้อยู่กับเราตลอดชีวิต ก็ต้องมีคนมาแทนเป็นคนช่วยคิด ช่วยแก้ไขปัญหา ถ้าเราอยู่กันสองคน เราจะช่วยกันคิดว่าปัญหาได้มากกว่าแก้ปัญหาด้วยตัวคนเดียว ยาคิดแบบนี้ไม่รู้ว่าคุณอื่นคิดอย่างไร”

เรื่องราวของยาสะท่อนถึงการให้ความสำคัญกับความรู้สึก ทางเลือก และการตัดสินใจของตนเองต่อเรื่องความรักและการแต่งงาน ซึ่งเป็นผลรวมจากเงื่อนไขในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว การศึกษา และประสบการณ์ชีวิตนอกหมู่บ้าน ทำให้ชีวิตของยาโลดแล่นอย่างมีชีวิตชีวา ต่างไปจากเพื่อนสาวในรุ่นราวคราวเดียวกัน เธอยังตระหนักถึงความสำคัญของการดำรงอยู่ของสถาบันครอบครัว แต่จะต้องมาจากพื้นฐานความรัก ความหวังหาอาหาร และความรับผิดชอบ อันเป็นอุดมการณ์ครอบครัวของสังคมสมัยใหม่ โดยการแต่งงานดังกล่าวค่อยหลุดพ้นจากอำนาจของครอบครัวและเครือญาติ เป็นการตัดสินใจส่วนบุคคลมากขึ้น

เรื่องของเต๊ะ

เต๊ะเป็นหญิงสาวผู้มีบุคลิกเรียบร้อย หน้าตาสะสวย แม้จะไม่มีผิวขาวนวลตามสมัยนิยม แต่ดวงหน้าและกริยามาน่ามอง เต๊ะมีพี่น้องทั้งหมด 6 คน พี่สาว 4 คน และน้องชาย 1 คน อาศัยอยู่กับพ่อแม่ในเมืองปัตตานี พี่สาวแต่งงานไปหมดแล้ว เหลือเต๊ะกับน้องชายซึ่งไปช่วยขายอาหารกับพี่สาวคนหนึ่งที่อยู่กรุงเทพฯ จะกลับมาบ้านเป็นบางครั้ง พ่อแม่เปิดร้านน้ำชาในหมู่บ้าน เป็นอาชีพที่ทำตั้งแต่ยังไม่ถึงลูกด้วยกัน เธอเคยขอให้แม่หยุด เพราะมีพี่สาวส่งเงินมาให้แม่บอกหยุดแล้วจะทำอะไร ที่ขายอยู่ทุกวันไม่ได้ต้องการเงิน แต่ต้องการ “ทำอะไร”

สมัยก่อนที่สมาชิกในครอบครัวอยู่ด้วยกัน รายได้จากร้านน้ำชาแค่พอกิน เต๊ะบอกว่าที่บ้านฐานะไม่ดี เธอเคยสอบเข้าเรียนต่อเพื่อเป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน แต่ค่าใช้จ่ายที่สูงมาก และต้องไปเรียนไกลที่ชลบุรี เธอสละสิทธิตรงนั้น แล้วเลือกเข้าเรียนที่ มอ.ปัตตานี ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาของรัฐที่มีค่าใช้จ่ายไม่สูงมาก สามารถกู้เงินเรียนได้ ที่สำคัญไม่ต้องออกไปเรียนไกลบ้าน ปัจจุบันเรียนจบและทำงานมาสองปีแล้ว

ช่วงเรียนปริญญาตรีมีนักศึกษาชายตามจับ ฝากความรู้สึกและสิ่งของแทนความ
ในใจผ่านทางเพื่อนอยู่เรื่อยๆ แต่เธอไม่เคยใส่ใจกับความรู้สึกเหล่านี้ เพราะเห็นว่า ชีวิตยังอยู่ในวัย
เรียน เธอต้องการเรียนหนังสือ ตลอดช่วงการเรียนในมหาวิทยาลัยเธอจึงไม่เคยคบกับเพื่อนต่าง
เพศชั้นที่คนรัก

“คนมาชอบเรา แต่เราเองที่ไม่สนใจ รู้สึกเฉยๆ พอเขาเห็นว่าเราเฉยๆ ก็
คงเข้าใจว่าเราไม่ชอบ ทางบ้านไม่ได้ห้ามเรื่องการคบเพื่อนผู้ชาย แต่เรา
กำลังเรียนหนังสือ ศาสนาก็สอนให้ประพฤติตัวอย่างไร”

หลังเรียนจบได้เข้ารับจ้างทำวิจัยให้อาจารย์ของมหาวิทยาลัย ทำงานธนาคารได้ 3
เดือน จนสอบเข้าทำงานในหน่วยงานราชการแห่งหนึ่ง เธอใช้เวลาว่างเป็นสมาชิกของเครือข่าย
ออนไลน์อย่างเฟซบุ๊ก (Facebook) มีเพื่อนในกลุ่มประมาณสองร้อยกว่าคน บนพื้นที่ออนไลน์นี้
ทำให้เธอได้รู้จักกับ “คนรัก” ซึ่งเธอว่าเป็นคนที่ “คุยกัน” อยู่ตอนนี้ เต๊ะแล้วว่า ผู้ชายคนนี้เป็นเพื่อน
ของเพื่อน เขาขอเป็น “เพื่อน” ในเฟซบุ๊ก ของเธอ ตอนแรกเป็นการทักทายและคุยกันเช่นเดียวกับ
เพื่อนคนอื่น ๆ ซึ่งไม่ได้มีความรู้สึกพิเศษแต่อย่างใด จากนั้นความสัมพันธ์ได้เติบโตขึ้นโดยไม่รู้ตัว
เธอว่า “บอกไม่ถูก ว่าเกิดขึ้นเมื่อไหร่” เธอแล้วว่า

“คุยกันนานๆ แล้วมันจะรู้สึกเอง บอกไม่ถูก แต่รู้สึกเข้ากันได้ เริ่มคิดถึง
เขาไม่เหมือนกับคิดถึงคนอื่น เวลาที่เขาแสดงออกรู้สึกเขาเป็นห่วงเป็น
ใย มีความใส่ใจเรา เพิ่งมารู้ทีหลัง ตอนเขาพูดถึงสิ่งที่เขาจดจำได้
เกี่ยวกับตัวเรา แสดงว่าที่ผ่านมาเขาจดจำได้หมด ไม่เหมือนเราที่ไม่เคย
สนใจ”

สิ่งที่เธอประทับใจในตัวคนรักคือเขา “คุยถูก” หมายถึงคุยกันแล้วต้องอึ้งอ้าค้ำกัน
เธอบอกเพียงว่าคุยกัน “เรื่องทั่วไป” โดยไม่ให้รายละเอียด เมื่อเต๊ะมั่นใจว่าจะคบกับแฟนแล้ว เธอ
บอกกับทางบ้านก่อนอนุญาตให้เขามารู้จักกับครอบครัวของเธอ ซึ่งเขาก็พาเต๊ะไปรู้จักครอบครัว
ของเขาด้วย ความสัมพันธ์กับคนรักดำเนินไปในสายตาและการรับรู้ของครอบครัว เต๊ะบอกว่า
ครอบครัวไม่ได้ส่งเสริมให้เป็นแฟนก่อนแต่งงาน และคอยเตือนเรื่องการไปไหนมาไหนด้วยกันว่า
อย่าไปบ่อย ห้ามอยู่ในที่ลับตาคน

เต๊ะจำกัดการรับรู้ไว้เพียงในบ้าน ซึ่ง “คนนอก” ครอบครัวยังไม่รู้ถึงความสัมพันธ์นี้ เต๊ะบอกว่า ศาสนาไม่สนับสนุนการคบหากันก่อนแต่งงาน ดังนั้น “เพื่อนยังไม่มีใครรู้ว่าเรามีแฟน ที่ไม่บอก เพราะไม่ใช่คนเปิดเผย แค่นี้มันผิดแล้ว บอกคนอื่น ความผิดยิ่งเพิ่มขึ้น” ในการเลือกที่จะเก็บจำความสัมพันธ์ไว้เป็น “ความลับ” เต๊ะเล่าว่า

“เราเองผู้หญิงผู้ชายที่คบหากันโดยไม่ได้แต่งงานกัน ด้วยความรู้สึกไม่ดี เรารู้ว่าศาสนาสอนอย่างไร การคบผู้ชายเป็นความผิด เป็นสิ่งที่ไม่ดี พอกลับมาของตัวเองตอนนี้ เหมือน “กลืนน้ำลายตัวเอง เพื่อนยังไม่มีใครรู้ว่าเรามีแฟน ที่ไม่บอก เพราะไม่ใช่คนเปิดเผย แค่นี้มันผิดแล้ว บอกคนอื่น ความผิดยิ่งเพิ่มขึ้น ตัดปัญหาไปได้หลายอย่าง”

การคบหากันก่อนแต่งงานไม่ได้เป็นสิ่งที่ส่งเสริม และเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามหลักศาสนา แต่สังคมเปลี่ยนแปลงไป เต๊ะเห็นว่า หนุ่มสาวควรทำความรู้จักก่อนแต่งงาน เธอคิดว่าเรื่องนี้จำเป็นเพราะ “เรากลัวว่าจะอยู่กับเขาได้นานไหม” แล้วสังคมปัจจุบันเอื้อให้การทำทำความรู้จักกันได้ง่ายและมากขึ้นผ่านเทคโนโลยี ซึ่งต่างจากรุ่นพ่อแม่ พ่อกับแม่แต่งงานด้วยการจัดการของเครือญาติ ทั้งสองคนไม่เคยรู้จักกันมาก่อน แต่การที่ทั้งสองคนสามารถครองคู่อยู่ด้วยกันมาจนแก่เฒ่า แต่เต๊ะขอเลือกการใช้ชีวิตคู่ในแบบของตนเอง

“การคบหากันเป็นสิ่งที่ศาสนาไม่ได้ส่งเสริม มีข้อห้ามเรื่องนี้ไว้ เช่น ห้ามอยู่ด้วยกันสองต่อสอง อยู่ด้วยกันในที่ลับตาคน แค่นี้มันผิดแล้ว แต่สังคมเปลี่ยนแปลง เราควรทำความรู้จักศึกษาก่อนจะใช้ชีวิตด้วยกัน เรากลัวว่า หากเราไม่รู้จักกัน พอแต่งงานกับเขาจะอยู่ได้ไม่นาน ถึงรุ่นพ่อแม่จะถูกจับแต่งงาน ไม่เคยเรียนรู้นิสัยใจคอกันเลย ก็อยู่กันได้ตั้งนาน แต่เต๊ะว่า มันจำเป็นเพื่อป้องกันปัญหา เต๊ะเลือกที่จะเรียนรู้อีกก่อน”

เต๊ะเริ่มคุยกับแฟนผ่านทางสังคมออนไลน์ก่อน จนเต๊ะให้เบอร์โทรศัพท์เคลื่อนที่ ซึ่งเป็นเหมือน “สัญญาณ” บอกว่าความรู้สึกพิเศษ เธอว่า “ให้เบอร์โทรไป คิดว่าเขาน่าจะรู้จากกระทำของเรา” จากนั้นเธอกับเขาคุยกันทางโทรศัพท์มากขึ้น และตกลงว่าจะคบกันเป็นแฟน เต๊ะชอบใช้

โทรศัพท์มากกว่าเพราะสะดวกรวดเร็ว และจะส่งข้อความถึงกันทุกวัน วันละหลายข้อความ เธอคิดว่า การส่งข้อความมีความลึกซึ้งและรักความรู้สึกให้คงทน เพราะเธอสามารถย้อนกลับมาอ่านได้

“ตอนแรกคุยกันทางเฟซบุค แต่ตอนนี้ไม่ค่อยเล่นแล้ว จะใช้โทรฯ คุยกัน เพราะสะดวกเร็วกว่า เวลาไหนก็ได้ ตอบโต้ได้เร็วดี เต๊ะชอบส่งข้อความมากกว่า เพราะเราสามารถกลับมาอ่านได้ ไม่เหมือนเวลาพูดจบแล้วจบไป ข้อความของเขาที่ส่งมาจะถามว่า อยู่ที่ไหนบ้าง ทำอะไรบ้าง พอคบกันแล้ว ส่งมาว่า คิดถึงบ้าง วันหนึ่งก็หลายข้อความ”

เต๊ะระมัดระวังการไปไหนมาไหนกับคนรักเพราะเธอรูสึกตลอดเวลาว่า การคบกันเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เป็นสิ่งศาสนาห้ามกระทำ โดยเฉพาะความเสียหายจะเกิดกับผู้หญิงมากกว่า อย่างที่เธอว่า “อันไหนที่เป็นการทำผิด ผู้ชายทำก็ผิด แต่ผู้หญิงทำยิ่งผิดมากกว่า ห้ามเด็ดขาด” ที่ผ่านมาเธอเคยมองคนที่คบหากันโดยไม่แต่งงาน ด้วยความรู้สึกไม่ดี ดังนั้นเมื่อหันกลับมามองตัวเองตอนนี้ เธอรูสึกว่า “เหมือนกลิ่นน้ำลายตัวเอง”

นอกจากการคบหากับคนรักเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องแล้ว เธอบอกว่าตัวเองเป็นคน “ซีอาย” และ “ไม่รู้จะวางตัว” อย่างไร ทำให้เธอสบายใจและรูสึกปลอดภัยที่จะพูดคุยและส่งข้อความทางโทรศัพท์ เพราะไม่เห็นหน้ากันแล้ว ยังไม่ต้องออกไปไหนให้ถูกจับจ้อง เมื่อฝ่ายชายถามเธอว่า “รักเขาบ้างไหม” เต๊ะไม่ได้ตอบทันที แต่อาศัยการพิมพ์ข้อความส่งให้เป็นการตอบ เธอเลือกใช้คำว่า กาสะ (Kasih) ในภาษามลายูซึ่งแปลว่า “รัก” ส่งกลับไป ทั้งนี้ในการส่งข้อความถึงกันเต๊ะจะใช้ภาษามลายู เพราะเธอรูสึกว่า “ภาษาที่ไพเราะ อ่อนหวาน และลึกซึ้ง ตรงกับความรู้สึกของเรา”

เงื่อนไขที่หญิงชายจะแต่งงานกัน เต๊ะให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า “ความพร้อม” โดย เฉพาะ “ความพร้อม” ของฝ่ายชาย ซึ่งสนับสนุนความคาดหวังที่ผู้ชายต้องเป็นผู้นำครอบครัว เขาจะต้องรับผิดชอบภรรยาและลูกที่จะเกิดขึ้น เต๊ะมองว่า ผู้หญิงควรสงวนท่าทีและสำรวจความรู้สึก ไม่ควรเป็นฝ่าย “รุกเร็ว” ให้จัดการแต่งงาน ปล่อยให้เป็นการตัดสินใจของฝ่ายชาย เพราะความพร้อมของแต่ละฝ่ายแตกต่างกัน หากฝ่ายหญิงพร้อมแต่ฝ่ายชายไม่พร้อม ก็ต้องรอคอยจนกว่าเวลาที่ฝ่ายชายจะพร้อมมาถึง

“หญิงชายพร้อมไม่เหมือนกัน เพราะผู้ชายต้องดูแลเรา ต้องเป็นผู้นำ
ถามผู้หญิงพร้อม ผู้ชายไม่พร้อม เราไม่ควรรุ้เรา การตัดสินใจแต่งงาน
ควรเป็นผู้ชาย เขาต้องพร้อม ก่อนที่เราจะพร้อม เขาเป็นผู้นำของเรา”

มุมมองต่อความรักถือเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์และการแต่งงาน ความรักจะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้คนสองคนอยู่ร่วมกันได้ เต๊ะอธิบายความรักว่า หากต้องเผชิญกับปัญหาเข้ามา คนที่รักกันจะสามารถผ่านไปได้ “ถ้าเรารักกัน ถึงแม้จะมีปัญหาอะไรเข้ามาจะผ่านไปได้” เป็นการมองความรักในเชิงที่เป็นอุปสรรคหรือเครื่องมือในการแก้ปัญหาชีวิต ซึ่งน่าจะเป็นสิ่งที่สำคัญมากในความคิดของเต๊ะ เพราะยังปรากฏชัดอยู่ในเรื่องความรัก เช่นที่เธอให้คำแนะนำกับคนรักในภาษามาเลย์ว่า “Baik Baik saying Ku Ada aku untuk mu” (อ่านว่า “ไบ ไบ ซายังกู อาดะอากู อู โตะโม”) แปลเป็นภาษาไทยได้ว่า “จะเป็นอย่างไรให้รู้สึกดีเอาไว้ เพราะฉันจะอยู่เคียงข้างเธอ”

คุณสมบัติที่เต๊ะประทับใจแฟนหนุ่มคือการรักครอบครัว เต๊ะสัมผัสได้ถึงความรักที่เขปฏิบัติต่อครอบครัว ทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าจะเป็นคนที่ดูแลเต๊ะได้ อีกทั้งฝ่ายชายมีความขยันขันแข็งและความอุตสาหะในการสร้างชีวิตและฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เต๊ะให้ความสำคัญมากกว่าการเป็นผู้มาจากครอบครัวฐานะดี เพราะหากปราศจากคุณสมบัติข้อนี้ไปเสียแล้ว ไม่ว่าจะยากจน หรือร่ำรวยอย่างไร ชีวิตจะต้องเผชิญกับความยากลำบาก “ชอบคนที่มีความขยัน อุตสาหะ มานะ มีปัญหาต้องผ่านไปได้ ถ้าเขารวยแต่ขาดความอุตสาหะก็เอาชีวิตไม่รอด”

การมีคนรักหรือคู่ครองของทุกคนถูกกำหนดไว้แล้ว เต๊ะเห็นว่า “ถึงเวลาความรู้สึกจะบอกเอง” เป็นความรู้สึกที่กลมกลืนเข้ากับความเชื่อว่า “คู่ครองถูกกำหนดไว้แล้ว” แล้วโอกาสที่จะได้พบเจออาจจะเกิดขึ้นหลายครั้ง ดังที่เต๊ะว่า “ศาสนาสอนว่า ทุกคนมีคู่อยู่แล้ว เขาจะสอนว่า มีคู่อยู่แล้ว เพียงแค่เราจะเจอตอนไหน ไม่ว่าจะอายุเท่าไร คนต้องมีคู่ จะช้าจะเร็ว บางคนแต่งงานไปแล้ว ก็หย่า แต่งใหม่จนกว่าจะเจอคนที่ใช่ของเราจริงๆ” การอธิบายของเต๊ะทำให้เห็นว่า การแต่งงานเพราะเขาหรือเธอคนนั้นเป็นรักแท้ หรือ เป็นคู่ครองที่กำหนดไว้แล้ว อาจไม่เป็นจริงเสมอไป ลดความสำคัญให้การแต่งงานเป็นเพียง “โอกาส” ที่จะเจอ “คู่ของตน” เช่นการหย่าร้างก็เป็น “โอกาส” ที่อาจเกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การเจอ “คู่ครอง” ที่แท้จริงในที่สุด

เรื่องของบะ

บะ (นามสมมุติ) หญิงสาววัย 28 ปี ทำงานเป็นลูกจ้างรายวันของโรงงานยาง ในจังหวัดปัตตานี ครอบครัวของเธอฐานะยากจน พ่อแม่มีลูก 7 คน บ้านที่อาศัยเป็นที่ดินของญาติที่

แบ่งให้ทำกิน แม่เจ็บป่วยด้วยอาการทางประสาท พี่สาวคนโตแต่งงานและยังอยู่ที่บ้านเดิม สามี่ของพี่สาวไม่ค่อยแข็งแรง ไม่สามารถไปทำงานนอกบ้านได้ เลี้ยงชีพด้วยการปลูกผักขาย บะมีพี่สาวอายุมากกว่า 1 คนยังไม่แต่งงาน ตัวเธอเป็นคนที่ 3 และมีน้องชายน้องสาวอีก 4 คน ทุกคนกำลังเรียนหนังสือชั้นมัธยมศึกษา บะกับพี่สาวคนรองเป็นคนหารายได้หลัก เธอได้เรียนชั้น ป.4 แล้วไปเรียนที่ปอเนาะ แต่เรียนได้ไม่ถึงปีก็ออกมาทำงาน “เราอยากเรียนสูงๆ เหมือนคนอื่น แต่บ้านเราจน เงินก็หายาก พ่อแม่ก็ลำบาก อีกอย่างโรงเรียนก็อยู่ไกล ไม่มีรถ ต้องเดินไป ใช้เวลาหนึ่งชั่วโมงจะถึงโรงเรียน” ตอนทำงานครั้งแรกอายุยังไม่ถึง 15 ปี ไปเป็นลูกจ้างร้านขายข้าวแกงในตัวเมืองหาดใหญ่ได้เงินวันละ 100 บาท ทำงานและพักกับเจ้าของร้าน ทำอยู่ที่นั่นนาน 7-8 ปี ได้ค่าจ้างเดือนละไม่ถึง 3,000 บาท จากนั้นเป็นลูกจ้างในโรงงานปลากระป๋องอีกหลายปี

การออกไปทำงานข้างนอก มีรายได้มากกว่าทำงานในหมู่บ้าน บะบอกว่าไม่มีงานที่จะได้เงินมากพอ ไปเป็นลูกจ้างได้เงินเดือน สามารถจุนเจือครอบครัวได้ “บ้านอยู่กันหลายคน ไม่ทำงานก็ไม่พอกิน น้องกำลังเรียนหนังสือด้วย เราเป็นที่ต้องเสียสละ” พอมาทำงานโรงงานปลากระป๋องต้องเดินทางไปกลับบ้านกับโรงงานทุกวัน เธอว่า “มีรถกระบะมารับที่ในหมู่บ้านแต่เช้า มันอันตราย คนขับขับเร็ว ต้องจ่ายเงินค่ารถอาทิตย์ละสองร้อยบาท” กระทั่งมาทำงานที่โรงงานยางซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากบ้าน สามารถขับรถมอเตอร์ไซด์มาทำงานได้ เงินค่าจ้างที่ได้รับออกทุกๆ สองสัปดาห์

ประสบการณ์เรื่องความรักของบะ เธอว่าเคยมี “แฟน” มา 3 คน คนที่สามเป็นคนที่เธอกำลังจะแต่งงานด้วย ผู้ชายคนแรกรู้จักกันตอนที่เธอทำงานที่โรงงานปลากระป๋องที่หาดใหญ่ แต่เมื่อบะมาทำงานที่ปัตตานี เขาไปมีคนอื่น เธอว่าแฟนคนแรกเป็นคนเจ้าชู้ คนที่สองเป็นผู้ชายในหมู่บ้านเดียวกับเธอ ผู้ชายคนนี้เพียรขอเบอร์มือถือจากคนรอบๆ ตัวของบะ จนบะใจอ่อนให้เบอร์ไป ที่แรกบะบอกว่าตนเองไม่มีแฟน ทั้งที่ในความจริง บะติดต่อกับคุยกับแฟนคนแรกอยู่ ความสัมพันธ์กับชายในหมู่บ้านเดียวกันนี้ จึงมีฐานะที่บะเรียกว่าเป็น “กิ๊ก” เพราะเป็นความสัมพันธ์ซอซอที่เกิดขึ้นพร้อมกับการคบหากับชายอีกคน พอบอกความจริงไป เขาเลยขอเป็นเพียงเพื่อน มีโอกาสพูดคุยกันเรื่อย แต่เมื่อเลิกกับแฟนคนแรก ชายหมู่บ้านเดียวกันจึงเลื่อนสถานะจาก “กิ๊ก” มาเป็น “แฟน”

“เป็นคนในหมู่บ้าน เขาขอเบอร์โทรฯ ขอเป็นเดือนกว่าเราจะให้ คุยกันแล้วก็สนิทกัน เขาถามว่าเรามีแฟนหรือยัง เราบอกยังไม่มี พอสุดท้ายบอกว่าเรามี ตอนที่คบกับเขาได้ไม่กี่วัน เขาว่าทำไมไม่บอก

ตั้งแต่แรก ทำไมต้องให้เบอร์โทรศัพท์กับเขาด้วย เราบอกเห็นขอเป็นเดือนก็เลยให้ ถ้ามันขอเป็นเพื่อนไปก่อน เราบอกได้ เหมือนเราเป็นกิ๊กกัน ตอนหลังแฟนคนแรกไม่ติดต่อกันแล้ว เลยคบคนนี้จริงจัง เป็นแฟนกัน”

แฟนคนที่สองเป็นลูกของครอบครัวที่มีฐานะในหมู่บ้าน พ่อเป็นข้าราชการ มีที่ดินหลายแปลง ความรักของเธอจึงเกิดอุปสรรคขึ้น เพราะฐานะที่แตกต่างกัน

“ญาติที่รู้ว่า เราคบกับผู้ชายคนนี้ บอกอย่าไปเชื่อว่าเขาจะรับเราเป็นสะใภ้ เพราะเขามีฐานะ เราก็คิด ถ้าเกิดเราแต่งงานกัน อยู่แล้วไม่มีความสุขจะทำอย่างไร เราเลยตัดสินใจเลิกคุยกับผู้ชายคนนั้น”

หลังจากที่บะเลิกกับชายบ้านเดียวกันแล้ว เธอได้รู้จักและคบหากับลูกจ้างชายในโรงงานยาง ซึ่งเป็นคนที่มีนิสัยดี เข้ากับเพื่อนร่วมงานได้ทุกคน ไม่ทิ้งการละหมาด ที่สำคัญบะเห็นว่า เขาช่วยเหลือพ่อแม่ด้วย ตอนที่แม่ของเธอป่วย จะเอาเงินไปช่วยเหลือ เป็นค่ายา ค่าอะไร การแสดงออกเช่นนี้บะบอกว่า “เป็นผู้ชายที่ไว้ใจได้” และยังประทับใจที่เขาให้ความช่วยเหลือเธอในบางครั้งที่ปัญหาทางการเงิน เช่น ติดเงินค่าผ่อนรถ เขาจะเป็นคนจ่ายแทนให้

ปัญหาที่เกิดขึ้นที่ใหญ่ที่สุด ตอนที่รู้ว่าแฟนเคยมีคนรักอยู่อีกอำเภอหนึ่ง ตอนแรกที่คบกัน บะจึงแค่เป็น “กิ๊ก” เขา

“มีเข้าใจผิดกัน เมื่อก่อนเขายังคบเราเป็น “กิ๊ก” เพราะเขามีแฟนอยู่แล้วคนหนึ่ง เราทำประชุมสายโทรศัพท์คุยกันสามคน ผู้หญิงคนนั้นถามว่าเรารักบั้ง (พี่) เขาแค่ไหน เราว่ารักมากจนขาดไม่ได้ เขาก็ให้บั้งเป็นคนตัดสินใจเองว่าจะเลือกใคร นั้นแหละสุดท้ายบั้งก็บอกว่าเขาเลือกเรา เพราะเวลาเจ็บป่วยเขาก็เอามาไปให้ เขาจะกินอะไรก็ฝากให้เราซื้อ แฟนเลยตัดสินใจว่าเลือกเรา”

การคบหากันไม่เป็นที่เปิดเผย เพราะการคบหาผู้ชายที่ไม่ได้แต่งงานกันเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง เธอว่า “คนในหมู่บ้านรู้ เขาจะโกรธว่า ทำไมไม่แต่งงาน แบบนี้มันไม่ดี เลยไม่อยากให้

ใครรู้” ความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับคนรักจึงดำเนินไปอย่างเจ็บเขี้ยว มีเพียงพี่สาวและเพื่อนสนิทไม่กี่คนเท่านั้นที่รับรู้ถึงความสัมพันธ์นี้ แต่ระหว่างนี้จะได้พัฒนาความสัมพันธ์ โดยไม่เป็นที่สังเกตของเพื่อนร่วมงาน เมื่อเธอตกลงจะแต่งงานกับชายคนรัก เพื่อนลูกจ้างในโรงงานจึงแปลกใจ เพราะไม่เคยรับรู้เลยว่า ทั้งสองคนคบกัน

“เราระวัง เวลาที่อยู่ต่อหน้าคนอื่น ๆ เราเก็บอาการ ไม่แสดงออก ไม่มีท่าทางอะไร ทำเหมือนไม่เคยรู้จักกัน แต่พอไม่มีคนเราก็คุยกัน กลับจากทำงาน ก็โทรหากันเลย คุยกันชั่วโมง สองชั่วโมง”

การโทรศัพท์คุยกันเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการพัฒนาความรักของบะกับแพน แต่ละวันเธอจะเจอแพนตอนเช้างานครั้งหนึ่ง เวลาออกจากงานบางครั้งก็ไม่ได้เจอ พอไม่ได้เจอ เธอว่า “คิดถึง” หลังเลิกงานทุกวันจึงต้องโทรศัพท์คุยกัน คุยทุกวัน เป็นเรื่องที่ขาดไม่ได้เลย อย่างที่ความรู้สึกของบะว่า “วันหนึ่งประมาณสามสี่ครั้งได้ คิดถึงทุกวัน ถ้าวันไหนไม่ได้คุยก็อยู่ไม่ได้ ไม่ได้ยินเสียงก็อยู่ไม่ได้” ความรู้สึกอันรุนแรงที่สะท้อนออกมาเช่นนี้คล้ายความรักแบบ Eros ที่คนรักคอยคำนึงถึงกันตลอดเวลา ต้องการอยู่ด้วยกัน ซึ่งมีความใกล้เคียงกับความรักโรแมนติกมาก ที่สุด (Regan, 2003: 8) และการที่บะกำลังจะแต่งงานยังทำให้สามารถแสดงความรู้สึกที่เปิดเผยชัดเจน และแสดงอารมณ์ปรารถนามากกว่าหญิงสาวคนอื่นในการศึกษานี้

ชีวิตสาวมุสลิมของบะไม่ต่างจากสาวมุสลิมคนอื่น เมื่อถึงวัยที่ต้องมีครอบครัว จะเริ่มมี “แม่สืบ” หรือพ่อสื่อแม่สื่อเข้าคุยกับครอบครัว เพื่อจัดการแต่งงาน ซึ่งบะบอกว่า มากันหลายคน แต่บะบอกปฏิเสธและไม่ยอมรับใครเลย เธอบอกว่า คนที่มาส่วนใหญ่เป็นคนที่มีฐานะดี จึงกลัวจะซ้ำรอยเดิมกับอดีตคนรักที่เป็นชายมีฐานะในหมู่บ้าน ปมปัญหาเรื่องครอบครัวเป็นสิ่งที่ไม่อาจคลี่คลายได้ เธอเกรงว่า คนจะดูถูกฐานะที่ต่ำต้อย ยากจนและครอบครัวที่แร้นแค้น แม้ว่าฝ่ายชายจะไม่คิดเรื่องนี้ และถือเอาความรักที่มีต่อเธอเป็นสำคัญ แต่ประสบการณ์ที่ซอกซำในอดีที่ย้ำอยู่ในใจเธอว่า “ถึงเขารักเราคนเดียว แต่พ่อแม่เขารวย เขาคงไม่เอาคนอย่างเรา คิดมากเลยขอถอยดีกว่า”

หญิงสาวในหมู่บ้านที่ไม่ได้เรียนหนังสือ อายุตั้งแต่ 14-15 ปีจะถูกครอบครัวจับแต่งงาน แม้บะจะเรียนหนังสือน้อย แต่การที่เธอออกไปทำงานเป็นที่พึ่งให้กับครอบครัว ดูเหมือนพ่อจะไม่บังคับในเรื่องนี้ พ่อเธอบอกว่า “ถ้าจะหาเองก็หาได้ อย่าเอาคนติดยา เพราะตอนนี้คนติด

ยากันมาก เขากลับแค้น” และอีกเหตุผลหนึ่ง ที่บะคิดว่าพ่อไม่บังคับเพราะว่า “พ่อแม่รู้ว่าถ้า บังคับแล้ว กลัวว่าเมื่อแต่งงานไปจะไม่มีความสุข”

เมื่อหญิงสาวต้องเป็นผู้เลือกคนรักและคู่ครองของตนเอง ต้องเรียนรู้เพื่อรู้จักกัน สิ่งที่จะเล่าให้ฟังนี้สะท้อนแนวคิดเรื่องกระบวนการเป็นปัจเจกซึ่งคนจะสะท้อนย้อนคิดเกี่ยวกับ ตัวเอง (Giddens, 1992) อย่างที่บะบอกว่า “ตัดสินใจเอง แต่กว่าเราจะตัดสินใจเอง เราต้องคบ กับเขา รู้ว่าเขานิสัยอย่างไร เป็นแบบไหน เราคิดอย่างไรกับเขา และเราเข้ากับเขาได้ไหม” โดย คำถามที่เกิดขึ้น ส่งผลต่อการพัฒนาและการสร้างตัวตนและความรักที่จะไปสู่อนาคตข้างหน้า การสะท้อนย้อนคิดเช่นนี้จำเป็นต่อการตัดสินใจที่ปัจเจกจะกำหนดชะตากรรมของตัวเอง ไม่ได้อยู่ ใต้อำนาจและการบังคับของครอบครัวอีกต่อไป

ความสำคัญของการแต่งงานและมีครอบครัวเป็นเรื่องหลักประกันในอนาคต เมื่อแก่ตัวลงจะได้รับการดูแล บะบอกว่า “ถ้าเราไม่แต่งงาน แก่ไปไม่มีลูก ใครจะมาเลี้ยงดูตัวเรา” ในสายตาชาวบ้านการเป็นหญิงโสดจะใช้ชีวิตลำบากตอนอายุมากขึ้น คนที่หมู่บ้านของบะจึง สนับสนุนให้แต่งงานและมีครอบครัวเพื่อให้มีลูกหลานช่วยดูแล เรื่องนี้น่าสนใจที่อิสลามสนับสนุน เรื่องนี้เพื่อการตอบสนองต่อความต้องการทางเพศ และเพื่อความจำเป็นทางสังคม แต่เน้นการทำ หน้าที่ครอบครัวเป็นผู้ให้ เช่น การเลี้ยงดู การอบรมสั่งสอน (ดูใน อารง, 2543: 133-136) ซึ่งชีวิต จริงกลับพบว่า ครอบครัวเป็น “ผู้รับ” การช่วยเหลือ การแต่งงานเพื่อผลิตทายาทที่จะกลับมา เลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อแก่ชรา ทำให้เห็นถึง “ความไม่มั่นคง” ที่เป็นผลตามมาจากการตัดขาดตนเอง ออกจากเครือญาติและครอบครัว และการตัดสินใจที่จะมีอิสระในการ “เลือก” ของตนเอง

เรื่องการอยู่เป็นโสดหรือคนที่ไม่แต่งงานเป็น “บาป” เป็นสิ่งที่บะได้ยินคนใน หมู่บ้านบอกต่อกันมาอย่างนั้น ผู้หญิงจะอยู่คนเดียวไม่ได้ ต้องแต่งงาน ความรู้สึกที่มีต่อคนโสด จึงเป็น “คนน่าสงสารต้องอยู่คนเดียว” แต่คำอธิบายของบะที่ว่า “ทุกคนจะแต่งงาน แต่ยังไม่ถึง เวลา ก็ยังไม่บาป” แสดงความหมายน่าสนใจคือ ไม่มีใครบาปเพราะไม่แต่งงาน แต่ “เวลา” ของ คนนั้นยังมาไม่ถึง กลายเป็น “เวลา” เป็นสิ่งที่กำหนด เมื่อคนไม่สามารถควบคุมและบังคับได้ ดังนั้น “คนไม่แต่งงาน” หรือ “คนโสด” ย่อมไม่ใช่ “คนบาป”

เรื่องของเยาะ

เยาะหญิงสาววัย 26 ปี บุคลิกคล่องแคล่ว ยิ้มง่าย รู้สึกถึงความเป็นมิตรตั้งแต่วัย แรกที่เจอกัน บ้านของเยาะอยู่ในหมู่บ้านประมงตรงอ่าวปัตตานี พ่อแม่ของเยาะทำงานรับจ้างใน หมู่บ้าน เธอมีพี่ชายสองคน คนแรกทำงานที่มาเลเซีย อีกคนทำงานก่อสร้างรับจ้าง เยาะทำงานกับ หน่วยงานราชการแห่งหนึ่งในจังหวัดปัตตานี ทำหน้าที่ในการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้แก่คนใน

ชุมชน โดยเขาจะไปเข้าสำรวจ ประชุมร่วมกับคนในชุมชนถึงความต้องการอบรมพัฒนาอาชีพ ซึ่งเขาจะเป็นคนประสานให้มีการจัดอบรม หาแหล่งทุน ติดตามการดำเนินงาน และประเมินผล เธอบอกได้งานนี้เพราะประสบการณ์การทำงานกิจกรรมในมหาวิทยาลัย และการสอบสัมภาษณ์ที่ให้เธอได้นำเสนอประสบการณ์ของตนเอง ดังที่เธอเล่าว่า

“เราทำกิจกรรมได้เจอคนเยอะกว่าคนที่ไม่ได้ทำ ทำให้เรามีประสบการณ์การเข้าสังคม การวางตัว การพูดจา ตอนที่ไปสัมภาษณ์ เราพีรีเซนต์เต็มทีเลยที่เราทำนั่นทำนี่ ไม่เหมือนคนสอบก่อนหน้าเรา เขาไม่พูด บางที่เขาอาจไม่มีประสบการณ์แบบเรามี คนที่ไม่มีประสบการณ์โอกาสได้งานยาก เราต้องพูดเยอะๆ”

เส้นทางการเรียนหนังสือของเขายะเริ่มต้นเช่นเดียวกับเด็กๆ คนอื่นที่เข้าเรียนโรงเรียนประถมในหมู่บ้าน จากนั้นไปเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของอำเภอ แต่เส้นทางของเธอไปไกลกว่าเพื่อนคนอื่น เมื่อสามารถสอบเข้าระดับอุดมศึกษาที่ มอ.ปัตตานี การเดินทางนี้ต้องอาศัยความมุ่งมั่นและตั้งใจ ดังที่เธอว่า

“ครอบครัวของเขายะ ไม่มีใครเรียนสายสามัญ เราดูทีวีเห็นคนประสบความสำเร็จได้รับปริญญา อยากอยู่ตรงนั้น จำได้ตอนอยู่ป. 6 พูดกับเพื่อนว่า ฉันต้องเรียนให้จบ ก็รู้สึกนานกว่าว่าจะถึงตั้ง 22 ปี เอะ ไม่เป็นไร ในกลุ่มที่เรียนประถมด้วยกัน เราเรียนจบสูงสุด แม้ว่าเพื่อนจะไม่คบห่างๆ กันไปเพราะเห็นว่าเราได้เรียนสูงกว่าเขา ซึ่งเราไม่เคยคิดเลย เราอยากเรียน อยากดีกว่าครอบครัวที่เรียนน้อย”

เขายะหวังว่าจะได้เข้าเรียนมหาวิทยาลัยของรัฐเพราะช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย และยังมีโอกาสกู้เงินเรียนด้วย ซึ่งการต้องคำนวณการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดของครอบครัว เป็นส่วนหนึ่งในการตัดสินใจเลือกเรียนเศรษฐศาสตร์เพราะเป็นศาสตร์การจัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้ได้ประโยชน์สูงสุด ซึ่งเขายะคุ้นเคยกับ “ความจำกัด” นี้เป็นอย่างดี

“ครอบครัวเราจน เราต้องประหยัด จะกินอะไร จะใช้เงินอย่างไร ต้องคิด
 เพื่ออนาคต รู้จักเก็บกัติดีกับเรา อย่างน้อยก็ลดภาระของครอบครัว การ
 เรียนเศรษฐศาสตร์นี้เกี่ยวกับเรื่องเงินๆทองๆ การใช้ทรัพยากรให้เป็น
 ประโยชน์สูงสุด เออ น่าจะเหมาะก็เลยเลือกเรียน”

ความมุ่งมั่นที่จะเรียนหนังสือของเยาะยังเกี่ยวข้องกับการได้เลื่อนสถานะทาง
 สังคมให้แก่ตนเอง และปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งเยาะเคยรู้สึกถึงความต่ำต้อยนี้ครั้ง
 หนึ่ง

“สมัยก่อน เวลาเราไปใช้บริการของราชการ บางที่เขาจะไม่ค่อยสนใจ
 การให้บริการของเขาไม่ค่อยดี เกิดความรู้สึกเหมือนถูกกระทำแบบ
 “สองมาตรฐาน” กลับมาคิดว่า การแบ่งแยกที่เกิดขึ้นอยู่ที่การศึกษาหรือ
 เปล่า ถ้าเรามีการศึกษาน่าจะได้รับบริการดี พอเราไปอยู่ตรงจุดนั้น เรา
 จะไม่มองข้ามคนที่ไม่มีการศึกษา”

นอกจากนี้การเรียนให้ได้มากที่สุดเพื่อลดค่าสอบประมาณ และเยาะเฝ้าของญาติ
 คนหนึ่ง ซึ่งดูแลคนเมื่อพ่อของเยาะเคยต้องไปขอยืมเงินให้เป็นค่าใช้จ่ายไปโรงเรียนว่า “จะให้ลูกไป
 เรียนทำไม ตัวเองก็แทบจะไม่มีกินอยู่แล้ว ไม่ต้องเรียนหรอก สุดท้ายก็ต้องมีครอบครัวอยู่ดี”
 ชาวบ้านในหมู่บ้านก็พูดคล้ายกันเรื่อง “ผู้หญิงเรียนหนังสือ” เป็นสิ่งที่ไม่ดีมีประโยชน์ เช่นที่ว่า
 “ชาวบ้านพูดว่าผู้หญิงไม่ต้องเรียนหรอก เรียนไปก็เท่านั้น สุดท้ายก็ต้องมาเป็นแม่บ้าน ต้องมาล้าง
 จานอยู่ในครัว” ความคิดแบบนี้ทำให้ชาวบ้านส่งลูกไปเรียนปอเนาะเพื่อให้มีความรู้ทางศาสนา แต่
 เยาะยืนยันจะเรียนหนังสือ และเก็บเอาอคติของคนรอบข้างนี้มาเป็น “แรงบันดาลใจ” ในการ
 เรียนหนังสือ

เยาะเป็นเพียงคนเดียวในชั้นเรียนที่สอบเข้าเรียนระดับอุดมศึกษาของรัฐอย่าง
 มอ.ปัตตานีได้ แรกๆเธอรู้สึกโดดเดี่ยว และต้องปรับตัวอย่างมากกับสิ่งแวดล้อม บรรยากาศ
 และสังคมใหม่ๆ ในมหาวิทยาลัย แต่การเข้าสู่มหาวิทยาลัย ทำให้เยาะรู้สึกว่าชีวิต “มีอิสระ” มาก
 ขึ้น ซึ่งแตกต่างจากชีวิตสมัยเรียนมัธยมที่อยู่ยังใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัว เธอบอกว่า “รู้สึกอิสระมาก
 ขึ้น ตอนเรียนมัธยมเราอยู่บ้าน เราอยู่ในสายตาพ่อแม่ เขาก็ไม่ได้บังคับอะไรหรอก อยากไปบ้าน

เพื่อนก็ให้ไป เพราะเขารู้จักเพื่อนเราทุกคน แต่เรียนมหาวิทยาลัยมันอิสระกว่า มันเต็มที่ มันแล้วแต่เราจะทำอะไร”

ชีวิตในมหาวิทยาลัยของเยาะกลายเป็นโอกาสที่ได้ทดลองการใช้ชีวิตรูปแบบที่แตกต่างจากเดิม เช่น การอยู่หอพัก การกลับบ้านหลังเที่ยงคืน การขับรถมอเตอร์ไซค์ และการใช้โทรศัพท์มือถือ

“นานๆ กลับบ้านที่ ห่างเป็นเดือน ก็จะไปบอกทางบ้านว่าไม่กลับอีกนาน เพราะต้องทำงานจะเล่าให้เขาฟังถึงโครงการนั้น โครงการนี้ ต้องมีประชุมคณะกรรมการ ต้องเตรียมงาน พบอกพี่ชายชื่อมือถือให้ ขอ น้องสักเครื่องก็ยังมี ส่วนใหญ่จะเป็นการติดต่อเรื่องงานระหว่างรุ่นพี่กับรุ่นน้อง บางทีมันมีเรื่องกิจกรรม เรื่องเรียน เรื่องเนื้อหาที่เราเรียนไม่ทันกับเพื่อน”

“ไปทัศนศึกษา ไปเข้าค่ายก็บ่อยมาก ยิ่งเราเป็นคณะกรรมการ ทำงานประสานติดต่อสื่อสาร ต้องทำเอกสารพวกหนังสือเข้าหนังสือออก เป็นองค์การนักศึกษาต้องดูแลนักศึกษาทั้งมหาวิทยาลัย เจอคนเยอะขึ้น และพบปะกับผู้ใหญ่มากขึ้นด้วย”

เมื่อเรียนจบต้องหางานทำ ซึ่งเยาะรู้สึกว้าว่า ตัวเองกดดันกว่าเด็กเรียนจบคนอื่น เพราะเธอเป็นคนเดียวในบ้านที่เรียนจบ และถ้าไม่มีงานทำจะไปย่ำความคิดเรื่องเรียนไปไม่มีประโยชน์ของชาวบ้าน ความที่อยากให้ทางบ้านภูมิใจ เยาะหางานแบบไม่เลือก แต่งานแรกที่บริษัทเอกชนแถวสะพานปลาไม่อนุญาตให้เธอพักละหมาดได้ จึงทำได้เพียงวันเดียว เธอเพียรหางาน จนในที่สุดผ่านสอบสัมภาษณ์เป็นเจ้าหน้าที่ด้านแรงงาน สังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ทำงานมา 3 ปีแล้ว

งานที่เยาะต้องประสานงาน สร้างความเข้าใจ และจูงใจให้คนมาฝึกอาชีพ ตรงกับประสบการณ์ ความสนใจ และความสามารถของเยาะ รวมถึงเข้ากับบุคลิกที่เยาะบอก “ยิ้มง่าย เข้ากับคนได้ง่าย” ของตนเอง แต่การเข้ากับคนได้ง่าย เธอเรียกตัวเองว่า “คนฟรี” คือไม่ถือตัว จะเปลี่ยนเป็นตรงกันข้าม หากเยาะรู้สึกว้า กำลังถูกคุกคาม หรือรู้สึกกลัวและความเป็นส่วนตัว ดังที่เยาะเล่าถึงประสบการณ์เพื่อนร่วมงานต่างประเทศที่เข้ามาจับว่า

“บางคนจะจุใจมเลย เช่น “เป็นไปได้ไหมถ้าเราสองคน” นั้นแหละ จะสงสัยว่า แก๊งเราหรือเปล่า เห็นเราแบบคุยกับทุกเรื่องได้ คือ แบบคุยเฮฮาอย่างนี้ บางทีก็ไม่คิดมากแต่แบบหลายๆครั้งแล้วก็เหมือนว่า ผู้ชายคนนั้นซักคิดไม่ธรรมดาแล้ว เราจะคุยงานกับเขา เป็นเรื่องอื่นไม่คุย ทำหลายๆครั้ง คนนั้นจะรู้สึกเอง เลิกไปเอง”

เยาะผ่านช่วงเรียนหนังสือโดยที่ไม่มี “แฟน” ต่างจากเพื่อนที่เรียนด้วยกันที่คบหาเพื่อนต่างเพศอย่างเปิดเผย เธอให้เหตุผลว่า “เป็นความตั้งใจที่จะเรียน” จนกระทั่งชีวิตเปลี่ยนมาสู่วัยทำงาน จึงมีคนรักเยาะคบหากับคนรัก ซึ่งเธอเลือกที่จะใช้คำว่า “คุยกัน” บ่งถึงความสัมพันธ์ฉันคนรัก โดยการ “คุยกัน” อยู่นอกการรับรู้ของครอบครัว เยาะบอกว่า ครอบครัวจะรับรู้ก็ต่อเมื่อเรามั่นใจในความสัมพันธ์แล้วว่า จะแต่งงานกับผู้ชายคนนี้ แต่หลายๆครั้งเพียงแค่ “คุยกัน” แล้วเลิกหรือปฏิเสธกันไป จึงยังไม่ต้องการบอก อย่างไรก็ตาม บางครั้งที่ถูกซักไซ้ไล่เลียงถึงการแต่งงานและการมีครอบครัว เยาะจะบอกว่า “เยาะก็มีคนคุยแล้ว

เนื่องจากครั้งแรกที่คุยกันในบ้านของเซาะ มีพ่อและแม่นั่งอยู่ด้วย เธอบอกเพียงสั้นๆ ถึง “คนที่คุย” กำลังเรียนปริญญาโท มีการคุยโทรศัพท์ตามทุกซัซซ แต่ไม่บ่อยครั้ง เพราะฝ่ายชายเรียนค่อนข้างหนัก จึงไม่ต้องการจะรบกวน ซึ่งเรื่องนี้ครอบครัวยังไม่ทราบ ทำให้การเล่าเรื่องในวันนั้น เธอว่า “ความลับแตกโผละ” แต่จากน้ำเสียงและเรื่องราวเพียงสั้นๆ อดรู้สึกว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ห่างเหิน ยิ่งการย้ำถึงการ “เผื่อใจ” สะท้อนความเปราะบางของความสัมพันธ์นี้

กระทั่งการพูดคุยในครั้งถัดมาตามลำพังสองคน เยาะเล่าย้อนไปไกลถึงความสัมพันธ์กับเพื่อนต่างเพศครั้งแรก เริ่มต้นจากรุ่นพี่ได้แนะนำให้รู้จักกับญาติห่างๆ แม้จะเป็นมุสลิมด้วยกัน แต่ด้วยความที่พื้นเพเป็นคนพหุหลุง ทำให้การดำเนินชีวิตแตกต่างกัน เยาะบอกว่าผู้ชายคนนี้เป็นคน “ไม่เคร่ง” เพราะละหมาดไม่ครบ เดือนรอมฎอนไม่ได้ถือบวชเช่นเดียวกับเธอ และยังดื่มสุราของมีนเมาที่เป็นสิ่งต้องห้ามทางศาสนา แต่เธอคิดว่า เขาจะสามารถกลับตัวเป็นมุสลิมที่ดีได้ การคบหากับผู้ชายคนนี้จะใช้การพูดคุยทางโทรศัพท์ ต่อนานๆ ครั้ง หากเธอต้องไปดูงานที่จังหวัดพหุหลุง จึงจะมีโอกาสได้นัดเจอกันบ้าง แต่ก็ไม่เคยอยู่กับลำพังสองต่อสอง จะต้องมีเพื่อนและญาติพี่น้องรายล้อมพร้อมหน้ากัน

เยาะพึงพอใจที่ผู้ชายคนนี้เป็น “ผู้ใหญ่” สามารถพูดคุยและปรึกษาหารือได้ โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่การงาน ซึ่งเป็นเรื่องที่พ่อแม่และครอบครัวยากที่จะเข้าใจ

หรือสามารถให้คำแนะนำได้ เยาะมองว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นในอีกสังคมหนึ่ง ซึ่งต่างออกไปจาก สังคมหมู่บ้าน ดังนั้นการได้พูดคุยกับ “คนรัก” จึงเป็นเหมือน “กำลังใจ” ที่สำคัญ และทำให้เกิด ความใกล้ชิดผูกพันขึ้นตามวันเวลาที่ผ่านไป

ต่อมาฝ่ายชายจะให้ผู้ใหญ่มาขอ และแต่งงานกันตามประเพณีและหลักศาสนา แต่เยาะปฏิเสธไป โดยให้เหตุผลว่าขอทำงานก่อน และได้มีเวลาเลี้ยงดูพ่อแม่ เพราะครอบครัว ลำบากและขัดสนกันมาก เยาะเป็นลูกคนเดียวที่เป็นกำลังหลักในการหาเลี้ยงครอบครัว จนวัน หนึ่งฝ่ายชายบอกว่า แม่จะให้แต่งงานกับผู้หญิงที่ครอบครัวหาให้ เยาะไม่แสดงการคัดค้านใดๆ และยังสนับสนุนให้เขาแต่งงานตามใจครอบครัว เมื่อกลับมาข้อนคิด เยาะบอกว่า “ไม่รู้ว่าทำไมถึง บอกเขาไปอย่างนั้น”

“เขาบอกแม่จะให้แต่งงาน เราก็บอกไปสิ คิดว่าพูดเล่น แต่เขาพูดจริง เขาแต่งงานไปกับผู้หญิงที่ครอบครัวหาให้ เขาคงไม่แน่ใจว่า เราชักเขา หรือเปล่า เราไม่เคยบอกรักเขา เขาคงอยากได้ยิน ว่า “รัก” เขาอยากได้ ยินคำนั้น แต่เราไม่เคยพูดจนเขาแต่งงาน เราก็เจ็บ ก็เฮิร์ท (hurt-ผู้ ศึกษา) ความรู้สึกแบบว่า ไปแล้วเหวอ คนคุยกันทุกวัน วันหนึ่งจะไม่ได้ คุยกันอีกแล้ว เหมือนคนอกหัก”

เยาะกินข้าวไม่ได้ นอนไม่หลับอยู่ 3 วัน แม่สังเกตเห็นความผิดปกติที่พอจะคาด เดาได้ว่า เกิดอะไรขึ้น โดยแม่พยายามจะหาของกินดีๆ มาให้กิน แต่เยาะแทบไม่แตะอะไรเลย จน ล่วงเช้าวันที่ 5 เธอหลุดพ้นจากความเศร้าโศก เยาะว่า “ทำได้” และเธอพิสูจน์ให้เห็นด้วยการไป ร่วมงานแต่งของฝ่ายชาย ขนาดเพื่อนที่รู้เรื่องบอกกับเธอว่า เป็นเขาคงไม่ไปให้เข้าใจ แต่เยาะว่า “เลิกกันไป ไม่ได้เลิกเป็นเพื่อน และมีตรรกะยังคงอยู่”

ชีวิตตกอยู่ในภาวะ “อกหัก” ได้ไม่นาน เพื่อนๆ ของเยาะได้แนะนำเยาะให้กับ เพื่อนชายคนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนจังหวัดภูเก็ต เขาได้เบอร์โทรศัพท์ ข้อมูลส่วนตัวเท่าที่เพื่อนจะให้ข้อมูล ได้ และเริ่มติดต่อกับเยาะทางโทรศัพท์ ตอนแรกๆ เยาะที่เพิ่งอกหักไม่ต้องการจะพูดคุยด้วย ด้วย ความเกรงใจเพื่อนของเยาะที่ว่า “เพื่อนคงสงสาร จะช่วยหาคนมาตามใจไว้ๆ” และเยาะเห็นว่า เขา เป็นคนที่คุยกันได้คนหนึ่ง ก็เริ่มที่จะเปิดใจอีกครั้ง แต่แล้วความสัมพันธ์นี้ก็ต้องสะดุดลง เพราะ ความ “ไม่เคร่ง” ของฝ่ายชาย

“ชอบผู้ชายที่มีศาสนาคือละหมาด แต่เขาไม่เคร่ง เหมือนวิถีชีวิตทางโน้น ไม่เหมือนเรา เขากินเหล้า เขาไม่ถือบวช (ถือศีลอด-ผู้ศึกษา) บอกว่าต้องอ่านหนังสือเตรียมสอบ เราก็คิดว่า จะสอบอะไร ถือบวชต้องบวชเป็นพื้นฐานอิสลามต้องทำ มันไม่เข้าเป้าเราตรงนี้ เหมือนไม่ใช่แล้ว เราไม่อยากจุดประเด็นให้เกิดขึ้นมากมาย เขาเคยถามว่าเรื่องมากกับคนรักไหม เราไม่เรื่องมาก แต่เลือกตรงที่มีความรับผิดชอบ ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว สังคม แต่คุณละหมาดห้าเวลา ยังทำไม่ได้ ถือว่าขาดความรับผิดชอบ ก็ไม่ผ่าน”

การยุติความสัมพันธ์กับคนรักทั้งสองคนสอดคล้องกับความคิดเรื่องการเลือกคู่ครอง เยาะเห็นว่า เธอต้องการเป็นผู้เลือกคู่ครอง โดยที่ผู้ชายไม่ต้องเรียนจบปริญญาเช่นเดียวกับเธอ แต่อย่างน้อยต้องเป็นผู้มีความรู้ศาสนาดี เรียกว่า “เรียนศาสนา แต่ไม่ต้องถือเคร่งมาก” เพราะเป็นสิ่งที่น่าจะเป็นสิ่งที่พาสีวิต หรือที่เยาะกล่าวว่า “ลากเราไปในทางที่ดี” นอกจากนี้ครอบครัวยังเป็นเงื่อนไขในการตัดสินใจด้วย พื้นฐานและภูมิหลังของครอบครัวต้องไม่ต่างกันมาก แม้ว่าจะนับถือศาสนาอิสลามเหมือนกัน แต่วิถีชีวิตประจำวัน เช่น พูดกันคนละภาษาก็กลายเป็นอุปสรรคของความสัมพันธ์

“เคยเกริ่นกับพ่อเรื่องที่คบกับเพื่อนชาย บอกว่าเขาจะมาขอ พ่อว่าเป็นไปได้ ไม่อยากได้คนพูดได้ (ภาษาไทยถิ่นใต้-ผู้ศึกษา) เพราะเขาพูดไม่เป็น เลยมาคิดทบทวนว่า พ่อเราแต่งงานไปมีครอบครัว ไม่ใช่แค่เรากับแฟนนะ พ่อแม่เราอีก ต้องคิดถึงเรื่องบริบทบ้านเรา คิดดูว่าถ้าเราไปอยู่บ้านเขา ฟังเขาพูดภาษาใต้ เราจะฟังไม่รู้ เราจะมีความสุขไหม”

การเลือกคู่ครองยังคำนึงถึงเงื่อนไขทางเศรษฐกิจมาใช้พิจารณาด้วย เธอจะเลือกคนที่ฐานะเท่าเทียมกับเธอ หรือต่ำกว่าได้ แต่ขอให้ขยันหมั่นเพียร มีความมุ่งมั่นอดทน หะ ขณะที่ไม่เลือกผู้ชายที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า จากประสบการณ์หลังจากที่ห่างจากเพื่อนชายที่อยู่ภูเกิดแล้ว ก็ได้รับการแนะนำให้รู้จักกับผู้ชายคนหนึ่ง เยาะเล่าถึงความแตกต่างระหว่างเขากับเธอ โดยเฉพาะเรื่องของฐานะทางเศรษฐกิจ กลายเป็นเงื่อนไขในการคบหากัน

“แฟนของเพื่อน แนะนำเพื่อนของเขา ผู้ชายคนนี้ทำงานธนาคาร เป็นคนดี ไม่สูบบุหรี่ มีรถเก๋งขับด้วย พอรู้ไม่เอาดีกว่า อย่าเลย ใจไม่อยาก เพราะเขาดีกว่าเรา เขาสูงกว่าเรา เท่านั้นแหละเหตุผล”

เช่นเดียวกับผู้หญิงมุสลิมส่วนใหญ่ เยาะเคยมีผู้ใหญ่มาทาบถามพ่อแม่เพื่อหวังให้แต่งงานกับบุตรหลานญาติพี่น้องตนเอง แต่พ่อแม่มิได้เป็นผู้ตัดสินใจแทนลูกสาวของตน หากแต่โยน “ให้ไปถามเจ้าตัวเอง” และเยาะจะปฏิเสธโดยอ้างว่า “ทำงานก่อน” ซึ่งค่อนข้างใช้ได้ผลดี

“มีเพื่อนของพ่อ มาขอให้แต่งงานกับลูกเขา แม่บอกว่า ถ้าเธอจะใช้ เธอก็ต้องเป็นคนเลือกเอง ไม่ใช่แม่ บางทีเขามาคุยกับแม่ แต่แม่ว่า ไปบอกเจ้าตัวเอง เยาะไม่เอา ขอทำงานก่อน”

เยาะเล่าว่าเคยคุยเล่นกับแม่เรื่องการดูตัวเพราะพ่อกับแม่ไม่เคยจัดการให้เหมือนกับลูกสาวบ้านอื่น ประกอบกับประสบการณ์ที่เยาะรู้สึกว่าเป็น “ล้มเหลว” ในการคบหาเพื่อนต่างเพศ ทำให้เธอหันเหไปสู่วิธีการสร้างความสัมพันธ์เช่นรุ่นพ่อแม่ แต่ครอบครัวยังคงบอกให้เยาะตัดสินใจเอง พ่อแม่คงคิดว่าคนเรียนหนังสือและทำงาน เจอคนมากมายแบบนั้น น่าจะมีคนที่ตนเองชอบ ซึ่งเยาะบอกเป็นความเข้าใจผิด ความคิดนี้ยังคล้ายกับความเชื่อของคนในหมู่บ้านที่คิดว่าหญิงสาวที่ทำงานและยังไม่แต่งงาน จะต้องมี “แฟน” ของตัวเอง เมื่อเยาะบอกเขาไปว่า “ไม่มีแฟน” ที่เขาบอก “ไม่เชื่อ” ทั้งนี้การได้รับเสรีภาพที่จะเลือกคู่ครองของตัวเอง จนต้องเผชิญกับความผิดหวังซ้ำแล้วซ้ำเล่า เยาะคิดจะสละเสียซึ่งเสรีภาพนี้ แล้วให้เป็นการตัดสินใจของครอบครัวที่จะเลือกคู่ครองให้แก่เธอเอง

“เยาะอยากมีมาก แต่หากให้หาเอง ให้ตัวเอง ไม่เอาแล้ว อยากให้ผู้ใหญ่จัดการ เรื่องหาคู่ให้มีมานานแล้ว เป้าหมายเราก็อยากให้ผู้ใหญ่หาให้ แต่พอตีระหวางทางมีคนมาแนะนำ เราก็เรียนรู้ไป แต่เราพิสูจน์ที่จะหาเองแล้ว อาจจะไม่ดีพอ ใช้คำว่า “ล้มเหลว” ก็ว่าได้ ความรู้สึก

มันล้มเหลวที่จะหาเอง กลับมาความคิดเดิมให้ผู้ใหญ่หาให้ ปล่อยให้
ผู้ใหญ่อัดสินใจดีกว่า”

จากการพูดคุยรู้สึกเยาะจะรอบคอบและใคร่ครวญเรื่องการแต่งงานและมี
ครอบครัว เธอเห็นประสบการณ์การแต่งงานที่ครอบครัวจัดการให้ของพ่อแม่ ทำให้แม่ไม่มี
ทางเลือกต้องใช้ความอดทนในชีวิตคู่ ซึ่งมาจากครอบครัวฝ่ายพ่อที่ไม่ชอบแม่ แม่เยาะว่า ถ้าเลือก
ได้ ไม่อยากอยู่กับพ่อแล้ว แสดงถึงความรู้สึกตึงเครียดและความกดดันในชีวิตที่ไม่มีทางออก เยาะ
อยู่ใกล้ชิดแม่และเข้าใจความรู้สึกแม่ เพราะตัวเธอก็ถูกรังเกียจและดูถูกจากญาติพี่น้องหลาย
ครั้ง

“เรารู้สึกเขาไม่ชอบแม่ แสดงออกชัดเจน เหมือนตอนที่ทำบ้านใหม่
เอาของไปฝากกับเขา ตอนพ่ออยู่ก็ไม่ว่าอะไร พอพ่อออกทะเล เขา
พูดไม่ดีเหมือนเราไปรบกวนเขา เวลาเขาไปขายของข้างนอก ชื่อของ
มาแจกหลานๆ เราไม่เคยได้ซักครั้ง เราอยากได้บ้างก็ร้องไห้ไปหาแม่
แม่รู้สึกไม่ดีอยู่แล้ว ยิ่งเพิ่มความรู้สึกที่ไม่ดีมากขึ้น แต่แม่เป็นคน
เงี้ยบๆ เป็นคนที่จะเก็บความรู้สึกไว้กับตัว ถ้าเขาเลือกได้ เขาคงไม่
อยากอยู่แล้ว”

จากชีวิตคู่ในครอบครัว เยาะได้เห็นประสบการณ์ชีวิตคู่ของคนหนุ่มสาวใน
หมู่บ้านตนเอง ซึ่งค่อนข้างลำบากและเป็นภาระในชีวิต พ่อแม่ต้องทำงานหาเงินปล่อยให้ลูกอยู่กับ
ยาย โดยเฉพาะความเสียเปรียบของผู้หญิง เพราะผู้ชายขาดความรับผิดชอบ เช่นที่เยาะเล่าไว้ว่า

“เราทำงานสำรวจข้อมูลชุมชนด้วย พอไปเจอชาวบ้าน เล่าเรื่องลูกให้ฟัง
ลูกแต่งงานแล้วไปทำงานมาเลย์ (มาเลเซีย-ผู้ศึกษา) กลับมาคลอดลูก
แล้วฝากลูกไว้กับแม่ กับยาย เห็นแล้วมันเป็นภาระ เวลาที่ชาวบ้านเห็น
เราทำงาน มีเงินเดือนเป็นของตัวเอง ไม่เป็นภาระ เขาว่า ไม่ต้องแต่งก็ได้
ทำงานมีตั้งค์แล้วไม่ต้องไปเครียด ฟังแล้วได้กำลังใจนะ ฉันอยู่ถูกแล้ว
คิดเข้าข้างตัวเอง เลยไม่เครียด”

“มองดูสภาพหมู่บ้าน ผู้ชายไม่ได้ทำงาน อยู่บ้านก็ไม่ได้ช่วยทำงานบ้าน ที่ ตื่นขึ้นมา กินข้าวเช้าเสร็จ หิ้วกรรงนกลงไปร้านน้ำชา นั่งไม้ไผ่สารระ กลับมากินข้าว ละหมาด ไปร้านน้ำชาอีก ผู้หญิงต้องดิ้นรน หาเงินมาให้ ลูกๆ งานบ้านงานเรือน มีเยอะเยอะ ถ้าต้องไปอยู่ในสภาพแบบนั้นขออยู่คนเดียว เห็นแล้วกลัวว่า ชีวิตคู่จะล้มเหลวหรือเปล่า ถ้าจะมีครอบครัว คาดหวังว่าจะดี มีความสุข เหมือนในละคร เป็นนางเอกมีความสุข มีครอบครัว มีลูก เหมือนผู้หญิงทั่วไป”

ความคิดของเยาะมองว่า การแต่งงานไม่ใช่การแต่งงานไป โดยที่ขาดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพราะการแต่งงานและการมีครอบครัวไม่ใช่ “ความสมบูรณ์” ของชีวิต แต่เป็นการเริ่มต้นของการดำเนินชีวิต “สมบูรณ์” ต่อไป

“ก่อนนี้เคยมีคนคุยด้วย พ่อแม่สนับสนุนให้แต่ง แต่งๆ ได้แล้ว แต่พอมันแบบเจตต์วอย่าง แต่งงานแล้วมีปัญหา พ่อแม่เยาะรู้เรื่องเคสนั้นด้วยถามแม่ว่า ถ้าแต่งแล้วเป็นแบบนี้ จะรับได้ไหม ก่อนหน้าที่เจอเคส เขาพยายามให้เรา มีครอบครัว แบบว่า ถ้ามีก็แต่งเถอะ ไม่ต้องมาคุยอะไรให้มันยืดยาว แต่สำหรับเรามันไม่ใช่ การที่มีครอบครัวไม่ใช่ที่มีแล้วจบ คือเราต้องดำเนินชีวิตต่อไปในอนาคต”

นัยของความคิดเรื่อง “การแต่งงานไป” เป็นการรักษาความบริสุทธิ์ตามหลักศาสนาอิสลามเพื่อป้องกันการผิดประเวณี ดังที่เยาะอธิบายถึงพฤติกรรมระหว่างชายหญิงที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งอาจชักจูงให้เกิดความเสื่อมเสีย หากหญิงชายคบกันแล้วจะต้องนำไปสู่การแต่งงาน

“อิสลามจะไม่อนุญาตให้ผู้หญิงผู้ชายคุยกัน คุยมองหน้าและใกล้ชิดกัน ก็บอไปแล้ว แม้แต่คุยทางโทรศัพท์ไม่เห็นหน้ากัน บางทีเราก็มารู้ว่า การดำเนินเรื่องของการคุย การสนทนาจะไปแนวลบหรือหรือไม่ ในความจริงผู้ใหญ่ที่รู้เขาอาจจะไม่เข้ามาห้ามหรือ แต่แบบว่าถ้าหากมีแล้ว ให้รีบไปเคลียร์ตัวเองซะ”

สิ่งที่เยาะสะท่อนถึงความสำคัญของการศึกษาเรียนรู้ระหว่างกันก่อนแต่งงานของ คู่รัก เพื่อได้รู้นิสัยใจคอ ความคิด ความประพฤติและการกระทำของกันและกัน เธอยืนยันเรื่องนี้ ชัดเจนตอนปฏิเสธผู้ชายที่ผู้ใหญ่ทางบ้านสื่อให้ เธอว่า

“ทั้งที่เขาเป็นคนช่างเลือก แต่เขามาถูกใจเรา ก็เลยเครียด เราอยากมี ครอบครัว แต่เรายังไม่พร้อม เราขอเวลาอีกสักปีหลังจากนี้ ผู้ใหญ่ว่า นานเกินไป เยาะว่ามันไม่แฟร์ เขาอยากมีวันนี้ ก็ต้องมีให้ได้เลยหรือ เรามีความคิดเดิมๆ อยากให้ผู้ใหญ่หาให้ แต่พอถึงเวลาจริงๆ เรายัง ต้องกลั่นกรองอีกเยอะ เรายังต้องปรับตัว อย่างน้อยให้คุยกันก่อน มาปรับความคิด จูนกันว่าได้หรือไม่ได้ ไม่ใช่ปูปับ อีสลามสอนว่า ความรักเกิดขึ้นหลังแต่งงาน แต่เรายังพิสูจน์ไม่ได้ เพราะว่ายังไม่เกิดขึ้นกับเรา ก็เห็นในทฤษฎี เขาบอก มันเป็นหลักการ”

ความจำเป็นที่ต้องเรียนรู้กันก่อนแต่งงาน น่าจะสอดคล้องกับความหมายของ ความรักที่เยาะจำกัดความว่า “ความเข้าใจ” เยาะเห็นว่า ความเข้าใจสำคัญกว่าความรัก โดยเธอ ให้คุณค่าแตกต่างกัน ขณะที่ “ความรัก” เป็นสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผล ทำให้คนหึงหวงกันอย่างไร้สาระ แต่ “ความเข้าใจ” เป็นสิ่งตรงข้าม เพราะอยู่บนฐานการใช้เหตุผล ทำให้คนสามารถอยู่ร่วมกันได้ เธอ บรรยายจินตนาการของความรักโรแมนติกที่แสดงถึงความห่วงใยเอาใจใส่ ซึ่งเป็นคุณลักษณะหนึ่ง ของความรักว่า

“เห็นในมิวสิคบ่อยๆ คือความรักที่แบบเสียสละ ฝนตกก็กางร่ม ไป เทียวด้วยกัน ผู้หญิงอยากได้อะไร ผู้ชายไม่ยอมซื้อให้ แต่พอผู้หญิง ไม่สนใจแล้ว ผู้ชายก็เอาของที่อยากได้มาเซอร์ไพรส์ หรือไม่สบาย ก็ ดูแล หายา เอายาให้ผู้หญิงคนนี้ เพื่อนเคยบอกว่า ถ้าอยากได้แบบนี้ ต้องมีแฟนเป็นผู้ใหญ่ เพราะเขาจะดูแลเรา เหมือนผู้ใหญ่เอ็นดูเด็ก เราในฐานะเป็นเด็ก เขาจะทำแบบนี้ให้เรา เป็นความอบอุ่นของเขา”

แม้ว่าเยาะจะให้ความสำคัญกับการกระทำ แต่เธอก็ย้ำว่าความรักจะต้องบอกว่า รักด้วย การกระทำเพียงอย่างเดียวยังขาดความสมบูรณ์ จะต้องยืนยันให้ชัดด้วยคำพูดด้วย เธอว่า

“ต้องพูดคำนี้ออกมา ถึงจะเชื่อว่าเขารักเราจริง ถึงแม้การกระทำของคุณสื่อออกมาก็ไม่เชื่อเท่าคำพูด ถ้าไม่พูดแล้วจะรู้หรือว่ารัก”

ในประสบการณ์ของคนโสด มักมีคำถามเรื่องการแต่งงานและการสร้างครอบครัว อยู่เป็นระยะ โดยเฉพาะทุกครั้งที่เพื่อนๆ แต่งงานไปที่ละคน ทีละคู่ เธอจะถูกถามและแซวในวงเพื่อน เธอบอกทำใจและ “ปลง” กับเรื่องนี้แล้ว และขอให้มันเป็นสิ่งที่เธอบอกว่า “แล้วแต่อัลเลาะห์จะประสงค์”

เรื่องของก๊ะ

“ก๊ะ” (นามสมมุติ) หญิงมุสลิมอายุ 34 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาโท อาชีพรับราชการ ในวัยเด็กเธอเกิดและเติบโตขึ้นในครอบครัวที่มีฐานะดี เพราะพ่อแม่ทำอาชีพค้าขาย เมื่อเข้าเรียนก็ถูกส่งไปในโรงเรียนเอกชนที่มีเพียงแห่งเดียวในอำเภอ ทำให้ช่วงชีวิตการเรียนชั้นประถมศึกษา เธอเรียนร่วมกับเพื่อนที่เป็นคนต่างศาสนิกเป็นส่วนใหญ่ จบแล้วเข้าเรียนต่อระดับมัธยม ถึงแม้ว่าในใจแล้วอยากจะเข้าไปเรียนในโรงเรียนของตัวเมือง จังหวัดปัตตานี แต่ด้วยความ เป็นลูกเพียงคนเดียว และเป็นลูกสาว จึงต้องเรียนต่อที่โรงเรียนในอำเภอ ก๊ะเล่าว่า ตนเองเป็นคนชอบเรียนภาษาอังกฤษมาก อยากทำงานเป็นมัคคุเทศก์ แต่ครอบครัวคาดหวังว่า ลูกจะต้องทำงานเป็นข้าราชการ บอกให้สมัครเรียนวิชาชีพด้านสาธารณสุข เมื่อเรียนจบแล้วจะได้รับการบรรจุเข้าเป็นราชการทันที ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าพอใจมาก แต่ก็ต้องยอมทำตามความต้องการของครอบครัว

ชีวิตครอบครัวเธอเป็นลูกกำพร้า แม่ป่วยและเสียชีวิตไปก่อนที่เธอจะเรียนจบชั้นประถม ไม่นานพ่อก็แต่งงานใหม่กับหญิงสาว ซึ่งอายุห่างกับพ่อเกือบ 30 ปี ภรรยาใหม่หรือแม่เลี้ยงของเธออายุเพิ่งจะ 18 ปี

“พ่อแต่งงานใหม่ ผู้หญิงคนนั้นถูกบังคับให้แต่งงาน อายุสิบแปดปี ยังเรียนไม่จบชั้นมัธยมเลย พอรู้ตัวว่าต้องแต่งงาน เขาหนีไปอยู่บ้านเพื่อน เขา แต่ที่บ้านตามมาบังคับให้แต่งงาน เขาคงมีคนรัก และเข้าใจมากกับสิ่งที่เกิดขึ้น แม่เลี้ยงเขาอดทน ให้ทำอะไรก็ทำ แต่อยู่เหมือนคนไม่มีหัวใจ”

พ่อของก๊ะเป็นผู้นำศาสนาซึ่งชาวบ้านให้การเคารพนับถือเรียกว่า “บาบอ” หรือ “ครู” โดยจะทำหน้าที่เป็นผู้บรรยายธรรมแก่คนในชุมชน อาชีพของพ่อเป็นนายหน้าขายที่ดิน จัดส่ง

มุสลิมไปทำฮัจย์ที่เมกกะ และเลี้ยงนกเขาแข่ง เรียกว่า เป็นครอบครัวที่มีฐานะดี เทียบกับครอบครัวอื่นในหมู่บ้านเดียวกัน แต่อาชีพเช่นนี้ ทำให้พ่อไม่มีเวลาเลี้ยงดูลูกด้วยตนเอง ต้องจ้างแม่มั่วไว้เลี้ยงและดูแลในตอนกลางวัน ต่อมา เมื่อมีงานซุกขึ้น การเลี้ยงดูก็เป็นหน้าที่ของน้ำๆ ทำให้กะไม่รู้รู้สึกผูกพันกับครอบครัวมากนัก อย่างไรก็ตาม แม้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่จะห่างเหิน แต่ความเข้มงวดในการเลี้ยงดูให้ลูกเติบโตขึ้นเป็น “มุสลิมที่ดี” นั้นไม่เคยลดน้อยถอยลง นอกจากกะจะเรียนหนังสือสายสามัญเช่นเดียวกับเด็กทั่วไปแล้ว เธอจะต้องเรียนศาสนาควบคู่ไปด้วย ทำให้กะมีความรู้เรื่องศาสนาสูงกว่ามุสลิมโดยทั่วไป

แม้ว่า ผู้วิจัยรู้จักกับกะมานานพอสมควร แต่ไม่มีโอกาสได้คุยกับในเรื่องราวที่เป็นส่วนตัวกันมากนัก ผู้วิจัยเข้าใจมาโดยตลอดว่ากะยังไม่แต่งงาน เพราะอาศัยอยู่ในหอพัก ใช้เวลาว่างอยู่กับเพื่อน อ่านหนังสือ ฟังเพลง และดูหนัง แตกต่างจากเพื่อนร่วมงานคนอื่นๆ ที่ต้องกลับบ้านช่วงเสาร์อาทิตย์ไปอยู่กับครอบครัว กระทั่งผู้วิจัยทำการศึกษาที่ขอให้กะเป็นผู้ให้ข้อมูล จึงได้รู้ว่า กะเคยแต่งงานมาแล้ว ซึ่งทำให้เธอไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายตามนิยามศัพท์ของ “ผู้หญิงโสด” แต่ผู้วิจัยเห็นว่า เรื่องราวของกะทำให้เห็นข้อจำกัดของนิยาม “ความโสด” ซึ่งผูกโยงกับการแต่งงานและสถาบันครอบครัว โดยละเลย “ความโสด” ในสถานะอื่นๆ ที่กว้างขวางครอบคลุม การอยู่โดยลำพัง การพึ่งพิงตนเอง กระทั่ง “ความโสด” เพราะการหย่าร้าง ที่ผู้หญิงเลือกใช้แทนคำว่า “หม้าย” ซึ่งเป็นความหมายในเชิงลบ คล้ายกรณีแม่ค้าคนหนึ่งในหมู่บ้านที่แต่งงานและหย่าแล้ว บอกกับผู้วิจัยถึงสถานะของเธอว่า “โสดอีกครั้ง” อย่างไรก็ตาม การแต่งงานที่เกิดขึ้นไม่เป็นที่รับรู้ของคนทั่วไป ทำให้การเข้าถึง “ความลับ” นี้แสดงถึงความไว้วางใจที่มีต่อกันย่อมจะส่งผลต่อการเปิดเผยข้อมูลในระดับลึก ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจความหมายของความรักและความสัมพันธ์กับคนรักมากขึ้น

ช่วงใกล้จะเรียนจบ ชีวิตกะเหมือนถูกฟ้าผ่าเมื่อพ่อเตรียมการให้กะแต่งงานกับลูกชายของญาติห่างๆ เหตุการณ์คราวนั้นนำมาสู่การโต้เถียงและทะเลาะกันครั้งใหญ่ระหว่างพ่อกับลูกสาว เธอเสียใจที่การได้มีโอกาสเรียนหนังสือ ไม่ใช่โอกาสจะกำหนดชีวิตได้เองต่อไป กะบอกว่า “ถ้าจะจับแต่งงานแบบนี้ ทำไมไม่ให้เรียนหนังสือ แต่งเสียตั้งแต่ 6 เดือน” เธอไม่มีวันยอมแต่งงานกับใครที่ไม่เคยรู้จักเลย ส่วนพ่อของกะคิดมากและเสียใจจนความดันโลหิตขึ้นสูงเกิดช็อกเข้าโรงพยาบาล จนเกือบเสียชีวิต กะกลัวว่าพ่อจะตายเพราะเธอ จึงจำใจต้องแต่งงาน โดยที่งานแต่งงานหรือ “นิกะห์” เกิดขึ้นอย่างกำกวม เพราะเป็นการจัดงานพร้อมๆ กับงานขึ้นบ้านใหม่ ไม่มีใครเฉลียวใจเลยว่ามันเป็นงานแต่งงาน

“ต่างคนต่างมาไม่รู้จักกัน ผู้ชายเรียนจบชั้นสิบ ถือเป็นชั้นสูงสุดทางศาสนา เขาเป็นคนเรียบร้อย ขยันทำงาน ผู้ใหญ่คุยอยากให้ดองกัน ก่อนแต่งพ่อเอารูปมาให้ดู จำหน้ายังไม่ได้ วันแต่งเป็นวันเดียวกับขึ้นบ้านใหม่ด้วย มันก็ทิ้งระหว่างแต่งงานกับขึ้นบ้านใหม่ เราไม่ยอมให้จัดงาน ไม่ต้องการให้คนรับรู้ ก่อนวันแต่งทำงานตามปกติ พอเลิกงานก็กลับบ้าน เขาก็จับเราแต่งตัว ไม่ได้สนใจ ไม่รับรู้เลย เพื่อนที่ทำงานแ่ไปดูเจ้าบ่าว เราไม่ยอมออกจากห้อง เจ้าบ่าวเอาหนังสือนิกะมาให้เซ็น เนื่องจากเราไม่เคยเห็นหน้า เขาเอาหนังสือมาให้เซ็นผิดคน เลยบอกเขาไปว่า ให้ใครเซ็นก็แต่งกับคนนั้นละกัน”

หลังจากการแต่งงาน ก็ไม่ได้เข้าหอและอยู่ร่วมบ้านกับสามีของเธอเลย เธอกลับมาอยู่ที่หอพักและไม่กลับบ้าน แม้สามีจะพยายาม “ร่วมหอ” กับเธอ ด้วยวิธีการที่ก๊ะเรียกว่า “ซิ่นใจ” มีความพยายามวางแผนให้เธออยู่บ้าน แต่ก๊ะสามารถแก้ไขสถานการณ์พาตัวเองให้พ้นจากเพทุบายทั้งหลาย กระทั่งไม่กินอาหารที่ปรุงภายในบ้าน เพราะเธอกลัวว่า จะมีการทำไสยศาสตร์ หรือ “ทำของ” ใสให้เธอกลับมาเชื่อฟังสามี

“เขาเล่นไสยศาสตร์ วิธีการมีหลายอย่างทำน้ำให้กิน ให้กินไข่ต้ม คนทำจะต้มไข่สองฟอง ให้กินคนละใบ เราฟังก็กลัวโดนของ เลยไม่กินข้าวที่บ้าน เวลากลับบ้านกินข้าวนอกบ้านตลอด ช่วงไหนกลับบ้าน จะทำตัวเยี่ยงผู้ชาย ไม่อยู่ติดบ้าน ถ้าไม่กลับดึก จะไปอยู่บ้านเพื่อน”

ชีวิตการแต่งงานดำเนินไปเหมือนไม่เคยมีการแต่งงานเกิดขึ้น จนย่างเข้าเดือนที่หก ฝ่ายชายคุยกับก๊ะว่า การที่ผู้หญิงไม่ให้ความเคารพสามีเป็นบาป และเขาซึ่งเป็นสามีจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อสิ่งที่ผู้หญิงกระทำ เพื่อมิให้เป็นบาปตกแก่ทุกฝ่าย เขาเสนอที่จะ “เลิกกัน” ทันทีที่ก๊ะได้ยินคำนี้ เธอรู้สึก “เหมือนยกภูเขาออกจากอก” รีบแจ้งแก่พ่อของเธอ ซึ่งดูเหมือนว่า พ่อจะเข้าใจสถานการณ์ทั้งหมดก่อนหน้าแล้ว จึงได้แต่ยอมรับการตัดสินใจ เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดทำให้เห็นว่า “ลูกสาวใจแข็ง ไม่มีวันจะเอาชนะได้”

นับแต่ยอมแต่งงานเพื่อรักษาชีวิตพ่อแล้ว ก๊ะบอกแก่ตัวเองว่า “การแต่งงานเป็นการแลกเปลี่ยน เราให้ชีวิตเพื่อแลกชีวิตเขา ที่เหลือจากนี้จะเป็นอย่างไร เป็นเรื่องของเรา ขอจัดการ

เอง” ซึ่งหน้าที่การงานของเธอเกือบหนักให้เธอ “จัดการ” ชีวิตได้เอง โดยไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากครอบครัวใดๆ เลย

ประสบการณ์คบหาคนรักหลังจาก “หย่า” กับสามี ก๊ะเล่าว่า เธอสนใจคบหาคนที่ไม่ใช่มุสลิมเพราะเธอเกรงกลัวการผูกมัดเหมือนกับประสบการณ์แต่งงานครั้งแรก แม้จะเคยคบหากับคนมุสลิมช่วงเวลาหนึ่ง แต่เธอไม่สามารถรักษาความสัมพันธ์ได้ ฝ่ายชายเป็นเพื่อนที่เคยเรียนด้วยกันมา เขายังไม่ทำงานและประกอบอาชีพที่มั่นคง ขณะที่ก๊ะเป็นข้าราชการซึ่งเป็นอาชีพที่มีเกียรติ เป็นที่ยอมรับนับหน้าถือตาในสังคม รวมถึงมีฐานะการงานและการเงินดี เขาต้องการแต่งงานให้เร็วที่สุดเพื่อให้ถูกต้องเธอเล่าว่า

“แทบจะไม่เคยคบเลยจริงๆ ตลอดเวลาที่ผ่านมา ผู้ชายมุสลิมส่วนใหญ่ที่ผ่านมา คาดหวังจะต้องลงเอย คือแต่งงานกัน จะคบกันเราไม่นาน เพราะต้องทำให้ถูกต้อง เขาคาดหวังการแต่งงาน แต่ไม่เอา เรายังไม่พร้อมจะมีครอบครัว ไม่พร้อมจะมีใคร”

เนื่องจากจริยธรรมทางเพศในอิสลามส่งเสริมและสนับสนุนหญิงและชายแต่งงานกัน โดยมีเงื่อนไขที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องเป็นมุสลิม การคบหาและแต่งงานกับคนมุสลิมด้วยกันจึงเป็นแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสม แต่หากคนรักไม่ว่าฝ่ายใด หากไม่ใช่มุสลิม คนนั้นจะต้องเปลี่ยนศาสนาหรือ “เข้าอิสลาม” ซึ่งก๊ะเล่าถึงเงื่อนไขนี้ว่า

“ศาสนาเป็นเรื่องใหญ่ ขึ้นอยู่กับพระเจ้าจะเปิดใจให้เขาเกิดศรัทธาได้ หากสามารถพาใครเปลี่ยนศาสนาได้มาเป็นศาสนาเราได้ บุญเยอะเลยนะ แต่ถ้าไม่สามารถประทับประคอง ปล่อยให้เขาหลุดออกไป เป็นบาปมหันต์เลยนะ เพราะนอกจากเราต้องแบกรับบาปบุญตัวเองแล้ว ยังต้องแบกรับบาปบุญที่เขาหลุดออกไป”

เมื่อฝ่ายชายจะต้องรับอิสลามเท่านั้น ทำให้การคบกับคนรักต่างศาสนาของก๊ะกลายเป็นความสัมพันธ์แบบคู่ขนาน ซึ่งหาจุดบรรจบกันไม่ได้ เพราะฝ่ายชายเป็นลูกคนเดียวของครอบครัวคนพุทธ เขาไม่สามารถตัดสินใจเรื่องการแต่งงานและการมีครอบครัวโดยลำพังได้ ซึ่งยัง

เป็นประเด็นรบกวนหากเทียบกับเงื่อนไขที่ต้องเปลี่ยนศาสนา เท่ากับต้องตัดขาดออกจากครอบครัว และชุมชนเดิมของเขาโดยสิ้นเชิง ภายหลังจากฝ่ายชายกลับบ้านที่ต่างจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อไปบวชเรียนทดแทนพระคุณพ่อแม่ตามความเชื่อและความศรัทธาของคนพุทธทั่วไป เป็นการตอกย้ำและยืนยันความเป็นคนพุทธที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ของเขา ก็มองเห็นว่าความสัมพันธ์นี้เป็นเช่นเส้นขนาน เพราะ “หากเขาเป็นมุสลิมไม่ได้ ก็ก็เป็นอย่างอื่นไม่ได้” สิ่ง que ผูกพันกับคนรักไว้จึงมีเพียงคำขอร้องให้อยู่ดูแลซึ่งกันและกัน โดยได้มีโอกาสอยู่ร่วมกันที่เรียกว่า “อยู่ก่อนแต่ง” เธอเล่าประสบการณ์ชีวิตในช่วงดังกล่าว ซึ่งเจือด้วยความรู้สึกว่าเป็นการกระทำบาปนี้ว่า

“การคบกับผู้ชายเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง คนอื่นแค่คุยด้วยก็ผิดแล้ว แต่ นี่ใช้ชีวิตอยู่ด้วยกัน โดยที่ยังไม่ได้แต่งงานกัน กินนอน ใกล้เคียงกัน ผิด ผิด ผิด (ย้ำหลายครั้ง-ผู้ศึกษา) ละอายรู้สึกผิดมหันต์ แล้วคนที่ผิดคือ พ่อด้วย เกิดตราบาป เราเห็นแก่ตัว แต่พ่อต้องรับบาปนี้กับเราด้วย สิ่งทำคือได้แต่นั่งสำนึก และขออภัยโทษ อำนาคไฟตำครอบงำเราไว้ นั่นมันเป็นเรื่องที่ผิด เมื่อได้กลับมาทบทวน เขามาอยู่ในวงกรอบของ หลักศาสนา เราจะเห็นว่าสิ่งที่ทำผิดมหันต์”

“ก็” ตระหนักถึงการกระทำที่ผิดหลักการและแนวทางศาสนา เกิดความรู้สึก อีหลักอิเหลื่อระหว่างความสุขที่ได้แบ่งปันกับคนรัก กับความกลัวต่อการกระทำที่ไม่ถูกต้อง แต่เธอก็ยังเลือกจะใช้ชีวิตร่วมกับคนรัก เพราะเธอมี “ความสุข” ที่ได้อยู่ด้วยกัน และเป็นสิ่งที่สามารถ ตอบสนองความต้องการของเธอ

“ช่วงเวลาที่คบเขา ก็มีมีความสุข แต่เหมือนเป็นความสุขแบบผิดๆ เป็น ความสุขจอมปลอมที่เราสร้างขึ้น แคได้ยินเสียงพูดคุยระหว่างหญิงชาย ก็บาปแล้ว นี่อยู่ด้วยกัน แต่ะเนื้อต้องตัวกัน เป็นวันเป็นคืน ยิ่งบาปหนัก อยู่กับเขาเป็นช่วงเวลาที่เหมือนอยู่กับบาป พอเขาไม่อยู่จะโล่งใจที่พ้น ช่วงทำบาปได้บ้าง เหมือนเป็นช่วงเวลาแห่งความดี แต่เขากลับมาก็ดีใจ ทั้งที่รู้ว่าบาปจะเพิ่มขึ้น มันไม่ถูกไม่ต้อง แต่เราทนต่อสิ่งชั่วไม่ไหว เรา ต้องสนองต่อความต้องการของตัวเอง”

ในการใช้ชีวิตร่วมกันอย่างใกล้ชิดมีโอกาสเสี่ยงต่อการสัมผัสเนื้อตัวกันและกัน ก็พยายามรักษาความสัมพันธ์กับคนรัก และการเป็น “มุสลิม” ที่ดี ด้วยการตอบสนองของความรู้สึกเพียงการสัมผัส เธอทับศัพท์ด้วยคำภาษาอังกฤษว่า “contact” นัยยะการเลือกใช้คำที่แปลเป็นภาษาไทยเพียง “การติดต่อกัน” หรือ “การสัมผัส” ได้ลดทอนความรู้สึกถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้ง

“contact ยังไม่เต็มที่ เราให้สิ่งที่เขาต้องการ ซึ่งสำคัญมากไม่ได้ ขณะที่อีกคน (หมายถึงผู้หญิงอีกคนของฝ่ายชาย-ผู้ศึกษา) ทำได้ เรื่องการปฏิบัติหลักๆ เขาเข้าใจ ผิดอะไรบางอย่างจะบอกเขา กอดจูบได้ ทำได้แค่นี้ เราจะทำอย่างไร ทำให้เขาแอบบี่ทำให้เขาไม่ทรมาน แต่คงไม่ถึงที่สุด”

ก็ตระหนักว่า ตัวเธอไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของคนรักได้ทั้งหมด เพื่อจะรักษาความสัมพันธ์ไว้ เธอไม่ผูกมัดให้ฝ่ายชายมีความสัมพันธ์กับเธอคนเดียว ฝ่ายชายจึง “ไปมีเด็กมีน้อย” หรือมีผู้หญิงคนอื่นนอกเหนือจากก็ด้วย เธอบอกว่า “สงสารเขาเพราะทำอะไรมากกว่าที่ทำได้ ปล่อยให้เขาไป ยิ่งยึดเขาไว้ เขาจะหนีไป ถ้าเขาจะมีคนอื่น แต่กลับมาหาเรา จะไปก็ไป ขอแค่ให้เราได้อยู่ดูแลเขาบ้างก็พอ”

เรื่องการอยู่ร่วมกับคนรักและพักค้างร่วมชายคาเดียวกันเป็นที่รับรู้ของเพื่อนร่วมงาน และเพื่อนในหอพัก ก็พยายามดึงให้คนรักเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ภายนอกทุกคนจะต้อนรับเช่นคนรักของเพื่อน แต่ภายในใจนั้นห่างไปไม่ถึง ซึ่งก็บอกว่า เป็นเรื่องที่ใครแต่ละคนจะคิดกันไป เธอเห็นว่า ความสัมพันธ์กับคนรัก และการอยู่ร่วมกันของคนสองคนเป็นเรื่องส่วนตัว คนอื่นไม่ควรยุ่มย่าม วุ่นวาย เพราะตัวเธอก็ไม่เคยก้าวล่วงในเรื่องส่วนตัวของใคร เธอยอมรับว่าการกระทำของเธอจะเป็นที่ติฉินนินทา แต่เธอก็ยืนยันด้วยว่า “จะเอามาเป็นอารมณ์คงไม่ไหว ไม่มีเหตุผลที่จะต้องเปลี่ยนแปลงเพราะคำนินทา”

ห้วงเวลาเดียวกัน มีเพื่อนร่วมงานประพุดิตัวไม่เหมาะสม คบกับผู้ชายหลายคน ซึ่งเป็นที่เฟื่องเฟิง ตำนานติเตียน และถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก ถูกมองว่าเป็น “ผู้หญิงไม่ดี” แม้วาพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของก็เองถูกนับรวมเข้าเป็น “ผู้หญิงไม่ดี” ด้วย แต่การจำแนกแยกแยะที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของพฤติกรรม นั่นคือ การคบหากับผู้ชายคนเดียวอย่างเปิดเผย ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ยอมรับได้มากกว่า ช่วยลดน้ำเสียงตำหนิติเตียนให้บางเบาไป

“มีเพื่อนทำงานด้วยกัน คนนั้นเขาเปลี่ยนแฟนเป็นว่าเล่น คนมองว่ามันไม่ดี เราพลอยติดร่างแห แต่โชคดีที่ว่าเราไม่ใช่พวกไปกับใครก็ได้ เขาว่าคงคบกันเป็นเรื่องเป็นราว คบใครก็มีแค่คนเดียว”

นอกจากนี้ ด้วยตำแหน่งหน้าที่การงานในระดับที่สูง ประกอบกับความอาวุโสซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกคน รวมกับการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนๆ และน้องๆ ในหน่วยงานตลอดเวลาที่ผ่านมา เหมือนเป็นกำแพงเหล็กป้องกันการตรวจสอบพฤติกรรมและการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ทั้งนี้ก็ยืนยันว่า การกระทำเป็นความรับผิดชอบโดยตรงของเธอ หากมันไม่ได้ทำให้ใครเดือดร้อน เธอเพียงผู้เดียวจะแบกรับความไม่ถูกต้อง หรือ “บาป” นั้นไว้เอง

เพราะคนมิได้เป็นผู้ตัดสินว่าการกระทำที่เกิดขึ้นจะเป็น “บาป” หรือ “บุญ” เช่นเดียวกับการกำหนดโทษ และการอภัยโทษ แต่เจ้าจะเป็นผู้ตอบแทน เช่นที่ก๊าะเล่าว่า

“เมื่อคุณรู้ว่าคุณผิด แล้วคุณสำนึกได้ คุณขออภัยโทษต่อพระเจ้า พระเจ้าเปิดโอกาสให้อภัยตลอดเวลา ทุกครั้งที่คุณขอโทษ พระเจ้าจะรับรู้ตลอดเวลา ยกเว้นโทษที่หนักมาก จะขออภัยโทษไม่ได้ แต่ถึงวันที่เขาจะตอบแทนสิ่งที่ทำในโลกหน้า ทั้งดีหรือไม่ดี คุณต้องรับผิดชอบการกระทำ คุณทำผิดไม่สามารถทำดีมาลบล้างได้”

สิ่งที่เรียกว่า “โลกหน้า” อยู่ในหลักศรัทธา 6 ประการในข้อที่ว่า ศรัทธาในวันพิพากษา คือ วันสุดท้ายของโลก ชาวมุสลิมเชื่อว่าโลกมีวันแตกดับ เมื่อถึงวันนั้นมนุษย์ทุกคนต้องตาย และจะถูกทำให้ฟื้นขึ้นมา เพื่อพิจารณาโทษด้วยการสอบสวนพิพากษาตามความดีความชั่วที่ตนได้กระทำไว้ การอธิบายของ “ก๊าะ” เช่นนี้น่าสนใจต่อการมองตัวเองและการกระทำของตนเอง ซึ่งจะถูกตัดสิน หรือพิพากษาใน “โลกหน้า” โดยการอยู่ในโลกนี้เพื่อถูก “ทดสอบ” ว่าจะผ่านไปสู่อีกโลกอย่างไร ทั้งนี้พระเจ้าเท่านั้นจะเป็นผู้ตัดสิน ดังที่ก๊าะบอกว่า

“คุณต้องเชื่อมั่นอย่างหนึ่งว่า โลกนี้อยู่เพื่ออะไร เพื่อใคร เพราะอะไร เราทำเพื่ออะไร เพื่อใคร แล้วเราจะไปที่ไหนอย่างไร ข้อไหนตอบยากที่สุด ข้อแรกตอบไม่ได้ก็จบแล้ว คนที่เรียนรู้อะไร โลกนี้อยู่เพื่อผ่านบททดสอบที่พระเจ้า

ทดสอบคุณ ถ้าผ่านโลกนี้แล้วโลกหน้าก็ไม่หนักหนา คุณจะได้รับการตอบ
แทนที่ดี”

ก๊ะเชื่อเช่นเดียวกับที่มุสลิมเชื่อว่า พระเจ้าได้สร้างคู่ครองให้แก่ทุกคน เหลือ
เพียงแต่จะมาพบกันเมื่อใด ซึ่งสิ่งที่ถูกบัญญัติไว้นี้เอง ทำให้ก๊ะดำเนินชีวิตไปแต่ละวัน โดยที่ไม่ได้
ขวนขวายเร่งรัดความสัมพันธ์กับคนรัก เธอเห็นว่า หากพระเจ้ากำหนดให้ใครเป็นคู่ครองที่แท้จริง
แล้ว ไม่ว่าจะอย่างไรเขาจะเป็นคู่ครองของเธอ

บทที่ 6 ความรักเป็นฉันใด

บทนี้จะทำการวิเคราะห์ความรักและความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ประกอบสร้างขึ้นภายในสังคมมุสลิมปัตตานี ซึ่งผู้หญิงแต่ละคนได้สร้างสรรค์ขึ้นผ่านกระบวนการสะท้อนย้อนคิดตัวตน เพื่อจะค้นหาความหมายและชะตากรรมชีวิตตนเอง ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของภาวะสมัยใหม่ (modernity) ที่ไม่เพียงส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอย่างกว้างขวาง แต่เกิดการปรับความสัมพันธ์ส่วนตัว ซึ่งเปิดโอกาสแก่ปัจเจกได้ทำการสำรวจ ต่อรอง และสร้างความหมายเรื่องความรัก ความสัมพันธ์รวมถึงการจัดการอารมณ์ความรู้สึก ดังที่กิดเดนส์ (1991) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงกำลังเกิดขึ้นในการก่อรูปของอัตลักษณ์ตัวตนและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยตัวตน (self) กลายเป็นโครงการที่ถูกสร้างขึ้น ไม่ใช่ถูกกำหนดให้เป็นไปตามจารีตประเพณีเท่านั้น ในลักษณะที่เขาเรียกว่า “การเมืองชีวิต” (life politics) ซึ่งปัจเจกมีอิสระและทางเลือกในการดำรงชีวิตของตนเอง รวมถึงการตระหนักรู้ตัวตนของปัจเจกที่เพิ่มมากขึ้นด้วย

จากประสบการณ์ของผู้หญิงมุสลิมโสดในการศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อความรักและความสัมพันธ์ส่วนตัวใกล้ชิด ทั้งที่เป็นอุปสรรคและเอื้อให้เกิดทางเลือกอิสระในการใช้ชีวิต ประกอบด้วย ปัจจัยทางศาสนา วัฒนธรรม การศึกษา เศรษฐกิจ เพศสถานะและเพศวิถี ซึ่งการต่อรองและตอบโต้กับปัจจัยเหล่านี้สร้าง ความหมายแก่ความรัก สันเนหาทางเพศ และความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ผู้หญิงแต่ละคนตัดสินใจด้วยเหตุผลของตน ขณะที่การตอบสนองต่อความต้องการและความปรารถนา ส่งผลผู้หญิงต้องเผชิญกับความเสี่ยงจากเหตุหลายประการ ไม่ว่าจะเป็น ความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจและการกำหนดชะตากรรมชีวิตของตน การเรียนรู้และจัดการกับความสัมพันธ์ส่วนตัวใกล้ชิดที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น กระทั่งการตอบสนองต่อความปรารถนาที่ขัดแย้งต่ออุดมการณ์เรื่องเพศในสังคม แต่การจัดการกับความเสี่ยงนั้นก็เปิดให้ผู้หญิงได้สำรวจถึงการกระทำและความสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ใหม่

ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่กำหนดความรักของผู้หญิง

1. ปัจจัยทางศาสนา: หากเขาไม่เป็นมุสลิม รักเราก็เป็นไปไม่ได้

ความสัมพันธ์ของก๊ะและคนรักต่างศาสนาไม่อาจจะลงเอยด้วยการแต่งงานและมีครอบครัวร่วมกันได้ คนรักเคยบอกกับเธอว่าหากก๊ะไม่ใช่มุสลิม เขาจะแต่งงานกับก๊ะนานแล้ว แต่อย่างที่ก๊ะบอกว่า “ก๊ะก็เป็นอย่างอื่นไม่ได้” ความสัมพันธ์บนความแตกต่างระหว่างศาสนา ทำให้เธอต้องแบกรับความรู้สึกผิด หวาดกลัว และไม่ปลอดภัยเพื่อแลกกับการตอบสนองของความปรารถนาของตนเอง หรือกรณีของยาเคยรู้สึกรักใคร่ชอบพอกับคนต่างศาสนา แต่ต้องตัดใจไม่สานต่อความรู้สึกใดๆ และเห็นว่า ไม่มีทางที่ความรักจะเป็นไปได้ ทั้งสองกรณีแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศาสนาในการกำหนดความสัมพันธ์ ซึ่งทั้งหญิงชายมุสลิมจะต้องแต่งงานกับผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามเท่านั้น เว้นเสียแต่ว่าอีกฝ่ายจะรับอิสลาม ดังนั้นเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์และความถูกต้อง ผู้หญิงมุสลิมทุกคนจะมองหาคุณสมบัติเป็นอันดับแรกในการเลือกคู่ครอง

การจำกัดและควบคุมวิถีทางเพศเพื่อปรางและป้องกันการกระทำที่ผิดประเวณี ทำให้ความรู้สึกและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นก่อนแต่งงานเป็นเรื่องไม่ถูกต้อง การคบหากับผู้ชายเป็นพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม ผู้หญิงมุสลิมต้องรักษาความบริสุทธิ์ ชื่อเสียง และคุณค่าของตัวเอง กรณีของมะที่ยอมรับให้ครอบครัวจัดหาคู่ครอง คนรักไม่จำเป็นต้องเรียนรู้และพัฒนาความสัมพันธ์กันก่อน เพราะเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและเสี่ยงที่จะกระทำผิดประเวณี ความคิดของมะมองว่า ความรักที่แท้จริงเกิดขึ้นหลังการแต่งงาน หรือกรณีของเต๊ะที่รู้สึกเหมือน “กลืนน้ำลายตัวเอง” เมื่อเธอคบหากับคนรักก่อนแต่งงาน ซึ่งเธอพยายามไถ่ “บาป” ที่เกิดขึ้น ด้วยการจำกัดมิให้คนอื่นล่วงรู้ถึงความสัมพันธ์นี้ และดำเนินความสัมพันธ์อยู่ในการรับรู้ของครอบครัว เช่นเดียวกับกรณีของเราะที่เห็นว่า การมีแฟนเป็นสิ่งที่ไม่ดี โดยเฉพาะเป็นพฤติกรรมที่ผิดหลักศาสนา เราจะไม่เพียงแต่ปฏิเสธการคบหาเพื่อนต่างเพศ ขณะที่เพื่อนร่วมเรียนมหาวิทยาลัยล้วนคบหาคนรักระหว่างเรียน ตัวเธอยังทำหน้าที่ในการตักเตือนเพื่อนให้สำรวมและระมัดระวังความประพฤติ

อย่างไรก็ตาม ศาสนายังถูกนำมาใช้เพื่อสร้าง “ทางเลือก” และ “โอกาส” ในการกำหนดความสัมพันธ์ของผู้หญิง กรณีของฮานีที่ต้องเผชิญกับแรงกดดันจากครอบครัวที่พยายามเร่งรัดให้เธอต้องแต่งงานและมีครอบครัว เธอเปลี่ยนแปลงให้เกิดการรับรู้และความเข้าใจใหม่ด้วยการชี้ให้เห็นว่าการยังไม่แต่งงาน หรือเป็นโสดไม่ใช่สิ่งที่จะทำตามอำเภอใจเองได้ เพราะชีวิตคุณนั้นเป็น “สิ่งที่ถูกกำหนดไว้แล้ว” ดังที่เธอว่า “มั่นใจในสิ่งที่พระเจ้ากำหนดไว้แล้ว ทุกคนต้องมีคู่ ถึงเวลาจะมาหาเราที่บ้าน”

2. ปัจจัยทางวัฒนธรรม: อยากได้คนพูดภาษาเดียวกับเรา

เมื่อเยาะเอ่ยปากกับครอบครัวว่าเพื่อนชายที่กำลังคบหาซึ่งเป็นคนต่างถิ่นจะมาที่บ้าน พ่อของเธอนิ่งเงียบก่อนจะบอกถึงความคาดหวังที่มีต่อลูกเขยคือ “อยากได้คนที่พูดภาษาเดียวกัน” เพราะคนรักของเยาะพูดภาษามลายูท้องถิ่น ซึ่งครอบครัวใช้ในการสื่อสารในชีวิตประจำวันไม่ได้ ขณะที่พวกเขาที่ฟังและคุยภาษาไทยสำเนียงได้แบบคนรักของเยาะไม่ได้ อีกทั้งวิถีปฏิบัติทางศาสนาที่ต่างกันในแง่ที่ฝ่ายชายขาดความเคร่งครัดต่อการปฏิบัติศาสนากิจ เช่น ขาดการละหมาด เว้นการถือศีลอด และดื่มสิ่งมีแอลกอฮอล์ที่ต้องห้ามทางศาสนา ทำให้ความสัมพันธ์กับคนรักต้องยุติลงไปในที่สุด จะเห็นว่า ครอบครัวยังคงมีอิทธิพลอยู่เหนือการตัดสินใจอย่างเป็นอิสระของปัจเจก ผู้หญิงยังไม่อาจสลัดตนเองออกจากครอบครัว แม้ว่าได้รับการศึกษาและการประกอบอาชีพที่สามารถพึ่งตนเองได้ จะหยิบยื่นโอกาสที่จะมี “อิสระ” ในการเลือกและกำหนดความสัมพันธ์ด้วยตนเอง แต่การดำรงอำนาจในการตัดสินใจเรื่องความสัมพันธ์ส่วนตัวดังกล่าวมิได้มั่นคงเป็นปึกแผ่นเช่นเดิม หากต้องเผชิญกับการขัดแย้งและต่อต้านจากปัจเจกที่ต้องการยืนยันอำนาจในทางเลือกของตน ทำให้เกิดความขัดแย้งและความตึงเครียดภายในครอบครัว ดังกรณีของยาที่ครอบครัวก็ตกกันเธอกับคนรัก สะท้อนการปะทะกันของค่านิยมแบบจารีตที่ต้องคำนึงถึงประโยชน์ ความเหมาะสมและความสอดคล้องทางเศรษฐกิจของทั้งสองฝ่าย ขณะที่การสะท้อนย้อนคิดของปัจเจกสร้างชุดค่านิยมใหม่ที่หลากหลายมากกว่าในการตัดสินใจเลือกคู่ครอง นั่นคือการให้ความสำคัญกับความเพียรพยายามและความมุ่งมั่นที่จะสร้างตนเอง แทนการผูกติดกับฐานะเดิมที่มีอยู่ หรือการค้นพบ “ลักษณะเฉพาะ” หรือ “ความพิเศษ” ในตัวตนอีกฝ่ายเพื่อเติมเต็มความปรารถนาแก่กันและกัน สามารถแลกเปลี่ยนอารมณ์และความรู้สึกที่เปิดกว้าง มิใช่เพียงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจสังคม

อย่างไรก็ตาม การพังครืนและล่มสลายของอำนาจครอบครัวมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้น หากปัจเจกอุทิศตนเพื่อจะต่อต้านและรื้อทำลายอย่างไม่ลดละ ประกอบกับข้างปัจเจกนั้นมีเงื่อนไขที่เข้ามาสนับสนุน ไม่เพียงแต่โอกาสทางการศึกษาและการมีงานทำพึ่งตนเองได้เท่านั้น แต่ยังมาจากความเปราะบางของสายสัมพันธ์ในครอบครัวเช่นขาดความสัมพันธ์ใกล้ชิด และความสามารถในการดำรงตนอย่างเป็นอิสระของปัจเจกอย่างการแยกบ้านออกไปอยู่ข้างนอกเพียงลำพัง กรณีของก๊ะที่ถูกครอบครัวบังคับแต่งงาน แต่ก็สามารถดิ้นรนต่อสู้จนครอบครัวต้องพ่ายแพ้ปล่อยให้เธอตัดสินใจและใช้ชีวิตด้วยตัวของเธอเอง ขณะที่การแยกบ้านและอยู่ตัวคนเดียวเอื้อให้เธอสามารถตอบสนองต่อความต้องการส่วนตัวตามใจตนเอง

3. ปัจจัยทางการศึกษา: ขอเรียนให้จบก่อน

ผู้หญิงมุสลิมในงานศึกษาครั้งนี้แสดงออกถึงความมุ่งมั่นที่จะเรียนหนังสือ พวกเขาต้องการได้รับโอกาสในการศึกษา เพื่อจะพัฒนาและยกระดับชีวิตของตนเอง แต่ละคนกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนตั้งแต่ต้น ประสบการณ์ของหลายคนจึงมีลักษณะร่วมกัน เช่น ประสบการณ์ฮานีที่ “เรียนอย่างเดียว” และ “ไม่คิดจะคบกับใคร” ประกอบกับฐานะทางครอบครัวที่ยากจน ทำให้ประสบความยากลำบากกว่าจะได้ศึกษาเล่าเรียน ดังนั้นทุกคนจึงรักษาโอกาสที่ตนเองได้รับไว้เป็นอย่างดี กรณีของเยาะ เธอไม่เคยลืมความรู้สึกที่พ่อต้องขอยืมเงินญาติพี่น้องเพื่อส่งเสียให้เธอเรียนหนังสือ อีกทั้งต้องการลบคำสบประมาท และอคติทางเพศที่เป็นเหตุของการกีดกันไม่ให้ผู้หญิงได้รับการศึกษา หรือกรณีของเราะห์มีเย่าเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายเรื่องการศึกษาทั้งหมด เพราะครอบครัวมีฐานะยากจนไม่สามารถจะส่งเรียนได้ ทำให้การเอาใจใส่ต่อการเรียนเป็นการตอบแทนแก่ย่า ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนแทนครอบครัวตน

นอกจากนี้การเข้าสู่ระบบการศึกษาได้กลายเป็น “ทางเลือก” ที่จะใช้ชีวิตแตกต่างออกไปจากหญิงสาวคนอื่น แม้กระทั่งญาติพี่น้องของตนเอง ดังที่ฮานีเล่าว่า ถ้าเธอไม่ได้เรียนหนังสือ คงประสบชะตากรรมเช่นพี่สาวที่ไม่มีใครได้เรียนหนังสือ จึงต้องถูกบังคับให้มีครอบครัว และต้องแต่งงานไปตั้งแต่อายุยังน้อย คล้ายคลึงกับกรณีของก๊ะ เธอมองว่าการบังคับให้แต่งงานเกิดขึ้นกับคนที่ไม่เรียนหนังสือ ดังนั้นเมื่อเธอถูกกำหนดให้แต่งงานกับชายที่ครอบครัวเลือกให้ จึงเป็นสิ่งที่สวนทางกับการส่งเสียให้เรียนหนังสือ ย้ำถึงการได้รับการศึกษาที่มากขึ้นย่อมเป็นโอกาสที่ผู้หญิงจะมีสิทธิและอำนาจที่จะกำหนดชีวิต โดยเฉพาะความสัมพันธ์ส่วนตัว ขณะที่อีกหลายกรณีพบว่า การศึกษาถูกนำมาใช้เป็นเหตุผลสำคัญในการชะลอ หรือการยุติการแต่งงานที่ครอบครัวและเครือญาติกำหนดขึ้น รวมถึงการหมั้นหมายและการแต่งงานที่ปราศจากความสมัครใจของผู้หญิง โดยยกประเด็นที่ผู้หญิงกำลังศึกษาอยู่ในการปฏิเสธพ่อแม่สื่อที่เข้ามาทาบทามขอลูกสาว

การศึกษาเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้หญิงออกจากบ้าน โดยเฉพาะการศึกษาในระดับอุดมศึกษา จะเห็นว่า ผู้หญิงกลุ่มนี้ต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเดิมที่เคยอยู่บ้านร่วมกับพ่อแม่และครอบครัว ต้องมาใช้ชีวิตในหอพัก แคร่ห้องร่วมกับเพื่อนคนอื่น ๆ อาศัยอยู่ห่างจากบ้านและครอบครัว และนานๆ จะกลับบ้าน เพราะต้องให้เวลากับการเรียน การทำกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการศึกษา อย่างมะที่กลับบ้านเพียงเดือนละครั้ง หรือเยาะกลับบ้านไม่ต่อเนื่อง สม่่าเสมอ เพราะต้องร่วมกิจกรรมกับทางมหาวิทยาลัย แม้แต่เต๊ะที่อาศัยอยู่กับครอบครัว เธออยู่หอพักในมหาวิทยาลัยปีแรก หลังจากนั้นกลับไปอยู่บ้าน ซึ่งแยกตัวออกมาอยู่ “บ้านเล็ก” ที่ครอบครัวสร้าง

ไว้เพื่อให้เช่า เธอว่า “ถ้าแยกออกมาคนเดียว เราจะทำอะไรตอนไหนก็ได้ จะอ่านหนังสือเมื่อไหร่ก็ได้ อยู่ที่บ้านเหมือนมีคนเฝ้า พ่อแม่ไม่นอน เขาจะคอยออกมาเฝ้า”

นอกจากนี้ชีวิตการเรียนสร้างพื้นที่และประสบการณ์ชีวิตใหม่ๆ ให้แก่ผู้หญิง จากการเข้าร่วมกิจกรรมทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เป็นโอกาสที่ผู้หญิงได้เพิ่มบทบาทของตัวเองมากขึ้น เช่น เยาะที่เป็นกรรมการนักศึกษา เธอต้องรับผิดชอบการดำเนินงาน การติดต่อประสานงาน จัดการเรื่องเอกสาร และจัดกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นการออกค่ายอาสาพัฒนา ค่ายการเรียนรู้อื่นๆ หรือการไปทัศนศึกษานอกสถานที่ ผู้หญิงคนอื่นๆ ยังได้รับประสบการณ์ที่ต่างจากชีวิตภายในครอบครัวและหมู่บ้าน จากการท่องเที่ยว ทัศนศึกษา และการทำกิจกรรมอย่างการออกค่าย ดังที่ตอบะห์เล่าว่า ตอนปิดเทอมไปเที่ยวบ้านเพื่อน ซึ่งเป็นคนกรุงเทพฯ เธอได้ออกจากบ้านไปไกลที่สุด และได้ไปเที่ยวพาราควอน¹ หรือการทำงานพิเศษช่วงปิดเทอมของฮานีในประเทศมาเลเซีย

4. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ: ถ้าแต่งงานไป ใครจะดูแลครอบครัว

ปัญหาความยากจนที่สะท้อนจากประสบการณ์ผู้หญิงเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา โดยปรากฏชัดเจนในครอบครัวที่ประกอบอาชีพด้านประมง เช่น กรณีของพ่อยาที่ต้องขายเครื่องมือประมง ช่วยแม่ขายข้าวแกงในหมู่บ้าน พ่อของมะที่ต้องไปรับจ้างขับเรือในมาเลย์เพื่อนำเงินกลับมาสร้างบ้านให้แก่ครอบครัว เพราะไม่มีงานและอาชีพที่มีรายได้เพียงพอเป็นทุนจะสร้างบ้านได้ นอกจากนี้ยังมีประสบการณ์ที่แสดงถึง “ความยากจน” ที่อาจเรียกว่าเป็นประสบการณ์ร่วมของผู้หญิงมุสลิมกลุ่มศึกษา ทำให้พวกเธอตกอยู่ในภาวะ “ความเป็นชายขอบ” ของสังคม ซึ่งสุรียา สมุทคุปต์และพัฒนา กิติอาษา (2545) กล่าวว่า เป็นคนที่มีชีวิตอยู่ด้วยความหวาดระแวงและต่อสู้ดิ้นรนเอาตัวรอด เพราะไร้อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง เช่น กรณีของเยาะที่พ่อต้องขอยืมเงินญาติจำนวนเพียง 300 บาทให้เยาะไปเรียน จนถูกว่าให้เจ็บใจว่า “จนไม่มีจะกิน” ยังจะส่งลูกเรียนอีก หรือกรณีของยาที่เรียนหนังสือตาม “คนให้เงิน” ทั้งที่แม่อยากให้เรียนศาสนา แต่ยาที่เป็นคนส่งเรียนบังคับเรียนสายสามัญ รวมถึงกรณีของบะที่เรียนจบเพียง ป.4 ต้องออกจากโรงเรียนเพราะครอบครัวไม่มีเงินส่งเรียนต่อ โดยบะดิ้นรนไปทำงานรับจ้าง หาเงินส่งกลับมาจนเจอครอบครัว ขณะที่ผู้หญิงคนอื่นดิ้นรนที่จะเข้าสู่ระบบการศึกษาเพื่อจะปลดปล่อยตนเองออกจากภาวะชายขอบทางสังคม ซึ่งหมายถึงการยกระดับชีวิตตนเองและครอบครัวให้ดีขึ้นอีกด้วย

¹ ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ตั้งอยู่กลางเมืองหลวง เป็นศูนย์รวมความทันสมัย แฟชั่น และแหล่งพักผ่อนของคนกรุงเทพฯ

ฐานะทางครอบครัวยังส่งผลต่อสำนึกในตำแหน่งหน้าที่ทางสังคมของตนเอง กรณีที่เเยาะมองความต่ำต้อย ไร้การศึกษา และยากจนของครอบครัว เป็นเหตุของการถูกเลือกปฏิบัติในการติดต่อราชการ ที่เรียกว่า “สองมาตรฐาน” การต้องอดทนกับการดูถูกดูแคลนจากญาติพี่น้อง เมื่อครอบครัวต้องไปขอความช่วยเหลือ เป้าหมายหลังเรียนจบเเยาะคือพยายามหางานทำและมีรายได้เป็นของตนเอง ทำให้ชีวิตตนเองและครอบครัวดีขึ้น แรงบีบบังคับทางเศรษฐกิจทำให้ผู้หญิงหลายคนขวนขวายหางานทำให้ได้เร็วที่สุด และเป็นงานที่ต้องสร้างรายได้มากเพียงพอ เพื่อแก้ไขปัญหาความขาดแคลน ปัญหาปากท้องของครอบครัวได้

จากอาชีพของครอบครัวที่ส่วนใหญ่เป็นแรงงานรับจ้าง มีสภาพแบบหาเช้ากินค่ำ ส่งผลต่อความปลอดภัยและความมั่นคงแก่ชีวิต ผู้หญิงต้องการทำงานและการประกอบอาชีพที่มี “เงินเดือน” เพื่อเป็นหลักประกันที่แน่นอนอย่างหนึ่ง สามารถช่วยเปลี่ยนแปลงสภาพและฐานะทางครอบครัวให้ดีขึ้นได้ วิธีการที่ผู้หญิงใช้การศึกษาสร้างโอกาสใหม่ให้แก่ตนเอง แตกต่างจากพี่น้องผู้ชายในครอบครัว พวกเขาเลือกจะออกไปทำงานเป็นแรงงานภายในหมู่บ้าน หรือไปทำงานที่มาเลย์

ค่าจ้างหรือเงินเดือนที่ผู้หญิงได้รับจากการทำงานจะถูกจัดสรรเงินเป็นค่าใช้จ่ายส่วนตัว และค่าใช้จ่ายในบ้าน เงินที่หามาได้สร้างการเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ในบ้านให้ดีขึ้น เช่น กรณีของเเยาะ เธอซื้อโทรทัศน์และตู้เย็นไว้ใช้ในบ้าน รับผิดชอบค่าใช้จ่ายภายในบ้านทั้งหมด นอกจากนี้เธอยังลงทุนซื้อเครื่องจักรเพื่อผลิตข้าวเกรียบปลา ซึ่งเป็นอาหารแปรรูปที่แต่ละครอบครัวในหมู่บ้านทำเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน สร้างรายได้แก่ครอบครัว หรือกรณีของฮานี เธอรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในบ้าน ซ่อมบ้านที่ชำรุดเพราะปลูกลมานาน และลงทุนทำข้าวเกรียบปลา เพื่อให้แม่กับพ่อมีงานเลี้ยงตัวเองได้ หรือกรณีของบะกับพี่สาวอีกคนช่วยให้สถานะของครอบครัวดีขึ้น น้องๆ อีก 4 คนได้เรียนหนังสือ ไม่มีใครต้องออกจากโรงเรียนเพราะไม่มีเงินเหมือนเธออีก จะเห็นว่า การทำงานของผู้หญิงไม่ใช่เพียงการสร้างโอกาสให้แก่ตัวเธอเอง หากงานที่มีรายได้นั้น ยังช่วยลดความไม่แน่นอนที่คุกคามความมั่นคงของครอบครัว และสร้างโอกาสแก่ชีวิตคนอื่นต่อไปด้วย ด้วยความรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของครอบครัว ผู้หญิงมุสลิมเหล่านี้จึงยังไม่ต้องการแต่งงานและมีครอบครัวของตนเอง เพราะการสร้างครอบครัวใหม่เท่ากับการเพิ่มภาระและความรับผิดชอบมากขึ้น ซึ่งจะกระทบกับการจุนเจือช่วยเหลือครอบครัวพ่อแม่ ดังที่ฮานีสะท้อนว่า “ถ้าเกิดแต่งงานไปแล้วจะช่วยที่บ้านยาก ค่อยคิดเรื่องแต่งงานทีหลัง” แต่การดูแลสนับสนุนอาจทำไม่ได้ไปตลอด สิ่งที่ผู้หญิงบางคนทำคือการลงทุนสร้างกิจการในครัวเรือน เช่น การทำข้าวเกรียบปลาเพื่อให้เป็นรายได้ของครอบครัวที่จะเก็บกินและใช้จ่ายในระยะยาว

การทำงานหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวทำให้ผู้หญิงติดกับหน้ำที่ความรับผิดชอบในครัวเรือน แต่ด้านหนึ่งก็ช่วยปลดปล่อยผู้หญิงให้เป็นอิสระและมีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องความสัมพันธ์ส่วนตัวมากขึ้น โดยที่เธออาจจะไม่ได้เรียนหนังสือและได้รับการศึกษาระดับสูง อย่างไรก็ตามกรณีของบะที่เรียนจบเพียงชั้น ป.4 แต่ไม่ได้ถูกบังคับให้แต่งงานเพราะเธอต้องออกไปทำงานกับพี่สาว หารายได้เลี้ยงสมาชิกในครอบครัวหลายปากท้อง ขณะที่การทำงานยังเป็นโอกาสในการเรียนรู้และการสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวที่เปิดกว้างมากขึ้น

5. ปัจจัยบทบาททางเพศ: ลูกชายไม่ดี เขาจะหวังพึ่งลูกสาว

บทบาทของผู้หญิงที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านและกลับมาดูแลครอบครัวสอดคล้องกับความคาดหวังที่มีต่อหญิงชายในครอบครัวที่ต่างกัน เช่นที่ฮานีบอกว่า “ลูกชายไม่ดีแมก็ไม่หวัง เขาจะหวังพึ่งลูกสาว” ทำให้ผู้หญิงต้องแสดงบทบาทของลูกสาว และขบขันความรับผิดชอบในฐานะผู้ดูแลมากยิ่งขึ้น นับแต่รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในบ้าน การซ่อมแซมและสร้างบ้านใหม่ ค่าใช้จ่ายของสมาชิกในครอบครัวที่ยังเรียนหนังสือ และการลงทุนในกิจการธุรกิจของครอบครัว ซึ่งการสร้างฐานะ ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในครอบครัวเป็นเรื่องที่สำคัญก่อนชีวิตส่วนตัว

ภาระและความรับผิดชอบที่ถูกคาดหวังที่ต่างกันระหว่างหญิงชาย สะท้อนความเหลื่อมล้ำและไม่เท่าเทียมกันในครอบครัวที่เกิดขึ้น ซึ่งดูเหมือนว่า ผู้ชายจะได้รับอิสระในการใช้ชีวิต เขาเพียงแค่นี้ก็พึงใจให้แก่ตนเอง ไม่สร้างความเดือดร้อน ทำลายชื่อเสียงและอนาคตของตนเอง เช่นการติดยาเสพติด แต่ลูกสาวต้องกลายเป็นที่พึ่งให้แก่ครอบครัว รับผิดชอบและดูแลครอบครัว ทำให้การคิดถึงตนเองและความสุขในชีวิตส่วนตัวเป็นเรื่องรองลงไป ตัวอย่างในกรณีของเยาะซึ่งพี่ชายทั้งสองคนไปทำงานมาเลเซีย เขาใช้เงินจ่ายเงินเพื่อความสุขส่วนตัวหมดไปกับการซื้อของใช้เช่นโทรศัพท์เคลื่อนที่ หรือ “เขาก็ใช้จ่ายของเขา” เธอต้องเตือนให้พี่ชายเก็บเงินไว้บ้าง โดยให้เหตุผลถึงความจำเป็นเรื่องการแต่งงานเพราะฝ่ายชายเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด ซึ่งในที่สุดก็ยกย้าการคำนึงถึงประโยชน์และความจำเป็นส่วนตัวหาใช้ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ดังนั้นความคาดหวังของพ่อแม่ให้ลูกสาวเป็นผู้ส่งเสียเลี้ยงดูครอบครัวมากกว่ายอมสะท้อนความแตกต่างที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงชายในครอบครัวปัจจุบัน

บทบาทที่ต้องเป็นผู้ดูแลและรับผิดชอบต่อครอบครัวของผู้หญิงส่งผลต่อการมองหาคู่ครองของตนเอง ซึ่ง Reiss (1960) กล่าวถึงแนวโน้มที่คนจะเลือกคู่ครอง สร้างและพัฒนาความสัมพันธ์กับคนที่ภูมิหลังทางวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน หรือลักษณะที่จะเติมเต็มความต้องการ

ส่วนบุคคลของกันและกัน ในกรณีของเดีเธอเพียงพอใจกับคุณสมบัติของคนรักที่เอาใจใส่และดูแล
 ครอบครั หรือ “เป็นคนรักครอบครัว” เช่นเดียวกับกรณีของบะที่ประทับใจคนรักเพราะเขาช่วยเหลือ
 ครอบครั ดูแลพ่อแม่ และช่วยค่ารักษาพยาบาลแม่ที่ล้มป่วย แล้วน้ำใจของเขายังเผื่อแผ่มาถึงเธอ
 ด้วย บางครั้งที่บะประสบปัญหาทางการเงินก็ได้คนรักช่วยจ่ายแทนให้ ทั้งสองกรณียังสอดคล้อง
 กับคนที่พึงประสงค์ของเยาะ คนที่ต้องเอาใจใส่ดูแลกันและกัน เธอจินตนาการถึงมิวสิกเพลงที่
 ชายคนรักจะมาร่วมให้หญิงสาวในวันฝนพรำ หากเจ็บป่วยไม่สบายก็ดูแล ดังที่เธอว่า “ถ้าอยากได้
 แฟนแบบนี้ ต้องมีแฟนเป็นผู้ใหญ่ เพราะเขาจะดูแลเรา เหมือนผู้ใหญ่เอ็นดูเด็ก เราในฐานะเป็น
 เด็ก เขาจะทำให้เรา” สิ่งที่สะท้อนออกมาจากความปรารถนาของผู้หญิงที่ทำให้เห็นถึงแนวโน้มที่
 ผู้หญิงมองหาลักษณะการเป็นผู้ดูแล ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่คล้ายคลึงกับตัวเธอนั่นเอง

6. ปัจจัยทางเพศวิถี: ผู้ชายทำไม่ได้ ผู้หญิงทำแล้วไม่ดียิ่งกว่า

ผู้หญิงมุสลิมในกลุ่มที่ศึกษาส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์คบหาเพื่อนต่างเพศ
 ในช่วงเรียนหนังสือ นอกจากความมุ่งมั่นของแต่ละคนที่ต้องการสำเร็จการศึกษา ยังสะท้อนทวิ
 มาตรฐานทางเพศที่แฝงฝังในระบบวิถีคิดเรื่องเพศ เช่นฮานีรู้สึกด้วยว่า การเป็นแฟนกันจะทำให้
 ผู้หญิงเสียหายมากกว่า คล้ายกับที่เดีะมองว่า ความเสื่อมเสียจะตกแก่ฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชาย
 การควบคุมเรื่องเพศที่เข้มงวดกับผู้หญิงที่รับรู้และยอมรับปฏิบัติกัน ทำให้ผู้หญิงต้องสำรวจ
 พฤติกรรมและเก็บกตความปรารถนา สงวนความรู้สึกไว้รอให้อีกฝ่ายมาค้นพบ เช่นกรณีของมะที่
 เธอบอกว่า “เราชอบได้ แต่ไม่สามารถบอกความรู้สึก รอให้เขาเข้ามา มันไม่เหมาะที่ผู้หญิงจะ
 แสดงความรู้สึก” ตรงข้ามกับผู้ชายได้รับอิสระ ได้มีประสบการณ์ทางเพศที่หลากหลาย สามารถ
 พัฒนาตัวตนทางเพศในเชิงรุก และมีอำนาจเหนือกว่าผู้หญิงอย่างกรณี สมาชิกอบต.ที่ขอฮานี
 แต่งงาน จนฮานีต้องรีบแต่งงานตัดหน้าไปก่อน ดังนั้นหากผู้หญิงจะได้รับการศึกษาและมีงานทำ
 พึ่งตนเองได้ แต่โครงสร้างและระบบวิถีคิดเรื่องเพศ ซึ่งผู้หญิงยังเป็นฝ่ายเสียเปรียบเช่นนี้ ก็
 อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเพศที่เท่าเทียม ทำให้ไม่เกิดความเสมอภาค
 ในการเริ่มต้นและดำเนินความสัมพันธ์ต่อไป

ความรักของผู้หญิงมุสลิมโสด

ผลจากการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขทางสังคมเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ ได้ลดบทบาท
 ของจารีตประเพณีที่กำหนดความสัมพันธ์ส่วนตัว โดยที่ปัจเจกพัฒนาความตระหนักรู้ในตัวตน
 (self) เข้ามาจัดการกับความสัมพันธ์ของตนเอง มีเป้าหมายเพื่อตัวเอง มิใช่เพื่อประโยชน์ของ

ครอบครัว เครือญาติเช่นความสัมพันธ์แบบก่อนสมัยใหม่ ซึ่งกิดเด่นส์เรียกตัวแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายใต้ภาวะสมัยใหม่นี้ว่า “ความสัมพันธ์บริสุทธิ์” (Pure Relationship) เพราะไม่เพียงแต่สลัดจารีตประเพณี แต่ยังเป็นความสัมพันธ์ที่ชายหญิงจะสามารถต่อรองและแลกเปลี่ยนที่เปิดกว้างของตัวตน รวมถึงการให้ความสำคัญกับการเติมเต็มอารมณ์และความรู้สึกมากขึ้น

จากชีวิตและความรักของผู้หญิงมุสลิมโสดในการศึกษานี้พบว่า การที่ผู้หญิงได้รับการศึกษา และการประกอบอาชีพที่พึ่งตนเองได้ ทำให้ผู้หญิงมีอิสระและทางเลือกในการกำหนดความสัมพันธ์ส่วนตัว นับแต่กรณีของบะ หญิงสาวโรงงานยางที่ทำงานจนเจ็ครอบครัว ซึ่งพอให้เธอเลือกใช้ชีวิตด้วยตนเอง เช่นเดียวกับกรณีของเยาะซึ่งเป็นตัวหลักในการช่วยเหลือค่าใช้จ่าย และหาเงินลงทุนทำธุรกิจข้าวเกรียบในครัวเรือน แม้ว่าตัวเธอจะผ่านประสบการณ์ความรักที่ผิดหวังจนหมดกำลังใจจะหันหน้ากลับไปให้ครอบครัวช่วยจัดการเรื่องความสัมพันธ์ส่วนตัวให้ แต่สุดท้ายเธอยังยืนยันการคุมชะตาชีวิตด้วยตัวเอง หรือกรณีของเต๊ะที่พบรักกับคนรักผ่านสังคมออนไลน์ และพัฒนาความสัมพันธ์ในโลกจริงต่อมา เธอสามารถเลือกคนรักโดยปราศจากความขัดแย้งกับครอบครัว

1. ความรักสมัยใหม่

ความรักในความคิดและประสบการณ์ของผู้หญิงมุสลิมโสดยังแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องความรักสมัยใหม่ใน 2 ประการสำคัญคือ ได้แก่ประการแรกคือความรักได้ลดความสำคัญของการคำนึงเรื่องผลประโยชน์ และประการที่สองความรักนำมาสู่การเปิดเผยต่อรองและสำรวจความรู้สึกของกันและกันมากขึ้น

ประการแรกการลดความสำคัญของการคำนึงเรื่องผลประโยชน์เป็นเงื่อนไขที่ต่อเนื่องจากการลดบทบาทของครอบครัวและเครือญาติ ซึ่งเคยเป็นสถาบันที่มีอำนาจและสิทธิในการกำหนดความสัมพันธ์ส่วนตัว ประกอบกับภูมิหลังครอบครัวของผู้หญิงมุสลิมส่วนใหญ่ล้วนยากจน ปราศจากทุนทางเศรษฐกิจที่จะทำการต่อรองเพื่ออ้างและรักษาความมั่งคั่งของตระกูลไว้ แต่ละคนเป็นรุ่นคนใหม่ของครอบครัวที่เพิ่งได้รับทุนทางสังคมที่ได้จากการศึกษาและการประกอบอาชีพ ซึ่งสามารถปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนและครอบครัวให้ดีขึ้นจากเดิม เมื่อผู้หญิงเหล่านี้เลือกคู่ครอง เธอมองข้ามเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจ แต่ให้ความสำคัญกับลักษณะส่วนตัว เช่น ความวิริยะอุตสาหะ ความรับผิดชอบ ความอดทน อย่างที่ียบอกว่าต้องการร่วมกันสร้างฐานะกับคนรักมากกว่าจะรักกับคนที่มีฐานะดีอยู่แล้ว คนมีฐานะดีอาจล้มละลาย แต่คนฐานะไม่ดีหากพยายามทำงานจะสร้างฐานะได้ เช่นเดียวกับเยาะที่มองว่าฐานะไม่สำคัญเท่ากับความขยันหมั่นเพียร มีความมุ่งมั่นอุตสาหะ ซึ่งลักษณะของคู่ครองนี้สะท้อนตัวตนของเธอเอง

มากด้วยนั่นคือความมุ่งมั่นต่อการปรับปรุงชีวิตตนเองให้ดีขึ้น นอกจากนี้จากประสบการณ์ที่เคยมี
คนรักฐานะดีทำให้พบว่าจะเกิดปัญหาและความขัดแย้ง ยากที่จะใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างราบรื่น
เพราะครอบครัวและเครือญาติจะเข้ามาแทรกแซงและคุกคามความสัมพันธ์ส่วนตัว ดังกรณีของ
ฮานีที่เคยคบกับคนในหมู่บ้านที่มีฐานะ ซึ่งแม่ของฝ่ายชายแสดงความดูถูกและรังเกียจอย่าง
ชัดเจน ทำให้ต้องเลิกร้างกันไป หรือกรณีของบะที่มีคนในหมู่บ้านเดียวกันมาขอพบ แต่ด้วยฐานะ
ที่แตกต่างกันมากจึงถูกทางบ้านฝ่ายชายกีดกัน ซึ่งทำให้บะเห็นว่า “ถ้าเกิดแต่งงานกันจริงๆ อยู่
ด้วยกันแล้วคงไม่มีความสุข” ดังนั้นไม่เพียงแต่การให้ความสำคัญต่อคุณลักษณะในตัวปัจเจก
แทนที่ฐานะทางเศรษฐกิจ ผู้หญิงยังมองเห็นว่า การคำนึงถึงประโยชน์และความสอดคล้องทาง
เศรษฐกิจกลายเป็นอุปสรรคที่จะคุกคามความสัมพันธ์ส่วนตัว

ประการที่สองเมื่อครอบครัวและเครือญาติลดบทบาทในการกำหนด
ความสัมพันธ์ส่วนตัว ผู้หญิงหันมาให้ความสำคัญของการเปิดเผย ต่อบรองและสำรวจความรู้สึก
ของกันและกัน เป็นทางเลือกให้แก่ชีวิตแทนที่การสร้างความมั่นคงและยั่งยืนในความสัมพันธ์บน
เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ชนชั้น และครอบครัว ตัวอย่างในกรณีของเต๊ะที่เห็นว่าย้ายถึงความจำเป็น
ของการศึกษากันก่อนแต่งงานเช่นที่เธอบอกว่า “เราควรศึกษาก่อนจะใช้ชีวิตร่วมกัน เรากลัวว่า
หากเราไม่รู้จักรักกัน พอแต่งงานกันแล้วจะอยู่ได้ไม่นาน ไม่เหมือนรุ่นพ่อแม่ เขาถูกจับแต่งงาน ไม่
เคยเรียนรู้นิสัยใจคอกันมาก่อน” โดยกระบวนการเรียนรู้ตัวตนของกันและกัน การตั้งคำถามใน
ความสัมพันธ์ไม่ว่าจะเป็น เขาจะรักเราไหม เขาปฏิบัติอย่างไรกับเรา สิ่งที่เขาทำให้น่าพอใจ
หรือไม่ เช่นนี้จะสอดคล้องกับสิ่งที่ กิดเดนส์ (1992) กล่าวไว้ในโครงการสะท้อนย้อนเกี่ยวกับ
ตัวตน (Reflexive Project of Self) ที่ปัจเจกค่อยสะสม บ่มเพาะ และสร้างความตระหนักรู้ตัวตน
ผ่านการปะทะสังสรรค์กับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจวัฒนธรรม ซึ่งไม่ใช่การยอมตามโดยไร้สำนึก แต่
เปี่ยมด้วยเจตจำนงของตนเอง

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นปรากฏออกมาให้ชัดเจนจากการยืนยันที่จะแต่งงาน
ด้วยความสมัครใจและการยินยอมพร้อมใจของตนเอง เป็นการเลือกคนรัก คู่ครอง และชีวิต
ครอบครัวของตนเอง โดยมี “ความรัก” เป็นฐานการตัดสินใจ หรือเป็น “การแต่งงานเพราะความ
รัก” ซึ่งแตกต่างไปจากวิถีของพ่อแม่ที่แต่งงานโดยการจัดการของครอบครัวและเครือญาติ
เนื่องจากผู้หญิงในกลุ่มที่ศึกษาได้ประจักษ์ต่อตัวเองด้วยว่า การแต่งงานโดยปราศจากความรักทำ
ให้ผู้หญิงยอมจำนนอยู่กับความทุกข์ เช่นแม่เลี้ยงของก๊ะที่ถูกบังคับแต่งงานกับพ่อของเธอทั้งที่มี
คนรักอยู่แล้ว การแต่งงานนี้ทำให้แม่เลี้ยง “ซ้ำใจมากกับสิ่งที่เกิดขึ้น แม่เลี้ยงเขาอดทน ให้ทำอะไร
ก็ทำ แต่ก็อยู่เหมือนคนไม่มีหัวใจ” หรือการอยู่อย่างอดทนของแม่เยาะที่ต้องอยู่ท่ามกลางญาติฝ่าย

พ่อ ซึ่งเยาะสะท่อนความขมขื่นของชีวิตครอบครัวว่า “แม่บอกว่า ถ้าเลือกได้ ไม่อยากอยู่กับพ่อ แล้ว เพราะครอบครัวพ่อไม่ชอบแม่” ภาวะที่จำยอมและต้องอดทนของแม่มาจาก “ไม่มีทางเลือก” ลูกสาวหลายคนที่ซึมซับประสบการณ์ชีวิตของแม่ ขอเป็นผู้กำหนด “ทางเลือก” ของชีวิตตนเอง

ในกรณีของฮานี กระบวนการเรียนรู้และพัฒนาความสัมพันธ์ขึ้น ทำให้เธอได้มีประสบการณ์ของความรักแบบ Pragma หรือความรักเชิงปฏิบัติการเพื่อมองหาลักษณะที่พึงประสงค์ จากคนรักหลายคน แล้วค่อยตัดสินใจเลือกใครสักคนเพื่อเป็นคู่เท่านั้น ดังที่เธอเล่าไว้ที่ สะท้อนถึงความรักนี้ว่า

“คบกับ “แฟนเก่า” ตั้งแต่ปี 2552 แล้วเขามาบอกเลิก เราเลยไม่มีใคร พอถูกบอกเลิก เพื่อนก็แนะนำให้รู้จักกับอีกคน เราก็ชอบนะ เพราะ เขาหล่อ ขาว สูง แล้วเก่งเรื่องคอมพิวเตอร์ด้วย คบกับคนนี้แล้วคนที่บอกเลิกเรา กลับมาขอคืนดีด้วย บอกคบอีกคนอยู่ ก็แบบเป็นเพื่อนกันไป”

ประสบการณ์ความรักที่เปิดกว้างให้แก่การเรียนรู้ความรักที่หลากหลาย ทำให้ฮานีมีทางเลือกและสามารถที่จะตัดสินใจเรื่องความสัมพันธ์ส่วนตัว เมื่อเจอสถานการณ์ที่นักการเมืองท้องถิ่นจะมาขอแต่งงาน ฮานีแก้ปัญหาที่อาจถูกบังคับให้แต่งงานกับนักการเมืองท้องถิ่น โดยเลือกแต่งงานกับชายคนรักที่เธอสามารถตอบสนองต่อความจำเป็นที่ต้องจัดการแต่งงานให้เร็วที่สุด ทั้งนี้ความรักแบบ Pragma สร้างประสบการณ์แก่ผู้หญิงที่จะเลือกคนที่พึงประสงค์และเหมาะสมกับตัวเอง เช่นกรณีของบะทีมีประสบการณ์การคบหาคนรักมากกว่าหนึ่งเริ่มจากคนแรกที่คบกันเมื่อเธอทำงานโรงงานในต่างจังหวัด แล้วเลิกกันไปเมื่อเธอย้ายกลับมาทำงานใกล้บ้าน แต่ก่อนจะเลิกกัน เธอเริ่มใกล้ชิดผูกพันกับคนในหมู่บ้านเดียวกันเกิดเป็นความรักซ้อนระยะหนึ่ง กระทั่งเลิกกับคนรักเดิม จึงคบหากับชายหมู่บ้านเดียวกันเป็นแฟน แต่ความแตกต่างกันทางฐานะครอบครัวที่ฝ่ายชายมีฐานะดีกว่า ทำให้ต้องเลิกกันไป สุดท้ายจึงพบกับคนงานในโรงงานเดียวกันที่มีฐานะและภูมิหลังทางครอบครัวใกล้เคียงกัน ซึ่งได้พัฒนาความสัมพันธ์ที่ตกลงปลงใจจะแต่งงานกันที่สุดในที่สุด

จากประสบการณ์ของฮานีและบะทีแสวงหาและสำรวจความพึงพอใจผ่านประสบการณ์ความรักมากกว่าหนึ่งครั้ง สะท้อนรูปแบบความรักสมัยใหม่ที่กิดเดนส์เรียกว่า

“Confluent Love” ซึ่งการจำองความสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับความสามารถในการตอบสนองความพึงพอใจ ความต้องการ และการแลกเปลี่ยนที่เสมอภาคเท่าเทียมระหว่างกัน

2.ความรักกับเวลา

การให้ความสำคัญการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนทางอารมณ์ความรู้สึก และความตระหนักตัวตนในความสัมพันธ์ส่วนตัว ยังเกิดควบคู่กับสำนึกเรื่องของเวลา (Time) ซึ่งเข้ามากำหนดความคิดและความรู้สึกเรื่องความรัก ดังคำกล่าวที่ว่า เวลากลายเป็นศูนย์กลางการสร้างทฤษฎีของความรัก (Willmot, 2007) เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างระยะเวลากับความรักในรูปแบบต่างๆ ตัวอย่างความรักแบบ Confluent Love ของกิดเดนส์ขึ้นอยู่กับการพัฒนาความผูกพันที่ค่อยเพิ่มขึ้นตามเวลา หรือความรักแบบรักแรกพบที่หมายถึงความพึงพอใจที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาสั้นๆ กระทั่งความรักโรแมนติกที่ผูกพันระหว่างกันชั่วฟ้าดินสลาย

จากประสบการณ์ความรักของผู้หญิงมุสลิมโสดในการศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความรักกับเวลาที่กำหนดความหมายและคุณค่าของความรัก ในกรณีของเราจะเอากล่าวถึงผัสสะหรือเซนส์ (Sense) เป็นสิ่งพิสูจน์ความรัก และ “คนที่ใช่” ซึ่งการอาศัยเพียงช่วงเสี้ยวเวลาที่ผัสสะได้รับการกระตุ้นให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกเชิงเสนาหาในทันทีทันใด ทำให้ความรักของเราใกล้เคียงกับความรักแรกพบที่ความรู้สึกอันรุนแรงชั่วแวบเป็นส่วนหนึ่งของความเสนาหา ทั้งนี้การใช้ผัสสะของเราไม่ใช่เพียงการแสดงออกถึงความหมายของความรักเท่านั้น หากเธอใช้ในการต่อรองกับความพยายามของครอบครัวที่จะเข้ามากำหนดความสัมพันธ์ส่วนตัว โดยอ้างเหตุผลของผัสสะในการปฏิเสธผู้ชายที่ครอบครัวจัดการให้

ประสบการณ์ของผู้หญิงอีกหลายคนสะท้อนความสำคัญของเวลากับความรักที่ต่างไป เช่นกรณีของเยาะที่ต้องการเวลาในการพัฒนาความสัมพันธ์ เธอมองว่าความรู้สึกแบบรักแรกพบนั้นไม่เพียงพอต่อการตัดสินใจสร้างพันธะสัญญาเช่นการแต่งงาน แต่ความพึงพอใจในครั้งแรกสำคัญสำหรับการเปิดประตูสู่การพัฒนาอารมณ์ความรู้สึกผูกพันใกล้ชิดอย่างลึกซึ้ง ดังที่เธอว่า “เราต้องกลั่นกรอง เรายังต้องการปรับตัว อย่างน้อยให้คุยกันก่อน มาปรับความคิด จูนกันว่าเข้ากันได้หรือไม่ ไม่ใช่ปุบปับ” ประสบการณ์ในลักษณะเดียวกันนี้ยังสอดคล้องกับความคิดของเต๊ะ เธอต้องใช้เวลาในการพูดคุย ทำความรู้จัก ทดสอบ และพิสูจน์ความสัมพันธ์ เพื่อให้พร้อมสำหรับการอยู่ร่วมกัน และการเผชิญหน้ากับปัญหาและอุปสรรคในชีวิตที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต เช่นเดียวกับประสบการณ์ของบะและฮานีที่ความรักล้วนแต่ต้องการเวลาที่จะสานความรู้สึกกันให้ลึกซึ้งมากขึ้น

3.ความรักกับความเสี่ยง

การเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่เกี่ยวข้องกับความเสี่ยง แต่ไม่ได้แสดงว่าคนตกอยู่ในภาวะเสี่ยงมากขึ้นกว่าสังคมก่อนสมัยใหม่ โดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนาแล้ว กิดเดนส์ (1991)อธิบายว่าความเสี่ยงกลายเป็นพื้นฐานที่สนับสนุนให้ทุกคนทั่วไปและผู้เชี่ยวชาญเข้ามาจัดระบบโลกทางสังคม (Social World) ทั้งนี้ภายใต้เงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลงที่อนาคตขึ้นอยู่กับวิธีการหลากหลายในการจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงความรู้ (knowledge environment) ในปัจจุบัน ซึ่งไม่ได้มีความสมบูรณ์ หรือวิธีการทั้งหลายไม่อาจจะคาดเดาและประเมินความเสี่ยงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้แม้ความเชี่ยวชาญอาจลดความเสี่ยงที่เกิดขึ้น แต่ก็อาจพาความเสี่ยงใหม่ให้เกิดขึ้น เนื่องจากกระบวนการกลายเป็นอุตสาหกรรมและการขยายตัวของความรู้เชิงวิทยาศาสตร์ในสังคมสมัยใหม่กลับเป็นแหล่งที่มาของความเสี่ยงใหม่ ทั้งที่มันเป็นผลมาจากความพยายามที่จะควบคุมธรรมชาติและสังคมของมนุษย์ แท้จริงความรู้ของมนุษย์ที่ได้สอดแทรกเข้าไปกับโลกทางสังคมและธรรมชาติ แต่กลายเป็นว่าคนไม่ได้เป็นนายของชะตากรรมตนเอง กลับต้องคอยตระหนกและประเมินความเสี่ยงในชีวิตทางสังคมปัจจุบัน ความรู้และความเชี่ยวชาญไม่ได้นำมาสู่การจัดการชีวิตทางสังคมที่ดีขึ้น แต่ต้องเจอกับปัญหาใหม่ๆ อยู่เสมอ ทำให้สังคมสมัยใหม่เป็นสังคมเสี่ยง (Risk Society)

ในแง่ความสัมพันธ์ส่วนตัว การเชื่อมโยงความรักกับภาวะสมัยใหม่ที่ทำให้ความสำคัญกับการตระหนักรู้ของปัจเจกในการตัดสินใจและกำหนดความสัมพันธ์ส่วนตัวของตนเองแล้ว แต่ความรักต้องเผชิญกับความเสี่ยงเพราะทางเลือกที่หลากหลายมาพร้อมกับความไม่แน่นอน (uncertainty) เมื่อการหลุดพ้นจากอำนาจทางครอบครัว เครือญาติและตระกูลที่เคยมีความมั่นคง ถูกแทนที่ด้วยการตัดสินใจและกำหนดความสัมพันธ์ของตนเอง ทำให้ปัจเจกต้องดิ้นรนและต่อสู้กับอนาคตที่ความสัมพันธ์ตั้งอยู่บนความพึงพอใจของคู่รักของคนรักที่มีความไม่แน่นอนและไม่มั่นคง รวมถึงเสี่ยงต่อการถูกกระทำรุนแรง

ความรู้สึกที่มั่นคงและปลอดภัยที่ครอบครัวและเครือญาติยังคงมีอิทธิพลในการตัดสินใจในเรื่องส่วนตัวเห็นได้จากความคิดของมะ ซึ่งเธอเป็นผู้หญิงคนเดียวในการศึกษานี้ที่ยินดีให้ครอบครัวเป็นผู้จัดการเรื่องคู่ครองแก่เธอ เธอไม่เห็นถึงความจำเป็นที่สองฝ่ายจะต้องใช้เวลาในการเรียนรู้ซึ่งกันและกันก่อนแต่ง เพราะความรักที่แท้จริงเป็นความรักที่เกิดขึ้นหลังแต่งงาน การจัดการตามแนวทางที่ถูกต้อง ทำให้การดำเนินชีวิตง่าย ความรักของมะจึงปลอดภัย “ความเสี่ยง” ส่วนเยอะที่เคยผ่านประสบการณ์เลือกคนรักด้วยตัวเอง แต่ความผิดหวังที่จะสร้างความสัมพันธ์ร่วมกับใครได้ ทำให้เธอหันเหไปพึ่งพาครอบครัว สิ่งที่เราสะท้อนออกมาต่างจากมะตรงที่

ความสัมพันธ์ที่มีครอบครัวเข้ามาร่วมกำหนดด้วย อาจไม่ได้ประกันว่าจะปลอด “ความเสี่ยง” เพียงแต่หากมันเกิดขึ้นครอบครัวจะเข้ามาร่วมแบกรับและจัดการกับ “ความเสี่ยง” นั้นด้วย ถือเป็นความรับผิดชอบของครอบครัวโดยไม่ปล่อยให้มันเป็นเพียงเรื่องส่วนตัวระหว่างคนรักเท่านั้น

จากประสบการณ์ของผู้หญิงมุสลิมสะท้อนถึง “ความเสี่ยง” ที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่นเรื่องที่เราจะเล่าถึงเพื่อนที่ถูกสามีใช้ความรุนแรง ถูกข่มขู่คุกคามและละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่ครอบครัวขอให้ผู้หญิงอดทนและให้ภัยกับสามี หรือเรื่องที่ยะเล่าถึงการแต่งงานที่เกิดจากความสมัครใจของทั้งสองฝ่าย แต่การแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อยทำให้ขาดความพร้อมที่จะรับผิดชอบต่อชีวิต โดยการมองเห็นถึง “ความเสี่ยง” ในอนาคตส่งผลกระทบต่อ การกำหนดความสัมพันธ์ส่วนตัว ดังที่เราจะบอกว่า “อยู่คนเดียวดีกว่า” สอดคล้องกับเยาะที่มองว่าการเป็นโสดในปัจจุบันของเธอ “เป็นสิ่งที่ถูกแล้ว”

นอกจากนี้การตัดสินใจที่จะตอบสนองต่อความต้องการและความปรารถนาของตนเองยังชักนำความเสี่ยงมาสู่ผู้หญิงเองด้วย กรณีที่ยาต้องการคบหากับคนรักที่ตนเองเลือก แต่พ่อแม่ไม่เห็นด้วย ทำให้เกิดความขัดแย้งและความตึงเครียดขึ้นภายในครอบครัว สำหรับยาแล้วความรักได้กลายเป็นอุปสรรคในชีวิตที่หนักหนาเสียจนเธอเคยคิดจะตายให้พ้นไปจากความทุกข์ที่เกิดขึ้น ดังที่เธอว่า “มันเหมือนจุดเปลี่ยนในชีวิต ทำให้คิดว่าทำไมครอบครัวเราถึงไม่เข้าใจ เหมือนกับครอบครัวคนอื่น ตั้งแต่มีความรักมาทำให้เราคุยกันลำบาก บางครั้งคิดว่า เราเป็นปัญหา ถ้าตายไปเสียปัญหาคงไม่เกิดขึ้น”

กรณีของก๊ะที่รักใคร่ใกล้ชิดกับคนรักต่างศาสนา และเคยใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ความรักของก๊ะทำให้เธอต้องเผชิญกับ “ความเสี่ยง” ในหลายอย่าง ตั้งแต่การกระทำและพฤติกรรมที่อยู่นอกกรอบศาสนาเสี่ยงต่อการถูกทำร้ายชื่อเสียงโดยตรง ขณะที่ความสัมพันธ์เชิงอารมณ์ความรู้สึก ทำให้เธอมีชีวิตตกอยู่ในภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกระหว่างการแบ่งปันความสุขกับคนรักกับความกลัวในความผิดที่ตนเองกระทำ อีกทั้งความสัมพันธ์ที่ไม่อาจบรรลุความสมบูรณ์ทางร่างกาย หรือไม่สามารถจะตอบสนองความปรารถนาทั้งหมดได้ ก๊ะจำยอมและอดทนปล่อยให้ฝ่ายชายไปมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงอื่น ดังที่เธอบอกว่า “สงสารเขาเพราะทำอะไรให้มากกว่าที่ทำไม่ได้ ปล่อยให้เขาไป ยิ่งยึดเขาไว้ เขาจะหนีไป ถ้าเขาจะมีคนอื่น จะไปก็ไป ขอแค่ให้เราได้อยู่ดูแลเขาบ้าง” จากความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ก๊ะเลือกแล้วเพื่อตอบสนองความปรารถนาและความสุขของเธอเอง ต้องพบกับ “ความเสี่ยง” ที่ทำให้เธอต้องสูญเสีย ไร้อำนาจที่จะต่อรอง ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ และคงอยู่ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ขาดสมดุล ซึ่งผู้หญิงจะต้องเสียสละและเป็นผู้ให้เพียงฝ่ายเดียว

4. การต่อรองและการสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ใหม่

แนวทางและการปฏิบัติตนของมุสลิมที่เกี่ยวกับเรื่องเพศและความสัมพันธ์หญิงชาย ซึ่งจำกัดให้การตอบสนองต่อความปรารถนาและความต้องการทางเพศอยู่ในสถาบันการแต่งงานและการมีครอบครัว ทำให้ความรักและความสัมพันธ์ที่อยู่นอกสถาบันดังกล่าวต้องเผชิญกับ “อันตราย” ซึ่งเบนเนธ (Bennett, 2005) เพราะเป็นการแสดงออกถึงการต่อต้านซึ่งทำทาบกับเรื่องเพศที่ไม่ยึดติดกับการแต่งงานและการมีครอบครัว แต่ผู้หญิงมุสลิมหลายคนกลับมิได้ละทิ้งต้องทอดอวลปล่อยให้ชีวิตยอมจำนนกับความรักในรูปแบบใดแบบหนึ่งเท่านั้น ยืนยันกระบวนการเป็นปัจเจกที่มี “อิสระ” และ “ทางเลือก” ที่หลากหลายให้แก่วิถีทางเพศของตนเอง ผ่านการจัดการความรักและความสัมพันธ์ของตนเอง

จากประสบการณ์ของเต๊ะที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาความสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน ทำให้เธอเหมือนต้อง “กลืนน้ำลายตัวเอง” เพราะรู้ตนว่าได้กระทำและประพฤติตนไม่เหมาะสม แต่เมื่อเธอเองต้องเป็นคนตัดสินใจเลือกคู่ครองด้วยตนเอง จำเป็นที่เธอจะต้องเรียนรู้ตัวตนอีกฝ่ายหนึ่งให้มั่นใจเพียงพอที่จะผูกพันสร้างพันธะสัญญาต่อกัน เธอใช้การ “อำพราง” และ “ปกปิด” ความสัมพันธ์ระหว่างเธอกับคนรัก โดยจำกัดให้รับรู้เพียงที่บ้านและครอบครัวเท่านั้น เมื่อเธอประกาศจะแต่งงานจึงสร้างความแปลกใจให้แก่เพื่อนร่วมงานที่ทราบข่าว เธออธิบายว่า “แค่นี้ (มีแฟน-ผู้วิจัย) ก็ผิดแล้ว บอกคนอื่นความผิดยิ่งเพิ่มขึ้นอีก”

การอำพรางเพื่อจำกัดความรู้ ยังปรากฏในความสัมพันธ์ของบะที่เลี่ยงการพูดคุยกันในที่สาธารณะ เพราะ “คนในหมู่บ้านรู้ เขาจะโกรธ ทำไมไม่แต่งงาน เลยไม่อยากให้ใครรู้” โดยบะใช้การสื่อสารผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่คุยกันช่วงหลังเลิกงาน เป็นพื้นที่ที่จะสร้างและพัฒนาความรักความสัมพันธ์ที่หลุดพ้นการจับจ้องของผู้คนรอบข้าง

การเปลี่ยนพื้นที่ในการพบปะกันจากพื้นที่ทางกายภาพมาสู่พื้นที่การสื่อสาร เช่น การใช้พื้นที่สังคมออนไลน์ และการโทรศัพท์ กรณีของเต๊ะที่เริ่มต้นความสัมพันธ์กับคนรักผ่านเฟซบุ๊ก (Facebook) เธอได้ตอบเรื่องราวทั่วไปที่นำไปสู่ความรู้สึกพิเศษมากขึ้น โดยการเปลี่ยนจากคุยผ่านเฟซบุ๊กเป็นคุยทางโทรศัพท์ ยังบอกถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดอีกด้วย หรือกรณีของยาที่ติดต่อกับคนรักผ่านโทรศัพท์ ตั้งแต่ใช้วิธีการให้เบอร์ตู้โทรศัพท์สาธารณะเพื่อให้โทรฯ กลับ จนมีโทรศัพท์เคลื่อนที่เป็นของตนเอง จะเห็นว่า โทรศัพท์เป็นเครื่องมือที่รักษาความสัมพันธ์ส่วนตัวพัฒนาและขยายให้ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากขึ้น แต่มีประสิทธิภาพในการหลบเร้นและหลุดรอดการตรวจตราและสอดส่อง เพราะสภาพที่สามารถเคลื่อนที่ไปหาพื้นที่ที่จะคุยกันอย่างเป็นส่วนตัวได้

ความใกล้ชิดที่มีความลึกซึ้งขึ้นในกรณีของก๊าะที่เธอใช้ชีวิตร่วมกับชายคนรักซึ่งยังไม่ได้แต่งงานกันหญิงสาวเจ้าของความรักในรูปแบบนี้ยอมรับถึงความสัมพันธ์ที่ผิดหลักการและแนวทางศาสนา เธอเกิดความอึดอัดใจเหลือระหว่างการได้แบ่งปันความสุขกับคนรัก กับความกลัวต่อการกระทำที่ไม่ถูกต้อง แต่เธอยังเลือกจะใช้ชีวิตร่วมกับคนรัก เพราะเธอมี “ความสุข” กับเวลาปัจจุบันที่ได้อยู่ร่วมกัน ดังที่เธอถ่ายทอดความรู้สึกต่อคนรักว่า

“ช่วงเวลาที่คบเขา ก็มีความสุข แต่เหมือนเป็นความสุขแบบผิดๆ เป็นความสุขจอมปลอมที่เราสร้างขึ้น แค่ได้ยินเสียงพูดคุยระหว่างหญิงชาย ก็بابแล้ว นี้อยู่ด้วยกัน เป็นวันเป็นคืน ยิ่งبابหนัก อยู่กับเขาเป็นช่วงเวลาที่เหมือนอยู่กับباب พอเขาไม่อยู่จะโล่งใจที่พ้นช่วงทำبابได้บ้าง เหมือนเป็นช่วงเวลาแห่งความดี แต่เขากลับมาก็ดีใจ ทั้งที่รู้ว่าبابจะเพิ่มขึ้น มันไม่ถูกต้อง แต่เราทนต่อสิ่งชั่วไม่ไหว เราต้องสนองต่อความต้องการของตัวเอง”

สิ่งที่สะท้อนในความรู้สึกของก๊าะเป็น “อันตราย” ของการดำเนินวิถีทางเพศบนภาวะความขัดแย้งระหว่างความถูกต้องตามหลักศาสนากับความรู้สึกพึงพอใจของตนเอง ความพยายามที่จะอยู่บนภาวะความขัดแย้งที่ปรากฏในเรื่องราวความรักของก๊าะ ซึ่งเกิดขึ้นในหลายความสัมพันธ์

ก๊าะรับรู้ถึงสายตาที่เพ่งเล็งและจับจ้องของเพื่อนร่วมงานที่มีต่อการอยู่ร่วมห้องกับคนรักและพักค้างในชายคาเดียวกัน เธอเลือกที่จะละเลยและเพิกเฉยต่อการดิฉินนินทาต่อพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม โดยการแยกเอาความสัมพันธ์ส่วนตัวนี้ ออกจากความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ถือว่าเป็นเรื่องที่คนอื่นไม่ควรยุ่งย่าม วุ่นวาย เช่นเดียวกับที่ตัวเธอเองก็ไม่เคยก้าวล่วงในเรื่องส่วนตัวของใคร เธอว่า “จะเอามาเป็นอารมณ์คงไม่ไหว ไม่มีเหตุผลที่จะต้องเปลี่ยนแปลงเพราะคำนิทา” ขณะที่ก๊าะทำตนเสมอต้นเสมอปลาย เป็น “เพื่อน” ร่วมงานที่ดี คอยให้ความช่วยเหลือ และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รวมถึงช่วยแก้ปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นโดยไม่ปฏิเสธ เพื่อผูกใจเพื่อนร่วมงานไว้ การกระทำของเธอได้ช่วยเปลี่ยนแปลงบรรยากาศรอบตัวเธอให้ผ่อนคลายได้

ในความสัมพันธ์กับคนรักที่มีความเข้าใจกันถึงข้อจำกัดและข้อห้ามที่ล่วงละเมิดมิได้ ดำเนินไปในลักษณะคล้ายความสัมพันธ์แบบเพื่อนเพราะการกดขี่ ควบคุมความต้องการ และความปรารถนาที่ลึกซึ้งต่อกันเช่นการมีเพศสัมพันธ์เอาไว้ เหลือไว้เพียงการตอบสนองความ

ต้องการและความปรารถนาแก่การสัมผัส “ภายนอก” ดังที่เธอบอกว่า “contact ยังไม่เต็มที่ เราให้สิ่งที่เขาต้องการ ซึ่งสำคัญมากไม่ได้”

เบนเนธ (2005) เคยกล่าวไว้ว่า ในสังคมที่มีความเคร่งครัดและควบคุมเรื่องเพศ ผู้หญิงยังสามารถตอบสนองต่อความต้องการทางเพศ โดยไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ทางเพศเสมอไป เช่น การช่วยตัวเอง หรือการมีเพศสัมพันธ์โดยที่ไม่มีการสอดใส่ (non-penetrative sexual) สิ่งที่จะเรียกว่า “contact” จึงมีความหมายบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ที่สนองต่อความต้องการทางร่างกาย แต่ก็สร้างความหมายกำกวมพรางไว้ว่าเป็นการเติมเต็มความต้องการแต่เพียง “ภายนอก” ที่มีได้ก้าวล่วงถึงการร่วมเพศ ซึ่งเป็นการกระทำผิดประเวณี ขณะที่เธอต้องจ่ายด้วยการยินยอมและอดทนกับการที่คนรักจะไปมีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิงคนอื่นที่ไม่ใช่เธอ หรือการ “ไปมีเด็กมีน้อย” เพื่อให้ความต้องการทางเพศที่เธอไม่สามารถตอบสนองได้ของเขาได้รับการปลดปล่อย เป็นการแยกระหว่าง “ความรัก” และ “ความใคร่” ที่เป็นความปรารถนาทางกายออกจากกัน สร้าง “ความบริสุทธิ์” แก่ความรัก โดยการแสดงออกถึง “ความเสียสละ” และ “การเป็นผู้ให้” ทำให้ความรักนี้เหมือนความรักแบบ Agape ที่ต้องยอมตัวอยู่กับความเจ็บปวด ดังที่เธอบอกว่า “ยิ่งยึดเขาไว้ เขาจะหนีไป ถ้าเขาจะมีคนอื่น แต่กลับมาหาเรา จะไปก็ไป ขอแค่ได้ดูแลเขาบ้างก็พอ”

ช่วงเวลาที่ได้อยู่ใกล้ชิดกับคนรักเป็นช่วงเวลาที่มีความสุข แต่ก็จะมีรู้สึกรู้สึกว่า “เป็นความสุขแบบผิดๆด้วย” ทำให้เห็นการถูกครอบงำด้วยอุดมการณ์ทางเพศที่ผู้หญิงจะต้องเผชิญกับอันตรายในการเลือกจะมีอิสระและทางเลือกของเพศวิถีตนเอง เมื่อเลือกความรักและความสุขในชีวิตทำให้เห็นการต่อต้านการกดทับความปรารถนา เธอเปลี่ยนแปลงอันตรายที่เกิดขึ้นหรือผลการกระทำในโลกปัจจุบัน เป็นสิ่งที่เธอจะเผชิญต่อไปด้วยตนเองเมื่อชีวิตผ่านไปสู่อีก “โลกหน้า” ดังที่เธอบอกว่า “โทษที่หนักจะชอกช้ำโทษไม่ได้ แต่ถึงวันที่เขาจะตอบแทนสิ่งที่ทำในโลกหน้า ทั้งดีและไม่ดี คุณต้องรับผิดชอบการกระทำ คุณทำผิดไม่สามารถทำดีมาลบล้างได้” การพาชีวิตข้ามจากใน “โลกนี้” ไปสู่อีก “โลกหน้า” ทำให้ผลการกระทำเธอถูกนำเข้าไปอยู่ในปริมาตรอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งตัดขาดออกจากโลกปัจจุบัน ดังนั้นการสาปสูญออกไปจึงช่วยให้เธอหลุดรอดและหลบพ้นอันตรายจนกว่าจะฟื้นขึ้นมาใหม่อีกครั้ง

วิธีการต่างๆ ที่ผู้หญิงมุสลิมโสดนำมาใช้เพื่อดำรงความรักและความสัมพันธ์กับคู่รักไว้ภายใต้อุดมการณ์ทางเพศที่กดทับทางเลือกและชีวิตทางเพศที่หลากหลายมีความสอดคล้องกับสิ่งที่ มิเชล เดอร์ แซร์โต เรียกว่า “กลวิธี” (tactic) ที่ผู้มีอำนาจน้อยจะใช้ตอบโต้กับอำนาจการครอบงำ ด้วยการใช้จังหวะเวลาและพื้นที่ (อ้างถึงใน ชูติมา ประกาศวุฒิสสาร, 2553:

217) เตะใช้การจำกัดการรับรู้ความสัมพันธ์กับคนรักที่กำลังดำเนินไป บะและยาอาศัยพื้นที่ในโทรศัพท์เคลื่อนที่เป็นพื้นที่พบปะของอารมณ์ความรู้สึก ขณะที่กะผลักให้ผลของการกระทำในปัจจุบันเป็นสิ่งที่จะถูกตอบแทนในโลกหน้า ลดทอนอำนาจที่จะถูกควบคุมในโลกนี้

ตัวตนกับสิเนหาแห่งเพศ

กระบวนการกลายเป็นปัจเจกในประสบการณ์ของผู้หญิงมุสลิมโสดในการศึกษาครั้งนี้ได้รับการเกื้อหนุนจากโอกาสทางการศึกษาและการประกอบอาชีพ ซึ่งได้สร้างทางเลือกที่ทำให้ผู้หญิงสามารถพึ่งพาตนเอง เป็นอิสระที่จะตัดสินใจชีวิตส่วนตัวมากขึ้น สอดคล้องกับสิ่งที่กิดเดนส์ (1991) กล่าวว่า ผู้หญิงเป็นกลุ่มที่จะได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพราะได้มีชีวิตทางการเมือง (life politics) ที่เป็นอิสระของตัวเอง ซึ่งกำหนด ควบคุม และลิขิตชีวิตให้เป็นที่ตามความสามารถและความปรารถนาของตนเอง ไม่ถูกพันธนาการในโครงสร้างทางจารีตประเพณี อย่างไรก็ตามผู้หญิงทั้งหมดก็ไม่อาจเป็นปัจเจกที่อิสระโดยแท้จริง ยังคงมีเงื่อนไขที่มีอิทธิพลอยู่เหนือการตัดสินใจด้วยตนเอง เช่นความรักที่เกิดขึ้นกับคนศาสนาเดียวกัน พุศภาษาเดียวกัน หรือภูมิหลังทางสังคมและเศรษฐกิจที่ใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงชาย ซึ่งผู้หญิงในฐานะลูกสาวถูกคาดหวังความรับผิดชอบต่อครอบครัวเดิมมากกว่าผู้ชาย ทำให้ความรักส่วนตัวมาที่หลังความรับผิดชอบต่อครอบครัว ขณะที่จริยธรรมทางเพศในลักษณะสองมาตรฐานที่ “ชายทำผิด แต่หญิงทำผิดมากกว่า” เป็นอุปสรรคต่อการแสวงหาการเติมเต็มอารมณ์ความรู้สึกของผู้หญิง

การต้องเผชิญกับเงื่อนไขที่ควบคุมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้กับความต้องการที่จะตัดสินใจด้วยตนเอง ทำให้เกิดความตึงเครียดแก่ผู้หญิง การสะท้อนกับภาวะนี้ทำให้เห็นตัวตนของผู้หญิงก่อตัวขึ้นอยู่ในท่ามกลางการขัดเคี่ยวกับระหว่างตัวตนของผู้ที่พร้อมยอมรับ มีความตระหนัก และจำนนอยู่กับจารีตประเพณีที่อยู่ตรงข้ามกับภาวะสมัยใหม่ กับตัวตนที่กำลังต่อรองและสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ใหม่ๆ เพื่อยืนยันการตอบสนองและเติมเต็มความปรารถนาของตนเอง สิเนหาแห่งเพศจึงเป็นทั้งความหฤหรรษ์รัญจวนใจพร้อมๆ กับความเสียดและอันตราย เพราะตัวมันกำลังคุกคามกับจริยธรรมทางเพศที่ถูกต้อง

ตัวตนของผู้หญิงที่โคลงเคลงหาสมดุลระหว่างความพึงพอใจและความอันตรายดังกล่าว แสดงตัวตนที่มีได้หลุดพ้นไปจากโครงสร้างที่กำหนดควบคุมปัจเจก แต่ผู้หญิงยังสามารถตอบโต้และสร้างสรรค์ตัวเองขึ้นใหม่อยู่เสมอสอดคล้องไปกับสำนึกและความตระหนักต่อตนเอง

ภายใต้โครงการสะท้อนย้อนคิด (Reflexive Project) ที่ประกอบสร้างตัวตนขึ้นจากการสะท้อนย้อนกลับไปมาอย่างเป็นกระบวนการต่อเนื่องไม่สิ้นสุด

บทที่ 7 บทเรียนรัก

การศึกษาเรื่อง “สีเนหาแห่งเพศ: ชีวิตและความรักของผู้หญิงมุสลิมโสดในจังหวัดปัตตานี” ให้ความสนใจกับประสบการณ์ชีวิตและความรักของผู้หญิงมุสลิมโสด ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ใกล้ชิดส่วนตัวที่สัมพันธ์กับภาวะสมัยใหม่ โดยการเลือกกลุ่มหญิงมุสลิมในจังหวัดปัตตานีทำให้เห็นลักษณะเฉพาะของความรักและความสัมพันธ์ส่วนตัวในสังคมมุสลิมแห่งนี้ ซึ่งผูกพันกับโลกอิสลามมาตั้งแต่ในอดีต กระทั่งปัจจุบันที่ผู้คนในสังคมยังคงดำเนินชีวิตที่เคร่งครัดและอยู่ในกรอบศาสนา

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่สร้างทางเลือกอิสระ (free choice) ให้แก่ผู้หญิง (Giddens, 1992) เปิดให้ผู้หญิงได้สำรวจอารมณ์และความรู้สึกส่วนตัว เช่น การเลือกจะรักใคร เมื่อใด เลือกแต่งงานอยู่กับใคร แทนที่การตัดสินใจของครอบครัวและเครือญาติแต่เดิมที่คำนึงถึงความเหมาะสมทางชนชั้น เศรษฐกิจ และผลประโยชน์ระหว่างตระกูล ส่งผลต่อตัวตนของผู้หญิง ความรักและความสัมพันธ์ที่ต้องต่อรองและสร้างสรรค์ขึ้น แต่การมองความเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกมากเกินไป ดังที่กิดเดนส์เห็นว่า ทางเลือกอิสระดังกล่าวได้ส่งเสริมโอกาสสร้างความสัมพันธ์ที่กิดเดนส์เรียกว่า “ความสัมพันธ์บริสุทธิ์ (pure relationship) ที่ชายหญิงจะสร้างความสัมพันธ์ด้วยความเสมอภาค และดำรงความสัมพันธ์นี้บนความพึงพอใจ ยังไม่อาจเกิดขึ้นได้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ความหมาย การให้คุณค่าเรื่องความรัก ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การแต่งงาน และการมีครอบครัวของผู้หญิงมุสลิมโสด

ผู้หญิงมุสลิมให้ความหมายความรักที่หลากหลายขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของตนเอง ความรักและประสบการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเพศของผู้หญิงมุสลิมโสดยังแสดงให้เห็น

ถึงการเปลี่ยนแปลงใน 2 ประการสำคัญคือ ได้แก่ประการแรกคือความรักได้ลดความสำคัญของการคำนึงเรื่องผลประโยชน์ และประการที่สองความรักนำมาสู่การเปิดเผย ต่อรองและสำรวจความรู้สึกของกันและกันมากขึ้น

วัตถุประสงค์ที่ 2 รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การแต่งงาน และการมีครอบครัวของผู้หญิงมุสลิมที่ครองโสด

รูปแบบความสัมพันธ์กับคนรักวางอยู่บนฐานความเสมอภาค การแลกเปลี่ยนและสร้างสมดุลของอารมณ์ความรู้สึก ความสอดคล้องเหมาะสมกัน โดยเฉพาะคนรักต้องเป็นมุสลิมที่มีศรัทธา ผู้หญิงคาดหวังให้คนรักแสดงออกถึงความรักทั้งการกระทำและคำพูด ความรักเป็นพื้นฐานของการแต่งงาน และการมีครอบครัว ซึ่งผู้หญิงเห็นว่าการสร้างความสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานเป็นสิ่งจำเป็นที่คนรักจะเรียนรู้กันและกัน มีการปฏิบัติการหลากหลาย ได้แก่ การคุยกัน การใช้เวลาร่วมกันและทำกิจกรรมร่วมกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งที่เป็นเรื่องของวัตถุ เช่น เงินทอง และเรื่องการสนับสนุนทางด้านอารมณ์และจิตใจ เช่น การให้กำลังใจ ความห่วงใย ความเอาใจใส่ เป็นสิ่งจำเป็นที่จะ “พิสูจน์” ความรักที่จะนำไปสู่ความสัมพันธ์เชิงพันธะสัญญาอย่างการแต่งงาน โดยกระบวนการเรียนรู้ต้องใช้ “เวลา” กับคู่รักก่อนแต่งงาน ทำให้เวลากลายเป็นเงื่อนไขของความรักและความสัมพันธ์ และต้องการ “พื้นที่” ที่ปลอดภัยในการหมั่นงวล้อการพัฒนาความรัก

สิ่งที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ซึ่งผู้หญิงมุสลิมโสดตัดสินใจและกำหนดความสัมพันธ์ส่วนตัวด้วยตนเอง เป็นความรักที่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงเพราะความสัมพันธ์ดำเนินอยู่บนการตอบสนองความพึงพอใจระหว่างกันและกัน ซึ่งมีความไม่แน่นอนและไม่มั่นคง รวมถึงเสี่ยงต่อการถูกกระทำรุนแรง นอกจากนี้ความรักที่ท้าทายและคุกคามต่อจริยธรรมทางเพศแฝงไว้ด้วยอันตราย ซึ่งผู้หญิงเรียนรู้ ตอบโต้และสร้างสรรค์ดำรงความรักและความสัมพันธ์กับคู่รักไว้ภายใต้อุดมการณ์ทางเพศที่กดทับทางเลือกและชีวิตทางเพศที่หลากหลาย

จากความหมายและรูปแบบของความรักตามวัตถุประสงค์การศึกษานี้ ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ให้ความสำคัญกับการเติมเต็มความปรารถนาของปัจเจก แสดงให้เห็นถึงโอกาสและทางเลือกอิสระในการกำหนดชีวิตของผู้หญิง แต่เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมเฉพาะเช่นสังคมมุสลิมปัตตานี ยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดความสัมพันธ์ส่วนตัว เงื่อนไขเหล่านี้มีด้วยกันหลายประการ ได้แก่ ความเป็นมุสลิมที่หญิงชายจะแต่งงานกันได้ต้องเป็นผู้ศรัทธา เช่นเดียวกัน ความเป็นมลายูที่แสดงออกผ่านภาษาในชีวิตประจำวัน ทำให้คนรักที่พูดภาษามลายู

ด้วยเป็นคุณสมบัติที่พึงประสงค์ โดยที่ภูมิหลังทางการศึกษาและเศรษฐกิจกลายเป็นตัวแปรการตัดสินใจ การกำหนดความสัมพันธ์ว่าจะรักใคร เมื่อใด เช่นเดียวกับความเป็นลูกสาวที่เรียกครองความรับผิดชอบและการเสียสละแก่ครอบครัว ซึ่งทำให้ผู้หญิงลำดับความสำคัญของครอบครัวมาก่อนชีวิตส่วนตัว ขณะที่จริยธรรมทางเพศสองมาตรฐานยังคงเป็นประเด็นให้การสำรวจอารมณ์ ความปรารถนาและการตอบสนองความต้องการส่วนตัวทำได้อย่างจำกัด

จะเห็นว่า ตัวตนของผู้หญิงจะเป็นอิสระและมีทางเลือกหลากหลายในชีวิตขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับเงื่อนงำที่มีลักษณะเฉพาะในท้องถิ่นที่เป็นปัจจัยภายนอก ซึ่งกระบวนการสะท้อนย้อนคิดกับเงื่อนงำที่แวดล้อมเหล่านั้นกลับเข้ามาเป็นปัจจัยภายในที่ผู้หญิงจะต่อรอง ตอบโต้และสร้างสรรค์ความรัก ความสัมพันธ์ส่วนตัวใกล้ชิด และความปรารถนาทางเพศของผู้หญิงมุสลิมโสดเอง ดังนั้นแล้วตัวตนของผู้หญิงซึ่งไม่ได้หลุดลอยออกจากบริบททางสังคมวัฒนธรรมยังคงต้องประสบกับความกดดันและแรงบีบบังคับที่ยังคงมีอิทธิพลเหนือชีวิต แต่ขณะเดียวกันประสบการณ์ที่เพิ่มพูนขึ้นของชีวิตในสังคมสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงบทบาทที่มีอำนาจในตนเองมากขึ้น ความเชี่ยวชาญด้านอารมณ์ความรู้สึก จินตนาการความรัก และความปรารถนาที่เป็นตัวของตนเองล้วนเป็นแรงยึดติดต่อกับอำนาจเดิมมิให้เข้ามากำหนดชีวิตของผู้หญิงแต่ละคนโดยเบ็ดเสร็จ ขณะที่ความเสี่ยงและความอันตรายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในทุกครั้งของการทำทนายและการต่อรองเพื่อตอบสนองต่อความปรารถนาและสิเนหาแห่งเพศของผู้หญิงมุสลิมโสด

ข้อจำกัดการศึกษา

ในสังคมมุสลิมปัตตานีจะใช้ภาษามลายูท้องถิ่นสื่อสารภายในชีวิตประจำวัน ทำให้ข้อมูลที่ต้องบรรยายและการพรรณนาถึงอารมณ์และความรู้สึกผ่านภาษาไทยเป็นอุปสรรคที่พบในการศึกษาครั้งนี้ โดยเฉพาะ “การไม่รู้ภาษา” ได้จัดวางให้ผู้ศึกษาเป็น “คนนอก” ของบริบทสังคมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งส่งผลต่อการเข้าถึงความจริงชีวิตและความรักที่เป็นเรื่องส่วนตัวของผู้หญิง โดยวิธีวิจัยที่ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นหลักและการใช้เวลาทำความรู้จักคุ้นเคยในเวลาอันจำกัด มีผลไม่มากนักน้อยให้เกิด “ระยะห่าง” ระหว่าง “ความจริงทางสังคม” กับ “ความจริงที่คาดหวังให้รับรู้” เช่น ผู้ให้ข้อมูลที่มีโอกาสได้คุยกับผู้ศึกษามากกว่าหนึ่งครั้ง จะเล่าเรื่องและเปิดเผยเรื่องราวที่ลึกมากขึ้น หรือการที่เข้าไปคลุกคลี ร่วมกิจกรรมในกลุ่มเพื่อนของผู้ให้ข้อมูล ทำให้ได้ข้อเท็จจริงที่เพิ่มขึ้น และแตกต่างไปจากการคุยกันลำพัง รวมถึงการเข้าไปล่วงรู้เรื่องราวที่เป็น “ส่วนตัว” ที่หญิงมุสลิมคบหากับคนรักก่อนแต่งงาน ทำให้ได้ข้อเท็จจริงต่างไปจากก่อนหน้านี้ที่เรื่องส่วนตัวจะได้รับการเปิดเผย เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาเรื่องความรักและความสัมพันธ์ส่วนตัวในเชิงประวัติศาสตร์เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขของช่วงเวลาส่งผลต่อความสัมพันธ์ส่วนตัว ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย และวิถีทางเพศในสังคมมุสลิมปัตตานี

2. การศึกษาเรื่องความรักและความสัมพันธ์ส่วนตัวในพื้นที่ทางสังคมอื่นๆ เช่น พื้นที่สังคมออนไลน์ พื้นที่การสื่อสาร ทำให้เห็นลีลาชีวิต ความรัก และความสัมพันธ์ทางเพศที่ถูกกำหนดและประกอบสร้างผ่านพื้นที่ นำเสนอความหมายใหม่ของความรักและความสัมพันธ์ส่วนตัว

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กิตติกร มีทรัพย์. เข้าใจความรักก่อนสัมผัสรักแท้. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ต้นหมาก, 2528.

ก๊ะ (นามสมมุติ). สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2553, 25 กันยายน, 2 ตุลาคม 2554.

คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ. เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์.

กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ, 2548.

จอห์น อาร์มสตรอง. ความลับในความรัก. แปลโดย จิระนันท์ พิตรปรีชา. กรุงเทพฯ : พรีเมียม, 2551.

จิระพันธ์ เดมะ. การศึกษาในดินแดนมลายู. ใน วรวิทย์ บารูและคณะ, มลายูกับรัฐไทยในมิติประวัติศาสตร์และอารยธรรมในการสร้างความเป็นธรรม : รายงานโครงการประชุมวิชาการ, หน้า 192-204. ปัตตานี : วิทยาลัยอิสลามศึกษาและโครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2551.

จำริญญ์ เด่นอุดม. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูปัตตานีบริบททางประวัติศาสตร์. ใน วรวิทย์ บารูและคณะ, มลายูกับรัฐไทยในมิติประวัติศาสตร์และอารยธรรมในการสร้างความเป็นธรรม : รายงานโครงการประชุมวิชาการ, หน้า 16-40. ปัตตานี : วิทยาลัยอิสลามศึกษาและโครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษามหาวิทยาลัยสงขลา นครินทร์, 2551.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. มุสลิมศึกษา : สังคมศาสตร์ทวนกระแสและ “ความเป็นอื่น” วารสารสงขลานครินทร์ 4 (ม.ค.-เม.ย. 2541) : 1-10.

เชษฐา พวงหัตถ์. โครงสร้าง-ผู้กระทำการ (Structure-Agency). กรุงเทพฯ : คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา, 2548.

ชุติมา ประกาศุณนิสาร. เรื่องเล่า อัตลักษณ์ และชุมชน ในวรรณกรรมสตรีชายขอบ. กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2554.

สุลีพร วิรุณหะ. ความรู้ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ผ่านมุมมองประวัติศาสตร์. โครงการตลาดวิชา มหาวิทยาลัยชาวบ้าน ชูต 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ : คณะทำงานวาระทางสังคม, 2549 อ้างถึงใน ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ. “ปาเยาะห์เนาะยาดีนายู” (มันยากที่จะเป็นนายู): ความเป็นชาติพันธุ์ ความหมาย และการต่อรองของมลายูในชีวิตประจำวัน. ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.

ดลมนรวิทย์ บากา และ แวอุเซ็ง มะแดเฮาะ. รายงานวิจัยเรื่องสถานภาพสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้. ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2529.

ดลมนรวิทย์ บากา. “บทบาทด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้.” ศิริรัตน์ ธาณีนรนาถ (บรรณาธิการ) ชาวไทยมุสลิมและการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม : การศึกษาภาคใต้ตอนล่าง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2542. (รายงานประกอบการประชุมวิชาการประจำปี 2538 มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย 9-10 ธ.ค. 2538 จอมเทียนชลบุรี)

เด๊ะ (นามสมมุติ). สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2553, 28 ตุลาคม 2554.

เทอดชาย เอี่ยมล้ำนำ. ความทันสมัยและพิธีกรรมทางศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์เยอ : กรณีศึกษาหมู่บ้านสำโรงโคเคาะ จังหวัดศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

นาฏเฉลียว ชมธรรณินทร์. สตรีกับศาสนาอิสลามในนวนิยายมาเลย์. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

นุรุดดี สารีมิง. การศึกษาเปรียบเทียบประเพณีการแต่งงานกับหลักการแต่งงานตามหลักศาสนาอิสลามของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้. ปัตตานี : วิทยาลัยอิสลามมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2541. อ้างถึงใน วิจิตรา จามจุรี. ความรักบนความต่างทางวัฒนธรรม : การแต่งงานระหว่างสตรีไทยกับชายไทยมุสลิมที่อาศัยอยู่ในเขตประเวศกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

บะ (นามสมมุติ). สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2553.

ประพนธ์ เรืองณรงค์. บุหงาปัตตานี : คติชนไทยมุสลิมชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2540.

ปาริชาติ ปริยานนท์. สตรีกับการเข้าร่วมโครงการพัฒนาชนบท : การศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มไทยพุทธและกลุ่มไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ : กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทย, 2534.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. อำนาจแห่งโรมานซ์. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2553. (อัดสำเนา)

- มีสลิ้น มาหะมะและนุมานะ หะยีมะแซ. บทบาทศาสนาอิสลามต่อวัฒนธรรมมลายูในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. ใน วรวิทย์ บารูและคณะ, มลายูกับรัฐไทยในมิติประวัติศาสตร์และอารยธรรมในการสร้างความเป็นธรรม: รายงานโครงการประชุมวิชาการ, หน้า41-58. ปัตตานี : วิทยาลัยอิสลามศึกษาและโครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2551.
- มะ (นามสมมุติ). สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2553, 27 กันยายน 2554.
- มะรอนิง สาและ. สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2554.
- ยา (นามสมมุติ). สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2553, 28 กันยายน 2554.
- เยาะ (นามสมมุติ). สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2553, 22 กันยายน 2554, 29 ตุลาคม 2554.
- วรวิทย์ บารูและคณะ. รายงานวิจัยมลายูปาตานี : ชชาติพันธุ์ อัตลักษณ์และการเปลี่ยนแปลงภายใต้แผนวิจัยบูรณาการปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2551. (อัดสำเนา)
- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, ดอเลาะ เจ๊ะแต และ มะรอนิง สาและ. ความทรงจำในอ่าวปัตตานี. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2553.
- วันดี สันติวุฒิมะณี (บรรณารักษ์), ฝนกลางไฟ : พลังชีวิต พลังใจ ห้ำหือเสียงจากผู้หญิงชายแดนใต้. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- วาเชียร์ จาฮา คาริม. เพศภาวะกับลัทธิการสืบสกุลสองฝ่ายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. แปลโดย สุชาดา ทวีสิทธิ์และคณะ. ใน สุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณารักษ์), เพศภาวะ: การท้าทายร่างการค้นหาดัตตน, หน้า 77-125. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. สตรีนิยม : ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20. กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2545.
- วิจิตรา จามจุรี. ความรักบนความต่างทางวัฒนธรรม : การแต่งงานระหว่างสตรีไทยกับชายไทยมุสลิมที่อาศัยอยู่ในเขตประเทศ กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- สมฤดี สงวนแก้ว. กระบวนการพัฒนาและธำรงอัตลักษณ์ "กะเทย" ในสังคมมุสลิม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.

สว่าง เลิศฤทธิ. สตรีไทยมุสลิมกับโรงงานอุตสาหกรรมในปัตตานี : ศึกษาผลกระทบต่อวิถีชีวิต.

ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2535.

เสาวนีย์ จิตต์หมวด. กลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : กองทุนสง่า

รุจิรฉัตร. 2531.

สุทัศน์ ศิลปวิศาล. การยอมรับระบบทำงานสมัยใหม่ของสตรีไทยมุสลิม : ศึกษากรณีสตรีไทย

มุสลิมที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม จังหวัดปัตตานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต,

ภาควิชามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

สุวัฒนา สุภัทเศิล. ชุมชนมุสลิมกับการเปลี่ยนแปลง. วารสารสงขลานครินทร์ 4 (ม.ค.-เม.ย. 2541):

11-32.

สุเทพ สุนทรภัสส์. ความหลากหลายของโลกมุสลิม : ความเป็นส่วนหนึ่งบนพื้นฐานของความ

แตกต่างทางด้านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ลักษณะทางชาติพันธุ์ และการปรับตัวทาง

เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม. วารสารสงขลานครินทร์ 4 (ม.ค.-เม.ย. 2541) : 1-10.

ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ. “ปาเยาะห์เนาะยาคีนายู” (มันยากที่จะเป็นนายู) : ความเป็นชาติพันธุ์

ความหมาย และการต่อรองของมลายูในชีวิตประจำวัน. ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชา

มานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.

ศรีสมภพ จิตต์ภิรมย์ศรี และ คณะ. โครงการวิจัย “โครงสร้างเศรษฐกิจและเศรษฐกิจชุมชน 3

จังหวัดชายแดนภาคใต้.” ปัตตานี : สถาบันวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทาง

วัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2554.

(เอกสารไม่ตีพิมพ์)

อรพินท์ สพอิชชัย. การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2542.

อัสดัลลาห์ บี โคปันสกี. อิสลามกับเรื่องเพศ. รวมบทความว่าด้วยอิสลามกับเรื่องเพศ (Islam and

Sex). แปลโดยจรัญ มะลูลีม. กรุงเทพฯ : นันทา พับลิชชิ่ง, 2538.

อับดุลรอฮิม สือแต. สัมภาษณ์, 23 ตุลาคม 2554.

อารีฟิน บินจิ และ คณะ. ปัตตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู. สงขลา : มูลนิธิ

วัฒนธรรมอิสลามภาคใต้, 2550.

อาหมัด อัลฟารีดี. สิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม : ศึกษากรณีการปฏิบัติ

ในจังหวัดปัตตานี. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา

วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2547.

- อารง สุทธาศาสน์. สถาบันครอบครัวอิสลาม. อารง สุทธาศาสน์ (บรรณาธิการ), ใน รวมบทความสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อิบรอฮีม ชุกรี. ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี. แปลโดย หะสัน หมัดหมาน และ มะหามะซาคี เจ๊ะเห. เชียงใหม่ : ซิลค์วอร์ม บুক, 2549.
- อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต. การศึกษาในดินแดนมลายู. ใน วรวิทย์ บารูและคณะ, มลายูกับรัฐไทยในมิติประวัติศาสตร์และอารยธรรมในการสร้างความเป็นธรรม: รายงานโครงการประชุมวิชาการ, หน้า 192-204. ปัตตานี : วิทยาลัยอิสลามศึกษาและโครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2551.
- อิริค ฟรอมม์. รัก : ศิลปะที่แท้จริง. แปลโดย กาญจนา แก้วเทพ. กรุงเทพฯ : ณ ฌาน, 2535.
- ฮานี (นามสมมุติ). สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2553, 28 ตุลาคม 2554.

ภาษาอังกฤษ

- Afshar, H. Islam and Feminisms: an Iranian Case-Study. London : Macmillan, 1998.
- Bennett L., R. Women, Islam and Modernity: Single women, Sexuality and Reproductive Health in Contemporary Indonesia. London : Routledge. 2005.
- Beasley, C. Gender and Sexuality: Critical Theories, Critical Thinkers. London : Sage Publication, 2005.
- Featherstone, M. Love and Eroticism. London : Sage, 1999.
- Giddens, A. Modernity and Self-identity: Self and Society in the late Modern Age. Cambridge : Polity Press, 1991.
- Giddens, A. The Transformation of intimacy : Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Cambridge : Polity Press, 1992.
- Hendrick, s and Hendrick,C. Romantic Love. California : SAGE Publication, Inc. 1992.
- Hirsch, J.,S and Wardlow, H. (eds). Modern Love : the Anthropology of Romantic Courtship and Companionate Marriage. Ann Arbor : University of Michigan Press, 2006.
- Hooks, B. All About Love: New Visions. New York : Perennial. 2001.
- Hooks, B. Feminism is for everybody: Passionate Politics. London : Pluto Press, 2000.

- Illouz, E. Consuming the Romantic Utopia : Love and Cultural Contradictions of Capitalism. California : University of California Press, 1997.
- Jackson, S. Theorising Gender and Sexuality in Jackson, S. and Jones, J. (eds), Contemporary Feminist Theories, pp. 131-146. NewYork : NewYork Press, 1998.
- King, A. Islam, Women and Violence. Feminist Theology [online]. 2009. Available from : <http://fth.sagepub.com/cgi/content/abstract/17/3/292> [2009, June 17]
- Lips, H., M. A New Psychology of Women : Gender, Culture, and Ethnicity. Boston : McGrawHill, 2006.
- Marddent, A. Sexual Ethics in Buddhism and Islam : A Comparative Study of Buddhist and Muslim University Student's Attitudes. Master's Thesis, Department of Art (Comparative Religion), Faculty of Graduate Studies, Mahidol University, 2001.
- Marddent, A. Sexual Culture among Young Migrant Muslim in Bangkok. Chiangmai : Silkworm Book, 2007.
- Martalib, Hussin. Islam in Southeast Asia. Singapore : Institute of Southeast Asia Studies, 2008.
- Memissi, F. Beyond the Veil : Male-Female Dynamic in Modern Muslim Society. Blooming : Indiana University Press, 1987.
- Moghissi, H. Feminism and Islamic Fundamentalism : the Limits of Postmodern Analysis. London : Zed Book, 1999.
- Munir, Z., L. Islam and Gender : Reading Equality and Patriarchy in Mohammad, N., K.S. and Kamil, H. (eds), Islam in Southeast Asia : Political, Social and Strategic Challenge for the 21th Century. Singapore : Institute of Southeast Asian Studies, 2005.
- Ong, A. and Peletz G., M. Bewitching Women, Pious Men : Gender and Body Politics in Southeast Asia. Berekeley : University of California Press, c1995.
- Padilla, M., B. and others. Introduction Cross-Culture Reflections on Intimate Intersection in Padilla, M., B. and others (ed.al), Love and Globalization : Transformation of

- Intimacy in Contemporary World. Nashville, Tenn : Vanderbilt University Press, 2007.
- Poston, L. Islam. In Manning, C. and Belmont, (eds), Sex and Religion, pp.181-197. CA : ThomsonWadsworth, 2005.
- Prachuabmoh, Chavivun. The role of women in maintaining ethnic identity and boundaries: A case of Thai-Muslims (the Malay speaking group) in Southern Thailand. Doctoral Dissertation, Department of Anthropology, University of Hawaii, 1980.
- Regan, P. The Mating Game : A Primer on Love, Sex, and Marriage. London : Sage Publication, 2003.
- Reiss, I., L. Toward a Sociology of Heterosexual Love Relationship [Online]. 1960. Available from: <http://www.jstor.org./stable/347330> [2011, December 15]
- Sa-idi, A. and others. Women in Rural, Southern Thailand: A Study of Roles, Attitudes, and Ethno-religious Differences. Southeast Asian Journal of Social Science. 1(1993) : 81-91.
- Scupin, R. Thai Muslims in Bangkok : Islam and Modernization in Buddhist Society. Santa Babara : University of California, 1978.
- Sirichaiboonwat , S. Celibacy of Thai Muslim : From 1970 to 2000. Master's Thesis, Institute for Population and Social Research, Mahidol University, 2003.
- Soares, B. and Osella, F. Islam, Politics, Anthropology. Journal of the Royal Anthropological Institute. Special Issue (2009) : 1-23.
- Whitney, R. Feminism and Love : Transforming Ourselves and Our World. Notre Dame, Ind : Cross Culture Publication.1998.
- Willmot, H., Young Women, Routes through Education and Employment and Discursive Construction of Love and Intimacy. Current Sociology [Online]. Available from: <http://csi.sagepub.com/content/55/3/446.refs.html> [2007, April 26]

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวจิตต์ปภัสสร บัตรประโคน เกิดเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2519 ที่บ้านเกิดใน จังหวัดบุรีรัมย์ สำเร็จการศึกษาวารสารศาสตร์บัณฑิต สาขาสิ่งพิมพ์และหนังสือพิมพ์ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน ในปีการศึกษา 2540 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเข้าศึกษา ต่อในหลักสูตรมนุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2551